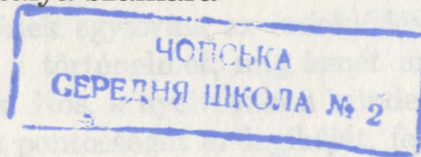

A TIZENKÉT OSZTÁLYOS ISKOLA TANKÖNYVEI

Kótyuk István

MAGYAR NYELV

Tankönyv az általános oktatási rendszerű magyar tannyelvű
középiskolák 7. osztálya számára

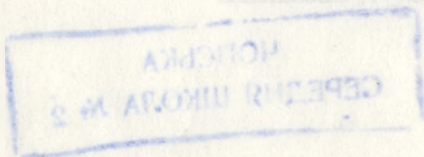
*Jóváhagyta Ukrajna Oktatási
és Tudományos Minisztériuma*

Csernyivci
„Bukrek”
2007

Бук
ББК 74.261.7УГО
К56

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(№ 1/11-4471 від 27.06.2007)*

Ковтюк І. Я.
К56 Угорська мова: Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів з угорською мовою навчання. – Чернівці: Букрек, 2007. – 256 с.; іл.
ISBN 978-966-399-096-5

ББК 74.261.7УГ

ISBN 978-966-399-096-5

© І. Я. Ковтюк, 2007
© Видавничий дім „Букрек”, 2007

Kedves hetedikesek!

Ebben az osztályban tovább folytatjuk a beszédképesség fejlesztését: elmélyítjük az előző osztályokban tanultakat, elemi ismereteket szerzünk a publicisztikáról, a tárgyak, a természeti dolgok leírása után megtanuljuk, hogyan kell jellemezni az embereket, leírni külsejüket. Ezeknek az ismereteknek a későbbiekben az irodalomóránkon veszitek majd hasznát.

A nyelv elsajátítása komplex feladat, az osztályok tananyaga egymásra épül – ha az előző osztályokban nem fordítottunk kellő gondot a tanulásra, itt az ideje, hogy bepótoljuk az elmulasztottakat, mert a hetedikben az igével befejezzük a szótan tanulását. Az ige az egyik legnehezebb, de egyben a legérdekesebb és a leggazdagabb szófaj, melynek segítségével a legpontosabban kifejezhetjük érzelmeinket, gondolatainkat, véleményünket.

Az előző osztályokban már szereztetek némi ismereteket erről a szófajról, de igazán itt tudtok majd elmélyedni sokrétűségének tanulmányozásában.

Jól tudjuk, hogy nem mindenkinek egyforma az érdeklődési köre: egyesek a matematikát, mások a történelmet, míg ismét mások a biológiát vagy a kémiát kedvelik. Nos, a nyelvtanban mindegyikből találunk valamit: a matematika pontosságát és logikáját, fejlődésének történelemmel kapcsolatos korszakait, a változást, a nyitottságot minden újra.

A nyelvet, különösen anyanyelvünket mindenkinek kötelessége képességeihez mérten a legjobban elsajátítani. A nyelv ismerete nélkül nem tudjuk jól kifejezni gondolatainkat, érzelmeinket, s így azok elvesznek, rejtve maradnak még azok számára is, akikkel közölni szeretnénk azokat.

A nyelv tudatos elsajátításában szeretne segítséget nyújtani nektek ez a tankönyv, mely lehetőséget kínál a nyelv iránt érdeklődő tanulóknak a nyelv tudatosabb és mélyebb megismeréséhez, a más tantárgyakat inkább kedvelőknek pedig arra, hogy megfelelő szintű nyelvtudás birtokába jussanak.

A szerző

1. A magyar nyelv helye a nagyvilágban

A tudomány mintegy háromezer nyelvet tart nyilván.

Vannak közöttük olyanok, amelyeken nagyon sokan beszélnek (angol, kínai, spanyol, orosz), de olyanok is, amelyeket csupán néhány száz vagy ezer ember használ (vepsze, vót, lív).

A beszélők számát tekintve a magyar a huszonkilencedik helyet foglalja el a világ nyelvei között. Európában pedig a tizedik helyet (az angol, orosz, német, francia, olasz, ukrán, spanyol, lengyel, román után).

A magyar nyelv a Magyar Köztársaság államnyelve, annak területén mintegy tízmillió ember beszéli, de jelentős magyar nyelvű nemzetiség él Romániában, Szlovákiában, Szerbiában, Horvátországban, Ukrajnában és Ausztriában, valamint a Kárpát-medencén kívül az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, Ausztráliában, szórványosan más államokban is. Mindennek alapján a magyar nyelv beszélőinek számát mintegy 15 millió főre tehetjük.

De előkelő helyet foglal el a magyar nyelv a világ nyelvei között fejlettség és gazdagság tekintetében is: a legmagasabb fokra eljutott emberi kultúra hordozója, bármely emberi gondolatnak és érzésnek alkalmas kifejezője.

Jellegzetes erényei – Bárczi Gézával szólva – a „színes, változatos hangzás, rendkívüli metrikai rugalmasság; tömörség, szoros lo-

gikus kapcsolás; finom árnyaltság, képszerűség; pontos fogalomalkotásra való képesség”.

Ez az Európában társtalan, rokontalanná szigetelődött nyelv az idegen nyelvek szoros gyűrűjében nemcsak megőrizte eredetiségét, hanem folyton színesedett, gazdagodott, rugalmasan idomult a gondolkodás bonyolultabbá válásához, mégpedig önmagához hű maradvá, úgy, hogy a benne rejlő lehetőségek ki tudtak bontakozni és a fejlődés követelményeinek eleget tenni.

A magyar nyelv mindent ki tud fejezni, amit a mai ember érezhet, elgondolhat és elképzélhet.

1. Olvassátok el figyelmesen az alábbi verset, majd feleljetek a kérdésekre!

I

A magyar nyelv

Ó szép magyar nyelv! Aki egyszer téged
Ajkára vőn, többé nem dobhat el!
Szentség gyanánt, hogy befogadja éked,
Orzó oltárrá válik a kebel.

Pajzán, derűs vagy, mint nőink szeme,
S erős, szilárd, mint hősök jelleme!
Gyöngéd vagy és lágy, mint mennybolti kék,
S dörögni úgy tudsz, mint villámos ég!

Minden, mi fejben vagy szívben fakad,
Tőled nyer pompát, színdús szavakat.
Nagy eszme, érzés oly ragyogva hord,
Mint egy király az ünneplő bíbort!

II

Bír-e más nyelv úgy epedni,
Annyi bájjal, annyi kéjjel?
Olvadóbb, mint lant zenéje

Holdvilágos langyos éjjel,
Mely virágot s dalt terem,
Mikor ébren semmi sincs más,

Csak a fák sötét bogán:
Hangos, boldog csalogány
S boldog néma szerelem...

III

Hát a csapongó
Gyorsszavu tréfák
Játszi szökését
Festi-e más nyelv
Oly remekül?

Pattog a víg élc,
Ám sebe nem fáj,
Mert csak enyelgés,
Tarka bohóság
Volt az egész! ...

IV

Hatalmas szép nyelv,
Magyarnak nyelve!
Maradj örökké
Nagy és virágzó!
Kísérjen áldás,
Amíg világ áll!
S legyen megáldott
Az is, ki téged
Ajkára vesz majd:
Elsőt rebegve,
Végsőt sohajtva!

Ábrányi Emil, 1885

- 1 Mi a vers témája?
- 2 Hogyan viszonyul a költő a vers tárgyához?
- 3 Mely alapérzés készítette a költőt a vers megírására?
- 4 A vers több részre tagolódik. Mi a tagolás oka?
- 5 A magyar nyelv mely sajátosságait emelik ki az egyes részek?
- 6 Különbözik-e egymástól az egyes részek szóanyaga? Mit akar ezzel a költő kifejezni?
- 7 Milyen mondatfajták dominálnak a versben? Hát az egyes részekben?
- 8 Miért és hogyan változik az egyes részek ritmikája?
- 9 Van-e az egyes részeknek jellegzetes „hangszerelése”? Segítik-e a jellegzetes hangok a mondanivaló érzékeltetését?
- 10 Mi a vers végkicsengése? Mit akart kifejezni a költő? ✓

2. Olvassátok el figyelmesen és fejtsétek ki bővebben az alábbi bölcs gondolatokat!

- 1 Az a tény, hogy anyanyelvem magyar, és magyarul beszélek, gondolkodom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható... Naponta sokszor gondolok erre. Épp annyiszor, mint arra, hogy születtem, élek és meghalok. *(Kosztolányi Dezső)*
- 2 A nyelv az legyen, aminek lennie illik: hív és kész és tetsző magyarázója mindannak, amit a lélek gondol és érez. *(Kazinczy Ferenc)*
- 3 A nyelv: isteni lámpás kezünkben. Igen, de ezzel a lámpással útra is kell kelnünk. Mi több: világosságában a lét, életünk napról napra ránk meredő kérdéseivel kell szembekerülnünk. *(Pilinszky János)*
- 4 A nyelv nem lehet egyszerű, mert az ember nem egyszerű, aki beszél. *(Kosztolányi Dezső)*
- 5 Mit tehet arról a drága hegy, ha kincseit belőle nem szedik, mit tehet róla a magyar nyelv is, ha fiai őtet sem ékesíteni, sem nagyítani, sem felemelni nem akarják? *(Bessenyei György)* ✓
- 6 Nem elég magyar anyanyelvűnek születnünk, tanulnunk kell magyarul a sírig. *(Nagy László)* ✓
- 7 Azt a lelket és nyelvet, melyet rövid időre örökbe kaptunk, új szellemmel fényezve, csorbítatlanul át kell adnunk utódainknak. *(Kosztolányi Dezső)* ✓
- 8 Haza és nyelv egyforma rangban álló két nevezet minden népre nézve, ha a tiszteletben álló nemzetek sorából kitzasztatni nem akar. Nemzeti életet nemzeti nyelv nélkül gondolni lehetetlen. *(Kölcsey Ferenc)* ✓
- 9 Meleg szeretettel függj a hon nyelvén, mert haza, nemzet és nyelv három egymástól válthatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nem fog. Tiszteld s tanuld más művelt népek nyelvét is ..., de soha ne feledd, miképpen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőség művelni kötelesség. *(Kölcsey Ferenc)* ✓

10 Teljes birtokában lenni a nyelvnek, melyet a nép beszél: ez az első s elengedhetetlen feltétel. De erre még nem elég azon nyelvismeret, amely dajkánk karjai közt reánk ragadt; s azt hinni, hogy gyermekkori nyelvünkkel az élet és tudomány legmagasb s legtitkosb tárgyait is tisztán s erőben előadhatjuk, nevetséges elbizakodottság. *(Kölcsey Ferenc)*

11 Nem a nép mennyisége, hanem minősége hervaszt vagy virágoztat valamely hazát... *(Széchenyi István)*

*Kovács Margit:
Anya
gyermekfiókéval*

3. Fejtsétek ki, mit mondanak nekünk a következő idézetek!

1 Ki az a szerencsés szerencsétlen, aki egészen ki tudta volna fejteni azt, ami lelkében volt? Szerencsés azért, mert a nyelvnek oly nagy tehetségével bírt. De szerencsétlen azért, mert csak oly parányi volt lelkében, mit még emberi nyelv is el tudott rebegni. *(Széchenyi István)*

2 Nem érez, aki érez szavakkal mondhatót. *(Vörösmarty Mihály)*

Beszédfejlesztés

2. Ismétlés: A közlésfajták. A stílusrétegek. A szöveg

4. Olvassátok el az alábbi szöveget! Határozzátok meg a stílusát és a közlésfajtáját! Foglaljátok össze röviden a tartalmát, majd feleljétek a kérdésekre!

Ha van is tudománya, maga a nyelv nem tudomány. Elsőrendűen: közlés és összeköttetés. Kimeríthetetlen eszköz arra, hogy hírt adjak magamról másoknak, s azonos szinten híreket szerezzek másokról a magam számára. A beszéd tehát: adás és befogadás. Nyitottság. Szeretet.

Ahol visszaélnék a szeretettel, vagy ahol megszűnik a szeretet, ott nyilvánvalóan elhal a beszéd eredendő értelme is, és visszájára fordul a művészete. Ahol a beszéd a tagadást, az elkülönülést, az elidegenedést szolgálja – előbb vagy utóbb maga is elhal, elnémul, s ha tovább él is, ez az élet aligha lesz több rákos burjánzásnál.

A szeretet elhalása minden nyelvromlás igazi gyökere, s az így támadt betegséget nem gyógyíthatja meg semmiféle tudós kezelés, nyelvészkedő gond, szerkezeti elemzés.

Mindez azt is jelenti azonban, hogy a beszéd véghetetlenül több is, mint a szigorúan filológiai értelemben vett nyelvi kifejezésformák. A világ is „beszél”, csak meg kell hallanunk a szavát. Sőt: ezzel kezdődik minden beszéd. Hallgatással. Meghallgatással. Tehát újra csak: nyitottsággal, vagyis szeretettel...

A nyelv elsőrendűen nem a nyelvészet, még csak nem is a költészet, hanem az ember megszentelődésének, a szeretet teljességének és kiteljesítésének a gondja.

Pilinszky János

- 1 Melyek a fenti írásmű szerkezeti részei?
- 2 Van-e egyetlen tételmondat, vagy egy egész szerkezeti rész fejt ki a tételt?
- 3 Mi az írásmű tétele?
- 4 Hány érvel támasztja alá a tételt a szerző? Melyekkel?
- 5 Társul-e az érvekhez bizonyítás? Miért?
- 6 Mi a következtetés, a konklúzió?
- 7 Egyetértesz-e a szerző következtetésével?

- 8) Hogyan érted azt, hogy az emberi érintkezés, a beszéd indítéka a mások iránti nyitottság, szeretet?
- 9) Lehet-e visszaélni a szeretettel?
- 10) Mi az elidegenedés?
- 11) Miért és hogyan okoz nyelvromlást a szeretet elhalása?
- 12) Mit tart a szerző a nyelv, a beszéd lényegének?
- 13) Milyen értelemben használja a szerző az utolsó előtti mondatban a „gond” szót? Milyen rokon értelművel helyettesíthetnők?

5. Határozzátok meg az alábbi szemelvény stílusát!

I

Ukrajna éghajlatának egyik jellemzője a köd. A ködös napok száma évente 37–113 között ingadozik, a területi eltérések jelentősek. Köd leggyakrabban az ország délkeleti részében figyelhető meg. A legtöbb ködös nap december–január folyamán van. Ezekre a hónapokra esik a hideg időszakban előforduló ködös nappaloknak csaknem a fele. Május–júniusban alig van köd.

II

– Hol késtetek ennyi ideig, lelkeim?
 – Hát a köd miatt.
 – Köd? De hiszen nincs is köd!
 – Itt nincs. De Huszt környékén olyan sűrű köd volt, hogy csak lépésben tudtunk haladni a kocsival.
 – Még ilyet! Itt meg, lám, ragyog a nap.

III

Ma késő délután az Ungvár–Munkács autópálya Rákoson túli útszakaszán a sűrű ködben két gépkocsi egymásnak ütközött. Személyi sérülés nem történt. Az anyagi kár jelentős. A helyszínelés még tart. A fél sávot lezárták. A forgalmat rendőrök irányítják. Kérjük a járművezetőket, legyenek óvatosak.

IV

Borús, ködös őszi idő;
 A nap nem is pillant elő.
 Hidegen jár a nap
 Sötét felhők megett;
 A kandalló tüze
 Ad egy kis meleget.

Mely jegyek alapján határoztátok meg a stílusokat?

6. Olvassátok el figyelmesen az alábbi szemelvényt, majd feleljetek a kérdésekre!

Arról, mi az élet igazi élménye

Az igazi élmény az ember számára elsőrendűen ennyi: önmagának megismerése. A világ megismerése érdekes, hasznos, gyönyörködtető, félelmes vagy tanulságos; önmagunk megismerése a legnagyobb utazás, a legfélelmetesebb felfedezés, a legtanulságosabb találkozás. Rómában vagy az Északi-sarkon járni nem olyan érdekes, mint megtudni valami valóságosat jellemünkről, tehát hajlamaink igazi természetéről, a világhoz, a jóhoz és a rosszhoz, az emberhez, a szenvedélyekhez való viszonyunkról. Mikor értelmem eléggé megérett erre, már csak ezt az élményt kerestem az életben.

Márai Sándor

- 1 Melyek a fenti szöveg szerkezeti egységei?
- 2 Mi a szöveg témája?
- 3 Melyek a szövegben az ismétlődő kifejezések? Miért?
- 4 Mi a szerepe az utolsó mondat névmásainak? A szöveg mely részeire utalnak vissza?
- 5 Milyen a szöveg hangneme (hangvétele) és stílusa?
- 6 Mi a szöveg mondanivalója?

7. Az alábbi szemelvény is önmagunk megismerésének szükségességéről szól! Olvassátok el figyelmesen, majd mondjátok meg, melyiknek több, súlyosabb a mondanivalója? Miért?

Ismerd meg magadat!

Apollón a fény, a világosság istene a görög mitológiában. Jelképezi a szellem világosságát is és a messzire látás képességét is, ezért lett a jóslás és a lantos költészet istene. Híres jóshelyén, Delphoiban szentélyének felirata ez volt: „Ismerd meg magadat!” – azaz lásd az értelem fényével azt is, amit a legnehezebb: önmagadat; ismerd meg magadat, gyarló, törekeny emberi mivoltodban!

Az ókori feliratból szállóige lett.

Waczulik Margit

8. Milyen nyelvtani kapcsolóelemek segítik a szöveg mondatainak összefűzését? Jelöljétek meg a szövegben az alábbi nyelvtani kapcsolóelemeket!

- utaló névmások
- mondatkapcsoló kötőszók
- egyeztető toldalékok (igeragok, birtokos személyragok)

A húsvéti ünnepkör zárónapja a húsvétot követő fehérvasárnap. Ehhez a naphoz fűződik a Dunántúlon a lányok szertartásos barátságkötésének hagyománya, a „komálás”, a „mátkázás”. Ezt a napot népiesen „mátkázó” vagy „mátkaváltó vasárnapnak” nevezték. A nagylányok ekkor választottak maguknak „holtig tartó barátnőt”, vagy ezen a napon pecsételték meg ünnepélyes keretek közt a már korábban megkötött barátságot.

A komatál- vagy mátkatálküldést főként fiatal lányok gyakorolták. De előfordult az is, hogy leány fiúnak küldte, vagy a fiúk egymásnak küldték. A komatálat küldők egymást testvérükké fogadták, s írig tartó barátságot kötöttek. Ezután magázták, és a fiúk komának, a lányok pedig mátkának szólították egymást. A moldvai magyarok körében is volt ilyen népszokás.

Az ünnep reggelén díszes komatálat készítettek. Ennek tartalma tájanként változott. De sehol sem hiányzott belőle a húsvéti tojás, a kalács, a kis üveg ital. És vitték a tálát a komának, a mátkának. Az, aki kapta, kivett a tálból egy tojást, és két másikat rakott a helyébe a tálba cserébe. Voltak olyan vidékek, ahol az egész tálát elvették, s helyébe egy másik tálát küldtek. A komatálat egy hagyományos viseletbe öltözött kisebb lányka vitte el és adta át a kiválasztott barátnőnek, ennek a versnek a kíséretében:

„Komatálat hoztam, fel is aranyoztam,
Koma küldte komának, hogy váltsa ki magának.
Ha nem tetszik magának, küldje vissza komának.”

Kis magyar néprajz

3. A magán- és a nyilvános élőszóbeli és írott kommunikáció

A magánélet nyelvhasználata

A magánéletbeli kommunikáció az emberek egymással való mindennapi érintkezése, nyelvi kapcsolatai: a társas érintkezés.

A mindennapi beszédünk kultúrájának vannak írott és íratlan szabályai.

Az alkalomhoz, eseményhez, sajátos szituációhoz kötött kommunikációs normákat az illemtankönyvek tárgyalják. (Ezek történelmi korok, társadalmi rendszerek és osztályok, csoportok szerint sokat változnak.)

A magánélet nyelvhasználatának azonban vannak a beszédhelyzettől, az alkalomtól független általános íratlan szabályai is.

- Csak akkor beszéljünk, ha beszédünknek van valami értelmes célja. Ha nincs fontos mondanivalónk, inkább hallgassunk.
- Olyasmiről beszéljünk, ami a hallgatót is érdekli. Vegyük tekintetbe a beszédpartner életkorát, jellemét, érdeklődési körét.
- Ne hozzunk szóba a beszédpartner számára kínos témákat.
- Legyünk szerények, kerüljük a feltűnést, a pózolászt.
- Ne vitatkozzunk ok nélkül.
- A vitában legyünk tárgyilagosak. Uralkodjunk az érzéseinken, ne szolgáltatassuk ki magunkat másoknak. Tartsuk tiszteltben a beszédpartner ellenérveit.
- Ne legyünk érzékenyek. Legyünk elnézőek a beszédpartnerrel szemben. Ne sértődjünk meg komoly ok nélkül, vagy ha a beszédpartnernek nem volt bántó szándéka.
- Legyünk tekintettel a beszédpartner hangulatára, kedélyállapotára, esetleges rossz kedvünket ne éreztessük másokkal.
- Személyes problémáinkkal ne terheljünk másokat.
- Legyünk udvariasak! Az udvariasság szebbé, kellemesebbé teszi az emberi kapcsolatokat, sőt eszköze a sikernek, az érvényesülésnek is.
- Soha ne használjunk durva szavakat, obszcén kifejezéseket.

A magánérintkezésben fontos szerepe van a **társalgási készség**-nek. Kialakítására íme néhány tanács.

A **beszélgetés indítása** szólhat a helyzetről, egy eseményről, a másiktól vagy önmagunkról. Közölhetünk tényeket, véleményt, tehetünk fel kérdést.

A **kérdező** irányítja a beszélgetést. Csak akkor kérdezzünk, ha valóban kíváncsiak vagyunk valamire.

A beszédpartner meghallgatása **aktív figyelmet** igényel, ezt szemkontaktussal és egyéb nem verbális eszközökkel is kifejezhetjük.

A **pozitív reagálás**, helyeslés, dicséret, bók segíti a beszéd folyamatát, a negatív tartalmú kijelentések akadályozzák.

Ha kritika ér bennünket, **mérlegeljük a szándékát** és **megértően, higgadtan** reagáljunk rá.

Ha a beszédpartner befolyásolni, manipulálni akar bennünket, feltűnés nélkül váltsunk témát.

9. Értelmezzétek az alábbi bölcs mondásokat!

- 1 Okosok, írjatok úgy, hogy szeressenek, értsenek benneteket, s mosolyogva, könnyezve csodálkozzanak rajtatok. *(Bessenyei György)*
- 2 Magára vessen az udvariatlan, ha barátjából ellensége lesz. *(Lope de Vega)*
- 3 Inkább semmit, mint rosszat. *(Veres Péter)*
- 4 Úgy beszéljünk, ahogy érzünk, és úgy érezzünk, ahogyan beszélünk; szavunk és életünk fedje egymást. *(Seneca)*
- 5 Régi tanács; minden tudja azt, de kevés kövefi: eszed járjon előbb nyelvednél s tetteidnél. *(Kölcsey Ferenc)*
- 6 Az udvariasság olyan, mint a nulla a számtanban. Egymagában semmit sem jelent, de sokat változtat azon, amihez hozzá tesszük. *(Freya Stark)*

10. Játsszátok el a következő szituációkat!

- 1 A család nyaralni készül a hegyekbe, de a 16 éves lány a barátaival kerékpártúrára menne. A két út időben egybeesik.

Szereplők: az egyik szülő és a lány.

- 2 Otthon festeni kell a lányok szobáját. A két lány nem ért egyet a mama ajánlotta színnel, de egymás választását sem helyeslik.

Szereplők: a mama és a két lány.

- 3 A virágboltban előtted valaki feltartja a kiszolgálót, a közös ismerősük esküvőjéről mesél neki, miközben neked már sietned kell egy születésnapra.

Szereplők: a kiszolgáló és a két vásárló.

- 4 Egy osztálytársunk két másik jelenlétében becsmérlő kifejezéseket tesz az öltözködésedre és a viselkedésedre.

Szereplők: négy tanuló.

11. Az alábbi kérdésre négyféle választ kaptatok. Kössétek össze a válaszokat a megfelelő minősítő jelzővel!

- Meg tetszene tudni mondani, merre van a városi kórház?	
- Nem én!	<i>gúnyos</i>
- Nem tudom, nem vagyok idevalósi.	<i>udvarias</i>
- Nem tetszene tudni.	<i>udvariatlan</i>
- Sajnos, én sem tudom, még sohasem voltam ott.	<i>közönyös</i>

A nyilvánosság előtti beszéd követelményei

Emberek nagyobb csoportja előtt mindig **igényesen** kell megszólalnunk. Beszédünk csak így lesz meggyőző és eredményes. Mondandónk legyen fontos, érdeklődésre számot tartó: mindig valamely igaz ügy érdekében éljünk a nyilvános megszólalás lehetőségével.

Nyilvánosság előtt csak az beszéljen, akinek **van közérdekű mondanivalója** és van valamely **közhasznú célja** a beszéddel. A beszéd értékét mindig a mondanivaló súlya méri meg. Mondanivalónk logikus kifejtése, újszerűsége, átéltsége növeli a beszéd értékét. A tömören kifejtett mondanivaló mindig hatásosabb, mint a hosszadalmas.

A nyilvános előadás, felolvasás, szónoklás társas tevékenység: az előadónak, a szónoknak úgy kell tennie a dolgát, mintha beszélgetne a hallgatósággal, amelyet együttgondolkodásra, állásfoglalásra ösztönöz. Az esetleges nézetkülönbségektől a szónoknak nem szabad elzárkózni, mivel az árnyaltabb gondolkodást tesz lehetővé, más, újabb megvilágításba helyezheti a problémát.

12. Az alábbi epigrammának egyik mondatából szállóige lett. Melyik az? Fejtsétek ki részletesebben a szállóige és az egész epigramma tartalmát!

Szólj! S ki vagy, elmondom. – Ne tovább! Ismerlek egészen,
Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.

Kazinczy Ferenc

13. Iskolai diákgyűlés készül. Milyen problémákat, milyen formában és kinek címezve mondanátok el? Beszéljétek meg az osztályban, jelöljétek ki a szónokot és a hozzászólókat! Készítsétek el a felszólalás és a hozzászólások szövegét, majd beszéljétek meg és értékeljétek!

14. Fejtsétek ki bővebben, mire tanít bennünket az alábbi vers!

Intés

Jó költőktől azt tanultam
S adom intésül neked:
Sose fáradj sok cifrával
Elborítani éneked:

Szólj erővel és nevezd meg
Ön-nevén a gyermeket;
Szólj gyöngéden, hol az illik, –
S ne keríts nagy feneket.

Olykor egy-két szó is jobban
Helyreüti a szeget,
Mint az olyan, ki beléhord
Földet, poklot és eget,
S ordít, amíg elreked.

Arany János

15. Tartsatok csoportos beszélgetést a következő témák valamelyikéről! Válaszatok valakit, aki irányítja a beszélgetést, a témára pedig mindenki készüljön fel!

1. Tehet-e valamit az osztály a környezetvédelemért
2. Álarcos bál legyen-e szilveszterre vagy egyszerű buli
3. Érdemes-e puskázni az órán
4. Ki érvényesül jobban az iskolában: az egyéniség vagy az átlagdiák
5. Nyelvi környezetszennyezés is van
6. A sok pénz nem feltétlenül áldás

Ha lehetséges, vegyétek magnóra a beszélgetést, hogy visszahallgatva elemezhesétek, kinek milyen a beszédkulturája!

A szóbeli és az írásbeli közlés jellemzői

16. Olvassátok el figyelmesen az alábbi táblázatot, hasonlítsátok össze és fejtsetek ki részletesebben a szóbeli és az írásbeli közlés jellemző sajátosságait és különbségeit!

A szóbeli közlés	Az írásbeli közlés
Hallható (akusztikai), időhöz, helyhez kötött, mulandó	Látható (vizuális), időben nem korlátozott, helyhez kevésbé kötődik, állandó
Változatos hangjelentésű mondatok alkotják	Nem a hangjelentésnek, hanem az írásjeleknek van tagoló szerepük
Nem nyelvi kifejező eszközök (arcjáték, tagjelentések, testtartás, hanghordozás) kísérik	Csak nyelvi eszközökkel jut kifejezésre
A közlésfolyamat résztvevőinek a közlést befolyásoló visszajelzési lehetőségei vannak	Visszajelzési lehetőségek nincsenek, vagy csak későbbiek, korlátozottak, a közlést nem befolyásolják
Gyors gondolkodást igényel, mert azonnal kell fogalmazni	Időt hagy a gondolkodásra, körültekintőbb kifejezést tesz lehetővé
Ösztönösebb, igénytelenebb szóhasználat, lazább szerkezetű mondatok jellemzik	Tudatosabb, igényesebb szóhasználat és szabályosabb mondat szerkesztés jellemzi
Nyelvi illemszabályokhoz kevésbé igazodik, azoktól kisebb-nagyobb mértékben eltérhet	Nyelvi illemszabályai szigorúbbak

4. A dialogikus és a monologikus szöveg

A mindennapi kommunikáció leggyakoribb formája a **dialógus** vagy **párbeszéd**.

A **párbeszéd** minimálisan két, de akár több beszélő megnyilatkozásából álló szöveg, amely valamilyen kommunikatív feladatot old meg (például kérdés – válasz, kérdés – elutasítás, állítás – cáfolat stb.). A dialógusban van egy **kezdeményező** és egy **reagáló** fél, de a szerepek folyton cserélődnek. Az elkezdett beszélgetést továbbfűzhetjük, visszakérdezhetünk, a választ pontosíthatjuk, kitérő megjegyzéseket tehetünk, sőt témát is válthatunk.

A beszélgetés kezdeményezését, a kapcsolattartást, kilépést, odafigyelést **illemszabályokból** tanuljuk meg az idősebb generációtól.

A párbeszédet gazdagítja, kifejezőbbé teszi a nem nyelvi, **nem verbális eszközzrendszer** (testbeszéd) is: a tekintet, a mimika, a testtartás, a taglejtés, a távolságtartás, a hanghordozás, a hangerő kiegészíti, aláfesti, olykor helyettesíti a beszédet. Felfogásukhoz, megértésükhöz gyakorlat és a beleélés képessége, empátia szükséges, meg a szokás, a hagyományok ismerete (a testbeszéd kulturális hagyománya ugyanis népenként igen eltérő).

Jó társalgók akkor lehetünk, ha megtartjuk a következő alapelveket:

- 1 Beszédünk legyen minél tartalmasabb!
- 2 Mondjunk mindig igazat!
- 3 Kapcsolódjunk a beszélgetés céljához!
- 4 Világosan és pontosan fejezzük ki magunkat! (Kerüljük a zavrosságot, a kétértelműséget, a homályt, a bőbeszédűséget!)

A **monológ** vagy magánbeszéd olyan beszédforma, amikor egyedül hosszabban beszélünk. Ezt is az illem és a szokások szabályozzák.

A monologikus szövegalkotás követelményei a következők:

- 1 **Egység:** a témáról kell beszélünk, attól ne térjünk el.
- 2 **Haladás:** mondandónkat fokozatosan előre haladva fejtjük ki.
- 3 **Folytonosság** (folyamatosság): a szövegben ne legyenek tartalmi hézagok.
- 4 **Arányosság:** a kifejtés mértékét, terjedelmét a téma fontosságához igazítsuk.
- 5 **Teljesség-lezártság:** ha minden fontosat elmondtunk, a szituációnak megfelelően le kell zárunk a közlést.
- 6 **Törlés:** az írott szövegben lehetséges az utólagos javítás, a felesleges elemek kihagyása.

17. Mit fejeznek ki a közlés alábbi nem verbális eszközei?

bólintás	a szemöldök felhúzása	homlokráncolás
fejrázás	a vállak felhúzása	kacsintás
a fej ingatása	vállrándítás	szemmeresztés
legyintés	dobbantás	a szempillák leeresztése
kézfogás	puszi 	vállveregetés

18. Mi a hiba a következő párbeszédben? Értékeljétek a párbeszédeket a megadott szempontok szerint!

- Milyen fontosságú témáról és igazat beszélnek-e a kommunikációs partnerek?
- Mennyit beszélnek a témáról?
- Hogyan kapcsolódnak a témához?
- Kifejtik-e a témát?

I

– Szia, Pali!

– Szevasz! Hogy kerülsz te ide? Mit csinálsz itt?

– Hát csak úgy kószálok. De beszéljünk inkább rólad. Igaz, hogy a nővéredet felvették orvosira?

II

– Öcsi, segíts, bajban vagyok. Már két napja keresem a fényképezőgépet, és megígértem a lányoknak, hogy ma lefotózom őket.

– Mondd, nem láttad a vonalzót?

– Nem tudod, hol lehet a fényképezőgépet?

– Nem igaz, hogy ebben a rendetlenségben semmit sem lehet megtalálni. Pedig meg kell csinálnom a mértani rajzot. Hol lehet az a fránya vonalzó?

19. Fogalmazzatok párbeszédet a hobbitokról! Játsszátok el az egyik párbeszédet többféleképpen:

- az egyik kommunikációs partner nem a témáról beszél;
- az egyik partner szándékosan homályosan, félreérthetően válaszol a kérdésekre;
- az egyik partner túlságosan terjengős, erőszakosan magánál tartja a szót;
- az egyik partner mindig a másik szavába vág;
- a beszédpartner nem kapcsolódik a beszéd céljához, nem éli bele magát a beszédbe.

20. Mi helyettesíti a nem verbális kifejező eszközöket az alábbi vicces párbeszédben? Figyeljétek meg az írásjelhasználatot!

I

– Papa – meséli lelkesen a skót kisfiú –, azt álmodtam ma éjjel, hogy adtál egy hatost.

– Oké, fiam – mondja kegyesen az apa –, megtarthatod.

II

– Drágám – lelkendezik a skót felesége. – Születésnapodra vettem neked két sorsjegyet.

– Megbolondultál? – ripakodik rá a férj. – Két sorsjegyet venni, amikor csak egy főnyeremény van!

21. Az írott párbeszéd pusztán verbális. Honnan szerzünk tudomást a beszédet kísérő nem verbális eszközökről? Válaszoljatok a kérdésre az alábbi szemelvény elemzése után!

A falu végén gyermekkiáltást hallok mögöttem:

– Hé, hé! Szolga!...

Megfordulok. A kis rableányt látom, aki Emőke előtt az utat hintette. Nekem integet.

– Értesz-e hunul? – lihegi.

– Értek – feleltem, mint aki álomból ocsúdik –, keveset.

– A kisasszony azt mondja, hogy jer vissza: ád valamit a szolgálatodért. – És nevetett...

– Mondd meg a kisasszonynak – feleltem méltóságosan –, hogy én szolgál nem vagyok. Úr se vagyok, az igaz, de szolgál se vagyok. Az én nevem Zéta.

S nagy büszkén elléptem.

Gárdonyi Géza: A láthatatlan ember

22. Olvassátok el a verseket! Melyik a monológ, és ki mondja a szöveget? Miről folyik a párbeszéd és kik a szereplői, van-e narrátor?

Ó, hányszor látlak mégis bennetek,
kis testvérekim, rongyos gyermekek.

Deres kertekben, ablakom alatt,
ott lázadotok ti, ijesztve, némán,
kékzubbonyos, halálra-szánt csapat,
a hóba, ködbe, fenyvesek árnyékán.

A pici kőműves mily csatagos,
milyen fakó a pöttöm lakatos,
az ács fia, mint Jézus, oly csodás,
pörölyt emel a kicsike kovács,
sír a bognár, az asztalos fia,
egész, egész gyermek-ármádia.

Apámat hívnám, de ő alszik mélyen,
a messzeség zenél a messze éjen.

És nézem őket és siratom őket,
az éjjeli, makrancos zendülőket.

Harcolva árnyal és meleg szobával,
nyitott szemmel velük szövetkeztem,
és ablakon és véren-sorson által
önékik nyújtom úri, kis kezem.

Kosztolányi Dezső

Hadnagy uram

‘Hadnagy uram, hadnagy uram!
„Mi bajod van, édes fiam!”
‘Piros vér foly a mentére!’
„Ne bándd, csak az orrom vére.”

‘Hadnagy uram, hadnagy uram!
El ne essék itt az útban’.
„Belebotlám egy nagy kőbe;
Szegezz szuronyt, csak előre!”

Megy a honvéd, áll a hadnagy,
Mély sebében összeroskad.
‘Hadnagy uram, hadnagy uram!’
„Csak előre, édes fiam!”

Gyulai Pál, 1849

23. Olvassátok el az alábbi szöveget! Határozzátok meg a párbeszéd témáját és mondanivalóját! Mondjátok el rövid tartalmát!

Párbeszéd

- Min nevelsz? – kérdezte.
- Ezen – mondtam.

A kórházfalra mutattam. Azon fehér zománctábla volt, rajta nagy, kék betűk.

RENDELÉS

szegény kedély- és idegbetegeknek
naponta reggel 8-tól 10-ig

Elolvasta, aztán vonogatta a vállát.

- Mi van ezen nevelséges?
- Mindössze egy szó. Ez: *szegény*. Mihelyt megpillantottam, viszketni kezdett a tudóm. Végül kacagnom kellett.
- Miért?
- Azért, mert azt a képzetet keltette bennem, hogy a kórház – személyesen – sajnálja a *szegény* kedély- és idegbetegeket. Már is

láttam a kórházat – ezt a komoly és hivatalos intézményt –, amint könnyel szemében, redőbe vont homlokkal fősóhajt: „Szegény kedély- és idegbetegek, mennyire szánlak benneteket. Szánlak először azért, mert kedély-idegbetegek vagytok, de szánlak másodszer azért is, mert épp ide jöttök, szerencsétlenek, ahol sohase gyógyultok meg.”

– Bocsáss meg, ez rosszhiszeműség. A *szegény* itt ahelyett van, hogy *szegény sorsú*. Én a szöveget hibátlannak tartom. Vagy más-képp írnád?

– Aligha. A *szegény sorsú* valóban pontoskodó és fontoskodó megkülönböztetés. Aki szegény, az szegény sorsú is.

– Hát akkor mit kifogásolsz?

– Semmit. Csak magyarázom lelkiállapotomat, s – engedelmeddel – csodálkozom azon a csodán, amelyen nem lehet eleget csodálkozni: a nyelv rejtélyes mivoltán. A *szegény* eredetileg minden nyelvben azt jelentette, hogy szűkölködő, éhenkórász, ágrólszakadt, tengődő, nincstelen, ínséges, nyomorgó stb. Vagyis eleinte mindennütt tárgyi és tárgyilagos ítélet, értelmi megállapítás. Aki szegény, annak nincs pénze, hajléka, kenyere...

A szegény szánandó. Ennélfogva, aki szánandó, szegény. Amikor a XIII. század elején először írják le nyelvünkön a *Halotti Beszéd*-ben, már ebben a második, átszellemült, érzelmi alakjában tűnik föl: „Imádjomok ez szegín ember lilkiért” – mondja az ismeretlen szerzetes, imádkozzunk ennek a szegény embernek a lelkéért. Hogy ki volt ez a szegény ember, nem tudjuk. Éppúgy lehetett dúsgazdag földesúr, mint robotoló jobbágy. Minden halott *szegény*. Általában mindenki *szegény*, aki szerencsétlen. Ha egy milliomos gyomorrákot kapott, vagy elgázolja őt a vonat, fölkiáltunk: szegény. A vak is szegény, vagyoni helyzetére való tekintet nélkül.

– Mit akarsz ezzel mondani?

– Csak azt, hogy a szavak mellékszöngéje – kedélyi velejárója – néha fontosabb, mint alapértelmük. Ezek a mellékszöngék úgy harsognak, hogy alapértelmet se hallunk tőlük. Velem is ez történt. Néhány másodpercig nem értettem a szöveget. Ámuldoztam, hogy a *szegény* csakugyan szegény is lehet. A félreértés gyarlóság. Ezért nevettem.

Kosztolányi Dezső

24. Írjatok egy 8–10 mondatos monológot arról, hogy mit jelent nektek a barátság! Tartsátok szem előtt a monologikus szövegalkotás követelményeit!

5. A beszédmű címe

ORTUTAY GYULA

KIS MAGYAR NÉPRAJZ

Kárpátalja

VII. évfolyam, 46. (357.) szám 2007. november 16. Ára 1 hrivnya

A
PESTI-HIRLAP
NYELVŐRE

A beszédműnek szerves tartozéka a cím.

A címnek fontos rámutató szerepe van: **a szövegre mint egészre utal**, jelezve, hogy ami utána következik, az miről szól, mi a témája, mi a mondanivalójának a lényege. A cím rendeltetése az is, hogy felkeltse a hallgatók, az olvasók érdeklődését.

A mű címe lehet:

1 Megnevező cím, amely megnevezheti:

- a főhős nevét: *Kádár Kata, Kőműves Kelemenné; Kosztolányi: Édes Anna;*
- a főszereplő(ke)t: *Móricz: A betyár; Jókai: A kőszívű ember fiai;*
- a mű tárgyát: *Madách: Az ember tragédiája; Tolsztoj: Háború és béke;*
- szimbolikus címek: *Móricz: Fáklya, Árvácska, Tündérvkert.*

Lehet egyetlen szó vagy szókapcsolat (lásd a fenti címeket), de lehet egész mondat: *Móricz: Forr a bor; Rózsa Sándor a lovát ugratja* stb., sőt akár félmondat, önállósult mellékmondat: *Jókai: Mire megvénülünk, Akik kétszer halnak meg; Hemingway: Akiért a harang szól* stb.

2 Kiragadott cím – a műből kiragadott sor, mondat vagy kifejezés:

- kezdősor: *Petőfi: Befordultam a konyhára, Megy a juhász szármáron;*
- refrén: *Petőfi: Akasszátok fel a királyokat!*
- egyéb kifejezés: *Móricz: Kivilágos kivirradtig, Hét krajcár* stb.

A kordivattól függ, hogy a szerző mit, mennyit és milyen módon kíván sejtetni a tartalomból. Régen a hosszú, részletező címeket kedvelték. Napjainkban viszont a szerzők inkább rövid, de talányos, többféleképpen értelmezhető címet adnak alkotásaiknak (*Bűn, Fáklyaláng, Rozsdatemető*), felismerve a tömörség rendkívüli hatását.

25. Olvassátok el az alábbi szöveget! Keressétek meg a tételmondatát! Adjatok a szövegnek a tartalmának megfelelő címet!

Azok a könyvek, amelyek könyvtárak polcain szunnyadnak, még nem készek, vázlatosak, magukban semmi értelmük. Ahhoz, hogy értelmet kapjanak, te kellesz, olvasó. Bármennyire is befejezett remekművek, csak utalások vannak bennük, célzások, ákombá-

komok, melyek pusztán egy másik lélekben ébrednek életre. A könyvet mindig ketten alkotják: az író, aki írta, s az olvasó, aki olvas. Éppen ezért ne is kölcsönözz nekem könyvet. Én nem olvashatom ki belőle azt, amit te. Mert mit tudom, milyen vegyületet hoz létre a könyv és az ember? Tenálad ez pezsgő volt. Nálam talán csak limonádé lesz.

Raátz Judit

26. Miről szólhatnak a következő című szövegek? Fogalmazd meg az egyiket!

Virágéső
Zöld hírcsokor
Pálfordulás
Zenemámor

27. Alább olvashatjátok Mikes Kelemen levelei 1794-es kiadásának címét! Milyen jellegű a cím és miben különböznek a mai címadási szokástól?

Török országi L E V E L E K mellyekben A IIdik Rákótzai Ferentz Fejedelemmel Bújdosó Magyarok' Történetei más egyéb emlékezetes dolgokkal együtt barátságossan előadatnak

6. A leíró közlés

28. Az alábbi két szöveg ugyanannak a témának más szempontú megközelítése. Határozzátok meg a közlésfajtáját, a stílusát! Hasonlítsátok össze a szövegek szerkezetét, szókincsét, szóhasználatát és kifejezőmódját!

A pacsirta

(Részlet)

Ismeritek-e a kis pacsirtát? Noná, nem ismeritek. A költők annyit áradoznak róla, hogy muszáj az embernek ismerni. Még az olyan becsületes városi ember is ismeri, aki különben azt hiszi, hogy a búzát kapálják, a szarka pedig négylábú állat, mely a víz felszínén csúszkál.

A pacsirta éneklő madár, ami alatt azt értjük, hogy örült csiripelést végez, amikor a magasba száll. Valamivel nagyobb a verébnél, de jóval kisebb a vérebnél, s tolla olyan szürke, mint a veréb tolla, de szurokba mártva a pacsirta is fekete.

Ha tavasszal járkalunk a mezőn, pacsirtát mindig láthatunk, amennyiben pedig nem látnánk, vagy vakok vagyunk, vagy pechünk van. A pacsirta jókor ébred, s mire a munkások a mezőre érnek, s dühös morgás közt megkezdik a napi munkájukat, a pacsirta már éktelen vígsággal csiripel, azaz zenél, sőt danál, vagy másképp, csicsergi reggeli énekét. Néha olyan magasra repül, hogy csak akkorának látszik, mint egy darázs – ebben hasonlít a repülőgéphez.

Nagy Lajos: Képtelen természetrajz

Pacsirtafélék

Európában, Ázsiában és Afrikában élő, mezőkön gyakori, barnás tollazatú énekesmadarak családja a verébalakúak rendjéből. Fákön nem tartózkodnak. Hosszuk 17,5–19,5 cm. A mezei pacsirta a kultúrterületek gyakori énekesmadara. Tollazata barnás, szélső faroktollai fehérek. Már februárban megérkezik Magyarországra Dél-Európa felől, a néphit szerint Zsuzsanna napján, február 19-én hangzik fel a pacsirtaszó. A hím a magasban keringve énekel. A pacsirta a talajon fészkel, évente kétszer nevel fiókákat. Összel, októberben indul dél felé.

29. Milyen kommunikációs célok jellemzők a fenti két szövegre az alábbiak közül? Keressétek meg a szövegben az egyes megfelelő részeket!

A leíró szöveg kommunikációs célja lehet:

- tájékoztatás
- érzelemkifejezés
- gyönyörködtetés
- felhívás

30. A művészi leírás mely típusait látjuk az alábbi szemelvényekben?

I

A földön, a fák között és a kastély felett eluralkodott lassan a csend. Kiderült apránként az éjjeli ég, és a csonka hold fényében üdén derengtek a part havas foltjai. A nyomokban megkörmözdött a víz, és fagyni kezdett a sár.

Mint a megnyugodott tenger, dermedten pihent a világ. Csak tizenegy óra felé fodrozta meg valami távoli zaj. Nagyon tompa volt és olyanforma, mintha kurtákat lihegne a föld. De ahogy egymásra hulltak a pillanatok, mindjobban ritmikus dörgéssé keményedett a moraj.

Katonák jöttek.

II

Bementek a szobába, amely szintén hófehér volt. Közepén egy kerek asztal állott, virágokkal gazdagon, körülötte sor szék és a két túlsó sarokban alacsony heverő. Olyan volt az egész, mintha sovány, előkelő leányok a női felsőbbrendűségről szoktak volna itt rengeteget társalogni.

Két percig vártak. Akkor egy nő jelent meg tiszta fekete ruhában. Szikár volt, barna, félig már ősz. Az arca sápadt, a szemei szürkék és hidegek, és úgy nézett, mint aki mindig messze van az emberektől, mint aki nem örvend és nem haragszik, csak van.

Tamási Áron: Címeresek

III

Érdekes természeti tünemény a délibáb. Akkor keletkezik, amikor a pusztán hirtelen fölmelegszik a levegő. A távoli tárgyak képét megfordítottan, közel kerülve látjuk a magasban. A délibáb a meszezi pásztorkunyhókat palotákká növeli, s a távolban legelésző teheneket tízszeres nagyságban toronymagasba emeli a levegőbe. Forró nyári napokon ma is játszadozik a délibáb a hortobágyi legelőkön.

Antalfy Gyula: Hortobágy

7. Az ember külsejének, jellemének leíró ábrázolása

A leírás az irodalmi ábrázolás egyik alapformája, amellyel egy-egy tárgyat, jelenséget, személyt vagy ezek közötti viszonyokat, összefüggéseket tulajdonságaik felidézésével jellemez az író.

A leírásnak az a szerepe, hogy az író eszmei és erkölcsi állásfoglalását megelevenítse, megtestesítse azáltal, ahogyan a tárgyak személyes tulajdonságait megjeleníti, egy meghatározott elv szerint rendezzi és a maga látásmódját azokba belevetíti.

A leírás két típusával, a tájleírással és a tárgyi környezet vagy interieur leírásával és azok szerepével már foglalkoztunk a 6. osztályban.

Az irodalmi művekben fontos szerepe van az **ember külseje, jellege, lelkiállapota leíró ábrázolásának**. Ez lehet részletesebb vagy elnagyoltabb, csak a lényeges vonásokra koncentráló, az író szándékától és az ábrázolás céljától függően.

Az ember külsejének és jellemének leírása lehet:

- a** az író szemléletétől független, tárgyilagos, **objektív leírás** (irodalmi művekben ritka);
- b** az író szemléletétől függő, annak érzelmeitől áthatott **szubjektív leírás**.

31. Olvassátok el a szemelvényeket! Mondjátok meg, mi a leírás tárgya! Megállapítható-e, mi a szerző viszonya a leírtakhoz?

I

Ez más látogatás volt, mint az újesztendei... Sanyi ünnepélyesebb volt. Most nem az a gyűröttre ráncolt fekete ruha volt rajta, hanem egy szabószagú, sötétkék zakó, a friss fehér gallérja meg szinte kifehérlett a gyorsan szürkülő szobából... Nem lehetett rajta semmit sem kifogásolni: a zoknija színe is az volt, ami a nyakkendőjéé; csak mintha a ruha meg az ember még nem keveredtek volna össze... Mint a ruhájának, a beszédjének is az volt a törekvése, hogy a múltkorinál komolyabb benyomást ébresszen magáról...

II

Imre egészen más fiú volt, mint a bátyja. Jóval nyurgább, és olyan seszínű. Szakála is szürkébb, a haja is fakóbb, mint Sanyinak, akiből bő, barna sarjadással dőlt minden: szó, hajzat, szemsugár, meleg. A szája körül egy kis kényszeredett mosolygás feszengett, amilyenel vad, szemérmes fiúk szoktak asszonyok közt ülni. A szürke szeme azonban értelmesen, majdnem hogy gúnyosan csillogott a cigaretta fátyolán keresztül. Nehéz volt elhinni, hogy ezek ketten egy anyán termettek.

Német László: Iszony

32. Az alábbi leírás Zrínyi Ilona szépségét örökíti meg. A hős nagyasszony mely tulajdonságait emeli ki a szerző? Kiérezzük-e a leírásból a szerző magatartását?

Az orcái rózsák, nyaka alabastrom,
Maga kelletése szívet győző ostrom.
S ahhoz szép beszéde merő orvos-flastrom,
Istenes élete majd szerzetes-klastrom.

Homloka liliom, az ajaka kláris,
Helenán sem talált ennél szebbet Páris.
Amelynek hervadni magányosan kár is,
Bár csókod harmatja érte volna máris.

Cédrus az dereka, tekintete ráró,
Mint vadász Diana, gyors lába úgy járó,
Dolgaiban rendes, az üdőtől váró,
Neme királyi vér, nemcsak egy közbáró.

Gyöngyösi István:

Thököly Imre és Zrínyi Ilona házassága

Hogyan tükrözi a vers szókinccse, hogy a szerző igényes, a tárgyhoz méltó leírást akart adni?

33. Milyen leírásokat találunk az alábbi szemelvényben? Miben térnek el az előzőktől?

I

Attila király sötétbarna színű, fekete és villámló szemű, széles mellű, büszke járású, alacsony termetű ember volt... A merészségben mértéket tartott, a harcban ügyes és körültekintő volt, és azt tartották, hogy testében megvolt a kellő erő. Akaratában pedig

nagyszabású, fegyvere fényes, sátra tiszta és csinos volt... Megvetésre méltó dolognak vélte, hogy kincstárában pénzt tartogasson, szerették is az idegenek, mert bőkezű volt, és másokkal szívesen érintkezett.

Kézai Simon Krónikája

II

Legszebb jellemzése a magyar pásztornak az, hogy értelmes, józan: nyelvében, szemlélődésében pedig át meg át tiszta magyar. A magyar pásztor ismeri a kezére bízott jószágot, egyenként és minden tulajdonsága szerint, innen tudja, hogy melyik kié legyen. A legapróbb részletekig ismeri a jószág életmódját, rendjét, táplálékát, még kedélyhangulatát, kedvét is. Szigorú, de egyben következetes, innen van az, hogy aránylag nagy tömeget biztosan terelhet, rendje nem bomlik fel. – Ismeri a csillagok járását, mely óra neki; ismeri a madarat, mely barátja, ismeri a füvet, amely a rábízott jószágnek jólesik, ismeri az ártalmasat is. – Inkább szűkszávú, hallgatag és szemlélődve figyelő.

Herman Ottó: A magyar nép arca és jelleme

34. Mi az alábbi leírás tárgya, és milyen a hangulata? Milyen formai megoldásokkal éri el a kívánt hatást a költő?

Komor, mogorva férfiú
Volt Orbán,
Bár oly vidám hajnal pirult
Az orrán.

De hisz mogorva épp azért
Volt Orbán,
Mert oly vidám hajnal pirult
Az orrán.

Oka egyébiránt maga
Volt Orbán,
Hogy oly vidám hajnal pirult
Az orrán.

Temérdek borfélét ivott
Meg Orbán,
Vidám hajnal azért pirult
Az orrán.

Petőfi Sándor: Orbán

35. Móricz Zsigmond *Tragédia* című novellájának szegényparaszt a hőse. Kis János a gazda lányának lakodalmán először lakik jól életében, de drágán fizet érte: megfullad. A főhős külsejének leírásában találtak-e olyan vonásokat, amelyek arra utalnak, hogy az író a főhősön keresztül az egész szegényparasztság sorsát ábrázolja?

Kis János amolyan láthatatlan ember volt, akit senki sem lát meg. Így élte le az egész életét, sohase volt egy percig sem érdekes ember. Se nem erős, se nem gyenge, nem kicsi, nem nagy; nem szánta, nem begyes; mi lett volna, ami feltűnt vón rajta? Olyan volt, mint egy ember; két szeme volt, meg orra. Bajusza is volt. És sohasem jutott eszébe semmi. Ha reggel volt, felkelt, este lefeküdt; mikor eljött az ideje, megházasodott. Akkor lakott utoljára jól, beteg is lett tőle. Katona nem volt, a faluból tízszer sem volt kinn, akkor is csak a vásáron. Nevetni csak egyszer nevetett életében jóízűen, akkor, amikor az apja le akarta őt ütni, amért megette az egész tál galuskát, s amint feléje sújtott, a saját ütésétől megtántorodott, felbukott s falba vágta a fejét. Bele is halt.

Móricz Zsigmond: Tragédia

36. Írjatok az ember külsejét és jellemét ábrázoló leíró fogalmazást C. Pissaro *Pásztorlány* c. festménye alapján!

8. A szépirodalmi stílus

A szépirodalmi stílus képszerűsége

A szépirodalmi stílus a legválasztékosabb, nyelvi és esztétikai szempontból a legigényesebb, művészi célú stílusréteg. Nyelvi jellemzői a képszerűség, a szemléletesség, a változatosság, az élenkség, a sűrítettség, az eredetiség.

A szépirodalmi stílusnak lényegi vonása a **képszerűség**. Az író, a költő láttatni akarja, amit gondol, amit érez: szemléletes formát keres a kifejezendő tartalomnak.

A szépirodalomban a *költői kép* kifejezést kétféle értelemben használjuk: szókép és fantáziakép.

1 A **szókép** az eredeti jelentésén túlmutató, többlettartalmat hordozó, jelképszerű szóhasználat. A fontosabb szóképek:

- a **metafora** hasonlóságon alapuló névátvitel: valakit, valamit valamivel azonosít:

Kikelet a lány, virág a szerelem. (Petőfi)
Hé, fiúk, amott ül egy *túzok* magában. (Arany)

- a **metonímia** térbeli, időbeli, anyagbeli érintkezésen, ok-okozati kapcsolaton épülő névátvitel:

Alszik a *város*. (= azok, akik a városban laknak)
Völgyben ül a *gyáva kor*. (Kölcsey) (= a kor emberei)
Megpendül egyszerre Izsák *száraz fája*. (Csokonai) (= hegedűje)

- a **megszemélyesítés** élettelen tárgyakat, elvont dolgokat, jelenségeket az élőkre jellemző cselekvéssel, érzéssel, tulajdonsággal ruház fel:

Elért az *Ősz* és *súgott* valamit,
Szent Mihály útja *beleremegett*. (Ady)
Hálót fon az est, a nagy barna pók. (Juhász Gyula)

- a **hasonlat** két különböző fogalom egymás mellé állítása abból a célból, hogy az egyiket a másikkal szemléletesebbé tegyék vagy valamely hangulatot ébresszünk:

Mint komor bikáé, olyan a járása,
Mint a barna éjfé, szeme pillantása. (Arany)
Szeretlek, mint anyját a gyermek. (József Attila)

2 A **fantáziakép** az írói képzelet által a valóság elemeiből megalkotott terjedelmesebb kép. Abban különbözik a szóképtől, hogy nem egyszeri jelenség, hanem fokozatosan, időben bontakozik ki. Ilyen fantáziaképek a művekben szereplő személyek, egyéb élőlények, a környezet, a táj, a tárgyak, a cselekmény stb. A fantáziakép él, mozog, alakul, sokszor csak az írásmű végére teljesedik ki előttünk. Némelyik közel van a valósághoz, másokban az írói képzelet van túlsúlyban. Fantáziakép például az előző szövegek közül Orbán, Zrínyi Ilona jellemrajza, a pacsirtáról Nagy Lajos adta leírás.

A szóképek gyakran eszköze a fantáziaképnek.

Egy-egy rövidebb írásmű, vers lehet egyetlen fantáziakép.

A fantáziaképet „ki kell bontanunk”, hogy megérthessük a szóképekkel kifejezett mondanivalót, azt, amit sugallni akar az író: a kép mögötti tartalmat.

37. Keressétek meg a metaforákat az alábbi versben!

A bánat? Egy nagy oceán...
S az öröm?
Az oceán kis gyöngye. Talán
Mire fölhozom, össze is töröm.

Petőfi Sándor

38. Bizonyítsátok be, hogy az alábbi vers fantáziakép! Milyen mondanivaló rejlik mögötte? Melyik az uralkodó szóképek a versben?

Párisban járt az Ősz

Párisba tegnap beszökött az Ősz,
Szent Mihály útján suhant nesztelen,
Kánikulában, halk lombok alatt
S találkozott velem.

Ballagtam éppen a Szajna felé,
S égtek lelkemben kis rózse-dalok:
Füstösek, furcsák, búsak, bíborak,
Arról, hogy meghalok.

Elért az Ősz és sűgott valamit,
Szent Mihály útja beleremegett,
Zűm, zűm: rűpkűdtek vűgig az uton
Trűfűs falevelek.

Egy perc: a Nyár meg sem hűkűlt belű,
S Párisbűl az Ősz kacagva szaladt.
Itt jűrt, s hogy itt jűrt, én tudom csupán
Nyűgű lombok alatt.

Ady Endre, 1907

39. Határozzátok meg a szűkűpek faját az alábbi versidűzetekben!

- 1 Gyűnyűrű szép kis violám, lj sokáig, szép Jűlim! (*Balassi*)
- 2 Gyűngy vagy, rűzsm, gyűngy vagy, gyűngynűl is gyűngyebb vagy. (*Nűpdal*)
- 3 Mondjad, hogy rab vagyok, szegedi fogházban tűrdig vasban vagyok. (*Nűpdal*)
- 4 Rm tekint, prtfogn, e század. (*Jűzsef Attila*)
- 5 Az rűk idű halk lűpte kopog. (*Vajda*)
- 6 Hová repűl az ifjűsg? Feleljetek, bűs lombű fk. (*Kosztolányi*)
- 7 Fekete a szeme, akár az éjszaka. (*Kűznyelv*)

40. Az alábbi vers egyik rűsze is fantziakűp. Melyik? Fejtsűtek ki rűszletesen, mi rejlik a fantziakűp műgűtt?

A királyfi három bánata

Amikor szűlettem, nem jeleztek nagyot
messiás-mutatű kűlűnűs csillagok,
csak az anyám tudta, hogy királyfi vagyok.

A tűbbiek láttak egy sűrű porontyot,
de anyám gy rakta rm a pűlyarongyot,
mintha babusgatn a szűp napkorongot.

Maga adta nékem édessége teljét,
úgy ajándékozta anyasága tejét,
hogy egyszer a földnek bennem kedve teljék.

Isten tudja honnan, palástot kerített,
aranyos palástot vállamra terített,
fejem fölé égszín mosolygást derített.

Ma is úgy foltozza ingemet, ruhámat,
ma is úgy szolgál ki, főzi vacsorámat,
mint királyi ember királyi urának.

Amerre én jártam, kövek énekeltek,
mert az édesanyám izent a köveknek,
szíve ment előttem előre követnek.

Amíg ő van, vígan élném a világom,
nem hiányzik nekem semmi a világon,
három bánat teszi boldogtalanságom.

Az egyik bánatom: mért nem tudja látni
egymást a sok ember, a sok-sok királyfi,
úgy, ahogy az anyjuk tudja őket látni?

A másik bánatom: hogyha ő majd holtan
fekszik a föld alatt virággá foszoltan,
senki se tudja majd, hogy királyfi voltam.

Hogyha minden csillag csupa gyémánt volna,
minden tavaszi rügy legtisztább gyöngy volna:
kamatnak is kevés, nagyon kevés volna.

Hogyha minden folyó lelkemen átfolyna,
s ezer hála-malom csak zsolttárt mormolna,
az én köszönetem így is kevés volna.

Hogyha a föld minden színmézét átadom,
az ő édességét meg nem hálálhatom,
ez az én bánatom, harmadik bánatom.

Mécs László, 1930

41. Írjátok ki a fenti versből tíz szóképet, és határozzátok meg a fajukat!

42. Sok szólásunk metaforikus, pl.: *bakot lő, tükön ül, felszedi a sátorfáját* stb. Gyűjts hasonlókat!

43. Gyűjts diáknyelvi metaforákat az elégtelen osztályzatra!

A hatáskeltés stíluseszközei

44. A szövegkörnyezetben a hangoknak hangulati hatásuk, kifejező erejük van. Milyen hangoknak milyen kifejezőerőt tulajdoníthatunk az alábbi idézetekben?

I

A lomha szél szelíden szállong
S messzi hegyek aromáit hozza.

Tóth Árpád

II

Jaj, hogy csörömpöl, zajlik a dagadt ár,
ropog a jég és elreped fönn és lenn,
minthogyha csillárt, tükröt törne barbár
dühébe sokszáz őrült forradalmár
egy óriás üvegkereskedésben.

Kosztolányi: Jégzajlás a Dunán

III

Az erdő hallgatag,
nyugosznak a vadak,
lankadt állal hevernek
ágyán a hús avarnak,
mit a szelek levernek,
majd újra felkavarnak.

Babits Mihály: Alkony

IV

Ott ficánkolsz te a csillagok között,
onnan megrugdosod az én szívemet,
minden reményünket befödi a hó,
siratlak, siratlak, bársony kiscsikó.

Nagy László: Kiscsikó-sirató

45. Melyik szó érzelmi töltése erősebb? Hasonlítsátok össze a szópárok jelentését! Fogalmazzatok velük egy-egy mondatot!

szerencse	mázli	nép	náció
parancsolgat	dirigál	bírálat	kritika
ravaszság	fifika	közlés	kommunikáció
rendetlen	slampos	összeg	summa
besúgó	spicli	fösvény	smucig

46. Milyen stílusértékűnek érzitek az alábbi szavakat? (Ha szükséges, használjatok értelmező szótárt!)

fej - fő - kobak

kéz - kacsó - mancs

nő - hölgy - dáma

arc - orca - pofa

száj - ajak - bagóleső

öregasszony - nénike - banya

47. Milyen jelentéstani és stilisztikai szerepe van a képzőknek az alábbi szóvaltozatokban?

boldog	boldogságos	tapsol	tapsikol
fényes	fényesség	döng	döngicsél
szép	szépséges	alszik	alukál
kellemes	kellemetes	száll	szállong
szemérmes	szemérmetes	hull	hullong
félelmes	félelmetes	csörög	csörömpöl
sápadt	sápatag	sír	síránkozik
lenge	lengeteg	ordít	ordítózik
alkalmas	alkalmatos	rikolt	rikoltozik

48. Hogyan változik az összetett szó, illetőleg a töismétlő kifejezés a tőszóhoz képest?

régen	réges-régen	kér	kérve kér
tele	telis-tele	vár	várva vár
végig	véges-végig	sír	sírva sír
szüntelen	szünös-szüntelen	szebb	szebbnél szebb
folyvást	folyton-folyvást	jobb	jobbnál jobb
nő	nőttön-nő	tudja	tudni tudja

49. Hasonlítsátok össze a rokon értelmű szavak jelentését az alábbi szövegben! Hogyan módosítja a jelentést és a szóhangulatot a szituáció?

- Rémes, tökéletesen elrontotta a cipőmet!... Ez nem egy cipész - ez egy..., ez egy suszter!

Karinthy Frigyes: Naplójegyzet

50. Értelmezzétek az alábbi mondatok metaforikus körülírásait!

① Amikor Lázár *elrúgta az esztendő kort*, már ki kellett venni a bölcsőből. ② Arra biztatott, hogy *nagyokat harapjak a tudományokból*. ③ Hiába rejtegetnéd bizonyos szándékokodat, mert előttem *nincsen az agynak és a szívnek lakatja*. ④ (A pap) Szépen a *lelkére beszélt a megtért öreg juhnak*, és nagy békességben feloldozta bűnei alól. ⑤ Ahogy meghallottam, kicsi *bánatfelhők tűntek fel* előttem, de aztán elúsztak hamar. ⑥ Sári néni csendes és jó keresztény módjára *elköltözött az élők világából*. ⑦ „Üljön le nálunk, komám!” – mondta az asszony, s ugyanabban a percben *az urára ugrott a két szeme*. ⑧ A kicsi sárga ajtó ismét nyílt a szobából, kilincse nem volt, de *a kilincs helyén ott fűtyörészett egy lik*.

Tamási Áron műveiből

9. A publicisztikai stílus

A publicisztikai stílus az újságírás nyelve. A publicisztika fogalomkörébe tartozik az írott és elektronikus sajtó, a média (rádió, televízió).

A sajtó legfontosabb feladata a **tájékoztatás**, mint azt a szó jelentése is mutatja (a latin *publicare* eredeti jelentése ‘közhírré tesz, közhasználatra ad’).

A publicisztika emellett erős hatásra, érzelmi befolyásolásra, meggyőzésre törekszik.

A sajtó írásai, a média műsorai általában *aktualitásokhoz kapcsolódnak*, kiterjednek az élet minden területére. A publicisztika ezért igen sokféle műfajt fejlesztett ki. Ezek elsősorban tájékoztató műfajok: hír, közlemény, riport, interjú, nyilatkozat, hírmagyarázat vagy kommentár, cikk, vezércikk, jegyzet, ismertetés, bírálat, glossza.

A **hír** legfontosabb követelménye az aktualitás, a közérdekűség és a rövideg.

A **kommentár** vagy hírmagyarázat időszerű eseményeket értelmez, azok háttérének megvilágításával.

A **közlemény** hivatalos szervek jelentése megtörtént vagy várható dolgokról.

A **tudósítás**, a **riport** helyszíni információkat ad valamely eseményről.

Az **interjú** ismert személyiséggel folytatott nyilvánosságnak szánt beszélgetés.

A **cikk** valamely időszerű közérdekű téma kifejtése.

A **glossza** rövid, ironikus hangvételű, vitázó vagy bíráló szándékú írás.

A publicisztika szókinccse igen változatos, több nyelvi rétegből merít. Kedveli a **hatásos**, figyelemkeltő szavakat, divatszókat, szenzáció ízű kifejezéseket, különösen a címekben alkalmaz ilyeneket. Jelentős szerepe van az új nyelvi kifejezések elterjesztésében.

A publicisztikai szövegek szerkesztésének alapkövetelménye a **világosság** és az **érthetőség**.

51. Olvassátok el az alábbi szöveget! Határozzátok meg a stílusát és a műfaját!

Godzilla hízik

Továbbra is rettegésben tartja a dél-ukrajnai Mariupol városát a Godzilla névre keresztelt nílusi krokodil, amely még májusban szökött meg gondozóitól egy vándorállatkertből.

A hulló az Azovi-tenger part menti vizeiben vert tanyát. Ott a tengert a közeli acélkombinát hőerőművének hűtővize melegíti, s még ilyenkor is hemzseg benne a hal. A Rendkívüli Helyzetek Minisztériumának speciális egységei nemegyszer rajtakapták már, amint a szerintük napról napra kövérebb ragadozó békésen napozik a kombinát vízelvezető csövein, ám elkapni még nem sikerült – írja az *Ijicseve* c. helyi lap. Godzi ugyanis ravasz: azonnal vízbe veti magát, ha észreveszi a rá vadászó tűzoltók tűzpiros autóit, s gondosan kerüli a legfurfangosabb csapdákat is. A krokodilvadászok most abban reménykednek, hogy sikerül beszerezniük mintegy 200 méternyi megfelelő hálót. Ezzel talán elkaphatják a már egészen otthonosan mozgó vadállatot, amely új lakhelyén majd akár ki is telelhet.

52. Olvasd el figyelmesen az alábbi szöveget! Megfelel-e a tartalma a címnek? Válaszodat indokold meg!

Hír

Ágyában dohányzott borsodbányai lakásán Haris Márton vájár. Miután végigszívta cigarettáját, lámpát oltott, fálnak fordult és elaludt.

Örkény István

53. Olvassátok el az alábbi szöveget! Határozzátok meg a stílusát és a műfaját!

„Szerencsére csak sofőr”

(Részlet)

Liberális napilapban olvastam a kis hírt, melynek címe „Horthy Jenő autóbalesete”, s a kis hírekben e néhány szót: „... de szerencsére csak a sofőr sérült meg”.

A hír címét csak a konkretizálás kedvéért írtam ide, különben mindegy, hogy kinek az autójáról, mely úrnak a balesetéről volt szó. Fontos csupán annyi, hogy „szerencsére csak a sofőr”.

Bizonyos, hogy maga az autós úr levélben nem írná ezt le, társaságban ki nem mondaná, sőt ha kezébe kerül a hírecske, hát rosszállólag csóválná a fejét. Az is valószínű, hogy egy indiai maharadzsza nem ír így a szolgájáról, akit eltaposott az elefánt ... De a zszurnaliszta szerint Magyarországon, 1929-ben, szerencsére csak sofőr.

Mit várhatunk még? „Az iskola fala bedőlt, de hál’ isten csak egy napszámos gyereke tartózkodott az épületben”; vagy „A kávéházba becsapott a villám, de szerencsére egy vendég sem sérült meg, csupán a pincér és a trafikos gyerek” ... Nem mondom, hogy hasonlókát fognak írni, mert már írtak és írnak...

Nem kell, nem is lehet ezt ilyen tragikusan felfogni! – mondhatná valaki. Azt válaszolnám, hogy ez nem kiragadott dokumentum a korról, hanem tipikus mozzanat és az ő írásaiban is találok hasonlókát.

Igen, nem hiszem, hogy ötvennél többen vagyunk ma, akik ilyeneket le nem irunk. Nehéz ott immunisnak maradni, ahol az infekció általános.

Nagy Lajos nyomán, 1929

54. Határozzátok meg a sajtónyelv jellemzőit az alábbi kérdések alapján a következő glosszában!

A káromkodásról

(Részlet)

... Nem kell a magyar embert káromkodásra tanítani, mert velünk születik a tehetség mindnyájunkkal. Étel, ital, álom, szükséges e három – mondja a kisiskolai poézis. A káromkodás mind a háromnál szükségesebb, csakhogy arra nem tudott kádenciát az a selma poéta. Nem gondolunk mink olyankor semmi rosszat, csak káromkodunk, mert jólesik. Mikor az alsóvárosi magyar egyéb nem-

zeti virtusok közt a káromkodást is meggyónta, az aranyszájú lelkiatya szelíden megfeddette:

– Le kell róla szokni, édes fiam. Viseld türelemmel az élet keresztjét. Kövesd a szentek példáját!

Okulni vágyó felebarátunk mohón kapott az igén:

– Hát hogy káromkodnak a szentek, lelki atyám?

Magyar ember még a mennyországot sem tudja káromkodás nélkül elképzelni. Ott is lesz hetvenhárom féle adó, ott is lesz egzekúció, ott is lesz német – hát melyik szent állná ezt meg káromkodás nélkül?...

Többet is mondok: a szív szerint való káromkodás nemcsak szükséges, hanem szép is. Ki nem lehet mondani rejtett szépségeit. A finom lélek csak megérzi azokat, de elemezni nem tudja. Mennyi találékonyosság, mennyi szédítő ötlet, milyen isteni tarkasága az arcátlanságnak, trágárságnak, mosdatlanságnak! Így nem tud a nímöt, ha megged is, s ez teszi nemzeti kinccsé a káromkodást.

Hajrá, magyarok, csak azért is!

Móra Ferenc

kádencia – találó, elmés mondás; mindenre tud kádenciát = mindenre kész a felelete

selma – huncut, csalafinta ember, csínykedelő gyerek

egzekúció – végrehajtás

Alsóváros – szegedi városrész

- Mi a glossza témája?
- Mi a szerző állásfoglalása a témával kapcsolatban: helyesli-e vagy elutasítja?
- Milyen a glossza hangvétele (tárgyilagos, humoros, ironikus)?
- Valóban szükségesnek tartja-e a szerző a káromkodást?
- A szerző szerint mi a káromkodás oka?
- Mi a szerepe az anekdota-betétnek? Csupán humorizálni akart a szerző?
- Valóban szép dolog a káromkodás? Büszkék lehetünk-e arra, hogy az „nemzeti kincsünk”?
- Hogyan kell értenünk a glosszát záró felhívást?
- Mi a glossza mondanivalója?

55. Készíts egy rövid hírt és egy tudósítást valamely iskolai rendezvényről! Miben fog hasonlítani és miben fog eltérni egymástól a két szöveg?

56. Készíts egy humoros úti jegyzetet a városba tett legutóbbi utazásodról!

57. Képzeld el, hogy egy riporter interjút készít veled! Hogyan válaszolnál a kérdéseire?

- Kérlek, mutatkozz be a rádióhallgatóknak!
- Mesélj gyermekkorodról! Milyen családban születtél?
- Milyen emlékeid maradtak az első iskolai évekről?
- Mi a kedvenc tantárgyad? Miért?
- Mivel töltöd legszívesebben a szabadidődet?
- Mik a terveid a közeli és távolabbi jövőre vonatkozóan?
- Sok sikert terveid valóra váltásához! Köszönöm az interjút.

Játsszátok el az interjút!

58. A sajtó nyelvében, különösen a rögtönzött műfajokban (tudósítás, riport, interjú) gyakori a pongyolaság, a helytelen szóhasználat. Az alábbi kifejezések közül melyik helyes és melyik helytelen? Miért?

közös nevezőre hoz	egységes nevezőre hoz
közös malomban örölnek	egy malomban örölnek
kudarcot <u>val</u>	kudarcot szenved
hitetlen Tamás	kétkedő Tamás
védi a mundér tisztaságát	védi a mundér becsületét
történelmi léptékkal számol	történelmi léptékkal mér
egy kalap alá vesz	egy kalap alá von

Hajas Ilona példái

59. Milyen magyar szavakat ajánlanátok a sportcikkekben előforduló alábbi idegen szavak helyett?

meccs	ofszájd	tréner	szörf
dressz	taccs	boksz	hoki
start	korner	ring	badminton
pentatlon	half	knock out	dzsúdó

60. Helyettesítsétek egyetlen szóval a publicisztika nyelvében gyakori terpeszkedő kifejezéseket!

intézkedést foganatosít, befejezést nyer, javaslatot tesz, gyanúba fog, váddal illet, helyszínéül szolgál, felhatalmazásra került, tárgyalásokat folytat, elintézését nyer, kifogást emel, vállalást tesz, befolyást gyakorol.

A szófajok

10. Ismétlés

61. Írjátok ki az alábbi szövegből külön oszlopokba és elemezzétek az eddig tanult szófajokat!

Még délben semmi se volt, ebéd után két óra tájban elkezdett borulni az ég. A tavasz nagyon zavaros az idén. Sohase szokott jég lenni a mi tájunkon, s most már négyszer volt. Igaz, hogy csak egyszer számított, akkor komoly bajt is csinált...

Ez a szombati vihar megint jéggel fenyegetett. Előbb erős szél jött, aztán rohanva torlódtak fel a felhők, s a végén olyan eső zúdult le minden előkészület nélkül, mintha a zsilipet szakították volna fel.

Móricz Zsigmond: Útjavítás

62. Elemezzétek szerkezetileg az alábbi szóalakokat, meghatározva a szóelemek fajtát és a szótövek típusát!

Minta: mérgesebbek: mérg – hangzóvesztő melléktő;
-s – melléknévképző kötőhangzóval;
-bb – a középfok jele kötőhangzóval;
-k – a többes szám jele kötőhangzóval

mérgesebbek, nyarakat, madarainknak, kapások, idejében, fiamat, lovasok, szavaimmal, darvakat, odvában

63. Elemezzétek az alábbi szóalakok birtokos személyragjait, meghatározva a szó szófaját is!

Minta: valakid: valaki – főnévi határozatlan névmás;
-d – egy birtokra utaló egyes számú 2. személyű birtokos személyrag

valakid, barátaink, ezrei, mije, könyveitek, szövegei, szomszédaitok, iskolájuk, kedveseim, sárgája

64. Fokozatok az alábbi mellékneveket!

éles, szép, érdekes, halványsárga, nagyszerű, jóindulatú, magas termetű, piros arcú, jószívű, világoskék

65. Csak stilisztikai, vagy jelentésbeli különbség is van-e az alábbi alakpárok tagjai között? Foglaljátok őket mondatba!

faluk	falvak	halvány	halovány
daruk	darvak	fátylas	fátyolos
fa	fiúja	magas	magos
alszik	aluszik	hamus	hamvas

Feleljetek a kérdésekre!

- 1 Mi a szófaj?
- 2 Mely szempontokat kell figyelembe venni a szó szófajának meghatározásakor?
- 3 Melyek a tartalmas szófajok (vagy fogalomszók)?
- 4 Mely szófajok tartoznak a névszók körébe?
- 5 Mi a főnév?
- 6 Mi a melléknév?
- 7 Mi a számnév?
- 8 Mi a névmási jelentés legfontosabb jellemzője?
- 9 Milyen szófajokat nevezünk viszonzónak?
- 10 Melyek a mondatszók?

11. Az ige

66. Kérdések alapján határozzátok meg a kiemelt szavak alapelakját, jelentését, és az egyes szóalakok közötti jelentéskülönbséget!

① Nemcsak ti mondotok igazat, én is mindig igazat mondok. Mindig igazat mondtam és fogok mondani. Ha nem mondanék igazat, mondjatok bátran hazugnak. ② Tegnap is esett, ma is esik, s úgy látszik, holnap is esni fog. Ha esik, hadd essen, bár inkább ne esne. ③ Én nem járok feketében, nem is jártam és soha nem is járnék, járjon az, akinek tetszik a fekete.

A fenti mondatokban a *mond*, *jár* ige cselekvést, az *esik* ige történetét fejez ki. Ezek az igék azonban nem csupán megnevezik a cselekvést, hanem mindig megjelölik a cselekvő személyét és számát (*mondok*, *mondanék*, *járok*, *jártam* – egyes számú első személyű a cselekvő, *mondotok* – többes számú második személyű a cselekvő, *esik*, *essen*, *esne* – egyes számú harmadik személyű a cselekvő); a cselekvés módját (*mondok*, *esik*, *járok* – valóban történik a cselekvés, kijelentem; *mondanék*, *esne*, *járnék* – feltételtől függő cselekvés; *mondjatok*, *essen*, *járjon* – felszólítás a cselekvésre, akart, kívánt cselekvés); a cselekvés idejét (*mondok*, *járnék*, *essen* – a cselekvés akkor történik, amikor beszélünk róla; *mondtam*, *esett*, *jártam* – a cselekvés megtörtént már a beszélés előtt; *mondani fogok* – a cselekvés csak a beszélés után fog történni).

Az ige tehát úgy fejezi ki a cselekvést, hogy egyúttal megjelöli a cselekvő személyét és számát, a cselekvés módját és idejét, néha utal a cselekvés tárgyának személyére is.

Ezért mondjuk, hogy az ige a határozott cselekvést fejezi ki.

Az ige jelentése

Az ige személyek, dolgok cselekvését, létezését, a velük való történetét kifejező szófaj.

Kérdései: **mit csinál?**, **mi történik?**, **mi van?**

Az ige tehát kifejezhet:

- ① **cselekvést**, amit az alany végez, tesz: *ad, kér, ír, fut*;
- ② **történést**, ami az alannal történik: *hervad, lehull, ázik*;
- ③ **létezést**, amiről állítjuk, hogy létezik: *van, létezik, lehet, nincs*.

Az ige jelentését gyakran igekötő módosítja: *elkap, megkap, kikap, bekap, felkap, lekap, összekap, visszakap, odakap, félrekap, utána-
kap, rákap* stb.

Az ige alakja kifejezi:

- ① a cselekvés módját (kijelentő, feltételes, felszólító mód);
- ② a cselekvés idejét (jelen, múlt, jövő idő);
- ③ a cselekvő személyét (első, második, harmadik személy);
- ④ a cselekvő számát (egyes vagy többes szám);
- ⑤ a cselekvés határozott vagy határozatlan tárgyra való irányulását, illetőleg tárgyaltalan voltát (tárgyas ragozás, alanyi ragozás).

Az ige a mondatban mindig állítmány. (Az állítmányt azonban más szófajokkal, névszókkal is kifejezhetjük.)

Az igei jelentés nem pusztán fogalmi jelentés, hanem *viszonyjelentés*: az ige ugyanis viszonyt teremt a cselekvő, a cselekvés és a cselekvéstől érintett személyek, dolgok között, sőt, csak ebből a viszonyból határozható meg az ige pontosabb jelentése.

- Például:** kikerül valaki valakit, valamit = elkerül: A fiú kikerülte a pocsolyát;
kikerül valami valamit = nem történik meg vele: Az autó kikerülte az összeütközést;
kikerül valaki, valami valahová = kijebb levő helyre kerül: A fotel kikerült a konyhába;
kikerül valaki valamiből = kiválik: Pali már kikerült az intézetből;
kikerül valami valahonnan = forgalomba kerül: A gyárból jó szer-
számok kerülnek ki;
kikerül valami = akad, adódik: Néha kikerül valamicske pénz is.

Az ige egyes viszonyjelentéseiben szereplő bővítményeket az ige **vonzatainak** nevezzük.

67. Írjátok ki a versrészletből az igéket csoportosítva aszerint, hogy cselekvést, történést vagy létezést fejeznek-e ki!

Vak volt a hajnal, szennyes, szürke. Még
Üveges szemmel aludtak a boltok,
S lomhán söpörtek a vad kövidék
Felvert porában az álmos vicék,
Mint lassú dzsinnek, rosszkedvű koboldok.

Egyszerre két tűzfal között kigyúlt
A keleti ég váratlan zsarátja:
Minden üvegre száz napocska hullt,
S az aszfalt szennyén szertesztét gurúlt
A Végtelen Fény milliomm karátja.

Tóth Árpád: Körüti hajnal

vice – házmester (régies)

dzsinn – emberi vagy állati alakban megjelenő pajkos vagy rosszindulatú szellem a keleti mesékben

kobold – tréfás, gonoszkodó, de ártalmatlan törpének elképzelt szellem, manó

karát – drágakövek mérésének súlyegysége (0,2 g); az arany ötvözetek mértékegysége (egy huszonnegyed rész aranytartalom); itt: sziporka, fényszikra

68. Határozzátok meg az alábbi mondatokban az igék cselekvőjének személyét és számát!

1) Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek, hosszú út porából köpönyeget veszek.

2) Te vagy a legény, Tyukodi pajtás.

3) Már minálunk rostán szórják a búzát, hátrafelé fújja a szél a pelyvát.

4) Erre gyere, amerre én, majd meglátod, hol lakom én.

5) Gyertek ide, kakastollas legények: magam vagyok, százatoktól nem félek!

6) Ez a kislány gyöngyöt fűz, ég a szeme, mint a tűz.

- 7 Ha folyóvíz volnék, bánatot nem tudnék, hegyek-völgyek között vígan folydogálnék.
- 8 Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok, a szegény legénynek utat mutassatok!

Népdalokból

69. Írjátok le az alábbi igékhez ellentétes jelentésű párjukat!

hoz - ...	lefekszik - ...	kitár - ...	növekszik - ...
ad - ...	dolgozik - ...	kinyit - ...	hallgat - ...
húz - ...	felmegy - ...	felvesz - ...	sír - ...

70. Írjátok rokon értelműeket az alábbi igékhez!

halad; kacag; esik; szalad; csörög

71. Értelmezzétek az alábbi szólásokat!

főzik a kapcáját -	megkeni mogyorófahéjjal -
kiteszik a szűrét -	inába száll a bátorsága -
kilóg a lóláb -	kiugratja a nyulat a bokorból -
olajat önt a tűzre -	nem öli meg az ördögöt -
felhúzza az orrát -	nyeregben érzi magát -
benne marad a pácban -	pálcát tör valaki fölött -
nincs ki a négy kereke -	köti az ebet a karóhoz -

72. Alább megadtuk a *gondol* ige viszonyjelentésének vázát és pontosabb jelentését. „Öltöztessétek fel” az ige mondatba foglalásával!

- 1 gondol valaki valamit: elméjében forgat, tudatában felmerül
- 2 gondol valaki valamilyet: valamilyen elhatározásra jut
- 3 gondol valaki valakire, valamire: értelmi tevékenysége ráirányul
- 4 gondol valaki valakit valaminek: valakinek tart valakit
- 5 gondol valaki valakiról, valamiről valamit: valamilyen véleményt formál róla
- 6 gondol valaki valakivel, valamivel: gondot fordít rá, törődik vele.

73. Az alábbi mondatokból következtessétek ki az igei viszonyjelentés vázát és határozótok meg az ige pontosabb jelentését!

- 1 Havonta fizetjük a lakbért.
- 2 Borsos árat fizetett a kocsier.
- 3 Fizetek neked egy mozijegyet.
- 4 Fizethetek forinttal?
- 5 Hanyagságodért fizetni fogsz!
- 6 Állatoknak tartották a népet: hátha most mint állat fizet tinéktek? (Petőfi)
- 7 Az idén jól fizet a búza.

Az igék osztályozása

Az igéket három szempont szerint osztályozhatjuk:

- 1 a cselekvés és a cselekvő viszonya szerint az ige lehet:
 - a) cselekvő;
 - b) műveltető;
 - c) szenvedő;
 - d) visszaható;
 - e) ható;
- 2 a cselekvés irányulása szerint az ige lehet:
 - a) tárgyas;
 - a) tárgyatlan;
- 3 a cselekvés minősége (lefolrásának módja) szerint az ige lehet:
 - a) tartós-huzamos történésű:
 - 1) folyamatos;
 - 2) gyakorító;
 - b) pillanatnyi cselekvést jelölő:
 - 1) mozzanatos;
 - 2) befejezett;
 - 3) kezdő.

12. Az ige fajai a cselekvés és a cselekvő viszonya szerint

A cselekvő ige

A cselekvő ige azt fejezi ki, hogy:

- az alany **cselekszik**, **tesz** valamit: *Kati tanul.*
- az alannyal **történik** valami: *Hull a szilva a fáról.*
- az alany **létezik**, vagy nem létezik: *Nagy hó van. Nincs jó idő.*

A cselekvő igék szerkezetileg:

- tőszók: *ír, néz, olvas, fut;*
- névszóból képzett szók: *számol, cukroz, betegeskedik, kékül;*
- összetett szók: *jön-megy, ired-forog, rúgkapál, elszámol, megsóz;*
- szó értékű szókapcsolatok: *szert tesz, szerét ejti, módot ad, tótágast áll* stb.

74. Határozzátok meg az igék fajtát és mondjátok meg, mit fejez ki!

Andrissal is baj van. Folyton szegény lány után néz. Pedig jól él, folyton mulatság van körülötte... Szeret enni, inni, mulatni, mégis olyan utolsó szegény emberekhez pártol, mint Darázsék, aki ezelőtt talyigás volt, de mikor a lova megdőglött, nem tudott többet lovat szerezni. Egy városi úrnak a szőlőjében lakik, akkora putriban, mint egy sufni, az igaz, hogy könnyen él, semmire sincs gondja, csak a zsákot tartja, lakása, fűtése megvan, kap lisztet, zsírt, hagymát, szalonnát és még egy kis pénzfizetést is, és neki más gondja nincs, csak hogy minél kevesebbet lendítsen, csak épp kiszúrja az urak szemét. Ilyenekhez jár Andris.

Móricz Zsigmond: Pillangó

75. Elemezzétek az igéket szerkezetük szerint!

- 1 Száll a madár ágról ágra, száll az ének szájról szájra. (*Arany*)
- 2 Vasútnál lakom, erre sok vonat jön-megy. (*József Attila*)

- 3 Nem szól a harsogó haris a fű közül, még csak egy kicsiny kis prücsök sem hegedül. (*Petőfi*)
- 4 A gyerek állandóan izeg-mozog.
- 5 Mit ugrabugráltok itt, mintha búcsú volna? (*Jókai*)
- 6 Tüstént az ijedség rémképe alászáll, maga is hol zöldül, hol sárgul a császár. (*Arany*)
- 7 Visszapillant a nap a föld pereméről, visszanéz még egyszer mérges tekintettel... (*Petőfi*)
- 8 Jársz-kelsz a világban boldogan. (*Szabó L.*)
- 9 Hazafelé menet útba ejtem a könyvtárat.
- 10 Véghez vittem immár nagy hírű munkámat. (*Zrínyi*)

76. Fejezzétek ki egyetlen szóval azokat a cselekvéseket, amelyeket az alábbi szó értékű szókapcsolatok jelentenek! Melyik színesebb, szemléletesebb: a szó vagy a szókapcsolat?

bakot lő –	dugába dől –	nyakára hág (valaminek) –
lóvá tesz –	tűvé tesz –	nyélbe üt (valamit) –
olajra lép –	kereket old –	fúrja az oldalát –
kötélnek áll –	öltre megy –	napvilágot lát –

A műveltető ige

A műveltető ige azt fejezi ki, hogy **az alany a cselekvést téteti, mással végezteti, vagy okozza, előidézi.**

Például: *Varratok egy új öltönyt a szabómmal.* (– a szabó fogja végezni a cselekvést)

Kihúzatom a fájós fogamat. (– más fogja kihúzni)

A színész megnevetteti a közönséget. (– okozza, előidézi, hogy ne vessen a közönség)

Petőfi neve a szabadságharcra emlékeztet. (– okozza, hogy mi emlékezzünk)

Szerkezetileg a műveltető igeik mind **képzett igeik: cselekvő igeik származékai.**

Képzőik:

- **-at, -et** – egyszótagú igékhez járul, kivéve azokat a **-t** végűeket, amelyekben a **-t** előtt magánhangzó van: *adat, hozat, kéret, nézet, tartat, bontat, rontat, hintet, festet* stb.;
- **-tat, -tet** – többszótagú igék kapják, meg a magánhangzó + **-t** végűek: *olvastat, számoltat, figyeltet, neveltet; ültet, vettet, fűttet, láttat* stb.;
- **-aszt, -eszt**: *megijeszt, ugraszt, bomlaszt, fagyaszt, függeszt* stb.;
- **-t**: *kelt, csökkent, teremt, tenyészt, veszt, durrant, lebbent, loccsant, kizökkent* stb.;
- **-ít**: *állít, hajlít, veszít, leszállít* stb.

Sok műveltető képzős igéknek már cselekvő igei jelentése van: *vágtat, tüntet, jártat, füröszt*.

77. Elemezték az alábbi mondatok igéit, meghatározva, hogy a cselekvés tételét vagy okozását fejezik-e ki!

- 1 Rózsa Sándor a lovát ugratja. (*Móricz*)
- 2 Fejfát csináltak, egyszerű fejfámra csak egy sort íratok. (*Petőfi*)
- 3 Sárga szöget veretek a csizmámba. (*Népdal*)
- 4 Kongatják a harangot, úzik már a farsangot. (*Csokonai*)
- 5 Szügyének feszíti nagy öklelő fáját, úgy buktatja hanyatt a lovat s gazdáját. (*Arany*)
- 6 A falra függesztjük a hirdetményt.
- 7 A forgósél nagy homokzsákokat táncoltatott. (*Móra*)
- 8 Kérették nénémet szép király fiának, engem is kéretnek egy koldus fiának. (*Népköltés*)
- 9 A szoba falát sárgára festetjük.
- 10 Őszi vad szél zörgeti a fákat.
- 11 Lobog a gyertya, – a fal hosszán csatáztat kövér árnyakat, mint künn a világ: azért vívnek, hogy engem mulattassanak. (*Illyés Gyula*)

78. Képezetek műveltető igéket az alábbi cselekvő igékből!

- ad, jár, néz, vág, fog, küld, bont, ront, ránt, tart, fest, sejt
- felel, dolgozik, épít, felemel
- vet, üt, hűt, lát, fut, fűt

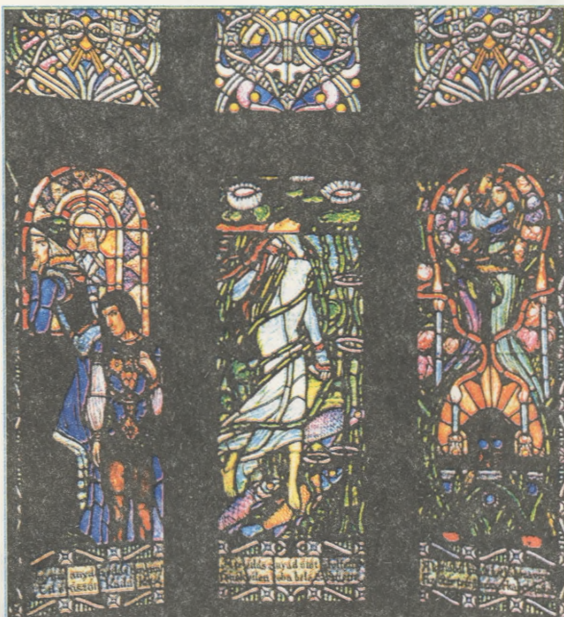
79. A műveltető ige sokszor terméketlen szótövekből képzett *-ul, -ül, -ad, -ed, -odik, -edik, -ödik* képzős cselekvő igékkel áll szemben. Írjátok le az alábbiak mellé műveltető megfelelőjüket!

borul – ...	lázad – ...	csillapodik – ...
derül – ...	hasad – ...	gyarapodik – ...
szédül – ...	szakad – ...	betelepedik – ...
kerül – ...	szárad – ...	kificamodik – ...
hárul – ...	szalad – ...	megfutamodik – ...

80. Írjátok ki az alábbi szövegből az igéket és elemezzétek a cselekvés és a cselekvő viszonya szerint!

Az üvegfestés nemes művészetét a szükség hozta létre.

A középkorban ugyanis nem tudtak még összefüggő üvegtáblákat öntetni, hanem kényszerűségből kisebb üvegtáblákból állították össze az ablakokat. A templomok építői hamar rájöttek, hogy különféle színű és alakú üvegdarabokból szép képeket lehet összerakni. Az élénkpiros, kék, zöld és sárga üvegdarabokat ólompántok segítségével illesztették egy-

máshoz. A pántokat úgy hajlították, hogy vastag fekete sávjuk körvonalként írja körül az ábrázolt szentek alakját.

A tarka üveglakokon átszűrődő fény a nap járása szerint percenként változtatja a színek árnyalatait. A szivárványos sugarak özöne mesészerű hangulatot teremt a lebegő gótikus mennyezetű épület szívében.

*Artnér Tivadar:
A középkor művészete*

81. Pótoljátok az alábbi igékben a hiányzó betűket, és indokoljátok meg az igék helyesírását!

- 1 A nagybácsim minden gyereket tanít **at**ja.
- 2 Fes **et** a fiáról egy portrét a piktórral.
- 3 Az igazgató minden tantermet fű **et**.
- 4 A szomszéd lebon **at**ja a düledező fatartót.
- 5 Elvi **et**jük a ház elől a szeméthalmot.
- 6 A jó zene elfelej **et**i velünk a gondokat.
- 7 A mérnök ütemtervet készí **et** a munkavezetővel.
- 8 A vad alanyt beol **at**juk a kertésszel.

A szenvedő ige

A szenvedő ige azt fejezi ki, hogy **az alany nem végzi, hanem elszenved** a mástól kiinduló cselekvést. (Az alany értelem szerint a cselekvés tárgya.)

Például: A levél **megíratik** a barátom által. (= a levelet megírja a barátom)
A rendelet **kifüggesztetik** a városban. (= a rendeletet kifüggesztik)

A szenvedő igék mind képzett igék.

Képzőjük az **-atik, -etik, -tatik, -tetik** – ugyanúgy kapcsolódik az igékhez, mint a műveltető **-at, -et, -tat, -tet**: **adatik, küldetik, indít-tatik, rendeltetik, eltemettetik, kiküldetik** stb.

A szenvedő ige már elavult forma, ritkán használjuk.

A szépirodalomban régies-ünnepélyes stílusértéke van.

82. Elemezzétek az alábbi mondatok igéit, nevezzétek meg a cselekvést elszenvedő alanyt.

- 1 Amely fa gyümölcsöt nem terem, az kivágattatik és a tűzre vet-tetik. (*Biblia*)
- 2 Áldassál, emberi Verejték! (*Ady*)

- 3 Adassék a levél Hunyadi Mátyásnak tulajdon kezébe... (Arany)
- 4 Sosem lesz másképp: így rendeltetett. (Ady)
- 5 Szomorú az idő, meg akar változni; talán a rózsámtól kelletik elválni. (Népdal)
- 6 Legyőzetett a gaz ellenség!
- 7 Közhírré tétetik: a bukfencet most vetik, lehet boronálni, kikelését várni. (Weöres)
- 8 KérjeteK, és adatik nektek, ...zörgesseteK, és megnyittatik nektek. (Biblia)
- 9 Elvégeztetett: de semmi sem tisztáztatott. (Móricz)
- 10 Szent lázadások, vágyak s ifjú hitek örökös urának maradni: nem adatik meg ez mindenkinek. (Ady)

83. Alakítsátok át az alábbi mondatokat úgy, hogy a szenvedő ige helyett cselekvő ige álljon, és mondjátok meg, mi történt a szenvedő ige alanyával!

- 1 A zászló magasba emeltetett a zászlótartó által.
- 2 A bíróság által kihirdettetik az ítélet.
- 3 A munka nemsokára elvégeztetik.
- 4 Kineveztetik az új igazgató.
- 5 A híd főnév hosszú í-vel íratik.
- 6 A mondat végére pont tétetik.

84. Olvassátok el az alábbi szemelvényt! Határozzátok meg a közlésfajtáját és a hangvételét! FeleljeteK a szöveget követő kérdésekre!

– Melyek a stílus kellékei? – Szinte ma is látom rám meredni magyar professzorok bütykös mutatóujját.

És hallom csengeni a magam félénk szopránját:

– A magyarosság, szabatosság, világosság, széphangzat és előadásbeli kellem.

A magyarosság örvén akkor állították előttem pellengérré először a tatik-tetik-et. A száraz, keszeg ember csak úgy reszketett a dühtől, mikor élénk állította ezt a förtelmes állatot, akit én addig igazán csak a Miatyánkból ismertem, de észre se vettem:

– Szenteltessek meg a Te neved ...

Azóta, a jó Isten bűnül ne vegye, itt se sokat találkoztam vele. Közgyűléseken, törvénykönyvben, hivatalos tósztokban, hol: igen. De semmi ember elejbe való írásban vagy beszédben nem...

Azt hittem, a tatik-tetik is csak a stilisztikában találtatik már.

A napokban azonban a kezembe került valami kultuszminisztériumi írás. Abból a házból került ki, ahol hivatalból vigyáznak a magyar nyelvre. Szép, nagy akta volt, négy-öt árkus. S minden oldalnak az alján ott acsargott az emberre a szíves figyelmeztetés:

– Fordítottassék!

Az ez, amit eddig úgy írtunk magyarul – már aki írta –, hogy: Fordíts! S amit nagyon udvariasan úgy kellene mondani, hogy: Tessék fordítani! Ámbár sok könyvben láttam már ilyen rövidítéseket: v. ö., l. – ami mindenképp tudomása szerint annyit jelent, hogy: vedd össze és lásd. De azt még nem hallottam, hogy valaki az ilyen könyvet földhöz vágta volna, mondván:

– A firkantyúját ennek a szemtelen fráternek, hogy mer ez énvelem tegeződni!

A minisztériumi irkafirka alá valami osztálytanácsos úr neve tétetett. A név, mint láttatik, szégyelltetik, azért íraték olvashatatlannul. Csorba-e, sorba-e, ördög-e, pokol-e: nem tudatik. Kárnak ítéltetik általam. Mert különben az indítványoztatnék tőlem, hogy függesztessék föl ez a gentleman mindaddig, míg meg nem tanultatnak általa a stílus kellékei.

Addig pediglen üttessék meg a magas mennykő által a mi egész közoktatásunk, ... amelynek nagyságos és méltóságos intézői hóbor-tosságból vagy nyegleségből kényük-kedvük szerint törik kerékbe a magyar nyelvet.

Móra Ferenc: Fordítottassék

kultuszminisztérium – vallás- és közoktatásügyi minisztérium Magyarországon 1945 előtt

gentleman (ejtsd: dzsentlmen) – úriember

- Mi a szöveg témája?
- Miért helytelenítették a nyelvművelők a szenvedő ige használatát?
- Milyen érvet hoz fel a szerző amellett, hogy a „tatik-tetik” használata nem magyartalan?
- Miért háborítja fel mégis a minisztérium osztálytanácsosa által használt „fordítottassék” igealak?
- A szöveg melyik része gúnyolja a minisztériumi nyelvhasználatot és hogyan?
- Mi a nyelvészek mai álláspontja a szenvedő ige használatát illetően?

Írjátok át a fenti szöveg utolsó két bekezdését úgy, hogy a szenvedő igék helyett használjatok cselekvő igéket! Mi történik a mondatok alanyával?

A visszaható ige

A visszaható ige azt fejezi ki, hogy **a cselekvés az alanytól indul ki és visszahat magára az alanyra**. Az alany tehát nemcsak végzője a cselekvésnek, hanem elszenvedője is.

Például: *Zoli mosakodik.* (= önmagát mossa)
A gyerekek kergetőznek. (= kergeti egyik a másikat)

A visszaható igék között vannak:

1 igazi visszaható igék – azt fejezik ki, hogy amit az alany tesz, azt magával teszi. Ezek mindig felbonthatók cselekvő igére és visszaható névmásra.

Például: *fésülködik* (fésüli magát), *bezárkózik* (bezárja magát), *rejtőzködik* (rejt magát), *tolakodik* (tolja magát), *törülködik*, *öltözködik*, *tollázkodik*, *vakarózik*, *nyomul* stb.;

2 álvisszaható igék – cselekvésbeli kölcsönösséget vagy belső (lelki) történéseket fejeznek ki.

Például: *verekedik* (veri egyik a másikat), *tegeződik* (tegezik egymást), *ölelkezik*, *csipkelődik* – kölcsönös cselekvések,
bánkódik, *vívódik*, *gyönyörködik*, *gondolkodik*, *vágyódik*, *tépelődik* – belső történések.

A visszaható igék mind **képzett igék**: cselekvő igék származékai. Képzőik:

- **-ódik, -ődik:** *húzódik*, *vetődik*, *kötődik*, *sértődik*, *gyötrődik*, *kitudódik*;
- **-kodik, -kedik, -ködik:** *ruházkodik*, *tolakodik*, *osztózkodik*, *kötekedik*, *gondolkodik*, *bizakodik*;
- **-kozik, -kezik, -közik:** *borotválkozik*, *kínálkozik*, *ígérkezik*, *ütközik*, *találkozik*, *vagdalkozik*, *gyülekezik*, *költekezik*;
- **-kózik, -kőzik:** *zárkózik*, *mérkőzik*, *vetkőzik*;
- **-ózik, -őzik, -ódzik, -ődzik:** *nyújtózik*, *rejtőzik*, *burkolózik*, *mentegetőzik*, *akarózik* vagy *akarózik*, *hallgatózik* vagy *hallgatódzik*, *fogódzik*, *lopódzik*;
- **-ul, -ül:** *gurul*, *tágul*, *feszül*, *merül*, *nyomul*, *térül*, *ellenszegül*.

A visszaható jelentést néha csak körülírással: cselekvő ige + visszaható névmás szerkezettel tudjuk kifejezni: *jól érzi magát*, *feláldozza magát*.

Hasonlóképp néhány műveltető igéből is: *kéreti magát, kínáltatja magát, várattja magát; a jó bor itatja magát, szeretetteti magát, tet-teti magát* stb.

Előfordul, hogy a cselekvő igéhez akkor is kapcsolódik visszaható vagy kölcsönös névmási tárgy, ha van visszaható származéka. Ilyenkor a névmásos szerkezetben erősebb a visszaható jelleg: *gyötri magát – gyötrődik, kínozza magát – kínlódik, jól viseli magát – jól viselkedik, gyűlölködnek – gyűlölik egymást.*

Néha a kétféle szerkesztés között jelentéskülönbség van: *barátunknak mutatkozott* (= annak bizonyult) – *barátunknak mutatta magát* (= színlelte a barátságot).

85. Határozzátok meg az igék fajtát és pontosabb jelentését!

① Jól teszi, aki melegen öltözködik ebben a hűvös időben. ② A rendes gyerek őrizkedik a rossz társaságtól. ③ Jó, ha óvakodunk attól, hogy megbántunk másokat. ④ Peti erősen fogadkozik, hogy ilyesmi többé nem fordul elő. ⑤ Ne csak szánakozzunk a kárvalottakon, segítsünk is rajtuk. ⑥ Azon rágódom, bosszankodom, hogy nem sikerült a dolgozatom. ⑦ Összecsap a két versenyző, birkóznak, dulakodnak, marakodnak. ⑧ A terv megvalósítása akadályba ütközik. ⑨ Miért vonakodunk attól, hogy másoknak segítségére siessünk? ⑩ Erősen fogadkozik, hogy többé nem vétkezik.

86. Némely cselekvő igének több visszaható származéka van. Értelmezzétek őket, s mondjátok meg, van-e közöttük jelentéskülönbség, vagy csak stilisztikai-lag különböznek!

vet: vetődik, vetkőzik
 húz: húzódik, huzakodik
 ráz: rázódik, rázkódik
 vész: vesződik, veszkődik
 mos: mosódik, mosakodik

lop: lopódzik, lopakodik
 fog: fogódzik, fogódkodik
 kér: kéredzik, kéredzkedik, kérkedik
 köt: kötődik, kötekedik
 felfúj: felfújódik, felfuvalkodik

87. Képezzetek visszaható igéket az alábbi cselekvő igékből! Négy származékot foglaljatok mondatba!

csodál, csúfol, gyötör, tol, von, vonz, őriz, bízik, zár, ígér

88. Az alábbi visszaható igék közül melyik helyettesíthető cselekvő ige + visszaható névmás szerkezettel, és melyik nem? Miért?

dörgölődik, vágyódik, készülődik, rázkódik, fészülködik, gondolkodik, bizakodik, törülközik, vagdalkozik, nyújtózik, hallgatózik, akarózik.

A ható ige

89. Mondjátok meg, miben különbözik a kiemelt igék jelentése az alábbi mondatokban!

① **Adok** neked egy jó tanácsot, egyebet nem **adhatok**. ② Ha elutazol, majd **írok** neked levelet, akár mindennap is **írhatok**. ③ Nem **beszélek**, mert nem **beszélhetek** az esetről. ④ Nem **tűröm**, nem **tűrhetem** ezt a kihívó viselkedést. ⑤ Aki **vállalkozhat**, az **vállalkozik** is erre a feladatra. ⑥ **Elhalasztjuk**, amit **elhalaszthatunk**.

A ható ige a cselekvés lehetőségét jelöli.

Képzője: **-hat, -het**.

Ható igét képezhetünk:

- cselekvő igéből: *moshat, köthet, húzhat, írhat*;
- műveltető igéből: *mosathat, köttethet, húzathat, írathat*;
- visszaható igéből: *mosakodhat, kötekedhet, húzódozhat, íródhat*.

A ható ige azt fejezi ki, hogy:

- valaki képes, tud cselekedni: *adhat, dolgozhat, írhat*;
- valakinek módja, lehetősége, joga van cselekedni: *tanulhat, elmehet, vadászhat, utazhat*;
- a cselekvés valószínűleg bekövetkezik: *eshet az eső, eljöhet, kitudódhat*;
- szerény, udvarias kérés kifejezője: *Kaphatnék egy pohár vizet? Mondhatok valamit? Megállhatna itt?*

90. Határozzátok meg a ható igék pontosabb jelentését!

- 1 Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent... *(Radnóti)*
- 2 Örömből, keservből dalforrás fakadhat. *(Arany)*
- 3 Toronytetőkön nézvéen nyughelyet: tüzes üszökbe léphetsz, úgy lehet. *(Tompai)*
- 4 Nincsen pénzem, se dohányom, vedd meg, pajtás, a dolmányom: járhatok benne télbe-nyárba... *(Kurucnóta)*
- 5 Nem főzhetek mindig húst – esztendeje főztem. *(Népdal)*
- 6 Várhatok, babám, elvárhatok, míg csak bele nem fáradok! *(Népdal)*
- 7 Kerülhetek még oly keserves időkre: kijönnél még az én üzenetemre. *(Népdal)*
- 8 Leülhetek ide melléd?
- 9 Hazám, hazám, édes hazám, bárcsak határod láthatnám! *(Népdal)*
- 10 De szeretnék babám ablakában rózsabimbó lenni! Nem lehetek én rózsám: elhervaszt Ferenc Jóska... *(Katonadal)*

91. Írjátok ki az alábbi szövegből az igéket, és elemezzétek jelentésüket a cselekvés és a cselekvő viszonya szerint!

Amióta Ferkó úr a sógoránál tartózkodott, egyik látogató a másik kezébe adta az ajtókilincset. Egész Bécs szemtől szembe kívánta látni a sokat emlegetett ifjút, akinek már olyan mozgalmas és érdekes múltja volt. Különösen a főnemesség leányos anyái érdeklődtek melegen a birodalom leggazdagabb örököse iránt.

Bécs, mióta a török veszedelem elvonult, nagyot nyújtózott, és kibontakozott középkorias és vidékies merevségéből. És csakhamar fölfedezte magában a könnyed élvezetek fényes és szeretetreméltó metropolisát.

Komor és kopár az élet már csak a császári udvarban volt, amelyet nyomott az örökös pénzzavar és megfagyasztott a spanyol etikett. Az urak azonban, köztük a magyarok is, akiket miután a török kitakarodott, ismét óriási földbirtokhoz juttattak, nagyszerű palotákat építtettek Bécsben, ahol fényes udvart tartottak, a város pedig megtelt jókedvvel, harmóniával és szépséggel.

Herczeg Ferenc nyomán

Ferkó úr – az ifjú II. Rákóczi Ferenc

metropolis – világváros, egymilliónál több lakosú város, amely politikai, gazdasági és művelődési szempontból is jelentős szerepű

etikett – illemszabályok rendszere

92. Írjátok ki az alábbi szövegből az igéket, csoportosítva a cselekvés és a cselekvő kölcsönös viszonya szerint!

Ukrán nemzeti jelképek

Gyakran mondjuk: erős, mint a medve, szép, mint a virág, ravasz, mint a róka. Itt a medve az erő, a virág a szépség, a róka a ravaszság jelképe.

A jelképek által egyetlen szóval gazdag tartalmat fejezhetünk ki.

A legrégebb jelképek a természet őserőihez fűződnek. Egyes törzsek a Nap fiának vagy valamely nagy folyó, hegy, villám fiainak tartották magukat, vagy valamely, az életükben fontos szerepet játszó állattól származtatták magukat. Ma is beszélünk még brit (angol) oroszlánról, gall (francia) kakasról, orosz medvéről.

Egy ország, egy nép szimbóluma lehet valamely természeti képződmény: az egyiptomiaké a Nílus folyó, az örményeké az Ararát hegy, a japánoké a Fudzsjama tűzhányó.

Az ukránság legjellemzőbb nemzeti szimbóluma a számtalan népdalban megénekelt Dnyeper folyó, amely végigvonul Ukrajna egész területén és történelmén is. De ilyen a Hoverla, a Kárpátok legmagasabb hegye, vagy a Hortica sziget, amely Zaporizzsja város része, az ukrán kozákság dicső történelmének jelképe.

Ukrán szimbólum a kányafa, a fűzfa, a juhar, a napraforgó.

A híres építmények is lehetnek jelképek. Gondoljunk csak az egyiptomi híres piramisokra, a kínai falra, a római Colosseum vagy az athéni Parthenon romjaira. Párizs jelképe az Eiffel-torony, Londoné a Big Ben, New Yorké a Szabadságszobor, Budapesté a Parlament épülete.

Ukrajnának is van sok, jelképpé nemesült építészeti emléke: a kijevi Szófia-székesegyház. A történelem viharai sok műemléket elpusztítottak. Becsüljük hát meg azt, ami megmaradt – akár nagy székesegyház, akár kis hucul falusi templom.

N. Bibik nyomán

13. Az ige fajai a cselekvés irányulása szerint

A tárgyas és a tárgyatlan ige

93. Az alábbi mondatok mely igéihez tehető fel a *kit?*, *mit?* kérdés, és melyekhez nem?

- 1 Az égi rónán ballag már a hold. (*Juhász Gyula*)
- 2 Ó csillagok, ismertek-e még engem? (*Kosztolányi*)
- 3 Zöld dombok tárják ég felé prémes mezőjüket. (*Babits*)
- 4 S ki hallja meg a költő énekét? (*Arany*)
- 5 Bús, átkos emberhomlokomhoz érve nem reszket hús kezed fehéré? Nem félsz-e, hogy fellobban, s füsttel ég el? (*Tóth Árpád*)
- 6 Nem értitek, hogy itt semmi sem él? (*Illyés Gyula*)

Ha az igéhez feltehető a *kit?* *mit?* kérdés, akkor tárgyas jelentésű, ha nem, akkor az ige tárgyatlan.

A cselekvés irányulása szerint az ige lehet tárgyas és tárgyatlan.

- 1 **A tárgyas ige** olyan cselekvést fejez ki, amely az alanytól indul ki, s mint nyelvtani tárgyra másra irányul, másra hat. (Ezért tehető fel hozzá: a *kit?* *mit?* kérdés.)

Például: ír (mit ír?), lát (kit, mit lát?), néz (kit, mit néz?)

Tárgyas minden műveltető ige és a cselekvő igék egy része.

- 2 **A tárgyatlan ige** azt fejezi ki, hogy az ige cselekvése az alanyon kívül másra mint nyelvtani tárgyra nem vonatkozik (Nem tehető fel hozzá a *kit?*, *mit?* kérdés.)

Például: ül, áll, fárad, alszik, mosakodik, találkozik, esik stb.

Tárgyatlan minden szenvedő és visszaható ige (amelyeknek az alanya értelemszerűen tárgya is a cselekvésnek, tehát nem lehet külső tárgyuk), valamint a cselekvő igék jelentős része (elsősorban a mozgást, történést jelentők).

A tárgyas igéket gyakran használjuk tárgy nélkül: *jól lát, rosszul hall, mindjárt kitakarít, a pénztáros visszaad, öt személyre terít* stb.

Sok tárgyas igénkek bizonyos vonzataiban tárgyatlan jelentése is van.

Például: *lát valakit, valamit* – tárgyas, de: *lát vmihez (munkához lát)* – tárgyatlan; *kap valamit* – tárgyas, de: *kap valakin, valamin (kap az alkalmon), kap valamire (lóra kap), kap valamibe (azt sem tudja, mibe kapjon)* – tárgyatlan;

fog vkit vmit, de: fog vmibe – tárgyatlan stb.

Néha a tárgyatlan ige is előfordul tárgyas használatban: *Járja a várost. Éli a világát. Jót alszik.*

94. Határozzátok meg az alábbi versrészletben az igék faját a cselekvés irányulása szerint!

Hajrá, hogy zeng, zúg a vihar!

Megcsapja órnás szárnyival

A reszkető tekét.

Hogy sápad, szepeg most a gyáva,

Hogy búvik sötét odújába,

Hogy féli hitvány életét!

Tépjed, mi korhadt, gyökerestül,

Törj a korcs lelkeken keresztül,

Zúzd testüket ízekre szét!

Komjáthy Jenő: Viharének

teke – itt: földteke, földgolyó

95. Határozzátok meg, hogy a maguk eredeti jelentésében használatosak-e a tárgyas és a tárgyatlan igék!

Minta: *élek* – tárgyatlan ige, tárgyatlan használatban;
törnek – tárgyas ige tárgyatlan használatban, mert a valamire tör vonzatban már nem szerepelhet tárgy

① Ifjú szívekben *élek*, s mindig tovább, hiába *törnek* életemre vén huncutok és gonosz ostobák. (Ady) ② Csak én vagyok, ki veled *érezek* (Komjáthy) ③ A malomnak nincsen köve, mégis lisztet jár, tiltják tőlem a rózsámat, mégis hozzám jár. (Népdal) ④ Beszélgettük apám álmát, a volt s a jövő időket. (Juhász Ferenc) ⑤ Kődös emlékek

rezegték át a szívemet. (Móra) ⑥ A téli nap arany nyirettyűi alatt halk nótát reszkettek a meztelen fák. (Szabó Dezső) ⑦ Amikor meg-evett Izményi úr, elterpeszkedett az asztal mellett. (Gergely Sándor) ⑧ Ilyen csekélységekre nem adunk! ⑨ Hajts, kocsis! Nem tiéd sem ostor, sem a ló. (Arany) ⑩ Hol vagy, te durva zsarnok? Hol vannak népeid? Romoknak súlya fekszi mindnyájuk testeit. (Vörösmarty) ⑪ A gyerek félénken lapított a sarokban. ⑫ Senki sem tudhatja, milyen jövő vár rá. ⑬ Hallgass arra, aki okosabb, aki tapasztaltabb!

96. Értelmezzétek az alábbi állandósult kifejezéseket, elemezzétek az igéjüket irányulásuk szerint!

állja a sarat

éli világát

hósi halált hal

féli az Istent

az igazak álmát alussza

táncot jár

ünnepet ül

többre nem futja

idejét múlta

a bolondját járja

vért izzad

nagyokat alszik

örült eleget

sokat búsul

97. Határozzátok meg az alábbi szemelvény stílusát! Mondjátok meg, mitől van olyan nagy kifejező ereje a kiemelt kifejezéseknek!

A cigányok dáridós, víg *nótát rángtak*. Nagy fekete szemek pa-naszos szájak voltak, és örök *éhséget sírtak*. Sápadt arcukban didergett a megkorbácsolt rabszolga. De kezük piros csuhajokat tépett elő a fekete fából, de tagjaikat legényesen illegették, de ajkuk *mosolygóst verejtékezett*. Hadd mulassanak azok, akik fizetnek.

És mulattak azok, akik fizettek. Mohón, rohanva töltöttek ételt és italt magukba. Lelkendezve, gyorsan megmelegített, kifényesített szavakat dobáltak egymásba. Itt-ott kacagás-gyöngyöket is fűztek a villany fényes cérnáira... Némelyek kidobálták karjaikat a levegőbe, némelyek utána dudorásztak a zenének...

A nóta kibontott hajjal ropta örült táncát. A cigányok, síró szemű, síró kacagású szegény ördögök *tiportak a hangok fekete gerzdjeiben*. A mámor vastag bora *befolyta a vendégeket*. – Jaj, lelkem van, lelkem van, bizonyisten örökkévaló vagyok! – *vacogta bennük az élet*. És a kocsma óráján rohant tova a percmutató.

Szabó Dezső: Különös utazás

A kiemeltéken kívül mely igéknek van még stílusfestő szerepe a szemelvényben?

14. Az ige fajai a cselekvés minősége (lefolrásának módja) szerint

A cselekvés minőségén a cselekvés végbemenetelének, lefolrásának, a történésnek a mikéntjét, módját értjük, azt, hogy huzamosabb vagy pillanatnyi ideig, megszakítás nélkül vagy megszakításokkal, elaprózva történik-e a cselekvés.

A cselekvés minősége szerint az ige lehet:

- tartós-huzamos történésű: folyamatos és gyakorító;
- pillanatnyi történésű: mozzanatos, kezdő, befejezett.

A tartós-huzamos történésű ige

Azt fejezi ki, hogy az alany **tartósan, huzamosan** cselekszik.

Lehet folyamatos vagy gyakorító.

- ① A **folyamatos ige** azt fejezi ki, hogy a cselekvés folyamatos, nem befejezett: *ír, olvas, takarít, kapál, bandukol, ballag, fut* stb.

A folyamatosságot kifejezheti:

- a puszta ige: *A tikkadt fecskék álmosan **repülnek**.* (Kosztolányi)
- a képző:
 - g**: *csobog, cincog, megeg, zümmög, berreg, kopog, zörög,*
 - ong, -eng, -öng**: *csapong, hullong, terjeng, feszeng, dühöng, füttyöng,*
 - ol, -el, -öl**: *kortyol, kuruttyol, kelepel, püföl;*
- a hátravetett igekötő: **Ereszkedik le a felhő.** (Petőfi)

- ② A **gyakorító ige** azt fejezi ki, hogy a cselekvés gyakran, ismételve vagy megszakításokkal, elaprózva történik: *repked, szurkál, lökdös, csapkod* stb.

A gyakorító jelentést kifejezheti:

a) gyakorító képző. A fontosabb gyakorító képzők:

- **-gat, -get**: *olvasgat, írogat, fésülget, üzenget, csalogat, szerepelget;*
- **-oz, -ez, -öz**: *hordoz, toldoz, küldöz, epedez(ik), éledez;*
- **-kod, -ked, -kőd**: *csapkod, kapkod, csipked, lépked, köpköd, röpköd;*

- **-gál, -gél, -igál:** *kapargál, keresgél, rongál, huzigál;*
- **-doz(ik), -dez(ik), -döz(ik):** *ájudozik, hűledezik, lenge-
dez, rémuldözik, játszadozik;*
- **-dos, -des, -dös:** *csapdos, kapdos, csipdes, repdes,
verdes, lökdös;*
- **-dokol, -dekel, -dököl:** *bujdokol, fuldokol, nyeldekel,
tündököl, öldököl;*
- **-dogál, -degél, -dögél:** *álldogál, fújdogál, éldegél, ül-
dögél, jődögél, mendegél;*
- **-ongat, -ingat, -inget:** *kurjongat, szólongat, sikon-
gat, kacsingat, tekinget;*
- **-ász(ik), -ész(ik):** *nyargalász, kotorász(ik), heverész, le-
gelész(ik), kacarász.*

b) gyakorító jelentést fejez ki a megismételt igekötő is: *meg-
megáll, fel-felnéz, el-elmegy, bele-belekottyán, ki-kitekint* stb.

98. Határozzátok meg az igék faját a cselekvés minősége szerint! Mondjátok meg, mi a cselekvés minőségének a kifejezője!

- 1 Dühöng a léckerítés leheletüinktől, mint ha vihar dühöng. (*József Attila*)
- 2 Zúg-búg a szél, kipked-kapkod, ablakot és ajtót csapkod. (*Móricz*)
- 3 A puszták tava zsi bong hangosan; ezer madár csapdos, hápog, riad. (*Tompa*)
- 4 Lágy, hízelgő szellők lengedeznek. (*Jókai*)
- 5 Csillanó tükrén a tónak, mint az árnyék, leng a csónak. (*Vajda*)
- 6 Fel-felnézek csendben a csillagos égre. (*Népdal*)
- 7 Kiállok a kiskapuba, arra járnak a fonóba a lányok, jaj, de búsan nézegetek, szomorúan tekingetek utánuk: el-elnézem mindegyiket. (*Fráter Béla*)
- 8 Be-bejárok a faluba édes Iluskámhoz. (*Heltai Jenő*)
- 9 Kerestem őt, ahol csak ember él; kerestem, ahol a vad bujdokol. (*Vörösmarty*)
- 10 Bujdosik az éren, bujdosik a nádon, nincs hová lehajtsa fejét a világon. (*Arany*)

99. Határozzátok meg az igék és származékaik fajtát a cselekvés minősége szerint! Értelmezzétek őket!

csap – csapdos, csapkod, csapong
száll – szálldos, szálldogál, szállong, szállingózik
áll – álldogál, állong, ácsorog
ül – üldögél, ücsörög
dül – dülöng, dülöngél, düledezik
vág – vagdal, vagdos
ront – rontogat, rongál, roncsol
szűr – szűröget, szürcsöl, szüremlik
fut – futkos, futkározik
süt – sütöget, sütkérezik

100. Képezzetek gyakorító igéket az alábbi folyamatos igékből! Nevezzétek meg a képzőt!

ver, szab, tör, dalol, fárad, csíp, bújik, kapar, karmol, ámul

A pillanatnyi történésű ige

A pillanatnyi történésű ige azt fejezi ki, hogy amit az alany tesz, azt csak egyszer, egy pillanatnyi ideig teszi, vagy a cselekvés kezdő, illetőleg befejező mozzanatát jelöli.

A pillanatnyi történésű ige lehet mozzanatos, kezdő és befejezett.

1 A **mozzanatos ige** az egyszeri, pillanatnyi cselekvést jelöli.

Például: *csörren, csobban, zörren, szökken.*

A mozzanatos jelentést rendszerint képző fejezi ki:

- **-an, -en:** *durran, villan, csattan, lebben, dörren;*
- **-int:** *csavarint, kanyarint, pödörint, sodorint, suhint;*
- **-ant, -ent:** *horkant, kortyant, kurjant, köhent, tüsszent, csippent.*

A mozzanatos ige rendszerint azonos tövű folyamatos igével áll szemben:

kopog – koppan, recseg – reccsen, dörög – dörren; horkol – horkant, köhög – köhint, kortyol – kortyint stb.

2 A **kezdő ige** azt fejezi ki, hogy a cselekvés elkezdődik, hirtelen beáll: *gyullad, kigyúl, ébred, elmosolyodik, felzúg* stb.

A kezdő jelleg kifejezője lehet:

a) **képző:**

- **-ad, -ed:** *fullad, gyullad, lázad, ébred, gerjed, terjed;*
- **-dul, -dül:** *csendül, pendül, rezdül, kondul, mozdul, perdül;*
- **-dít:** *indít, csendít, kondít, mozdít, pezsdít, fordít;*
- **-od(ik), -ed(ik), -öd(ik)** (rendszerint igekötővel): *iramo-dik, megfutamodik, lekuporodik, elmosolyodik, elpi-tyeredik;*
- **-all, -ell:** *rivall, szökell, fuvall, lövell, nyilallik;*

b) **igekötő:** *felzúg, felharsan, megvillan, fellebben, megkon-dul, megdobban, elindul, kigyúl* stb.

3 A **befejezett ige** azt fejezi ki, hogy a cselekvés befejeződik, be-következik a záró, befejező mozzanata.

A befejezettség kifejezője az igekötő: *elolvas, megáll, megfor-dul, kimegy, megmosakszik, felöltözködik, megcsináltat, meg-írat* stb.

101. Határozzátok meg az igék faját a cselekvés minősége szerint, megnevezve az igei minőség kifejezőjét!

1 Elvágat a falka szélnél sebesebben, utána fehér köd, a föld pora lebben. (Arany) 2 A bögrét két kezébe fogta, úgy estefelé egy vasárnap, csendesen elmosolyodott. (József Attila) 3 Elrepül a szép kikelet, s örömeink elmúlnak. (Berzsenyi) 4 Felbukkan a várt nap kéklő hegyek ormán. (Arany) 5 Hát megöl most nagy-sok sűrű daru rebben, vadlúd rivall. (Arany) 6 Amott kerekedik egy fekete felhő, abban tolláskodik egy fekete holló. (Népdal) 7 Éktelen dühre gerjedt, arca kivörösödött. (Kosztolányi) 8 Ébredj, hazám, mert ha most nem ébredsz, soha többé nem lesz ébredésed. (Petőfi) 9 S ha az álom, ez a balszam leragasztja a szemet, álomhajók kürtje harsan. (Juhász Gyula) 10 Még egy darabka hó itt-ott kivil-lan, de a tavon nem látni már jeget. (Arany János) 11 A legények kurjongatnak, szinte reng belé az ablak. (Petőfi) 12 A majszternek egyszerre elsavanyodott az ábrázata, végigméregtetett a szemével, aztán kelleetlenül legyintett. (Móra)

102. Az alábbi folyamatos igékhez írtatok le mozzanatos történésű megfelelőjüket!

dobog – ...	csattog – ...
csavar – ...	cseng – ...
csobog – ...	pattog – ...
pödör – ...	peng – ...
kopog – ...	villog – ...
köhög – ...	kong – ...
rezeg – ...	durrog – ...
pillog – ...	zeng – ...

103. Értelmezzétek az alábbi igepárokat! Van-e közöttük jelentéskülönbség, vagy csak a cselekvés minősége szerint különböznek?

robog	robban	zuhog	zuhan
pöfög	pöffed	pereg	perdül
lő	lövell	szökik	szökell
szipog	szippant	riog	riad
kocog	koccan	rebeg	rebben

104. Elemezzétek az alábbi versrészlet igéinek jelentését mindhárom szempont szerint!

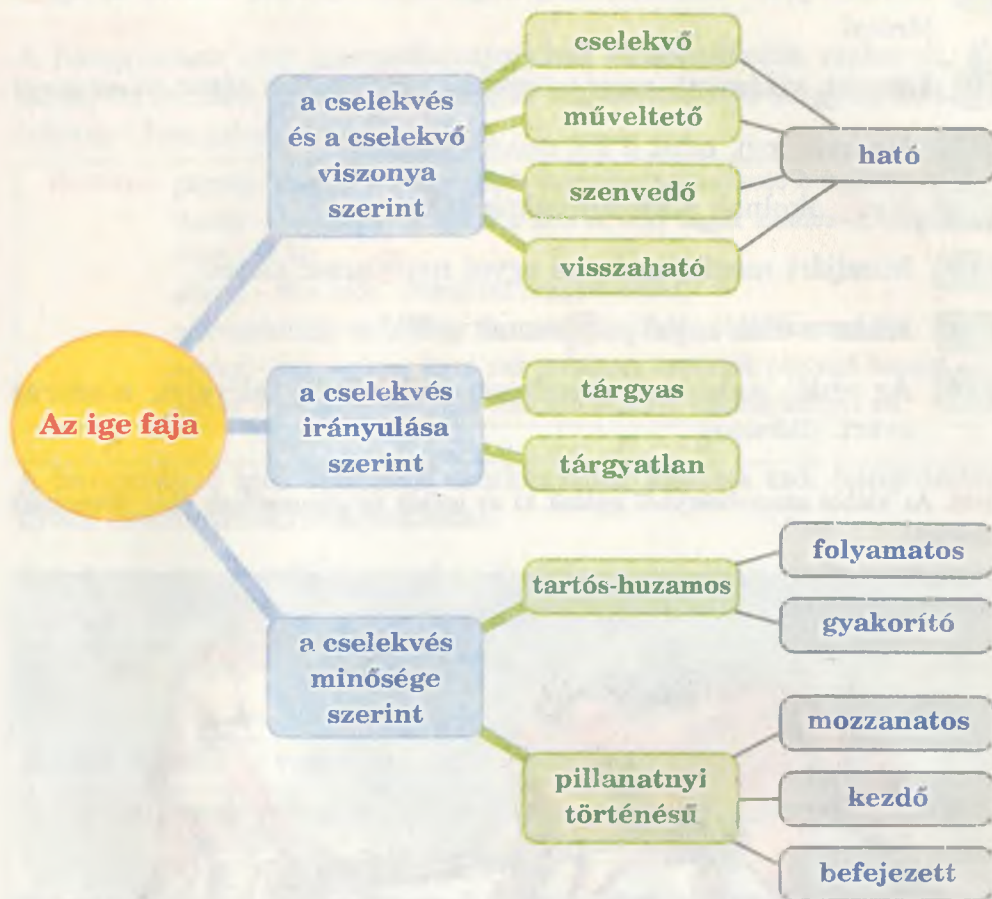
Este van, este van, ki-ki nyúgalomba!
 Feketén bólingat az eperfa lombja,
 Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak,
 Nagyot koppan akkor, azután elhallgat,

Míntha lába kelne valamennyi rögnek,
 Lomha földibékák szanaszét görögnek,
 Csapong a denevér, az ereszt sodorván,
 Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.

Ballag egy cica is – bogarászni restell –
 Óvakodva lépked, hosszan elnyúlt testtel,
 Meg-megáll, körülnéz: most kapja, hirtelen
 Egy iramodással a pitvarba terem.

Arany János: Családi kör

Az ige fajai jelentése szerint

105. Másolás közben pótoljátok a hiányzó betűket, megindokolva a helyesírást! Elemezzétek az igéket jelentésük szerint!

- 1 Verecke híres útján jötten én, fülembe még ősmagyar dal riva ^{ll} (Ady)
- 2 Még nem riogot ^{tt} az őrségen a kürt, mikor már ébren volt a nép. (Tömörkény)
- 3 Volt erdők és ó-nádasok láncolt lelkei riadoznak. (Ady)
- 4 Korán reggel ritkán ri ^{lt} ant a rigó. (Mondóka)
- 5 A sarokban valami egér mo ^{rog} orog.
- 6 Ül meg itten az ölemben, de ne mo ^{rog} anj. (Petőfi)
- 7 A toronyban baglyok nyi ^{lt} ogtak.

- 8 A vad olykor hátra horkol, majd mint vert eb, szűköl és ny...
(Arany)
- 9 Dörgött, villámlott, nagy csöppekbe po...ogott a zápor. (Kosztolányi)
- 10 Ne nyi...ogj, mint a kis csikó. (Mikszáth)
- 11 Nyi...ákolnak a kis kutyakölykök.
- 12 Mindjárt megfojtalak, ha egyet nyi...ansz! (Jókai)
- 13 Künn a diók zajjal po...annak a földre. (Babits)
- 14 Az erdőt mosó eső csendesesen po...olja a falevelet, a száraz avart. (Bársony)

106. Az alábbi szemelvényből írjátok ki az igéket és elemezzétek őket jelentésük szerint!

Pöhöly apa egyik barázdát másik után hasította. Az eke vasa olykor vakítóan csillámlott ki a fekete földből. A Szegfű dologértó lassúsággal húzta az ekét. Csendes volt a táj. Szabó Örzsi a szomszédos földön hajladozott, vetette a kukoricát...

A szántóföldek nedves illata föl-föláramlott olykor a levegőben, s odahallatszott hozzájuk Pöhöly apának a szelíd biztatása:

– Gyí, Szegfű, gyí!

De nini, elborult az ég. Hamuszínű felhők tolongtak egymásba a magasságban. A fecskék nagy kanyarulatokban szálldosnak. Az ég megdördül. Az Istennek tüzes nyila általcikázik a felhőkön. Egy földet rendítő harsanás, dörgés, s a következő percekben már zuhog a zápor.

Gárdonyi Géza: Pöhölyék

15. A hangutánzó és a hangulatfestő igék

A hangutánzó igék **beszédhangokkal érzékeltetik** emberek, állatok, természeti jelenségek hangját vagy eszközök, tárgyak keltette jellemző hangokat.

Például: *gügyög, gagyog* – kisgyermek szavakat nem alkotó hangokat ejt ki;
dadog – beszédzavar miatt a szavak első tagját akadozva, megismételve ejti ki;
gágog – liba erős, elnyújtott hangot hallat;
csörög – több apró tárgy egymáshoz ütődve zörgő hangot ad;
serceg – tűz, égő fa, forró zsír pattogva sziszegő, percegő hangot ad;
ketyeg – az óra, vagy más hasonló műszer tik-tak hangot ad.

A hangutánzó igék többsége szerkezetileg képzett szó: hangutánzó tövek (indulatszók) származékai.

Sok hangutánzó többől a cselekvés folyamatosságát vagy mozzanatoságát jelölő párhuzamos alakok képezhetők.

Például: *kopog* – *koppan*, *recseg* – *reccsen*, *pattog* – *pattan*, *csobog* – *csobban* stb.

De sok ikerszó is van a hangutánzó igék között.

Például: *csireg-csörög*, *hebeg-habog*, *ripeg-ropog*, *dirmeg-dörmög*, *tiktakkol*, *irkafirkál*

A hangulatfestő igék a pusztá **hangalakjukkal érzékeltetnek** valamely cselekvést.

Például: *ballag* – lassan, kényelmesen lépegetve halad;
bandukol – lassan, tétovázva, gondolatokba merülve megy;
cammog – lustán, nehézkesen, meg-megrogyadozva, lassan megy;
vánszorog – lassan, testét csak nehézkesen vonszolva, alig mozogva jár;
gürcöl – fáradságos, megerőltető, nem kedvére való munkát végez;
villog – szaggatott, éles fénnel fel-felragyog.

Közöttük is találunk ikerszókat: *illeg-billeg*, *izeg-mozog*, *ireg-forog*, *irul-pirul*, *kitteg-kattog*, valamint hozzájuk hasonló álikerszókat: *csillog-villog*, *csurran-cseppen*.

A hangutánzó és hangulatfestő szavaknak igen fontos szerepük van a stílus árnyalásában.

107. Elemezzétek és értelmezzétek az alábbi mondatok hangutánzó és hangulatfestő igéit!

- 1 Ropog a tűz, messze süt a vidékre. (*Arany*)
- 2 Kicsi fejsze csitteg-csattog, bükkfa lángja pitteg-pattog. (*Móricz*)
- 3 Szánt az ökör, sej, haj, csörög, csattog a járom. (*Népdal*)
- 4 Láncra akasztva fortyogott egy nagy rézüstben valami. (*Jókai*)
- 5 Zörög a kocsi, pattogtat Jancsi – talán értem jönnek. (*Népdal*)
- 6 Szívünk nyugtalanul zakatol, mint hajszott szerkezet. (*Babits*)
- 7 Megkívánta a természete, hogy folyvást tébláboljon a szobában. (*Jókai*)
- 8 Zümmög a hegedű, brümmög a bőgő. (*Gárdonyi*)
- 9 Akkor zizegtek halkán búcsút a sárgult hulló levelek. (*Ady*)
- 10 Édesapám is csetlett-botlott, szédült, morgott... s türelmetlen volt. (*Móricz*)
- 11 Ne irkafirkálj a falra!
- 12 Nézd, hogy fickándoznak a kis csikók!

108. Határozzátok meg az alábbi szemelvény közlésfajtáját és stílusát! Elemezzétek a hangutánzó és hangfestő igéket!

– Halál – sóhajtott a levél, és elvált az ágtól. Egy-két percig liboggett-lenggett az ősz titkos sóhajtásai szerint. Aztán lehullt az irgalmatlan sárba. Mindjárt nagy buzgón oda is ragadt. Hogy rothadjon, hogy sárrá legyen ő is, hogy új szerepben vegyen részt a nagy világ-mókában...

– Halál – nyögte halk neszezéssel az ágacska. És eltört, mintha láthatatlan kéz roppantotta volna meg. Aztán már ő is ott volt a sár súlyos hullámai közt...

– Halál – sziszegte a csipkebokor. Megreszketett didergő feje, és a vörös bogyók hulltak a sárba. Apró vércseppek az ősz felmarcangolt testén.

És millió levél, millió ágacska, bokor, fűszál, haldokló virág mondta: – halál.

Szabó Dezső: A kötél legendája

Az igéken kívül vannak-e egyéb hangutánzó szavak a szövegben? Milyenek?

109. Képezzetek hangutánzó igét (lehetőleg többet is) az alábbi indulatszó-tövekből és elemeztétek őket a cselekvés minősége szerint!

csiv-, kopp-, csob-, rez-, zör-, tip-top-, kip-kop-, csir-csörr, zimm-zümm

110. Az alábbi vers egy tarka, hangos kép: a hangjukkal mutatja be a madarakat. Írjátok ki a hangutánzó szavakat, és gyűjtsetek más madarak hangját utánzókat!

Madárszó

Kertünk ma hangos tengelic-tanya,
az erdőn pintyszó cseng és cinkeszó
csetteg, de már nótát indítana
a barkás fűzön egy hevült rigó.
A mandulafán víg szajkó rikolt.
A zöld harkály ívelve látogatja
fáim törzsét, de még egyet se szólt.
Vajon milyen rémségre tartogatja
az örült tavaszi sikolyt?

Áprily Lajos

16. Az igék stílusértéke

Az igék legfőbb sajátossága a névszókkal szemben, hogy érzékelte-
tik a változás, a mozgás folyamatát, s így **használatuk aktivitást,
mozgalmasságot visz a stílusba.**

Például: Szinte *sercent*, hogy *nőtt* a fű,
Zengett a fény, *tüzelt* a Nap.
Szökkent a lomb, *virult* a föld,
Táncolt a Föld, *táncolt* az ég...

Ady Endre: Májusi zápor után

Másnap reggel már az egész falu künn volt a földeken. *Hasogatták,
cirógatták, tépték* a jó öreg földet, s az *fakadott, csírázott, virágzott*
ajándékozó ős bőséggel, mintha most csinálna először tavaszt.

Szabó Dezső: Kell a kereszt

Az igének igen nagy tömörítő lehetőséget és kifejezésbeli sokszínű-
séget ad a belesűrítendő tartalmi gazdagság (cselekvő, műveltető,
szenvető, visszaható, ható jelleg, a történések minőségének, a cse-
lekvés tárgyának megjelölése). Az igeképzők, az igekötők sokasága
hihetetlenül gazdag árnyalatnyi finomság kifejezését teszi lehetővé.
Az ige jelentőségét még növeli az, hogy állítmányként a mondat kö-
zéppontja, s így a többi mondatrész is – a jelző kivételével – hozzá
kapcsolódik, tovább gazdagítva a jelentéstartalmát.

Az ige tőváltozatai, ragozásbeli alakváltozatai sokféle színezetet
kölszönöznek a stílusnak. Íme néhány példa:

Régies, ünnepélyes hangulatot keltenek:

- a régies igeidők:

Mondá az Úr: legyen világosság, és *lőn* világosság. (Biblia)

Már hó *takará* el a bérci tetőt. (Petőfi)

Vadat űzni *feljövének* hős fiaik szép Enéhnek. (Arany)

- a régies tőváltozatok (a *hi-hív*, *vi-vív*, *ó-óv* alakpárok rövi-
debb formái):

Hogy *vítt* ezerekkel! hogy *vítt* egyedül! (Arany)

Úgy anyám! kecsgetesd ölbéli ebedet,
Ójad fűvő széltül drága gyermekedet. (Arany)

Rákócziak, Bethlenek

Ide s tova már mesévé *lettenek*. (Arany)

Választékossá teszik a stílust:

- a mássalhangzó-torlódást feloldó formák a *mondta-mondotta, szólt-szólott, küldte-küldötte* alakpárok közül:

Mondottam, ember: Küzdj és bízva bízzál! (Madách)

*Édes anyámasszony ezt neked küldötte,
Maga dagasztotta, maga is sütötte. (Arany)*

- az ikesen ragozott alakok:

Mintha ő is ennék, úgy mozgott a szája. (Arany)

Be szép vagy, be nagyon illel leventének. (Arany)

A művészi hatást fokozzák:

- a hangutánzó, hangulatfestő igék:

*A Tiszaparton halkan ballagok.
És hallgatom, mit sírnak a habok. (Juhász Gyula)*

*Nyár-éjszakán a grófi szérún
Reccsen a deszkapalánk,
S asztag-városban pirosan
Mordul az égre a láng. (Ady Endre)*

- a zenei hatáskeltésre alkalmas, azt fokozó igék:

*Ősz húrja zsong,
Jajong, busong
a tájon... (P. Verlaine – Tóth Árpád)*

*A szeptemberi bágyadt búcsúzóznál
Szeme színére visszarévedek. (Juhász Gyula)*

Játékos, tréfás, vidám hangulatot vihetnek a stílusba:

- a hangutánzó igék:

Málhás szekerektől csörömpöl az utca. (Arany)

A szoknyája ha mozdult, csicsogott a csataktól. (Mikszáth)

- az ikerigék:

Muzsika szól, cseng-bong a levegő. (Mikszáth)

A párok táncoltak, iregtek-forogtak. (Mikszáth)

Népies ízt, családi-bizalmas jelleget kölcsönöznek a stílusnak:

- a köznyelvi, népnyelvi formák (például a *kellene* mellett élő *kéne, kén'*):

El kéne indulni, meg kén' házasodni,
csak még az a kérdés, kit kéne elvenni (Népdal)

Megyen már a hajnalcsillag lefelé,
Az én édes galambom most megyen hazafelé. (Népdal)

A juhásznak úgy is nagy melege *vagyon*. (Petőfi)

111. Mondjátok meg, mely igéknek és milyen stílusfestő szerepe van az alábbi versben!

Nyírfa voltam

Azt álmodtam, hogy nyír vagyok,
s ezüst kéreg borítja testem,
tövemnél forrás-ér gagyog,
levelem a fénybe feresztem.

Egy karcsú kéz hajlik felém
s a kérget késsel megcsapolja,
s forrást buggyant a kés helyén,
minthogyha bor kútfője volna.

Csúcs-ágamon rigó fütyül,
erőm feszül a mély gyökérben,
s finomlombos gallyamba gyúl –
s kérgem alatt zsong-zsong a vérem.

Sebemből friss öröm fogan:
szép, szomjas száj csókolja nedvem,
S éjjel suhogok boldogan
egy vad tavaszi fergetegben.

Áprily Lajos

fereszt – fűröszt

112. Határozzátok meg az igék hangulatát és stílusértékét az alábbi mondatokban!

- ① Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal, van élni abban hit, jog és erő! (Arany) ② Édesanyám a maga naiv kis szívével csak lelkesedett, nem tudott hová lenni a boldogságtól. (Móricz) ③ Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom, csakhogy szép orcádat még egyszer láthatom! (Arany) ④ Esik eső, szép csendesen csepereg, Rózsa Sándor a csárdában kesereg. (Népdal). ⑤ A kishegedű, amely eddig egyhangú zenével cincogott, bizonyos időre elhallgatott. (Krúdy) ⑥ Hullámszik a víz, reng a könnyű sajka, reng, mint a bölcső, melyet ráncigál szilaj kezekkel a haragvó dajka. (Petőfi) ⑦ Nézzétek: izzad tar mezőkön, sarcol a rögből életet, ... tépázza ég és föld viharja, csókolja ég és fellegek. (Juhász Gyula) ⑧ Az én életem nem élet... És ahogy ezt átgondoltam, szinte vért verejtékeztem. (Gárdonyi) ⑨ Sokáig tépelődött azon, hogy mitévő legyen. ⑩ Aladár elkezdett korhely lenni, ivott, dorbézolt, tivornyázott egész éjszakákon át. (Mikszáth)

17. Az igetövek

113. Elemezzétek szerkezetileg az igéket, figyeljétek meg az igetöveket az igei származékokban is!

① Dombon lakom, ott van az én lakásom. ② Sokat olvasok, olvasó ember lett belőlem, érdekel minden olvasnivaló. ③ Csak járt, csak járkált, pedig nehezebbre esett a járás. ④ Amit más érez, én is érzem. ⑤ Ijesztő a dörgés, ha az ég dörög. ⑥ Alszik a ház, aludj te is, az alvás pihentet. ⑦ Vettem két könyvet, de veszek még többet is. ⑧ Arra megyek, amerre te mentél.

Mint látjuk, egyes igék töve a toldalékok előtt változatlan marad, másoké viszont bizonyos toldalékok előtt megváltozik. Tehát az igetövek között is vannak egyalakú és többalakú tövek.

Az igetövek többsége **egyalakú**, és mássalhangzóra végződik. Ezek a toldalékok előtt változatlanok maradnak, nincs töváltogatuk (melléktövük).

Például: fél – félek, féltem, félj, félelem;
néz – nézek, néztél, nézne, nézés, nézeget;
hall – hallom, hallottad, hallani, hallás stb.

Mint a szótövek általában, az igető is lehet:

- **abszolút szótő**, amely további elemekre nem bontható:

néz, olvas, vigyáz stb;

- **relatív szótő**, amely több szóelemből áll, de még kaphat további toldalékot:

nézeget, olvasgat, számol, mosolyog, vizez, hegedül stb.

Az igetövek egy kisebb csoportja azonban **többalakú**: két vagy több töváltogatuk, melléktövük van.

Például: mozog – mozgok, mozgott, mozgás;
sodor – sodrok, sodrás;
jön – jövök, jöttem, jövedelem;
nyugszik – nyugodj, nyugvás, nyugtat, nyugalom.

18. A többalakú igetövek

A többalakú igetövek típusai a következők:

- a) hangzóhiányosak: *pezseg* – **pezsgett**, *pótol* – **pótlás**;
- b) hangrövidítők: *ír* – **irkál**, *húz* – **huzakodik**, *túr* – **türelem**;
- c) *d-t sz-szel* váltakoztatók: *melegszik* – **melegedtem**;
- d) *gy-t n-nel* váltakoztatók: *megy* – **mentem**, *van* – **vagyok**;
- e) *v-s* töváltozatúak:
 - csupán *v-s* tövűek: *nő* – **növök**, **növés**, *lő* – **lövök**, **lövő**;
 - *sz-v-s* töváltozatúak: *tesz* – **tevés**, **tevékeny**, *eszik* – **evés**;
 - *sz-d-v-s* töváltozatúak: *alszik* – **aludtam**, **alvás**.

1 A hangzóhiányos igetövek

Jellemzőjük, hogy az alaptövéük (szótári tövéük) utolsó szótagjának magánhangzója a melléktőből hiányzik:

- alaptő: *mozog*
- melléktő: *mozg-*

Ebbe a csoportba csak két- vagy többszótagú igék tartoznak: *-l*, *-z*, *-g*, *-r* képzős, többnyire elhomályosult származékok:

- *énekel*, *pótol*, *tékozol*, *irigyel*;
- *érez*, *sebez*, *hímez*, *jegyez*;
- *rezeg*, *andalog*, *tévelyeg*, *támolyog*, *csámborog*;
- *tipor*, *sodor*, *seper*, *gyötör*, *kotor* stb.

Az ide tartozó ikes igék szótári alakjában a hangzóhiányos tövet találjuk:

ugrik – *ugorjon*, *hajlik* – *hajoltak*, *csuklik* – *csukoljék*, *ömlik* – *ömljön*, *romlik* – *romolna* stb.

2 A hangrövidítő tövek **í**, **ú**, **ű** hangja a melléktőben rövidre vált, de csak egyes képzős származékokban (a ragozási sorban változatlan marad):

- alaptő: *ír*
- melléktő: *ir-*

Az ide tartozó igék egyszótagúak: *sír – sirat, siralom, hív – hivatal, hivalkodik, csíp – csipdes, csipeget, nyílik – nyiladozik, nyilatkozik, fül – fullad, fuldokol, fúr – furakodik, furdal, fűz-fűzér, fűzet, gyűr – gyürkőzik, hűl – hűledezik, szűnik – szüntet, szünet, szűnős-szüntelen, tűnik – tüntet, tünemény* stb.

3 A -d-t sz-szel váltakoztató tövek: két tőváltozatuk van:

öregedik – öregszik, melegedik – melegszik, verekedik – verekszik, veszekedik – veszekszik, megelégedik – megelégszik, gazdagodik – gazdagszik stb.

Mindkét tövük szótári tő: párhuzamos szóalakok.

Az *sz-es* tő használata korlátozott: csak a személyragok előtt találjuk (a többes szám 2. személy kivételével: *ti melegedtek*).

Ebbe a csoportba csak *-od, -ed, -öd, -kod, -ked, -köd* képzős igék tartoznak.

4 A gy-t n-nel váltakoztató tövek:

Ebbe a tőtípusba mindössze két ige tartozik: *megy, van*.

A *megy* tőváltozatai: *megy* (alaptő), *men-, mé-* (melléktövek).

Ragozása: *megyek, mégy, megy, megyünk, mentek, mennek; mentem...; mennék...; menjek...*

A *van* tőváltozatai: *van* (alaptő), *vagy-, val-, vol-* (melléktövek).

Ragozása: *vagyok, vagy, van, vagyunk, vagytok, vannak; voltam...; volnék...; vala.*

5 A v-s tőváltozatú igék

Ezeknek az igéknek *v-s* melléktöve van: az *-ás, -és, -ó, -ő* képző előtt mindig, másutt csak elvéve:

- lő: **lövés, lövő, lövök, lövünk;**
- eszik: **evés, evő, evett;**
- fekszik: **fekvés, fekvő.**

- a) A csupán *v*-s változatúak alaptöve hosszú magánhangzóra végződik, ez a melléktőben rövidre vált.

Kilenc ige tartozik ide: *fő, lő, nő, sző, rí, ró, nyí, nyű*, valamint a *jön* (régiesen: *jő*).

Tőváltozataik: alaptő: *lő: lősz, lőnek, lőttem, lőjön*;

melléktő: *löv-: lövök, lövünk, lövés*.

A régi nyelvben ide tartozott a *hí, szí, ó, ví, fú, bú* ige is, de ezek ma már egyalakúak, *v*-re vagy *j*-re végződnek: *hív, szív, óv, vív, fúj, bújik*. A régi *v*-s tövük csak egy-két származékban maradt meg: *fúvós, fuvalom, búvóhely*.

A *nő, fő* ige *nől, föl* alakja tájnyelvi, a választékos nyelvhasználatban kerülendő.

- b) Az *sz-v*-s tövűek közé hét ige tartozik: *lesz, tesz, vesz, visz, hisz, iszik, eszik*.

Négy tőváltozatuk van:

- alaptő: *lesz: leszek, leszel, leszünk*;
- melléktövek: *lev-: levés, levő*;
le-: lettem, legyen, lenne;
lé-: lét, létezik, légy.

- c) Az *sz-d-v*-s változatúak közé csak néhány ikes ige tartozik: *al- kuszik, alszik, esküszik, fekszik, haragszik, nyugszik*, valamint több *-kod(ik), -ked(ik), -köd(ik)* képzős párhuzamos alak: *cselekedik – cselekszik, dicsekedik – dicsekszik, gyanakodik – gyanakszik, növekedik – növekszik, törekedik – törekszik* stb.

Három tőváltozatuk van:

- alaptő: *alszik: alszom, alszol, alszunk, alszotok*;
- melléktövek: *alud-: aludtam, aludna, aludjon*;
alv-: alvás, alvó.

Egynéhányuknak van még egy csonka töve is: *altat, esket, fektet, nyugtat*.

A *v*-s és az *sz*-es tőváltozat előtt (régiesen) megjelenhet egy magánhangzó: *aluszik, aluvás, nyugoszik, nyugovó, esküvő*.

114. Határozzátok meg az igetövek típusát!

I

- 1 Mozogjunk minél többet: a mozgás frissít.
- 2 Vén almafánk már alig terem, már termett eleget.
- 3 Meghívtak a Kati névnapjára, te is hivatalos vagy?
- 4 A színész tüneményes volt az új szerepében, nekem csodálatosnak tűnt.
- 5 Ha mentek moziba, én is veletek megyek, mehetek?
- 6 Nem vagyok már az, aki voltam.
- 7 Gyűlnek, gyülekeznek az emberek a meghirdetett gyűlésre.
- 8 Rúgják a labdát a fiúk, de inkább csak rugdalják, nem mérkőzést játszanak.
- 9 Kotorják a folyó medrét, de a nagy vízállás miatt most szünetel a kotrás.
- 10 Ne verekedj: aki verekszik, kikaphat.

II

- 1 Hiszem, hogy a hit boldogítja a hívő embert.
- 2 Nem eszem forrón az ételt, nem zörgök az evőeszközzel.
- 3 Megesküdött nagy esküvéssel, hogy többé nem hazudik.
- 4 A rovásírás jeleit fába, kőbe rótták.
- 5 Egyre nő, növekszik a zűrzavar.
- 6 Ha eddig nem jöttek, már nemigen jönnek látogatók ilyen késői órában.
- 7 Mint oroslán, ví a székely, megszorítva, meg nem törve. (Arany)
- 8 Már sosem leszek az, aki lehettem volna.
- 9 Mindig elteszem valahová a könyvet, s aztán nem tudom, hová tettem.

- 10 Szomjas vagyok, innék valami üdítő italt, te is iszol velem?
- 11 Nyugtasd a gyereket, amíg meg nem nyugszik.
- 12 Bús gőzösök nyínak s kutyáim üvöltenek. (Ady)

115. Bizonyítsátok példákkal, hogy az alábbi igék többalakúak! Határozzátok meg a tőtípusukat! (Példáitokat ellenőrizték a helyesírási szótárban!)

I

becsül, rabol, vádol, szagol, irigyel, mérsékel, vezekel, érdemel, sebez, szerezh, célozh, képez, végez, lélegzik, virágzik, jegyez, buzog, mozog, rezeg, nyüzsög, sajog, inog, andalog, gőzölög, imbolyog, sepper, tipor, sodor, pödör, ugrik.

II

Bír, bízikh, csíp, hívh, hízhikh, ír, nyílik, nyír, sírh, szívh, bújhikh, dúlh, fúlh, fúrh, gyúlh, húzh, rúgh, súgh, szúrh, túrh, úszikh, fűzh, fűlik, gyúrh, gyúrh, húlh, szúnhikh, szúrh, túrh, úzh

116. Az alábbi mondatokból írjátok ki az igéket és az igéből képzett névszókat, válasszátok le a toldalékokat, és határozzátok meg az ige tőtípusát! Ha melléktő, írjátok oda az alaptővét!

Minta: gyúlh – tőszó, alaptő, hangrövidítő;
felnyílik – összetett szó, utótagja: nyílik, szótöve: nyílh – alaptő, hangrövidítő;
birodalma – szótő: bir- – melléktő, hangrövidítő; alaptöve: bír

- 1 A lámpa világa derengve ha gyúlh, felnyílik a lélek titkos birodalma. (Lévay József)
- 2 E lány enyergést mért is hallgatom? (Madách)
- 3 Ez a sok szép szó csak pusztá hízelgés.
- 4 Bizalommal nézünk a jövőbe.
- 5 Türelem, te a birkák s szamarak dicső erénye, ...menj a pokol fenekére! (Petőfi)
- 6 Az én bánatomnak nincsen nyugovása. (Kurucnóta)
- 7 E szép sziget ételt, italt terem. (Arany)
- 8 Hej, kocsmáros, hova lett kend? Furcsa rovás megy odabent! (Arany)

- 9 Iszonyú lövedék szórta föl a földet. (Babits)
- 10 Anyám dalolt, legtöbbször szomorú szövegeket. (Szabó Lőrinc)
- 11 Tanyán lakom, most, mely úgy élt, úgy él emlékeimben, mint vihatatlan szép sziget. (Illyés Gyula)

117. Írjátok le tőtípusok szerint csoportosítva az alábbi igéket!

andalog, ballag, tekereg, bóg, szalad, melegszik, esküszik, jön, hisz, sző, bízik, viszonzoz, hízeleg, pattog, romlik, tesz, hív, bújik, fekszik, törekszik, kínoz, párolog, számol, ingerel, cselekszik, gyarapodik, vesz, húz, rúg, nő, eszik, nyú, hűl, növekedik

118. Elemezzétek az alábbi mondatokban az igetöveket, meghatározva a tőtípust!

- 1 Talpra magyar, hí a haza. (Petőfi)
- 2 A nagy világ minket hiába hív. (József Attila)
- 3 Hogy vitt ezerekkel! Hogy vitt egyedül! Mint bástya, feszült meg romlott torony alján... (Arany)
- 4 Csatáz, vív, izzad éj s nap, s míg nem győz, nincs nyugalma. (Czuczor)
- 5 Égen-földön nem lesz egy rokon, nem egy barát, aki biztasson, óvjon. (Madách)
- 6 Este, miként gyermek, búvik az anyjához. (Arany)
- 7 Öreg könyvekbe bújtam beteg gyertyaláng alatt. (Juhász Gyula)
- 8 Mint a sértett vadkan, fú veszett dühében. (Arany)
- 9 Megint jönnek, kopogtatnak: „Csendesebben vigadjanak!” (Petőfi)
- 10 Van egy semmi kis furulyám..., azt ha fúvom, hull a makk, a fák táncra állanak. (József Attila)
- 11 Hortobágyi pusztán fúj a szél. (Népdal)
- 12 „Jön az árvíz! Jön az árvíz!” – hangzék, s tengert láttam, ahogy kitekinték. (Petőfi)
- 13 Mosolyogtak, eddegéltek, iddogáltak, nevetgéltek. (Tolnai)

19. Az igeképzés

119. Bontsátok szóelemekre az alábbi mondatok igéit! Határozzátok meg a szótó szófaját!

- 1 Itt már a tavasz, mert énekel a csalogány. (*Petőfi*)
- 2 Hullatja levelét az idő vén fája. (*Arany*)
- 3 Utak mentén virágozik mind az ákác. (*Radnóti*)
- 4 Az almafáról sziromeső záporoz.
- 5 Ejtegeti levelét az akácfa. (*Népdal*).
- 6 Szép időben szívesen gyalogolok.
- 7 Városunk egyre épül, szépül.
- 8 A tóban a gólya békákra halászik.
- 9 Az idő langyosodik, a felhő rongyosodik. (*Szabó Lőrinc*)
- 10 A bajt csak nagyobbítjuk, ha titkoljuk.

Az igék között nagyon sok a képzett szó. Igéket képezhetünk igékből is, névszókból is.

Igékből műveltető, szenvedő, visszaható, ható, folyamatos, gyakorító, mozzanatos és kezdő igéket tudunk továbbképezni. Ezeknek a képzőivel már megismerkedtünk az ige fajainak vizsgálatánál.

A **névszókból** cselekvő igéket képezhetünk.

A **névszókhöz járuló igeképzők a következők:**

- **-z(ik):** ágyúz, kanalaz, sárooz, bokázik, cimbalmozik, gyöngyözik;
- **-l(ik):** tálal, vasal, talpal, szolgál, csodál, hírlík, porlík, hajnallík;

- **-ll(ik), -all, -ell:** *barnáll, rosszall, sokall, zöldell, sárgállik, feketéllik;*
- **-ász(ik), -ész(ik):** *halász(ik), bogarász(ik), eprész(ik), egerész(ik);*
- **-ít, -sít:** *bátorít, nagyít, frissít, karcsúsít, állandósít, soka-sít;*
- **-ul, -ül:** *drágul, javul, gyorsul, vakul, bővül, szépül, zöldül;*
- **-odik, -edik, -ödik:** *gazdagodik, izmosodik, lombosodik, fényesedik, erősödik, felhősödik, hűvösödik;*
- **-kodik, -kedik, -kődik, -skodik, -skedik, -sködik, -lko-dik, -lkedik, -lködik:** *inaskodik, gyámkodik, legénykedik, örködik; diákoskodik, bíraskodik, raboskodik, mérnökös-ködik; nagyolkodik, bővelkedik, szűkölködik, lustálko-dik, gyengélkedik.*
- **-lal, -lél, -lál, -lél:** ~~hisztal~~ *gyomlál, számlál, ízlel, kémlel, szemlél.*

A képzők sokféle jelentéssel gazdagítják az alapszó jelentését.

120. Határozzátok meg a képző jelentését az alábbi származékokban!

- cukroz, sóz, borsoz, paprikáz, vizez, vajaz;
- kanalaz, csákányoz, fékez, ágyúz, ostoroz;
- babázik, kártyázik, labdázik, fogócskázik;
- futballozik, kajakozik, teniszezik, sízik, korcsolyázik;
- kocsizik, vonatozik, hajózik, kerékpározik;
- bácsiz, magáz, tegez, uraz, kegyedez, néniz;
- kávézik, fagylaltozik, söröz, boroz, szalonnázik;
- éjszakázik, szilveszterezik, bálozik, gyűlésezik.

121. Képezzetek igéket az alábbi névszókból és határozzátok meg a képző jelentését!

- talp, sarok, nyereg, abrak, lakat;
- borotva, fűrész, lapát, kapa, vas, korbács;
- dajka, tolmács, szónok, bugyborék, forgács, füst;
- csoda, érték, helyes, csúf

122. Értelmezzétek az alábbi, azonos tőből képzett igéket! Öt szópárt foglaljatok mondatba!

porol	porlik	kormol	kormoz
poroz	porzik	ural	uraz
sorol	soroz	nagyol	nagyoll
szemel	szemez	sarkal	sarkall
keresztel	keresztez	szól	szaval
sugároz	sugárzik	hamuz	hamvaz

123. Írjátok ki a szövegből és elemezzétek a névszókból képzett igéket! Határozzátok meg a szótó szófaját s a képző jelentését!

Európa más tájain még sok helyütt magasították az állványokat az épülő román dómok falai körül, amikor Franciaországban megszületik, kialakul a gótikus stílus. Néhány évtized alatt mindenfelé elterjedt, és a nyugati országokban a középkor végéig uralkodott.

Nézzük, milyen is a gótikus templom.

Karcsú tornyai merészen törnek az ég felé, csúcsos sisakjukat finom kőcsipkék díszítik. A homlokzaton tágas kapuk nyílnak, fölöttük középtűt óriási kerek rózsablak ékeskedik. Oldalt hatalmas méretű csúcsíves ablakok tagolják a falat, amelyet karcsú támpillérek sora erősít meg.

Ellentétben a nehézkes formájú román templommal, amely komor hangulatot áraszt, a gótikus templom csupa könnyedség, falai derűs örömet sugároznak.

Artner Tivadar nyomán

20. Az ige jelezése és ragozása

Az ige **mód, idő, szám, személy** és **ragozás szerint** változtatja az alakját **jelek, személyragok** és **segédigék** segítségével.

Az igealakok egységes **ragozási rendszert** (paradigmát) alkotnak.

Az igealakok között vannak egyszerű és összetett igealakok.

Az **egyszerű igealakokban** az igetövet (a puszta vagy képzővel létrehozott igetövet) módjel vagy időjel követi, majd személyrag zárja le a szóalakot: *ír + j + unk, ad + ná + nak*.

Az **összetett igealakokat** segédigével szerkesztjük: *adtam volna, írni fogok*.

Az igemódok

124. Figyeljétek meg az alábbi mondatok kiemelt igealakjait, és mondjátok meg, milyen a viszony a cselekvés és a valóság között, vagyis hogy valóban történik-e a cselekvés!

- 1** Levelet **írok** a barátomnak. Neked is **írnék** levelet. Te is **írj** majd nekem!
- 2** **Fúj** a szél, **szárad** az út. Ha **fújna** a szél, hamarabb **száradna** az út. Csak **fújjon** a szél, hadd **száradjon** az út!
- 3** Mi sokat **olvasunk**, ezáltal **gazdagodik** a szókincsünk. Ha ti is többet **olvasnátok**, **gazdagodnék** a szókincsetek. **Olvassatok** sokat, hogy **gazdagodjék** a szókincsetek!

Az *írok, fúj, szárad, olvasok, gazdagodik* igék azt fejezik ki, hogy amit a beszélő kijelent, az valóságosan történik, reális cselekvés.

Az *írnék, fújna, száradna, olvasnátok, gazdagodnék* igék cselekvésének megtörténte bizonyos feltételtől függ, a beszélő ezt óhajtja.

Az *írj, fújjon, száradjon, olvassatok, gazdagodjék* igék cselekvése sem történik a valóságban, de szükségszerű: a beszélő erre felszólít, akarja, kívánja.

Az igékben tehát kifejezésre jut a cselekvés és a valóság, valamint a beszélő és a cselekvés közötti viszony. Ezt a kettős viszonyt fejezi ki az ige módja.

Az igemód a cselekvésnek, történésnek, létezésnek a valósághoz való viszonyát, valamint a beszélőnek az ige jelentés-tartalmához való viszonyát fejezi ki.

Például: megyek – a cselekvés valóban történik, a beszélő kijelenti;
mennék – a cselekvés feltételtől függ, a beszélő óhajtja;
menj – a cselekvés szükségszerű, a beszélő felszólít rá, akarja.

Nyelvünkben három igemód van: **kijelentő, feltételes és felszólító** mód.

Az igemód **kifejezője a módjel vagy annak hiánya** (zérus jel).

- 1 A **kijelentő mód** azt fejezi ki, hogy az igei cselekvés, történés, létezés a valóságban végbemegy, végbement vagy végbe fog menni, ahogyan azt a beszélő kijelenti, megállapítja.

Például: rajzol, havazik, van; rajzolt, rajzolni fog.

A kijelentő mód alaki kitevője a zérus módjel (Ø).

- 2 A **feltételes mód** azt fejezi ki, hogy az igei cselekvés, történés, létezés valamely feltételtől függ, megtörténtét a beszélő óhajtja.

Például: rajzolna, havazna, lenne; rajzolt volna.

A feltételes mód alaki jelölője:

- az egyszerű igealakokban a *-na, -ne, -ná, -né* módjel: *írna, nézne, adná, kérné*;
- az összetett igealakokban a *volna* segédige: *írt volna, adott volna*.

- 3 A **felszólító mód** a szükségszerű cselekvést fejezi ki, amelyet a beszélő akar, kíván vagy megenged, amelynek elvégzésére felszólít.

Például: rajzolj, adj, taníts, fuss.

Alaki jelölője a **-j** felszólító módjel.

A **-j** módjel gyakran változtatja alakját: hasonul az előtte álló mássalhangzóhoz vagy összeolvad vele. Ezek egy részét írásban is jelöljük.

A -j módjeli írásban is jelölt változásai:

a) Hasonul a módjeli az *s*, *sz*, *z*, *dz* végű igéhez:

mos + j = moss, *mász + j = mássz*, *néz + j = nézz*, *edz + j = eddz*.

b) Összeolvad a -j az igék -t végű hangjával. Az összeolvadás lehet:

- **s-ező**, ha a tövégi -t előtt rövid a magánhangzó: *vet + j = vess*, *fut + j = fuss*, *üt + j = üss*, *hat + j = hass*;
- **cs-ző**, ha a -t előtt hosszú magánhangzó vagy mássalhangzó van. Helyesírásunk ezt *ts* betűkapcsolattal jelöli: - *fűt + j = fűts*, *hűt + j = hűts*, *tanít + j = taníts*; *tarts*, *bonts*, *hints*;
Kivétel: *láss*, *bocsáss*, *lóss* (lát, bocsát, lót);
- ha a -t előtti mássalhangzó *s* vagy *sz*, akkor a *stj*, *sztj* hangkapcsolatból a -t kiesik, és a módjeli hasonul:
fest + j = fess, *halaszt + j = halassz*, *ragaszt + t = ragassz*.

Nem jelöljük írásban:

- az *l*, *ny*, *gy + j = jj*, *nny*, *ggy* hasonulást: *szóljon*, *álljon*, *hányjon*, *hunyjon*, *hagyjon*;
- az *n*, *d + j = nny*, *ggy* összeolvadást: *bánjon*, *kenjen*, *adjon*, *tudjon*.

Az *sz-v* tövű igék felszólító módja rendhagyó: *legyen*, *tegyen*, *vegyen*, *vigyen*, *egyen*, *igyon*, de: *higgyen*.

A *tetszik*, *látszik*, *metsz* igék felszólító alakja vagylagos: *tessék*, *lássék*, *messen* vagy (újabbban) *tetsszen*, *látsszon*, *metsszen*.

125. Határozzátok meg az igék módját az alábbi szemelvényben, megnevezve az igemód jelölőjét is!

„... Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet,
Kik, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged?...
Itt hagynád sokféle kedves multságod?
Párjával malomba ki emelne zsákokot?
A malomkövet ki ölténé karjára
Molnárlegényeknek álmétkodására?
Ne menj, édes szolgám, jaj, ne menj messzére,
Egész Nagyfalunak keserűségére;
Jaj, ne hagy bitangul az ős Toldi házat,
Ne taszítsd a sírba jó édesanyádat.”

Arany János: Toldi

126. Az alábbi mondatokból írjátok ki az igéket, határozzátok meg az igemódot, húzzátok alá a módjelet és mondjátok meg, hol van a helye az igealak szerkezetében! (Ha a módjel zérus, azt is jelöljétek meg!)

① A dolgaim már megmaradnak, s én is megmaradok. ② Pedig most kellene lobognom, úgy szalad az idő. ③ Támadjatok föl, figyelő ősök... ④ Tavasz jön, nagy útra kelek, készítsétek az úti ládát. ⑤ Adja meg az Isten, mit adni nem szokott, száz bús vasárnap helyett sok víg hétköznapot. ⑥ Kiálthatnék, hallgattam mégis. ⑦ Szeretném, hogyha szeretnének, s lennék valakié. ⑧ Istenem földben, fűben, kőben, ne bántsuk egymást mostanában. ⑨ Őrzők, vigyázzatok a strázsán! ⑩ De jaj, nem tudok így maradni, szeretném magam megmutatni, hogy látva lássanak. ⑪ Nézz, drágám, kincseimre, ...öszülő tincseimre.

Ady Endre verseiből

127. Másoláskor az alábbi kijelentő módú igék mellé írjátok le megfelelő feltételes és felszólító módú alakjukat (a szám és személy megváltoztatása nélkül) és mondjátok meg, hová kerül a módjel!

állok - <u>állnék</u> <u>álljak</u>	hozok - <u>hoznám</u> <u>hozzak</u>
viszek - <u>visnék</u> <u>visdek</u>	varrsz - <u>varrnál</u> <u>varrjal</u>
mosok - <u>mosnék</u> <u>mosak</u>	lősz - <u>lőnel</u> <u>lővel</u>
bánunk - <u>bánnánk</u> <u>bánjuk</u>	vetünk - <u>vetelnék</u> <u>vetünk</u>
fekszem - <u>feküdnék</u> <u>feküdjek</u>	féltek - <u>félnétek</u> <u>féljétek</u>
kacsintotok - <u>kacsintanátok</u>	megyek - <u>mennék</u>
kacagnak - <u>kacsintak</u>	mulasztanak - <u>mulasztanék</u>
<u>kacagnának</u> <u>kacagnának</u>	<u>mulasztanának</u>

128. Elemeztétek az alábbi szemelvény igéit jelentésük szerint, határozzátok meg a cselekvés módját is!

Ott essem el én, a harc mezején,
Ott folyjon az ifjui vér ki szivembül,
S ha ajkam örömteli végszava zendül,
Hadd nyelje el aztazacéli zörej,
A trombita hangja, az ágyudörej,
Holttestemen át
Fújó paripák
Száguldjanak a kivivott diadalra,
S ott hagyjanak engemet összetiporva, -
Ott szedjék össze elszórt csontomat,
Ha jön majd a nagy temetési nap...

Petőfi Sándor: Egy gondolat bánt engemet

12. Mondjátok meg, milyen hangváltozás történt az alábbi igealakokban, és állítsátok vissza eredeti szóelemeiket!

Példánk fussunk – s-ező összeolvadás: fut + j + unk.

fussunk –
rázzatok –
nézzünk –
halásszanak –

szakítsak –
húts –
bontsunk –
hintsenek –

fessek –
halassz –
repesszettek –
szalasszanak –

Az igeidők

13. Figyeljétek meg az alábbi mondatok kiemelt igéit! Hogyan viszonyul a cselekvés, történés a beszélés idejéhez: azonos-e a cselekvés és a beszélés ideje, vagy nem? Ha nem, miért nem?

- 1 Most éppen egy hóembert rajzoló, de rajzoltam már egy téli tájat, és rajzolni fogok egy madáretetőt is.
- 2 Ma ismét havazik, tegnap is havazott, s valószínűleg holnap is havazni fog.
- 3 Meghívlak a születésnapomra; már tegnap meghívtalak volna, de nem találkoztunk.
- 4 Most énekelnék egy dalt, énekelj te is velem.

A fenti mondatok *rajzoló, havazik, meghívlak, énekelnék, énekelj* igéi olyan cselekvést, történést fejeznek ki, amely egyidejű a beszéléssel.

A *rajzoltam, havazott, meghívtalak volna, találkoztunk* igék cselekvése már megtörtént a beszélés előtt, a múltban.

A *rajzolni fogok, havazni fog* igealakok pedig azt jelölik, hogy a cselekvés csak a beszélés után, azt követően, a jövőben fog történni.

Az ige tehát a cselekvést a beszélés idejéhez viszonyítja, s ez a viszony háromféle lehet: *jelen idő, múlt idő, jövő idő*.

Az igeidő az igében megnevezett cselekvést, történést, létezést a beszélés idejéhez viszonyítja.

Három igeidő van: **jelen, múlt és jövő idő.**

Az igeidő jelölője:

- az egyszerű alakokban az időjel: *-t, -tt; -a, -e, -á, -é; zérus jel;*
- az összetett igealakokban a segédige: *volna, vala, fog.*

1 A **jelen idő** a **beszéléssel egyidejű cselekvést fejez ki**, vagyis azt, hogy a cselekvés akkor történik, amikor beszélünk róla.

Például: *Itt **ülök** csillámló sziklafalon. (József Attila)*

*Tenger virág **nyílik** tarkán körülötte. (Petőfi)*

De kifejezheti a jelen idő a minden időben meglévő folyamatot, a cselekvés időtlenségét:

*Ki korán **kel**, aranyat **lel**. (Közmondás)*

***Szeretnek** az istenek engemet. (Petőfi)*

A jelen időnek **jele nincs** (zérus jele van). Az időjel hiánya mutatja, hogy az ige jelen idejű.

A jelen idő **mindhárom módban megvan**. Például:

- kijelentő módban: *Most itt **ülök** roppant hegyek közt. (Tóth Árpád)*
- feltételes módban: *Melléd **ülnék** a padban.*
- felszólító módban: ***Ülj**, hitvesem, **ülj** az ölembe ide! (Petőfi)*

2 A **múlt idő** azt fejezi ki, hogy a cselekvés, történés már a beszélés előtt végbement.

Például: *Fölfelé **vágytam** én. Ah, úgy **irigyeltem** sorsáért a napot. (Petőfi)*

***Hívott** a titkok nagy mezeje, **kellette** magát száz sima út. (Ady)*

Múlt idő csak kijelentő módban és feltételes módban van:

- kijelentő módban: ***Hallottam** sírni a vasat... (József Attila)*
- feltételes módban: *Isten **adta volna**, ne **láttalak volna**. (Népdal)*

A múlt idő jelölője:

- az egyszerű alakokban az *-t, -tt* időjel (mássalhangzó után *-t*, magánhangzó után *-tt*);
- az összetett igealakokban a *volna* segédige (az egyszerű alakhoz kapcsolódva).

A régies múlt idejű alakok.

A régi nyelvben több múlt idejű igealak volt, ezek stíluseszközként még a múlt század szépirodalmi nyelvében is fel-felbukkannak. Ilyenek:

a) az *-a*, *-e*, *-á*, *-é* jeles **elbeszélő múlt**:

Mondád, anyám, hogy álmainkat éjente festi égi kéz. (Petőfi)

Elmulasztá a menekülésre alkalmas pillanatot. (Babits)

Erdélységben **letelepedének**. (Csáti Demeter)

b) az összetett múlt idejű alakok:

- jelen idő + *vala*: *Megijede szörnyen, imádkozik **vala***. (Népballada)
- múlt idő + *vala*: *Értek **vala** éjtszakára Kur vizének a partjára*. (Arany)
- elbeszélő múlt + *vala*: *És **mondák vala** a férfiak: Ki van még itt hozzád hasonló?*
- múlt idő + *volt*: *Adtam **volt** neki egy szakajtó lisztet*. (Né nyelv)

3 A jövő idő a beszélés után végbemenő cselekvést jelöli.

Jövő idő csak a kijelentő módban van.

A jövő idejű igealak **összetett igealak**: a cselekvést jelölő ige főnévi igenevéből és a *fog* segédige ragozott alakjából alakult szerkezet.

Például: *Azokon a szép kék hegyeken túl **fogsz** te **élni**, kedvesem ezentúl*. (Petőfi)

Győzni fogtok: *a nép győzhetetlen*. (Madách)

*Jönnie kell új Dózsa Györgynek, s **fog is jönni***. (Ady)

A *van* igének nincs jövő ideje, helyette a *lesz* ige jelen idejű alakjait használjuk: *Vidám **voltam, vagyok és leszek***.

Régi nyelvünkben egyszerű, *-and*, *-end* jeles alak fejezte ki a jövő időt, de már a reformkorban csak tréfás, szatirikus hangulattal használják íróink:

*Kari, vigyázz! Kedved majd **követendi** gyász!* (Petőfi) (= követni fogja)

*A postás haragosan **jövend**...* (Babits) (= fog jönni)

131. Írjátok le az alábbi igék kijelentő módú múlt idejű ragozási sorát! Mondjátok meg, mi történik a szótóvel a múlt idő jele előtt!

érez –	jön –	fekszik –	mozog –
eszik –	cselekszik –	didereg –	iszik –
esküszik –	végez –	lesz –	van –

132. Elemezzétek az alábbi szemelvény múlt idejű igéit! Nevezzétek meg a múlt idő jelét!

Kívánt időszer az ősz a gyermekeknek,
Mint anya jön elé,
Aki fiainak számára kosarát
Gyümölcscsel terhelé.
Én ellenségemül néztem az őszet, s szólék,
Ha gyümölcsöt hozott:
Tartsd meg ajándékom, ha kedves madaram,
A gólyát elcsalod.

Szomorodott szívvel láttam gyülekezni,
Midőn távoznak;
Miként most eltűnő ifjuságom után,
Úgy néztem utánok,
S milyen bús látvány volt a házak tetején
A sok üres fészek,
Szellő lehelt reám, sejtés halk szellője,
Hogy jövömbé nézek.

Petőfi Sándor: A gólya

133. Határozzátok meg az ige módját és az igeidők faját az alábbi szemelvényben!

A báró egy napon arra gondolt, hogy minek neki az a rengeteg nagy erdő a magyar földön, mikor ő mindig Bécsben lakik, s a birtokát jóformán csak a mappáról ismeri. Leírt tehát a tisztartójának, hogy vágassa le az erdőt: vessék be gabonával.

Ettől az időtől kezdve heteken, hónapokon át nem hallatszott egyéb a csendes sályi völgyben, mint a fejszék távoli kattogása.

Május vége felé egy sápadt, Krisztus-szakállú úrféle érkezett a faluba. A tisztartó hozatta be az ispán kocsiján, és a lakatlan kastélyban adtak neki szállást.

Azt mondták róla, hogy lengyel ember. Ez fogja kiszórni a földből a tuskókat.

No, a faluban volt is bámulás. Hát ilyen a lengyel? Ilyen óriás?
No, furcsa mesterség, hogy puskaporral röpíti ki a tuskókat. Az ember nem is gondolná, hogy ebből is élnek. Van ember mindenre!

Gárdonyi Géza: A bányász

134. Figyeljétek meg az alábbi múlt idejű igealakokat, és mondjátok meg, mikor *-t* és mikor *-tt* a múlt idő jele!

jártam, jártál, járt; jártunk, jártatok, jártak;
adtam, adtál, adott;adtunk, adtatok, adtak;
néztem, néztél, nézett; néztünk, néztetek, néztek;
futottam, futottál, futott; futottunk, futottatok, futottak;
nőttem, nőttél, nőtt; nőttünk, nőttetek, nőttek;
vittem, vittél, vitt; vittünk, vittetek, vittek.

135. Írjatok 6 mondatot feltételes módú múlt idejű igékkel!

Az átképzeléses igeidő-használat

Gyakran megtörténik, hogy az igeidőket nem a maguk eredeti jelentésében használjuk, felcseréljük egymással.

Az igeidők cseréjét **átképzeléses időhasználatnak** nevezzük.

Jelen időt használhatunk múltbeli cselekvések kifejezésére, ha élénkebbé akarjuk tenni az elbeszélést, mintegy a jelenben játszani az eseményeket.

Például: Tegnap éjjel felrettentem álmomból. Figyelni **kezdek**, **hallom**, hogy valaki **jár** a szobában.

Tegnap a várost **jártam**. Nézegettem a kirakatokat, s mit **látok**? Egy kocsi **behajt** a sétálóutcába, rendőr meg **nincs** sehol.

A jelen idő kifejezheti a jövőben történő cselekvést, gyakran jövőre utaló időhatározóval együtt.

Például: Holnap **megyek** a fogorvoshoz.

Holnapután vendégek **jönnek** hozzánk.

Múlt idővel fejezzük ki a közvetlenül a közlés elhangzása előtt történő cselekvést.

Például: Most **jöttem** én Gyuláról, abból az idegen városból. *(Népdal)*

Most **akartam** veled beszélgetni. *(Népdal)*

136. Határozzátok meg az átképzeléses időhasználat eseteit az alábbi szemelvényben!

Hanem a kutya nem volt sehol. Már be is rakodtunk, el is helyezkedtünk, megismerkedtünk az egész pusztával; egyik nap ment a másik után, s a Zordonnak se híre, se hamva...

Hát egy este, amikor éppen lefeküdtünk, dörömböznek ám az ajtónkon.

– Ki az, mi az?

– Én volnék – mondja egy vastag férfihang –, meghoztam a kutyát. Az anyám mindjárt ajtót nyit... Az ajtó előtt egy gubás ember áll.

– Tessék vigyázni – mondja az ember –, hogy ki ne szökjék.

Azzal cipeli befelé az összevissza kötözött állatot...

Hát amint nagy keze vigyázva eloldozza a kutyát, az egyszerre felszökik a földről, és végignyalintja az anyám képét, ugrál és táncol körülötte bolondul... Aztán hirtelen egyet fordult: mint a vilám, átnyilamodik a mi szobánkba, ahol mi gyerekek fekszünk. Egyik ágytól a másikhoz szökdécsel, táncol, nyihol és nyaldos bennünket, s mi meg az örömtől szinte könnyezve ölelgetjük:

– Zordon, kedves Zordon, csakhogy megjöttél.

Gárdonyi Géza: A kutyánk

137. Mondjátok meg, melyik mondatban átképzeléses az igeidő-használat!

- 1 Hull a szilva a fáról, most jövök a tanyáról.
- 2 Úgy elmegyek, meglátjátok: soha hírem nem halljátok.
- 3 Házasodj meg, ha meg akarsz, végy el engem, ha el akarsz, mert ha engem elszalajtasz, ilyen rózsát nem szakajtasz.
- 4 Este van már, tizet ütött az óra; nem csavarog senki már a faluba.
- 5 Megkötöm lovamat piros almafához; megkötöm magamat gyöngé violámhoz. Lovamat eloldom, mikor a hold jön fel, de tőled, violám, csak a halál old el.
- 6 Kék ibolya búra hajtja a fejét, mert a harmat nem öntözte a tövét. Szállj le, harmat, kék ibolya tövére! Most találtam egy igaz szeretőre.
- 7 Felszántatom a szegedi nagy utcát, vetek bele piros pünkösdi rózsát. Magamat is belevetem virágnak; aki szeret, majd leszakít magának.

Magyar népdalokból

Az igemódok és az igeidők kapcsolata

Az igemódok és az igeidők kapcsolatának lényege az, hogy nincs meg minden módban mindhárom igeidő:

Igemódok	Igeidők		
	múlt	jelen	jövő
kijelentő	+	+	+
feltételes	+	+	-
felszólító	-	+	-

A *kijelentő* módban megvan mind a három igeidő: *múlt*, *jelen* és *jövő*:

labdáztam, labdázom, labdázni fogok.

A *feltételes* módnak csak *jelen* és *múlt* idejű alakjai vannak:

labdáznék, labdáztam volna.

A *felszólító* módnak csak *jelen* ideje van:

labdázz!

A mód- és az időjelek egyazon igealakon egyszerre nem fordulhatnak elő, kölcsönösen kizárják egymást: egy igealakhoz vagy csak módjel, vagy csak időjel kapcsolódhat. Így a módjel egyúttal az időt is, az időjel pedig a módot is jelöli. Pl. az *írna* igealakban a *-na* módjel azt is mutatja, hogy az ige jelen idejű; az *írtam* igealakban a *-t* időjel azt is, hogy az ige kijelentő módú.

A zérus jel kijelentő módot és jelen időt jelöl: írØok.

Az ige jelei tehát komplex mód- és időjeleknek tekinthetők.

138. Határozzátok meg az alábbi mondatok igéinek módját és idejét, bizonyítsátok az ige jeleinek komplexitását (összetettségét)!

① Neked virágoznak bokrok, szép violák, folyó vizek, kutak csak neked tisztulnak. ② Újul még a föld is mindenütt tetőled, tisztul homályából az ég is teveled. ③ Könyörülj már rajtam, légy kegyelmes hozzám. ④ Idővel paloták, házak, erős várak, városok elromolnak. ⑤ Egy szegény zarándok, régi barátotok éneklette ezt nektek, ... kit a nagy hamisság és háládatlanság föld szélére kergettek. ⑥ Most adá virágom nekem bokrétáját. ⑦ Hallám egy ifjú-

nak minap éneklését, egyedül lévén egy kertben törődését, hol hallgatja vala méheknek zengését. **8** Azért ne bánkódjál, én jó vitéz társam. **9** Vajha te hallhatnád gyönyörű beszédét! **10** Trójának mi rontá el erős kőfalát? **11** Keserítette sok bú és bánat az én szívemet.

Balassi Bálint verseiből

139. A módjelek, időjelek és személyragok segítségével szerkesszétek meg az alábbi igék megadott alakját!

kér – kijelentő mód, múlt idő, többes szám 2. személy: ...

hív – feltételes mód, jelen idő, egyes szám 2. személy: ...

lát – felszólító mód, jelen idő, egyes szám 3. személy: ...

akar – feltételes mód, múlt idő, többes szám 3. személy: ...

vezet – felszólító mód, jelen idő, egyes szám 1. személy: ...

repsz – felszólító mód, jelen idő, egyes szám 3. személy: ...

140. Írjátok ki az alábbi szövegből az igéket igeidők szerint csoportosítva. Határozzátok meg az igék tőtípusát!

Körmére ég

A szólásmondások egyike-másika történelmi múltunk beszédes emléke. A *kérdőre von* például a hajnali kínvallatás hírhedt módszerének, a kintpadra vonásnak az emlékét őrzi. A gyanúsítottakat valóban vonták, kezükre és lábukra hurkolt kötelekkel *húzták*, hogy *kicsikarják* belőlük a vallomást. (Íme egy másik érdekes szólás!)

Körmére ég szólásunk a középkori szerzetesekről vall. A hajnali miséken, istentiszteleteken apró viaszgyertyát ragasztottak körmükre és annak fényénél olvasták imáikat. Ha már rövidre égett a gyertya, sietniük kellett, mert ha nem fejezték be idejében az olvasást, megsütötte ujjukat a körmükre égett gyertyacsonk.

Régi-régi hiedelemre vet világot ez a szólásformánk: *kígyót-békát kiált* valakire. Őseink valamikor hittek a boszorkányok létezésében, de úgy képzeltek, hogy azok néha béka vagy kígyó képében végzik ártó mesterségüket. Ha tehát *kígyót-békát kiáltottak* valakire, tulajdonképpen azzal vádolták az illetőt, hogy a bűn megtestesítője, ártó, rontó boszorkány. Ezért jelent szólásunk még ma is súlyos vádaskodást, kíméletlen rágalmazást. Emiatt sem szabad összetéveszteni a *tücsköt-bogarat összehord* (= *hetet-havat összehord*) szólásunkkal.

Hernádi Gyula

Az ige személye, száma és ragozása

Az igének három személye van egyes számban (első személy: én, második személy: te, harmadik személy: ő és minden főnév és főnévi névmás) és három többes számban (mi, ti, ők), valamint két teljes, minden módra, időre, számra és személyre kiterjedő ragozásrendszere: az alanyi és a tárgyias ragozás.

Az igealak személye és száma tulajdonképpen a cselekvő alany személyét és számát jelöli. Például: az *írsz* igealak *-sz* személyragja azt jelöli, hogy a cselekvést az egyes számú 2. személy (*te*) végzi.

Az igealakon a szám, a személy és a ragozás jelentését az alanyi és a tárgyias személyragok fejezik ki: *adok, adsz* – alanyi személyragok, *adom, adod, adja* – tárgyias személyragok.

Az alanyi személyrag jelöli a cselekvő alany számát és személyét, valamint az ige ragozását (vagyis három jelentés kifejezője).

A tárgyias személyrag jelöli a cselekvő alany számát, személyét, a cselekvés határozott tárgyának személyét és az ige ragozását (vagyis négy jelentést hordoz).

Alanyi ragozása minden igének van (iktelen vagy ikes változatban).

Tárgyias ragozása csak a tárgyias igéknek van.

A tárgyatlan igéknek csak alanyi ragozásuk van.

A tárgyias igéknek van alanyi ragozásuk is (ha nincs kitéve a tárgyuk vagy az határozatlan) és tárgyias ragozásuk is (ha a tárgyuk határozott).

Például: *írok, levelet írok – írom a levelet.*

Az ige ragozása az igének jelekkel és személyragokkal való rendszerszerű toldalékolása.

A magyar igeragozási rendszer **teljes rendszer**: mindhárom módban, mindhárom időben, mindkét számban, mindhárom személyben és (a tárgyias igéknek) mindkét ragozásban megvannak a megfelelő alakjai.

(A ragozás szónak két jelentése van: jelenti 1) a ragozásrendszert (alanyi és tárgyias), és 2) azt a műveletet, hogy az igét ragozzuk, azaz a jelekkel és személyragokkal toldalékoljuk.)

141. Írjátok ki az alábbi szemelvényből az igéket, határozzátok meg számukat, személyüket és ragozásukat!

Kip-kop, köveznek.
Itt van a tavasz.
Hajnalba száz kalapács zaja ébreszt.
És hallgatom ágyamból a zenés neszt.
Mily csiklandó és édes és ravasz.
Tavasz, tavasz. Az utcánkat javítják.
Mostan fölajzzuk a csigát, parittyát.
Tavasz. Libeg az udvarunk egén fönt
a sárga, kék és rózsaszínű léggömb.
Kip-kop, zene az élet, muzsika,
láng ég a fákon, a bokor zöld oltár.
Mostan miséznek a kis madarak,
és a szobánkban is ezer titok vár.
Dal zeng, ha megütöm a képet, asztalt,
zenél az élet, a cipóm, az aszfalt.
Most mint a léggömb, szállani szeretnék.
Mily csiklandó és édes és ravasz
a zöldbe bújni s enni a cseresznyét.
Cseresznyepiros, zöldarany tavasz.

*Kosztolányi Dezső:
A szegény kisgyermek panasza*

142. Határozzátok meg az alábbi igék módját, idejét, számát, személyét és ragozását!

láttál –	kérek –
küldenék –	láttad volna –
kérném –	küldenéd –
lássam –	kérjétek –
küldötök –	lássatok –
kérjétek –	külditek –

21. Az alanyi igeragozás

Alanyi ragozása minden igének van, mindhárom módban és mindhárom időben.

Az alanyi ragozásban két változatot tartunk számon:

- a teljes iktelen ragozási sort;
- a csonka ikes ragozási sort, amely csak az alanyi ragozás egyes számában tér el az iktelen változattól (s ma már csak a jelen időben).

Az alanyi személyragok megjelölik a cselekvő (az igealany) személyét és számát, valamint magát az alanyi ragozást.

Az alanyi személyragok a következők:

Egyes szám

személy	Iktelen változat	Ikes változat
1.	-k; -m	-m
2.	-sz; -l, -ál, -él	-l (-sz)
3.	Ø; -on, -en, ön	-ik (-ék)

Többes szám

személy	
1.	-unk, -ünk, -nk
2.	-tok, -tek, -tök
3.	-nak, -nek, -ak, -ek

Az alanyi ragozás alakosora Iktelen változat

Kijelentő mód

A cselekvő száma és személye	Igeidők		
	jelen	múlt	jövő
Egyes szám			
1. személy	mond- ok néz- ek	mond- t-am néz- t-em	mondani fogok nézni fogok
2. személy	mond- asz néz- el	mond- t-ál néz- t-él	mondani fogsz nézni fogsz
3. személy	mond \emptyset néz \emptyset	mond- ott néz- ett	mondani fog \emptyset nézni fog \emptyset
Többes szám			
1. személy	mond- unk néz- ünk	mond- t-unk néz- t-ünk	mondani fogunk nézni fogunk
2. személy	mond- otok néz- tek	mond- t-atok néz- t-etek	mondani fogtok nézni fogtok
3. személy	mond- anak néz- nek	mond- t-ak néz- t-ek	mondani fognak nézni fognak

Feltételes mód

	Jelen idő	Múlt idő
Egyes szám		
1. személy	mond- ané-k néz- né-k	mond- t-am volna néz- t-em volna
2. személy	mond- aná-l néz- né-l	mond- t-ál volna néz- t-él volna
3. személy	mond- ana\emptyset néz- ne\emptyset	mond- ott volna néz- ett volna
Többes szám		
1. személy	mond- aná-nk néz- né-nk	mond- t-unk volna néz- t-ünk volna
2. személy	mond- aná-tok néz- né-tek	mond- t-atok volna néz- t-etek volna
3. személy	mond- aná-nak néz- né-nek	mond- t-ak volna néz- t-ek volna

Felszólító mód

Jelen idő		
Egyes szám		
1. személy	mond-j-ak	néz-z-ek (néz-j-ek)
2. személy	mond-j \emptyset , mond-j-ál	néz-z \emptyset néz-z-él
3. személy	mond-j-on	néz-z-en
Többes szám		
1. személy	mond-j-unk	néz-z-ünk
2. személy	mond-j-atok	néz-z-etek
3. személy	mond-j-anak	néz-z-enek

Ikes változat

Kijelentő mód

Jelen idő					
Egyes szám					
1. személy	alsz-om	esz-em	lak-om	játsz-om	botl-om (botl-ok)
2. személy	alsz-ol	esz-el	lak-ol	játsz-ol	botl-asz
3. személy	alsz-ik	esz-ik	lak-ik	játsz-ik	botl-ik

Feltételes mód

Jelen idő					
Egyes szám					
1. személy	alud-ná-m	lak-ná-m	játsz-aná-m	botl-aná-m	e-nné-m
2. személy	alud-ná-l	lak-ná-l	játsz-aná-l	botl-aná-l	e-nné-l
3. személy	alud-nék	lak-nék	játsz-anék	botl-anék	e-nnék

Felszólító mód

Jelen idő					
Egyes szám					
1. személy	alud-j-am	lak-j-am	játsszam (játssz-j-am)	botol-j-am	e-gye-m
2. személy	alud-j-ál	lak-j-ál	játssz (játssz-ál)	botol-j-ál	e-gy-él
3. személy	alud-j-ék	lak-j-ék	játsszék	botol-j-ék	e-gy-ék

Jegyezzük meg!

- 1 Az egyes szám 2. személy általános személyragja az *-l*. Az *-sz* változat csak a kijelentő mód jelen idejében használatos. Ezt kapják:
 - az iktelenek, ha a szótövéük nem *s*, *z*, *sz*, *dz* hangra végződik: *jársz*, *tanulsz*, *építesz*, *tanítasz* (de: *mosol*, *nézel*, *mászol*, *edzel* – a rossz hangzás elkerülésére);
 - a *j* (*ly*), *l*, *r* végű ikesek: *bújsz*, *csuklasz*, *ugrasz*.
- 2 Nehezen kiejthető mássalhangzó csoportok keletkezésének megelőzésére a jeleket és személyragokat kötőhangzóval kapcsoljuk: *járok*, *nagyítasz*, *küldötök*, *rejtenek*, *adott*, *keltene*, *mondjatok* stb.

A *kell* ige toldalékos alakjai mind kötőhangzósak (a felszólító formák kivételével): *kellek*, *kellesz*, *kelletek*, *kellettem*, *kellenék* stb.

Az *áll*, *száll*, *hull* alakjaiban ingadozás van: *állsz* – *állasz*, *szálltok* – *szállotok*, *hullna* – *hullana*, *állnék* – *állanék* stb.
- 3 A *szokik* igét 'szokása valami' jelentésében csak múlt időben használjuk: *szoktam sétálni*, *nem szoktál búsulni*, *el szokott késni* stb.
- 4 A *telik* múlt ideje: *telt* vagy *tellett*.
- 5 A feltételes mód, jelen idő, egyes szám 1. személyében a mély hangrendű igékben nincs illeszkedés: *adnék*, *tudnék*, *akarnék*, *mondanék*.
- 6 A felszólító mód egyes szám 2. személyében a ragtalan *adj*, *kérj*, *hívj*, *maradj* stb. alakok mellett az igénytelen nyelvhasználatban élnek a teljes *-l* személyragos alakok: *adjál*, *kérjél*, *hívjál*, *maradjál* stb. Ez utóbbiak használatát kerüljük!
- 7 Egyes ikes igék csak a 3. személyben ikesek – *felemás* ikesek: *bújok*, *bújsz*, *bújik*; *ugrok*, *ugrasz*, *ugrik*; *meztörök*, *meztörsz*, *meztörök* stb.
- 8 Néhány igének ikes és iktelen ragozása is van – *változó* ikesek: *omol* – *omlik*, *tündököl* – *tündöklik*, *szivaroz* – *szivarozik*, *hull* – *hullik*, *citeráz* – *citerázik*, *haldokol* – *haldoklik* stb.

143. Írjátok le az alábbi igék teljes ragozási sorát!
vág, hint, hoz, mosakodik, juttat

144. Ragozzátok el feltételes módban az alábbi igéket!
halad, marad, szakít, tanít, alakít

145. Írjátok le az alábbi igék felszólító módú alakosorát!
vet, hűt, fest, halaszt, fogyaszt

146. Írjátok le tollbamondásra az alábbi mondatokat, ügyelve az igealakok helyesírására!

Alpinisták

Az alpinisták bátor, elszánt emberek, akik szeretik a kihívásokat. Életemük a hegymászás: megmásszák a meredek sziklacsúcsokat is. Általában csoportosan igyekeznek elérni a magas hegycsúcsokat és vigyáznak egymásra, nehogy lecsúszszanak közben. Figyelmeztetik a kezdőket, hogy ne játsszanak az életükkel, megfelelő felkészülés nélkül ne próbálkozzanak megmászni veszélyes hegyoldalakat.

Akiben nincs elég bátorság, ne válassza ezt a veszélyes sportot. Amíg nincs kellő edzésben, halassa el a túrát, ne hozzon elhamarkodott döntést. Eddzen tovább kitartóan.

147. Másolás közben tegyétek a megfelelő alakba a kiemelt igéket, és elemezzétek a kapott igealakot!

① Én mindig **igyekeznek**, hogy ne **mulaszt** el egyetlen edzést sem. ② Ha én is **tud** táncolni, szívesen **jár** tánckörre. ③ Teljes őszi pompájukban **áll** a fák, de itt-ott már **hull** a sárgult levelek. ④ Én nem **szokik** autóbuszra ülni, inkább gyalog **jár**. ⑤ Te se **marad** le, **tart** a többiekkel! ⑥ Ne **fut** előlem, nem eszlek meg! ⑦ Mit **ért** te ahhoz, hogy mi a jó zene! ⑧ Te is **küld**-e Orsinak üdvözlő lapot? ⑨ Nyerni fog a csapat, ha ti nem **ront** sokat a játékban. ⑩ Ők sem **mond** semmi rosszat rám, mert úgy **viselkedik**, hogy ne is **mondhat**.

148. Másolás közben pótoljátok a múlt idő jelét, indokoljátok meg a jelváltozat használatát!

Mi hárman indulunk el, úgy uzsonna tájban.

Kellemes időt kapunk, de a nap melege már egy kicsit bölcs volt. A gyenge szélben csipkefelhők úsznak az égen, a bokrokon és a vadfákön csillámlanak a pirosuló levelek, s halkán zizzenve muzsikálnak a kukoricaszárazak. Felérve a hegyre, iramló nyulat is látnunk három ízben, sas kering simán a magasban, s néha egy-egy holló is elvonul a hallgatag, vén erdő fölött.

S mire mozdul volna az alkony, már meg is érkezünk.

Tamási Áron: Intelem

149. Állítsátok vissza az alábbi igealakok eredeti szőelemeit! Milyen hangváltozás történt a szőelemek találkozásakor?

alkossunk – fűtsünk – játsszunk –
fussatok – kerítsetek – hallatsszék –
vessek – ránts – akasszák –
üssenek – hintsenek – riasszatok –

150. Másolás közben pótoljátok a feltételes mód hiányzó jelét! Indokoljátok meg a jel használatát!

① Mi újat mondhatok én neked? ② Nagyon ihatom, mit nem adok egy pohár friss vízért! ③ Ha akarok, se szaladhatok el, mert megsérült a lábam. ④ Ha itt maradhatok, szurkolok nektek a mérkőzésen. ⑤ Választok a kettő közül, ha tudnék.

151. Elemezzétek az alábbi versrészlet igealakjait!

Oh szabadság, hadd nézzünk szemedbe!

Oly sokáig vártunk rád epedve,

Annyi éjen által, mint kísértet

Bolygott lelkünk a világban érted.

Megszűnt végre hosszú bujdosásod,

Sírba esett, ki neked sírt ásott.

Bevezettünk, s uralkodás végett

Elfoglaltad a királyi széket.

Oh tekints ránk, főséges szabadság!

Vess reánk egy éltető pillantást,

Hogy erőnk, mely fogy az örömláztól,

Szaporodjék szemed sugarától.

Petőfi Sándor: A szabadsághoz

22. A tárgyias igeragozás

Tárgyas ragozása **csak a tárgyias igének van.**

A tárgyias igét akkor ragozzuk tárgyasan, ha a mondatban **határozott tárgy van.**

Tárgyas ragozáskor az igéhez tárgyias személyragokat kapcsolunk.

A tárgyias személyragok a következők:

Egyes szám	1. személy:	-m
	2. személy:	-d
	3. személy:	-ja, -i, -a, -e
Többes szám	1. személy:	-juk, -jük, -uk, -ük
	2. személy:	-játok, -itek, -átok, -étek
	3. személy:	-ják, -ik, -ák, -ék

A tárgyias személyrag utal az alany személyére és számára, valamint a tárgy személyére (de a számára már nem): *látlak, kérlek (téged, titeket), látom, kérem (őt, őket).*

Teljes ragozási sora csak 3. személyű határozott tárgy esetén van az igének.

Második személyű határozott tárgyra csak egyes számú 1. személyű igealak utalhat a *-lak, -lek* személyraggal: *nézlek, néztelek, néznélék, néztelek (téged vagy titeket).*

Határozott a 3. személyű tárgy, ha:

- tulajdonnév: *várom Karcsit;*
- névszó, amelynek határozott névelője van, birtokos személyragos vagy *-é* birtokjeles: *írom a levelet, kezét nyújtja, elveszi a másét;*
- 3. személyű személyes névmás: *őt kéri, őket várja;*
- visszaható, kölcsönös, birtokos névmás: *magát szidja, egymást nézik, az enyémet javítja;*
- főnévi mutató névmás: *ezt teszi, ugyanazt akarja;*
- a *mind, valamennyi* általános névmás: *mindet megveszi, viszi valamennyit;*

- *-ik* végű névmás: *melyiket választja, akármelyiket viheti*;
- olyan jelzős szerkezet, amelyben a jelző az itt felsorolt szófajok valamelyike: *Szabó Pál tanulót hivatják, egyik könyvet odaadja.*

A tárgyas ragozás alakSORA

Kijelentő mód

A cselekvő száma és személye	Igeidők		
	Jelen idő	Múlt idő	Jövő idő
Egyes szám			
1. személy	vár-om kér-em	vár-t-am kér-t-em	várni fog-om kérni fog-om
2. személy	vár-od kér-ed	vár-t-ad kér-t-ed	várni fog-od kérni fog-od
3. személy	vár-ja kér-i	vár-t-a kér-t-e	várni fog-ja kérni fog-ja
Többes szám			
1. személy	vár-juk kér-jük	vár-t-uk kér-t-ük	várni fog-juk kérni fog-juk
2. személy	vár-játok kér-itek	vár-t-átok kér-t-étek	várni fog-játok kérni fog-játok
3. személy	vár-ják kér-ik	vár-t-ák kér-t-ék	várni fog-ják kérni fog-ják

Feltételes mód

	Jelen idő		Múlt idő	
Egyes szám				
1. személy	vár-ná-m	kérné-m	vár-t-am volna	kér-t-em volna
2. személy	vár-ná-d	kérné-d	vár-t-ad volna	kér-t-ed volna
3. személy	vár-náØ	kérnéØ	vár-t-a volna	kér-t-e volna
Többes szám				
1. személy	vár-ná-nk (vár-nók)	kérné-nk (kér-nók)	vár-t-uk volna	kér-t-ük volna
2. személy	vár-ná-tok	kérné-tek	vár-t-átok volna	kér-t-étek volna
3. személy	vár-ná-k	kérné-k	vár-t-ák volna	kér-t-ék volna

Felszólító mód

Jelen idő		
Egyes szám		
1. személy	vár-j-am	kér-j-em
2. személy	vár-j-ad, vár-d	kér-j-ed, kér-d
3. személy	vár-j-a	kér-j-e
Többes szám		
1. személy	vár-j-uk	kér-j-ük
2. személy	vár-j-átok	kér-j-étek
3. személy	vár-j-ák	kér-j-ék

Jegyezzük meg!

A felszólító mód egyes szám második személyében a teljes alakok (várjad, kérjed) mellett a rövid alakok (várd, kérd) is használatosak, amelyekből hiányzik a **-j** módjel.

Az *s*, *z*, *sz*, *dz* végű igék véghangjához a személyragok **-j** hangja ugyanúgy hasonul, mint a **-j** módjel: *mossa* (mos-ja); *vesd* össze: *mossam*, *mossad*, *mossa* (mos-j-a).

A **-t** végű igékhez járuló személyragok **j-je** azonban nem hasonul és nem olvad össze: *látjuk*, *vetjük*, *fűtjük*, *tartjuk*, *bontjuk*, *akasztjuk* stb.

A feltételes módú, jelen idejű, többes szám 1. személyű *várnók*, *kérnök*, *tudnók*, *hinnők* alakok igen választékosak; régiesek, bár egyes nyelvjárásokban ma is élnek (akár zártabb *várnuk*, *kérnük*, *tudnuk*, *hinnük* alakban is). A beszélt nyelvben az alanyi ragozással egybeeső *várnánk*, *kérnénk*, *tudnánk*, *hinnénk* stb. alakokat használjuk helyettük.

152. Írjátok le az alábbi igék teljes tárgyas ragozású alakosorát!

hagy, néz, edz, szakít, tapaszt

153. Írjátok ki a szemelvényből külön oszlopba az alanyi és a tárgyas ragozású igealakokat, és elemezzétek mód, idő, szám és személy szerint!

A pirosan lángoló alkonyi égbolt alatt fekete árnyéklovasok vonulnak az osztrák határ felé. Amerre a szem ellát, mindenfelől jönnek, és mind egy irányban loholnak... Fölöttük beláthatatlan varjúcsapatok, mintha fekete hópolyhek kavarnának a levegőben; a seregek nyomán farkascsordák kullognak.

A császáriak fölégették a védtelen Pápát és Tatát, Heister marsall asszonyok és gyermekek vérével itatja a magyar rögöt... „Ta-

nulják meg a rebellisek, hogy nem gyerekjáték a háború!” A kormány úgy tesz, mintha nem tudna ezekről az égetésekről; ha majd megelégette, akkor meg fogja fogatni és el fogja csapni a vén hóhért. Ők így szokták.

Egy nap azonban Rákóczi kiadta a parancsot: „Menjetek rá Ausztriára, tanulják meg ők is, hogy nem gyerekjáték a háború!”

Kaján örömmel kaptak lóra fiatalok és öregek – de sok mindeért kellett megfizetniük!...

A németek dehogy is sejtik, hogy útban vannak az apokaliptikus lovasok.

Tudják, hogyne tudnák, hogy a szomszédban háborús világ van. A török idők óta megszokott dolog, hogy kergetik és ölik a magyarokat; azoknak talán ez a rendeltetésük, mint az erdei vadnak. Lehet, hogy meg is szokták már...

Herczeg Ferenc: Pro libertate

rebellis – lázadó, felkelő, zendülő

apokaliptikus – végítéletszerű, szörnyűséges

török idők – Magyarország török megszállásának évei

154. Írjátok le két oszlopba az alábbi igék alanyi és tárgyas ragozású sorát a kijelentő mód mindhárom idejében! Húzzátok alá a személyragokat!

húz, tagad, elront, szépít

155. Értelmezzétek az alábbi szólásokat és közmondásokat! Elemezzétek alakilag a tárgyas ragozású igéket!

Nem tudja a jobb kéz, mit csinál a bal.

Ha a kutya megvész, elhagyja a házat.

Ki idején kezdi, idejében végzi.

Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra!

Addig üsd a vasat, míg meleg!

Ne csak tudd a jót, hanem tedd is!

Gazda szeme hizlalja a jószágot.

Nézd meg az udvart, s látod a gazdát.

Szeresd a békét, ha soká akarsz élni.

Gyakorlat teszi a mestert.

Sok szakács elsózza a levest.

156. Írjátok le az alábbi igék felszólító módú alanyi és tárgyas ragozású alakso-
rát! Húzzátok alá a személyragokat!

vés, ráz, ragad, vet, hűt, tart, fest, fűrészt

157. Állítsátok vissza az alábbi igealakok eredeti szóelemeit, és mondjátok meg,
milyen hangtani változás történik a szótő és a toldalék határán!

mossátok, szeressük, keressék, rántsad, ragasszam, fessed, vessük

158. Az igealakok közül melyek kijelentő és melyek felszólító módúak? Írjátok le
csoportosítva! Négy ige-párt foglaljatok mondatba!

hallgassuk, hallgatjuk, nézegetjük, nézegessük, mondhatjátok,
mondhassátok, lássák, látják, meresztjük, meresszük, horpasszák,
horpasztják, zaklatjátok, zaklassátok, halogatjátok, halogassátok,
bocsássátok, bocsátjátok

159. A felszólító módú 2. személyű tárgyas alakok mellé írjátok le rövid párjukat!
Indokoljátok meg a helyesírásukat!

adjad –	mondjad –	szeressed –	lássad –
szedjed –	küldjed –	keressed –	fessed –
védjed –	oldjad –	mossad –	fárasszad –
szidjad –	toldjad –	rázzad –	ébresszed –
áldjad –	hordjad –	eddzed –	fagyasszad –

160. Elemezzétek alakilag az alábbi versrészlet igéit!

Az új tavasz játékos ujjá
Rügyet sodort az ághegyen,
S most lágyan enyhe szája fújja,
Hogy szétnyljék és lomb legyen.
Már bús bivaly ballagva rázza
Igáját, s barnul új barázda,
S zeng a pacsirták éneke:
A szíveket is újra vágja,
Már mélyre szántja újra, fájva...
A vágy, a vágy, a vén eke.

Tóth Árpád: Az új tavaszra

161. Másolás közben pótoljátok a hiányzó betűket! Indokoljátok meg a helyesírást!

① Éle d a tüzet, éle d a kardot! ② Rago d el a van igét!
③ Raga d le a borítékot! ④ Színe d ki az ábrát! ⑤ Forra d
össze a csövet! ⑥ Terje d az újságot! ⑦ Ere d el a kötelet!

- 8) Fejle~~z~~d a képességeidet! 9) Ne ébre~~z~~d fel az alvó oroszlánt!
 10) Olva~~z~~d meg a faggyút! 11) Ne ije~~z~~d meg a gyermeket!
 12) Ugra~~z~~d ki a nyulat a bokorból! 13) Szege~~z~~d meg a lógó
 széklábat! 14) Magyará~~z~~d meg a szóalakok helyesírását!

23. A v-s tövű igék ragozása

A csupán v-s tövű igék ragozása

Kijelentő mód Jelen idő

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás	
E. 1.	növök	rivok	lövök	rovok	lövöm	rovom
2.	nősz	rísz	lősz	rósz	lövöd	rovod
3.	nő	rí	lő	ró	lövi	rója
T. 1.	növünk	rivunk	lövünk	rovunk	lőjük	rójuk
2.	nőtök	rítok	lötök	rótok	lövitek	rójátok
3.	nőnek	rínak	lőnek	rónak	lövik	róják

Múlt idő

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás	
E. 1.	nőttem	rítottam	lőttem	róttam	lőttem	róttam
2.	nőttél	rítottál	lőttél	róttál	lőtted	róttad
3.	nőtt	rított	lőtt	rótt	lőtte	róttá
T. 1.	nőttünk	rítottunk	lőttünk	róttunk	löttük	róttuk
2.	nőttetek	rítottatok	löttetek	róttatok	löttétek	róttátok
3.	nőtték	rítottak	lötték	róttak	lötték	rótták

Jövő idő

	Alanyi ragozás	Tárgyas ragozás
E. 1.	nőni, ríni, löni, róni fogok	lőni, róni fogom
2.	nőni, ríni, löni, róni fogsz	lőni, róni fogod
3.	nőni, ríni, löni, róni fog	lőni, róni fogja
T. 1.	nőni, ríni, löni, róni fogunk	lőni, róni fogjuk
2.	nóni, ríni, löni, róni fogtok	lőni, róni fogjátok
3.	nóni, ríni, löni, róni fognak	lőni, róni fogják

Feltételes mód

Jelen idő

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás	
E. 1.	nőnék	rínék	lőnék	rónék	lőném	rónám
2.	nőnél	rínál	lőnél	rónál	lőnéd	rónád
3.	nőne	rína	lőne	róna	lőné	róná
T. 1.	nőnénk	rínánk	lőnénk	rónánk	lőnénk	rónánk
2.	nőnétek	rínátok	lőnétek	rónátok	lőnétek	rónátok
3.	nőnének	rínának	lőnének	rónának	lőnék	rónák

Múlt idő

A kijelentő módú múlt idejű alakok + a *volna* segédige

Felszólító mód

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás	
E. 1.	nőjek	ríjak	lőjek	rójak	lőjem	rójam
2.	nőj(él)	ríj(ál)	lőj(él)	rój(ál)	lőjed, lődd	rójad, ródd
3.	nőjön	ríjon	lőjön	rójon	lője	rója
T. 1.	nőjünk	ríjünk	lőjünk	rójunk	lőjük	rójuk
2.	nőjetek	ríjatok	lőjetek	rójatok	lőjétek	rójátok
3.	nőjenek	ríjanak	lőjenek	rójanak	lőjék	róják

A *v*-s melléktő csak a kijelentő mód jelen idejében, az alanyi ragozás egyes és többes számának 1. személyében jelenik meg szabályosan, valamint a tárgyas ragozás néhány alakjában.

A többi alakot az alaptóból hozzuk létre.

A múlt idejű alakokban *-tt* van, mivel a *tő* magánhangzóra végződik.

A felszólító alakokban rövid a *-j!* (szótő + *j*)

A tárgyas 2. személyű rövidebb felszólító alakokból elvész a *-j*, de megnyúlik a személyrag: *lődd, sződd, ródd, nyúdd.*

A jön ige ragozása

A jön ige ragozása csak a kijelentő mód jelen idejében és a felszólító módban tér el a többi *v*-s tövű ige ragozásától.

Kijelentő mód		Feltételes mód	Felszólító mód
jelen idő	múlt idő	jelen idő	jelen idő
jövök	jöttem	jönnék	jöjjek
jössz	jöttél	jönnél	jöjj
jön	jött	jönne	jöjjön
jövünk	jöttünk	jönnénk	jöjjünk
jöttök	jöttetek	jönnétek	jöjjetek
jönnek	jöttek	jönnének	jöjjenek

Tőváltozatai:

- *jön* – a kijelentő mód jelen idő egyes és többes 3. személyében és a feltételes módú alakokban;
- *jöv-* – a kijelentő mód jelen idő egyes és többes 1. személyében;
- *jö-* – a kijelentő mód jelen idő egyes és többes 2. személyében, valamint a múlt idejű és a felszólító módú alakokban.

A **jössz**, **jöttök** alakban megnyúlik a személyrag mássalhangzója, a felszólító alakokban pedig a módjel: **jöjjön**.

Jelentésük szerint a *jön* igéhez tartoznak a *gyere* (*gyer*), *gyerünk*, *gyertek* felszólító alakok, amelyeknek nincs más módban is ragozható töve.

A *jön* ige *gyövök*, *gyössz*, *gyön* stb. nyelvjárási alakjait kerüljük!

162. Másolás közben pótoljátok a hiányzó betűket! Indokoljátok meg a helyesírást!

- (① Én északi ember vagyok, aki útját zord gonddal ró a. (*Ady*)
 ② Székely hegyekből messze Ázsiában, az őshazába vándorolt ki ő (Kőrösi Csoma Sándor), ott ró a a betűket és kereste puszták homokján vérei nyomát. (*Juhász Gyula*) ③ Mennyi mogyoróvesszőt elnvü em rajtad, e rút hajlandóság kiírtása céljából. (*Jókai*) ④ Itt

a nyilam, mibe lőem? (Petőfi) 5 Távoll puska durrant. Farkasra lőtek, piros vér csöpög a fehér hóra. (Kosztolányi) 6 Sírva mentem ki az ól mögé, s a bodzafa alatt riám ki magamat. (Móra) 7 Húzd, ne sajnáld a hegedűt, hadd rion! 8 Ha te fellengős, képzelgő vagy, ha te ábrándokat szőél, az a te dolgod. (Ambrus Z.) 9 Ej Petikém, szép fiam, hát ez a baj! Gondom lesz rá, hogy nagyot nő s meg ne hal. (Vörösmarty) 10 Hej, Jancsika, Jancsika, mért nem nőél nagyobbra? (Népdal) 11 Nagy ünnep az nekünk, ha te jöel hozzánk. (Népdal) 12 Jövelem! Eh, mit is vársz – jö-e vagy elragadlak. (József A.) 13 A kávé is elfőe a habját s megüledett. (Jókai) 14 Tégy a tűzre, hadd főön a leves!

163. Írjátok le a szó és a nyúl ige teljes alanyi és tárgyas ragozási sorát!

Az sz-v tövű igeek ragozása

Kijelentő mód

Jelen idő

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás		
E. 1.	leszek	hiszek	eszem	iszom	hiszem	eszem	iszom
2.	leszel	hiszel	eszél	iszol	hiszed	eszéd	iszod
3.	lesz	hisz	eszik	iszik	hiszi	eszi	issza
T. 1.	leszünk	hiszünk	eszünk	iszunk	hisszük	esszük	isszuk
2.	lesztek	hisztek	esztek	isztok	hiszitek	eszitek	isszátok
3.	lesznek	hisznek	esznek	isznak	hiszik	eszik	isszák

Múlt idő

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás		
E. 1.	lettem	hittem	ettem	ittam	hittem	ettem	ittam
2.	lettél	hittél	ettél	ittál	hitted	etted	ittad
3.	lett	hitt	evett	ivott	hitte	ette	itta
T. 1.	lettünk	hittünk	ettünk	ittunk	hittük	ettük	ittuk
2.	lettetek	hittetek	ettetek	ittatok	hittétek	ettétek	ittátok
3.	lettek	hittek	ettek	ittak	hitték	ették	itták

Jövő idő

	Alanyi ragozás	Tárgyas ragozás
E. 1.	lenni, hinni, enni, inni fogok	enni inni fogom
2.	lenni, hinni, enni, inni fogsz	enni inni fogod
3.	lenni, hinni, enni, inni fog	enni inni fogja
T. 1.	lenni, hinni, enni, inni fogunk	enni inni fogjuk
2.	lenni, hinni, enni, inni fogtok	enni inni fogjátok
3.	lenni, hinni, enni, inni fognak	enni inni fogják

Feltételes mód

Jelen idő

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás		
E. 1.	lennék	hinnék	enném	innám	hinném	enném	innám
2.	lennél	hinnél	ennél	innál	hinnéd	ennéd	innád
3.	lenne	hinne	ennék	innék	hinné	enné	inná
T. 1.	lennénk	hinnénk	ennénk	innánk	hinnénk	ennénk	innánk
2.	lennétek	hinnétek	ennétek	innátok	hinnétek	ennétek	innátok
3.	lennének	hinnének	ennének	innának	hinnék	ennék	innák

Múlt idő

A kijelentő módú múlt idejű alakok + a *volna* segédige

Felszólító mód

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás		
E. 1.	legyek	higgyek	egyem	igyam	higgyem	egyem	igyam
2.	legyél, légy	higgyél, higgy	egyél	igyál	higgyed, hidd	egyed, edd	igyád, idd
3.	legyen	higgyen	egyék	igyék	higgye	egye	igya
T. 1.	legyünk	higgyünk	együnk	igyunk	higgyük	együk	igyuk
2.	legyetek	higgyetek	egyetek	igyatok	higgyétek	egyétek	igyátok
3.	legyenek	higgyenek	egyenek	igyanak	higgyék	egyék	igyák

Az sz-es alaptövet csak a személyragok előtt találjuk.

A mód- és időjelek előtt a rövid magánhangzós tő áll: *le-, hi-, e-, i-*.

A feltételes mód jelének mássalhangzója megnyúlik: *lennék, hinnék* stb.

A felszólító mód *j* jele mindenütt *gy-re* vált: *legyen, tegyen*, a *hisz* ige alakjaiban még meg is nyúlik: *higgyek, higgyél, higgyen* stb.

A tárgyas ragozás 2. személyű rövidebb felszólító alakjaiban megnyúlik a személyrag: *hidd, edd, idd*.

A *v-s* tőváltozat a ragozás során csak az elbeszélő múlt idejű alakokban fordul elő: *levék, levél, leve ~ lön, levénk, levétek, levének; tevék, tevék, teve ~ tön, tevénk, tevétek, tevének*.

A feltételes mód jelen idő többes 1. személyű *hinnők, ennők, innók* alakok ma már régiesen hatnak.

A *lesz, tesz* igealakok a költői nyelvben előfordulnak egyéb régies alakjai is:

E. 2. *leszesz, lészesz, léssz; teszesz, tészesz, téssz;*

E. 3. *leszen, léssen, teszen, téssen*

164. Másolás közben pótoljátok a hiányzó betűket. Elemezzétek az igealakokat!

- 1 Háromszor te em fogadást, hogy közrebocsátom a furfangos eszű Lúdas Matyi tetteit. (Fazekas M.)
- 2 Te ünk törvényt a nép törvénye szerint! (Madách)
- 3 Te az ígét múlt időbe!
- 4 Vi e öt két lába erdő közepébe. (Petőfi)
- 5 Másra vi ük a beszédet. (Ady)
- 6 Fecském, fecském, édes fecském, vi el az én levelecském. (Népdal)
- 7 Bölcsen hi etek, de kemény ököllel! (Ady)
- 8 Hi ük és tudjuk, hogy szebb jövőt építünk magunknak.

- 9 Ki gondolná, ki hi **é**, hogy ilyen teljesítményre képes.
- 10 Toldi György meg, amint torkig i **a**, e **e**, egy öreg karszékbe úr-magát vetette. (Arany)
- 11 E **énk**, i **ánk**, csak lenne mit!
- 12 Virágozz, fa, s dolgok, ti igazságot te **etek**! (Ady)

165. Írjátok le a *tesz*, *vesz*, *visz* igék teljes ragozási sorát!

166. Elemezzétek az igék alakját, határozzátok meg a stilisztikai szerepüket!

- 1 Lábát az ajtó és a küszöb közé tevé, amiből megint az lett, hogy odacsukták a sarkát. (Jókai)
- 2 Hová lettél, hová levél, ó lelkem ifjúsága! (Petőfi)
- 3 A fiú Szöllősyné asszonyom becsületes hajlékába eljövendő lé-szen leánynézőbe. (Vas Gereben)
- 4 Mondá az Úr: legyen világosság – és lőn világosság. (Biblia)
- 5 Két pár ökör tevé a fogatot. (Petőfi)
- 6 S valamennyi égitestet homályossá tőn a szégyen, hogy mint az [mint Hunyadi], nem ragyognak. (Arany)
- 7 Mert az én érdemem nálad annyit téssen, mennyi vizet kis fecske szájába veszen az megmérhetetlen tengermélység ellen. (Zrínyi)
- 8 Sírt a vad poroszló, szemei könnyeztek; azt hívém, nem bántja, azért áll oly veszteg. (Arany)
- 9 Szomjazó szemekkel mért nem jövéel magad?
- 10 Megfogták szép gyöngén, bétevék a tűzbe, az ő gyöngé ham-vát keverék a mézbe. (Népk.)
- 11 Mit téssz, uram isten, fiadnak életével? (Szegedi Kis István)
- 12 Ideje léssen már néked is, úristen, mirajtunk könyörölni. (Sze-

Az *sz-d-v* tövű igék ragozása

Az *sz-d-v* tövű igék ragozása csak a kijelentő mód jelen idejében tér el a szokásostól.

Ezeket a jelen idejű alakokat az *-sz* végű alaptóból hozzuk létre, amely azonban egyes személyekben – a többes 2. és 3. személyben mindig – régiesen egy magánhangzóval is bővíthet.

Kijelentő mód

Jelen idő

E. 1.	esküszöm	alszom (aluszom)	fekszem	nyugszom
2.	esküszöl	alszol (aluszol)	fekszel	nyugszol
3.	esküszik	alszik (aluszik)	fekszik (feküszik)	nyugszik (nyugoszik)
T. 1.	esküszünk	alszunk (aluszunk)	fekszünk	nyugszunk
2.	esküsztek	alszotok (aluszotok)	fekszettek (feküsztek)	nyugszotok (nyugoszotok)
3.	esküsznek	alszanak (alusznanak)	fekszenek (feküsznek)	nyugszanak (nyugosznak)

A zárójelbe tett alakok választékos, régies-ünnepélyes hanglatúak.

Közülük tárgyas ragozása csak a *cselekszik* igének van (a többi ugyanis tárgyatlan):

cselekszem, cselekszed, cselekszi, cselekesszük (cselekedjük), cselekszitek, cselekszik.

Az *alszik* is előfordul tárgyas ragozásban az *álmát alussza* töismétlő szólásban.

Az összes többi ragozási alakot a *d-s* melléktőből képezzük.

Múlt idő: *alszik*: *aludtam, aludtál, aludt* stb.

fekszik: *feküdtem, feküdtél, feküdt* stb.

nyugszik: *nyugodtam, nyugodtál, nyugodott* stb.

A feltételes és a felszólító mód jelen idejének egyes számában ezeket a beszélt nyelvben inkább iktelenül ragozzuk.

Feltételes mód jelen idő:

- E. 1. aludnám ~ aludnék, feküdném ~ feküdnék, nyugodnám ~ nyugodnék stb.
2. aludnál, feküdnél, nyugodnál stb.
3. aludnék ~ aludna, feküdnék ~ feküdne, nyugodnék ~ nyugodna stb.

Felszólító mód:

- E. 1. aludjam ~ aludjak, feküdjem ~ feküdjek, nyugodjam ~ nyugodjak stb.
2. aludj(ál), feküdj, feküdjél, nyugodj(ál) stb.
3. aludjon feküdjön, nyugodjék ~ nyugodjon stb.

A *v*-s töváltózat a ragozási sorban csak az elbeszélő múlt alakjaiban jelenik meg: *aluvám, aluvál, aluvék...*; *nyugovám, nyugovál, nyugovék...*; *esküvém, esküvél, esküvék...*

167. Írjátok le az alábbi igék teljes ragozási sorát!

dicsekszik, gyanakszik, törekszik

168. Elemezzétek az igealakokat, meghatározva a stílusértéküket is!

- ① Ím, nyugszik a természet is már, s nyugszik övele minden állat. (*Batsányi*) ② Nyugosznak ők, a hősiak, dúló csaták után, nyugosznak ők, sírjuk felett zöldell bokor, virány. (*Bajza*) ③ Gyöngye violának letörött az ága, az én barátomnak nincsen nyugovása. (*Erdődi I.*) ④ Én vagyok az..., aki annyit szenvedék? Akinek a szívéen, ahány nap, annyi átok feküvék? (*Petőfi*) ⑤ Puha fehér ágyam hullámos redőin mily szépen alusztok, én szép csecsemőim: édes-é az álom? (*Arany*) ⑥ Az alvó aluszik, a bujdosó buvik. (*Arany*) ⑦ Kínja lángi el nem aluvának jéggyöngyétől szeme harmatának. (*Petőfi*) ⑧ Ha törvény s szokás szerint cselekszetek, nem csak én, hanem minden magyar segítő kezét sietve nyújtáná. (*Katona*) ⑨ Ezért a leányért mit nem cselekedném, Hernádból a vizet kanállal kimerném! (*Népdal*) ⑩ Leülék egy zöld fa alá nyugodni; nyugvásimban elaluvám oly szépen! (*Népdal*)

169. Másolás közben pótoljátok a hiányzó betűket! Indokoljátok meg a helyesírást!

- ① Tisza partján elalu am, jaj be szomorút álmo am! (*Népdal*)
② Ne dicseke en az ember a szennyesevel. (*Móricz*)
③ Kelj fel, betyár, ne alu ál, éjfél után hármát ütött az óra. (*Népdal*)

- 4 Mindig csak jóra töreke^{tes}etek!
- 5 Fájt a szívem az én tündéremért, akiért már annyit töreke^{tes}em. (Móricz)
- 6 Nem bíztak meg bennünk, folyton gyanako^{ss}ak.
- 7 (A gólyát) Tán azért szeretem annyira, mert vele együtt növeke^{tes}em. (Petőfi)
- 8 Voltak, akik megeskü^{sz}ek rá, hogy az, aki beszélt, dehogyan volt az paraszt. (Móricz)
- 9 Ne haragu^{ss}, rózsám, azért hogy a kezem kezédhez ért. (Népdal)
- 10 Nem irigyked^{és}em, nem haragu^{ss}am soha senkire.

24. A gy-n tövű igék ragozása

Ebbe a tőtípusba mindössze két ige tartozik: a *megy* és a *van*.

A *megy* ragozása:

Kijelentő mód, jelen idő		
E. 1.	megyek	(nyelvjárási: mék)
2.	mégy	(nyelvjárási: mész)
3.	megy	(nyelvjárási: mén, megyen, menyen)
T. 1.	megyünk	
2.	mentek	(nyelvjárási: mégytek)
3.	mennek	(nyelvjárási: megynek)

Az összes többi alak az *n*-es melléktövből képződik.

Kijelentő mód, múlt idő:	<i>mentem, mentél, ment, mentünk, mentetek, mentek.</i>
elbeszélő múlt:	<i>menék, menél, mene, menénk, menétek, menének.</i>
Feltételes mód, jelen idő:	<i>mennék, mennél, menne, mennénk, mennétek, mennének.</i>
Felszólító mód:	<i>menjek, menj, menjen, menjünk, menjetek, menjenek.</i>

A van ige ragozása

	Kijelentő mód			Feltételes mód
	Jelen idő	múlt idő	elbeszélő múlt	jelen idő
E. 1.	vagyok	voltam	valék	volnék
2.	vagy	voltál	valál	volnál
3.	van (nyj.: vagyon)	volt	vala	volna
T. 1.	vagyunk	voltunk	valánk	volnánk
2.	vagytok	voltatok	valátok	volnátok
3.	vannak (nyj.: vagynak)	voltak	valának	volnának

A *van* igének jövő ideje nincs, helyette a *lesz* jelen idejű alakjait használjuk.

Felszólító módja nincs, helyette a *lesz* felszólító alakjaival élünk.

A feltételes mód múlt ideje is a *lesz* múlt idejű alakjaiból és a *volna* segédigéből alakul: *lettem volna, lettél volna, lett volna...* (A *voltam volna, voltál volna, volt volna...* régies-népies hangulatú.)

170. Elemezzétek az igealakokat, határozzátok meg a stílusértéküket!

- ① Megyen már a hajnalcsillag lefelé, az én édes galambom most megyen hazafelé.
- ② Hej, halászok, halászok, merre mén a hajótok?
- ③ Júlia szép leány egykoron kimene búzavirág szedni a búzamezőbe.
- ④ Hová mész, te három árva?

- 5 Nálunk jó újság van, de neked rossz vagy, mert Kádár Katának immár vége vagy.
- 6 Megyen Gyula Márton hegyeken, völgyekön, egyszer változást lát a cifra keszkenőn.
- 7 A kocsmába kell menni, verekedés fog lenni.
- 8 Elmenék a zöld erdőbe sétálni, leülék egy zöld fa alá nyugodni.
- 9 Egy asszonynak vala három szép lánya, hármat adá férjhez három országba. *(Népköltés)*

171. Az alábbi szemelvényből írjátok ki az igéket és elemezzétek alakjuk szerint!

Volnék kis pacsirta, hogy zenghetne dalom
 Harmatos, virágos, illatos hajnalon;
 Hogy magasztos ének szárnyain lebegve
 Merülhetnék mélyen a fényes egekbe;
 Hogy lerázzván a föld minden szennyét, porát,
 Innám egy dicsőbb lét isteni mámorát;
 Majd elszenderülve boldog csalódáson,
 Édes álom lenne – ne fájna bukásom.

Arany János: Híú sovárgás

172. Az alábbi igékből szerkesszétek meg a megadott alakokat!

- **mozog** – kijelentő mód, múlt idő, egyes szám 1. személy, alanyi ragozás;
- **gyanakszik** – feltételes mód, múlt idő, többes szám 2. személy, alanyi ragozás;
- **horpaszt** – felszólító mód, többes szám 1. személy, tárgyas ragozás;
- **füröszt** – kijelentő mód, jelen idő, többes szám 1. személy, tárgyas ragozás;
- **játszik** – felszólító mód, egyes szám 3. személy, tárgyas ragozás;
- **haragszik** – feltételes mód, jelen idő, egyes szám 1. személy, alanyi ragozás;

25. Az ikes ragozás megbomlása

Az ikes ragozású igék eredetileg nemcsak alaki, hanem jelentésbeli különbséget képviseltek: az ige szenvedő, visszaható vagy tárgyatlan jelentését különítették el a tárgyias jelentéstől. Lásd például ma is:

tárgyas iktelen	tárgyatlan (szenvedő) ikes
tör (valamit)	törik (valami)
érez (valamit)	érezik (valami)
hall (valamit)	hallik (valami)
szagol (valamit)	szaglik (valami)

Ez a jelentéskülönbség azonban fokozatosan megszűnt, és a szabályos ragozás megbomlott.

Ikesek lettek az eredetileg iktelen álvisszaható igék (*bizakodik, szánakozik, epekedik, csúfolódik, kötekedik* stb.), sok tárgyatlan ige (*folyik, úszik, csúszik, mászik, bújik, vágyik, válik* stb.), sőt néhány tárgyias ige (*eszik, iszik, hazudik, álmodik* stb.)

Különösen azok az igék voltak hajlamosak az ikesedésre, amelyek csak 3. személyben használatosak: *gyűlik, folyik, ömlik, hullik, koppanik*.

A bomlást elősegítette, hogy a rossz hangzás elkerülésére a második személyben az *s, sz, z* végű ikteleneket az ikes *-l* személyraggal kezdték használni (*mosasz, vésesz, teszesz, viszesz, hozasz, űzesz* helyett: *mosol, vésel, tesz, viszel, hozol, űzöl*), az *l, r* végű ikeseket pedig az iktelen *-sz* személyraggal (*illel, botlol, csuklol, ugrol* helyett: *illesz, botlasz, csuklasz, ugrasz*).

Mivel már nem hordozott jelentésbeli különbséget, az ikes ragozás tiszta típusa megbomlott, és a XIX. század elejére a kétféle ragozás összekeveredett. Az akadémia vissza akarta állítani az ikes ragozást, az iskolában tanították, az írók-költők szentesítették azt, a beszélt nyelv azonban – a 3. személyt kivéve – nem használta és nem is igen használja az ikes formákat, s különösen nem a feltételes és a felszólító módban, sőt ma már a választékos irodalmi nyelv is akárhányszor iktelenül ragoz bizonyos ikeseket.

A nyelvi norma csak az úgynevezett állandó ikések szabályos ikés ragozását követeli meg a választékos nyelvhasználatban.

Az ikés igéknek három csoportját különböztetjük meg.

① **Állandó ikések** – a mindhárom személyben ikésen ragozandók. Ide tartoznak:

- történést jelentő szenvedő értelmű igék: *ázom, fázom, tetstem, látszom, elkárhozom* stb.;
- lelkiállapotot kifejező álvisszaható igék: *aggódom, bánkódom, csodálkozom, emlékszem, elszomorodom, haragszom, unatkozom, vágyódom* stb.;
- igazi visszaható igék: *alkalmazkodom, borotválkozom, dörgölődzöm, gyötrődöm, hánykódom, mosakodom ~ mosakszom, szégyenkezem, rejtőzöm, védekezem* stb.;
- kölcsönösséget kifejező visszahatók: *dulakszom, verekszem, mérközöm, találkozom, tolakszom, veszkődöm, kötődöm, ölelkezem* stb.;
- az *sz-d-v* tövűek: *alszom, fekszem, esküszöm, gyanakszom* stb.;
- egy-két cselekvő tárgyias ige: *eszem, iszom, dolgozom, álmodom*.

A **-d** végűek azonban a 2. személyben *-sz* ragot kapnak: *mosakodsz, eligazodsz, kötekedsz, odahúzódasz, okoskodsz* stb.

A *szokom, szokol, szokik* 'hozzászokik vkihez, vmihez' jelentésében állandó ikés. Népnyelvi *szok* 'az a szokása' változatát csak múlt időben használjuk: *szokott panaszkodni, szoktam énekelni, szoktál labdázni*.

② **Felemás ikések** – az 1., 2. személy ingadozó, a 3. személy ikés. Ide tartoznak:

- tárgyatlan cselekvő igék: *lakom ~ lakok, lakol ~ laksz, lakik; költözöm ~ költözök, költözöl, költözik; távozom ~ távozik, távozol, távozik; pipázom ~ pipázok, pipázol; szököm ~ szökök, szököl* stb.;
- *l, r* végű ikések: *botlom ~ botlok, botlasz; csuklom ~ csuklok, csuklasz; illek, illesz; döglök, döglesz; vedlek, vedlesz; bújok, bújusz; ugrok, ugrasz* stb.

A *bánik*, *illik*, *válik*, *hazudik*, *kimúlik*, *eltűnik* az 1. személyben mindig **-k** ragot kap!

- ③ **Változó ikések** – a 3. személyben ikés és iktelen alakjuk is van, inkább az iktelenek módjára ragozódnak: *hull(ik)*, *időz(ik)*, *lármáz(ik)*, *mász(ik)*, *megjelen(ik)*, *fuldokol* ~ *fuldoklik*, *esdekel* ~ *esdeklík*, *omol* ~ *omlik*, *citeráz (ik)*, *sziporkáz (ik)*, *tündököl* ~ *tündöklik*, *haldokol* ~ *haldoklik*, *egerész* ~ *egerészik*, *gitároz* ~ *gitározik*, *labdáz* ~ *labdázik* stb.

A szépirodalmi stílusban az ikés forma finomabb, választékosabb, ünnepeyesebb, de lehet régies, népies stílushangulatú is, sőt szolgálhatja a változatosságot.

Az ikés igék *-hat*, *-het* képzős alakjai ma már iktelenek: *eszik* – *ehet*, *iszik* – *ihat*, *mosakodik* – *mosakodhat*, *lakik* – *lakhat* stb.

173. Határozzátok meg az ikés igék típusát!

- ① Minden ingóbingó tövel-heggyel össze, szegény Jóka csak úgy csetlik-botlik közte. (Arany) ② Karjait feje körül fonva fuldokol érthetetlen szavakat. (Jókai) ③ Az utca fényben tündököl. (Tolnai Lajos) ④ Ez a dolog nem tartozik rád. (Köznyelv) ⑤ Nem tolakodom én idegeneknek a nyakára. (Katona) ⑥ Nincs otthona, csak hányódik-vetődik a világban. (Köznyelv) ⑦ Hamu alatt lakik a tűz. (Szólás) ⑧ Gyöngye lábam fázik, köpönyegem ázik. (Népdal) ⑨ Maradi, aki nem alkalmazkodik a kor követelményeihez. (Köznyelv) ⑩ Nagybonyban csak két torony látszik, de Majlandban harminkettő látszik. (Népdal) ⑪ Bujdosik a kedves rózsám valahol, ahol még a dalos madár sem dalol. (Népdal) ⑫ Csikós, gulyás gyülekezik, a menyecskét körülveszik. (Arany) ⑬ Megy az eke, szaporodik a barázda, mintha egy nagy könyv íródnék olvasásra. (Illyés Gyula)

174. Írjátok ki az alábbi igék közül a változó ikéseket!

sziporkáz, koronáz, cimbalmoz, fékez, gitároz, csákányoz, teniszez, furulyáz, zongoráz, kötöz, kotorász, nyargalász, füttyörész, kacarász, szaglász, eprész, egerész, haldokol, indokol, érdekel, fuldokol, esdekel, tündököl, öldököl, bujdokol, hull, száll, hajol, szájal

175. Elemezzétek az igéket, határozzátok meg a stílusértéküket!

- ① Duna vizén lefelé úsz a ladik, a ladik, róla muzsikaszó, guzlicaszó, csimpolyaszó hallatik. (Arany) ② Bekopognak az ablakon: „Ne

zúglatok olyan nagyon, azt üzeni az uraság, mert lefeküdt, aludni vágy”. (Petőfi) ③ Mindenki lépik egyet. (Mikszáth) ④ Faluvégén nyája míg szerte legelész, ő addig subáján a fűben heverész. (Petőfi) ⑤ Csipogva gyűl köréje, ha meglátja, a sok baromfi. (Mikszáth) ⑥ Foly a bor egész nap, a lakoma, ének. (Arany) ⑦ Hej kocsmáros, eb az ingét! Elszeretik a menyecskét! ...El van az már réges-régen, afelől már alhatik ken’. (Arany)

176. Az alábbi igealakok közül melyek ikések és melyek iktelenek? Határozzátok meg az iktelenek alakját (módját, idejét, számát, személyét, ragozását)!

háramlik, beszélük, nézik, illik, hajlik, fuldoklik, vélik, szemlélik, furulyázik, szemezik, gitározik, kérdezik, bujdosik, tépdésik, idézik, változik, válik, mállik, kenik

177. A változó ikés *hull* ~ *hullik* alakpár melyik tagja helyettesíthető be az alábbi kifejezésekbe?

...sűrű pelyhekben ... a hó	a falról a vakolat
...a zápor	..., mint ősszel a légy
...a fáról a levél	térdre ... az oltár előtt
...a fáról az alma	... a szekérről a szalma
...a harmat	... a kutya szőre

178. Az ikesség-iktelenség néha jelentéskülönbséget hordoz. Pótoljátok be a mondatpárokba az odaillő, utánuk zárójelben megadott ikés vagy ikteler. igét. Értelmezzétek a jelentésüket!

① Mindent megbánt, már semmit se ... – Emberségesen ... a foglyokkal. **bánik - bán**

② ... a jegenye, pereg a levele. – Az alázattal földig ... **hajol - hajlik**

③ ... a mérég, hogy így lépre mentem. – Napok óta fáj a gyomra, alig ...valamit. **eszik - esz**

④ A távozó a kalapja után ... – A kötött holmi könnyen ... **nyúlik - nyúl**

⑤ Kati pruszlikot ... – A pohárban ... a bor. **gyöngyözik - gyöngyöz**

⑥ Az ember sose ... jót! – A távolból zeneszó ... **hallik - hall**

⑦ Barátom a diáktársával ... – Ágazik-bogazik, még se... **levelezik - levelez**

⑧ A barackfánk nemsokára ... – Minden ablakot ... **kivirágoz - kivirágzik**

26. Az egyszemélyes igék

Vannak olyan – történést jelentő – igéink, amelyek a jelentésük miatt csak harmadik személyben használhatók.

Például: áramlik, ömlik, özönlik, történik, gomolyog, alkonyodik, havazik, zuhog, csepereg, villámlik, nyikorog, csikorog stb.

Többszemélyes használatuk csak átvitt értelemben (a költői nyelvben) lehetséges:

Pehely vagyok, **olvadok** a hóval. (*Babits*)

Pénz volnék, **pendülnék**, karika volnék, gurulnék. (*Népköltés*)

27. A személytelen igék

A *kell*, *lehet*, *illik*, *tetszik* igék egyes számú 3. személyű (bármilyen módú és idejű) alakjait gyakran használjuk **személytelenül**, **főnévi igenévi alannal**. Ilyenkor nem tehető ki melléjük a személynévmási vagy más főnévi alany. A cselekvő legfeljebb *-nak*, *-nek* ragozó határozóval vagy abból alakult személyragos határozószóval lehet megnevezve.

Hasonlítsuk össze:

személyes formák:	személytelen formák:
én kellek a játékhoz (= ki kell?)	játszani kell (nekem) (= mi kell?)
te kellesz a játékhoz	játszani kell (neked)
ő, Pali kell a játékhoz	játszani kell (neki, Palinak)

Például: A sál illik a blúzhoz. (=személyes forma, főnévi alany)

Illik ismerni a szabályt. (= személytelen forma, igenévi alany)

Személytelen igeként használható a többszófajú (főnévként és melléknévként is élő) *szabad* és *muszáj*:

Szabadna tudni a nevét? (mi szabadna?)

Szabadjon megjegyezni, hogy ez helytelen. (Mi szabadjon?)

Muszájna indulni: sürget az idő. (Mi muszájna?)

Az udvarias kifejezésekben (kérdésekben, közlésekben) használatos *tetszik* is mindig egyes számban marad, akkor is, ha a címzett többes számú:

Hogy *tetszik* lenni (a bácsinak, a bácsiéknak)?

Tessék helyet foglalni (az úrnak, az uraknak)!

El *tetszett* felejtetni (valamennyiüknek)!

28. A tagadó igék

Az igéket a *nem*, *sem* tagadószóval tagadjuk: *nem írok, te sem írsz.*

A létige *van*, *vannak* alakjainak tagadására azonban külön tagadó igéink vannak: *nincs*, *nincsenek*, ismételt tagadás esetén: *sincs*, *sincsenek*.

Például: Van időd vagy **nincs** időd? (De: Volt időd vagy **nem volt** időd?)

Nincs időm, sőt kedvem **sincs**.

Nincsenek mániáim, még rossz szokásaim **sincsenek**.

179. Az alábbi igék közül írjátok ki az egyszemélyes igéket!

terjed, terjeszkedik, gomolyog, támolyog, hömpölyög, mosolyog, hullámozik, habzik, habozik, havazik, hamvad, szened, senyved, porlik, hírlik, híresztel, hajlik, lobog, csattog, csobog, csobban, bugyborékol, buzog, bizsereg, csurran, csordogál, folyik, folytat, ki-gyúl, esteledik, hajnallik

180. Személyes-e vagy személytelen az ige az alábbi mondatokban?

- ① Vigyetek esernyőt, mert eső lehet. ② Már nagy a hó, lehet szánkózni. ③ Nem kell mindent komolyan venni! ④ Nem kell pénz a boldogsághoz. ⑤ Illik hozzam a párom. ⑥ Nem illik így viselkedni! ⑦ Szabad a madárnak ágról ágra szállni. ⑧ Szabad ez a hely? ⑨ Muszáj a vendégek miatt kitakarítani.

181. Írjátok le az alábbi mondatok tagadó változatát, s mondjátok meg, mi fejezi ki a tagadást!

- ① Van testvérem, van barátom is. ② Volt időm ellátogatni a múzeumba. ③ Erdő is van, makk is van. ④ Lesz elég idő a városnézésre. ⑤ Büszke vagyok a teljesítményemre. ⑥ Bárcsak fürge volnék! ⑦ Legyetek mindig óvatosak!

29. Az ige teljes nyelvtani elemzésének menete

Az ige elemzésekor meghatározandó:

1 Az ige jelentése:

- a cselekvő és a cselekvés viszonya szerint (cselekvő, műveltető, szenvedő vagy visszaható, illetőleg ezek ható alakja);
- a cselekvés irányulása szerint (tárgyas vagy tárgyatlan);
- a cselekvés minősége szerint (folyamatos, gyakorító, mozzanatos, kezdő vagy befejezett).

2 Az ige alakja:

- módja (kijelentő, feltételes vagy felszólító);
- ideje (jelen, múlt, elbeszélő múlt vagy jövő idő);
- száma (egyes vagy többes szám);
- személye (első, második vagy harmadik személy);
- ragozása (alanyi (iktelen vagy ikes) vagy tárgyas ragozás).

3 Az ige szerkezete:

- szerkezeti típusa (tőszó, képzett szó vagy összetett szó);
- a szótő (abszolút vagy relatív tő, alaptő vagy melléktő);
- a szótő típusa (egyalakú vagy többalakú, konkrétan milyen);
- a toldalékok faja (képző, jel vagy személyrag).

182. Elemezték a szemelvény igéit jelentésük szerint!

Óbuda szívében további meglepetés várt a kutatókra, akikkel ásatásokat végeztek. Mondani sem kell, itt is sokat vizsgáldtak, sok munka, nyomozás előzte meg a sikereket. Számptalan római maradvány került elő, azonban az óbudai utcákon, amelyeket sűrűn beépítettek, csak nagy ügyel-bajjal, kis területeken haladhatt az ásatás. Ha egy-egy alkalommal vastagabb római kőfalba ütközött a kutatóárok, a munkát nem folytathatták a lakóépületek miatt.

A Királydomb elnevezésű házcsopórt régóta foglalkoztatta a régészek képzeletét, mivel a házak ellipszis alakban épültek egy enyhe földdomborulaton. A tapasztalt régészek ebből arra következtettek, hogy talán egy régebbi – talán római – épület falaira épültek, annak vonalát követik.

Halász Zoltán nyomán

183. Elemezzétek az alábbi szemelvényt igéit alakjuk és szerkezetük szerint!

Az új vallás győzött: a Római Birodalom keresztény állammá lett, de ez sem menthette meg a pusztulástól. Erejét felőrölték azok a küzdelmek, amelyeket több mint három évszázadon át vívott a határaitra zúduló barbárok meg-megújuló hullámaival.

Templomaiban már több mint száz éve az új istenhez fohászokdáltak, amikor Európában termettek a hunok, és rettegett királyuk, Attila vezetésével elindultak, hogy feldúlják és fosztogassák a már addig is sok csapásnak kitett nyugati tartományokat és Itáliát. Pusztulását a birodalom akkor sem tudta volna elkerülni, ha nincs a hunok támadása. Annyira legyengült, hogy a különféle germán törzsek könnyen megvethették lábukat Itália földjén.

Artnér Tivadar nyomán

184. Végezzétek el írásban az alábbi versrészlet igéinek teljes nyelvtani elemzését!

Öklömet ráztam és fenyegetőztem
a nép nevében: cselekedjete!
mert hogyha... s elborult szemem vörösben
fürdette már a tájat, felleget.

Nem fenyegetőzőm, az öklömet sem
rázom többé, legyintek csöndesen.
Egy sóhajtás bújt ott ki ujjaimnál,
gyáván, hogy észre már én se vegyem.

Ha lázíthatnék, óh ha volna még kit,
életre téged, nemzetem, magyar! –
Már panasolja az idő ütését
recsegő káromkodásaival
az őszi erdő, – népem hangtalan hull,
repül az őszi árokba, az égre –
mint rőt levél, mely lent még, utolsóul:
remeg, dadog a szív a semmiségbe –

Illyés Gyula: A semmiségbe

30. Az igekötő

Az igekötő az igével (vagy igéből képzett más szóval) többé-kevésbé szoros egységben használt szófaj, amely jelölheti:

- a cselekvés térbeli irányát: *kinéz, benéz, felnéz, lenéz, összenéz, visszanez, átnéz, keresztülnéz, utánanez;*
- a cselekvés minőségét (lefolyásának módját): *jön le, lejön, le-lejön.*

Az igekötő *átmeneti szófaj*: egyrészt önálló szó, amelynek megvan az állandó hangalakja és jelentése, másrészt csak jelentésmódosító szóelem, illetőleg összetételi előtag, melynek kapcsolata az igével meglehetősen laza: el is válhat az igétől.

Az igekötő lehet:

- 1 **egyenes szórendű** – ha közvetlenül az ige előtt áll, azzal egybeírva: *elmegy, hátrafordul, félrenez, hozzásimul* stb.;
- 2 **megszakított szórendű** – ha közé és igéje közé más szó kerül: *el is megy, hátra sem fordul, félre nem néz, hozzá is simul;*
- 3 **fordított szórendű** – ha az ige után áll: *megy el, nem fordul hátra, nem néz félre, simul hozzá.*

Az igekötő tárgyassá teheti a tárgyatlan igét: *nő – kinövi a ruhát; él – átél sok nehéz órát; halad – meghaladja az átlagot a teljesítmény; áll – kiállja a próbát; mulat – átmulatja az éjszakát; ül – jól megüli a lovat* stb.

Az igekötő alakját nem változtatja.

Nincs önálló mondatrészi szerepe. Igéje nélkül csak eldöntendő kérdő mondatokra adott igenlő válaszként vagy az ismétlődő ige helyett fordul elő.

Megtanultad a leckét? – Meg. (= igen, megtanultam).
Elfelejtett mindent, el a bút, el a bánatot.

Az igekötő gyakran hoz létre *tömörítő kifejezéseket*: az igekötős ige két ige cselekvését sűríti magába. Például: *elbeszélgeti az időt* = beszélget, és ezzel eltölti a másra szánt időt, *elissza az eszét* = anynyit iszik, hogy elveszti a józan eszét, *leimádkozza a bűneit* = imádkozik, s így levezekli, *kialussza magát, kimerészkedik az utcára* stb.

Nyelvünkben mintegy 130 igekötő van (többségük azonban többszótagú).

Leggyakoribb igekötőink: *el, meg, ki, le, fel, be, össze, vissza* stb.

185. Határozzátok meg az igekötő szerepét és szórendi helyét az alábbi mondatokban!

- 1 Befordultam a konyhára, rágyújtottam a pipára.
- 2 Meglásd, öcsém, az Isten megsegít.
- 3 Mi ő nekünk, azt el nem mondhatom, mert nincsen rá szó, nincsen fogalom; de megmutatná a nagy veszteség: ha elszólítá tőlünk őt az ég.
- 4 E néhány sorral érd be most, öcsém.
- 5 Legyen egy kis embersége, s nézzen kelmed néha be.
- 6 Kicsapott a folyó..., elvitte az árvíz a töltést, a hidat.
- 7 Elbeszélünk néha a letűnt időkről.
- 8 Legmagasabb hely a pusztán e gém vége, azért ült fel a sas ennek tetejébe.
- 9 S hol a vén csaplár, hogy ezért föl nem pattan?
- 10 De mit tűr a szolgaságnak népe? Mért nem kél föl, hogy láncát letépje? Arra vár, hogy isten kegyelméből azt a rozsdá rágja le kezéről?
- 11 Szabadságért küzdött az ifjú, s börtönbe dobták, ottan ül, és meg-megrázza és átkozza bilincseit kegyetlenül.
- 12 Örömmel vágom én magam föl paripámra a nyeregbe!
- 13 Ott essem el én a harc mezején, ott folyjon az ifjui vér ki szivemből...
- 14 El ne repülj, megtollasodott fa, hadd üljek rózsámmal árnyékkodba!

Petőfi Sándor verseiből

186. Mondjátok meg, hogyan módosítja az igekötő az alábbi igék jelentését! (Ha a meghatározás nehézséget okoz, foglaljátok az igét mondatba!)

- **mos:** megmos, elmos, kimos, lemos, felmos, átmos, összemos
- **mosakodik:** megmosakodik, kimosakodik, bemosakodik
- **ad:** megad, elad, felad, lead, kiad, bead, összead, visszaad, belead, átad, ráad, túlاد
- **néz:** megnéz, elnéz, kinéz, benéz, felnéz, lenéz, összenéz, visszanez, belenez, átnéz, utánanez, keresztülnéz
- **rúg:** megrúg, elrúg, felrúg, lerúg, kirúg, berúg, belerúg, félrerúg, átrúg, túlrúg

187. Az alábbi igékhez tegyetek igekötőket – minél többet – és értelmeztétek a kapott összetett igéket!

üt, ver, dob, rak, olvas, számol

188. Keressétek ki az alábbi mondatokból és értelmeztétek a tömörítő igekötős kifejezéseket!

- 1 Húzd rá, cigány, húzzad jobban, táncolni való kedvem van, el-táncolom a pénzemet, kitáncolom a lelkemet! (Petőfi)
- 2 Ha a lábam térdig eljáróm, úgy is megkeresem. (Köznyelv)
- 3 A detektívek elállták a kocsmá ajtaját és hátsó kijáróját. (Nagy L.)
- 4 A foglyokból kegyetlenül kiverték a vallomást.
- 5 Elcsavargom itt Pesten ezt a rövid életet. (Tolnai Lajos)
- 6 Az öreg kényelmetlenül kezdett pislogni, hogy így apróra kítapogatom a tudományát. (Gárdonyi)
- 7 A gyerek elmosolyogja az ember baját. (Móra)
- 8 Én, tollavesztett vén madár, ki átdideregtem a telet, talán utolszor üdvözöllek: szervusz, te kedves kikelet! (Heltai Jenő)
- 9 Nem fogadták be a társaságba, sőt kinézték maguk közül. (Köznyelv)
- 10 Az éljenezni kezdőket lepisszezték. (Petőfi)

189. Ugyanaz az igekötő még egyazon igének is igen sokszínűen árnyalhatja az alapjelentését. Bizonyítások az alábbi kifejezések értelmezésével!

feladja a zsákot a kocsira –	kiadja az ablakon a kulcsot –
feladja a vendégre a felöltőt –	kiadja a járandóságot –
feladja a levelet –	kiad egy nagyobb összeget –
feladja a leckét a tanár –	kiad egy szobát –
feladja az ügyet a bíróságra –	kiadja az új regényt –
feladja a körözött személyt –	kiadja a túszokat –
feladja a játszmat –	kiadja az útját a kérőnek –
feladja a reményt –	kiadja magát orvosnak –
feladja a várat –	kiadja az utasítást –
feladja a második fogást –	kiadja, amit megevett –

Az igekötő és a hangsúly

Az igekötő szórendje a hangsúlytól függ.

Az igével egybeírt igekötő *mindig hangsúlyos*, mivel az összetett szó az első szótagján kapja a hangsúlyt:

Elindultam szép hazámból, híres kis Magyarországról. (Népdal)

Nyári napnak alkonyulatánál megállék a kanyargó Tiszánál. (Petőfi)

Elválík azonban az igekötő, és fordított szórenddel az ige mögé kerül:

- ha az igei állítmány elé hangsúlyos mondatrész vagy egyéb hangsúlyos szó – például tagadó- vagy tiltószó – kerül:

Engem vigyen fel a padlásra. (József Attila)

Hová merült el szép szemed világa? (Vörösmarty)

Anyám, álmódtam én is egyet, nem fejtenéd meg, mit jelent? (Petőfi)

Ne menj el, maradj itt, majd meglátod, jobb lesz itt. (Népdal)

- ha maga az ige kapja a hangsúlyt:

Ereszkezik le a felhő, hull a tájra őszi eső. (Petőfi)

Teszem el a könyveket.

- a semleges hangulatú felszólító módú alakokban:

Állj meg, holló, állj meg, hadd üzenjek tőled... (Népdal)

Felejtsd el, hogy bántottalak.

Szigorú parancs esetén azonban az igekötő kapja a hangsúlyt, s egyenes szórendű:

Megállj, megállj, egész földet neked adom, csak e két fát kerüld. *(Madách)*

Iskolában a Juliskát elfeled! *(Vörösmarty)*

Megszakított szórendű az igekötő, ha külön nyomatékosítást kap:

El is megyek hozzá, meg is kérem. *(Népdal)*

Meg nem állíthatjuk az idő múlását... *(Népdal)*

El kéne indulni, meg kén házasodni. *(Népdal)*

Néhány igének nem válik el az igekötője: *kirándul, kifogásol, befo-lyásol, ellenőriz.*

190. Indokoljátok meg az igekötő szórendjét!

1 Megáradt a patak, elmosta a partot. *(Népdal)*

2 S ki hallja meg a költő énekét? *(Arany)*

3 Légy te szabad! Hídd sorsodat bátor versenyre ki! *(Komjáthy Jenő)*

4 Kinn a világ haddal tele, de nem abba halunk bele. *(Balázs Béla)*

5 Jól megjegyezd: ma szürke szók ezek, de élni fognak, hogyha már nem élek. *(Karinthy Frigyes)*

6 Nem hallgatsz el? Egy szót se többet, elhallgass! *(Köznyelv)*

7 Sej, még a búza ki sem hányta a fejét, sej, páros galamb mind elhordta a szemét. *(Népdal)*

8 Bárcsak meg se ismertelek volna! *(Köznyelv)*

9 Ha majd a szellem napvilága ragyog minden ház ablakán, akkor mondhatjuk, hogy megálljunk, mert itt van már a Kánaán. *(Petőfi)*

191. Írjátok le az alábbi igék tagadó alakját! Mi történik az igekötővel?

megfordul, felkiált, beköszöntött, kialudt, hozzáfogna, rákér-dez, alábecsüli, rajtakapta, mellébeszél, rápirít

192. Írjátok le az alábbi igékhez felszólító módú alakjaikat (a szám, személy és ragozás megváltoztatása nélkül)!

elolvasom –	megnövök –	megvetjük –	meztoldod –
lelövöd –	megtartjátok –	felkeresi –	felrója –
eljátszom –	kiejtjük –	eljön –	elrepezted –

Az igekötők kettős szófaja

Igekötői szerepű szavaink kettős szófajúak, sőt az igekötői jelentésük csak másodlagos.

Eredetileg határozószók, s ma is élnek önálló határozószóként:

Elindultak **fel** a hegyre. (Hová indultak el?)

Ki innen! (Hová?)

Itt az étel, **be** vele! (Hová?)

Önálló mondatrészi szerepüket elvesztve összetapadtak az igével, igekötővé váltak, s ha egyes kifejezésekben még érzik is a határozói jelentés (*kimegy, bejön, felmászik, odavész, hazajön* stb.), az esetek többségében ez a határozói jelentés teljesen elhomályosult (*kimos, kikészít, kiválaszt; begyúl, beforr, bemutat; felfog, felragyog, felkel* stb.), és az igekötő csak a cselekvés minőségét módosítja: *elolvas* (befejezett), *jön le* (folyamatos), *meg-megáll* (gyakorító), *felharsan* (kezdő) stb.

Könnyen igekötővé válnak az egyes számú 3. személyű személyragos határozószók (főként a *hová?* kérdésre felelők: *belebotlik, nekimegy, ráförmeg, melléfog, hozzászól, közécsap, rajtaüt* stb.).

Igekötővé válásukat bizonyítja, hogy nem személyragozhatók (nincs például *mellém fog, melléd fog, mellénk fog*) és nem nyomósíthatók személynévmással (nincs *őmelléfog*).

193. Értelmezzétek az alábbi szólásokat! Meghatározható-e mindig egyértelműen, mi az igekötő szerepe?

vagy megszokik vagy megszökik

kiteszik a szűrét

ellátják a baját

ráhúzzák a vizes lepedőt

felkötik az állát

felkopik az álla

felviszi isten a dolgát

elszalasztja az alkalmat

benő a feje lágya

jár, mint akit besóztak

behúzza a farkát

elveti a sulykot

elverik rajta a port

kiugratja a nyulat a bokorból

194. Határozzátok meg az alábbi mondatok kiemelt szavainak szófaját!

① Nyisd **ki**, rózsám, kapudat, hadd kerüljem váradat. (*Gyermekdal*)

② **Ki** a síkra a kunyhóból, miljomok! (*Petőfi*) ③ **Fel**, gyermekek,

tanulásra! (Ady) ④ Hát ezért csak iddögálunk, míg fel nem kötik az állunk. (Petőfi) ⑤ Hegyekbe fel, völgyekbe le hanyatt-homlok nyargaltam. (Kisfaludy S.) ⑥ Szakadt a zápor, villámok cikáztak, több helyütt le is csapott. (Kosztolányi) ⑦ Ha van Isten, ne könyörüljön rajta: veréshez szokott fajta. (Ady) ⑧ Ne hazudj, vigyázz, rajta ne csípjenek! (Köznyelv) ⑨ Az utcákon nagy volt a sár, az ég egészen nekikeseredett. (Jókai) ⑩ Az erényes nemzet jutalma nem égi: földön jut dicső és hosszú élet néki. (Arany)

Az igekötők helyesírása

Egybeírjuk az igével az egyenes szórendű (a közvetlenül az ige előtt álló) igekötőt:

elindul, megérkezik, bezárkózik, felkel stb.

Különírjuk az igétől a megszakított szórendű és a fordított szórendű igekötőt:

el sem indul, meg is érkezik, be is zárkózik, fel sem kel;

indul el, érkezik meg, zárkózik be, kel fel stb.

Kötőjellel írjuk:

- a megismételt igekötőt:

meg-megáll, fel-felsóhajt, be-bejár, vissza-visszanéz stb.

A nyomósítva megismételt igekötők közül azonban elmarad a kötőjel:

Fel is felszántotta aranyos ekével,
Be is bevetette tiszta igazgyönggyel. (Népköltés)

- a régies hangulatú halmozott igekötőket:

el-szétszórják, el-felkészültek, el-bevitték stb.

- kötőjelet teszünk az igekötő után, ha elmarad mellőle az ige, amely egy más igekötővel utána megismétlődik:

ki- és bejárnak, oda- és visszautaznak, fel- és legördül stb.;

Nem igekötők és nem írandók egybe az igével:

- az ellentétes viszonyú összetett határozószók:

ki-be jár, fel-le sétál, ide-oda röpköd stb., de: *összevissza*;

- a fokozott határozószók:

feljebb emel (de: *felemel*), beljebb húzódik (de: *behúzódik*), kijebb tol (de: *kitol*), lejjebb ereszt (de: *leereszt*), összébb húz (de: *összehúz*) stb.;

- a szabadon személyragozható (és személynévmással nyomó-sítható) személyragos határozószók:

(én)rám néz, (te)rád néz, (ő)rá néz (de: *ránéz a társára*);

(én)hozzám szól, (te)hozzád szól, (ő)hozzá szól (de: *hozzászól a kérdéshez*);

(én)utánam jár, (te)utánad jár, (ő)utána jár (de: *utánajár a dolognak*).

195. Indokoljátok meg az igekötők helyesírását az alábbi mondatokban!

① A csendes folyóvíz télen megaluszik, de az én bánatom soha meg nem nyugszik. ② Istenem, Istenem, áraszd meg a vizet, hadd vigyen el engem apám kapujára. ③ Fújd el, szellő, fújd el hosszú útnak porát, hogy ne lelje senki fakó lovam nyomát! ④ El is indulának bé Törökországba. ⑤ Föl is föltekinte a magas egekre: egy szép gyalogösvény onnan jődögél le. ⑥ El-elnézem mindegyiket, de nem látom az enyémet. ⑦ El is elindula, reá is találta. ⑧ Igazán szólj és meg ne bánd! ⑨ Víz előtted megáradjon, sár utánad felfakadjon, lovad lába megbotoljon, földre téged agyonnyomjon.

Népdalokból

196. Írjátok le az alábbi igék tagadó alakját! Mi történik az igekötővel?

megfordul, felkiált, beköszöntött, kialudt, hozzáfogna, rákérdez, alábecsüli, rajtakapta, mellébeszél, rápipál

197. Írjátok le az alábbi igék felszólító módú alakjait (a szám, személy és ragozás megváltoztatása nélkül)!

elolvasom -	megnövök -	megvetjük -
meztoldod -	lelővöd -	megtartjátok -
felkeresi -	felrója -	eljátszom -
kiejtjük -	eljön -	elrepszted -

198. Írjátok le a mondatokat átalakítva úgy, hogy az igekötő elváljék az igétől!

① Elindult szerencsét próbálni. ② Elolvastam kedves leveledet. ③ Kimentem a folyópartra sétálni. ④ Megbocsásd, ha tévedek. ⑤ Elmennék hozzátok tévézni. ⑥ Elrepült a madárka.

31. A határozószó

A határozószó igék, ritkábban névszók vagy határozószók jelentésének valamely körülményét – helyét, idejét, módját, fokát, állapotát, okát, célját stb. – kifejező szófaj.

Például: Az édesanyám **kint** mosott a kútnál. (a cselekvés helyét jelöli)

Akkor szép az erdő, **mikor** zöld. (a tulajdonság érvényének az idejét jelöli)

Messze mentél, **nagyon** messzre. (a *messze* a cselekvés helyféle körülményét, a *nagyon* pedig e körülmény fokát jelöli)

A határozószói jelentés

A határozószóknak **nincs pontos fogalmi jelentésük**, mint az igéknek vagy a névszóknak. Jelentésük csak **viszonyított jelentés**.

Például a *felt* határozószó jelentéséből csak annyit tudunk meg, hogy az a beszélőhöz képest egy magasabb helyet jelöl, de hogy pontosan hol, az nem derül ki belőle. Ezért szoktuk valamely ragos vagy névutós főnévvel pontosítani: *felt az emeleten*, *felt a fán*, *felt a toronyban*, *felt az eresz alatt* stb.

Vagy: a második emelet mint hely *felt* annak, aki a földszinten van, de aki a harmadik emeleten van, annak az *lent*.

Vagy:

- Gyere **ide** az ablakhoz!
- Miért menjek **oda**?

Az adott beszédhelyzetben az *ide* és az *oda* határozószó ugyanazt a helyet, az ablaknál levő helyet jelöli, de aki az ablaknál áll, annak *itt*, aki attól távolabb van, annak ugyanaz a hely *ott*.

A határozószók viszonyított jelentésének oka az, hogy raggal vagy névutóval viszonyított névszókból keletkeztek (bár ez a mai nyelvérzék számára nem mindig ismerhető fel): *előre*, *hátra*, *újból*, *éjjel*, *tavasszal*, *akkor* (az + kor), *délelőtt*, *rendszerint*, *ezalatt*, *amiatt*, *itt*, *ott* (vesd össze: Pécssett, Győrött) stb.

A határozószók alaki sajátosságai

Mivel a határozószók viszonyított fogalmak, további viszonyító eszközöket – ragokat, névutókat – rendszerszerűen nem kaphatnak, azaz *nincs ragozásrendszerük*.

Némely határozószó azonban viszonyjelentésének további módosítására felvehet egy-két ragot: *messze, messziről, messzire, alul, alulról, alulra, fent, fentről, oda* (hová?), *odáig* (meddig?), *most(an), mostantól, mostanáig, délutánra, tavalyelőttről* stb.

Némely határozószó fokozható: *közel – közelebb – legközelebb, tova – tovább – legtovább, hamar – hamarabb – leghamarabb, le – lejjebb, ide – idebb, oda – odább ~ odébb* stb.

A határozószók mondatbeli szerepe

A határozószó a mondatban mindig határozó (mint a határozóragos és névutós névszók):

Látni **távol** kis falucska tornyát. (Petőfi) (Hol látni? – helyhatározó)

Másképpen lesz **holnap**, másképpen lesz **végre**. (Ady) (Mikor lesz? – időhatározók)

Késő **éjjel** értem a tanyára. (Petőfi) (Mikor értem? – időhatározó)

Más mondatrész csak úgy lehet a határozószó, ha főnevesül vagy melléknevesül.

Például: A harangszó a **távol** faluból meghalni jár ide. (Petőfi) (Milyen faluból? – minőségjelző)

Ne félj, hajóm, rajtad a **holnap** hőse. (Ady) (Minek a hőse? – birtokos jelző)

Egyre rövidebbek **az éjjelek**. (Mik rövidebbek? – alany)

199. Keressétek meg az alábbi mondatokban a határozószókat, és mondjátok meg, milyen körülményt fejeznek ki!

- 1 Most jó lenni katonának, mert Kossuthnak verbuválnak. (Népdal)
- 2 Kinn a bárány, benn a farkas. (Gyermekdal)
- 3 Alant repül a nap, mint a fáradt madár. (Petőfi)

- 4 Van szállásom itten s ennem, innom ingyen. (Petőfi)
- 5 Majdnem hanyatt estem a csodálkozástól.
- 6 Macskája vén, már régen nem dorombol. (József Attila)
- 7 Éhen maradt a jószág, nem volt kinek megetetni.
- 8 Egyedül hallgatom tenger mormolását. (Lévay József)
- 9 Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül. (Berzsenyi)
- 10 Az összeesküvők alattomban cselet szóttek.
- 11 Suttymban összeházasodtak, a szülők tudta nélkül.

200. Határozószók-e vagy ragos, illetőleg névutós névszók az alábbi mondatok kiemelt szavai? (A meghatározásban segítségetekre lesz, ha rákérdeztek.)

- 1 Kopott régi kabátját egy szebb újra cserélte. – Újra itt a szép tavasz.
- 2 Ne erre a székre ülj, hanem arra. – Erre gyere, ne menj arra.
- 3 Senki sem számított ilyen csúfos végre. – Végre megjött az eszed!
- 4 Nappal kellemes az idő, de éjjel már hűvös van. – Megtoldotta az ott-tartózkodását két nappal és két éjjel.
- 5 Felszedtük a hullott almát, a nagyjából kompót lesz, az apraját kidobjuk. – Nagyjából már kész a takarítás.
- 6 Húzzatok egy egyenest meg egy párhuzamos vonalat! – Amint hazaértem, egyenest a telefonhoz rohantam.
- 7 Igyekezz haza még dél előtt! – Egész délelőtt tanultunk.
- 8 Ezután minden másképp lesz. – Ez után az óra után a tornaóra következik.
- 9 A szokásos rend szerint zajlott le az ünnepség – Vacsora után rendszerint tévét nézünk.

32. A határozószók fajai

A határozószókat három szempont szerint osztályozhatjuk:

1 Fogalmi tartalmuk alapján:

- tartalmas határozószók: *kint, bent, fent, oldalt* stb.
- névmási határozószók: *hol, itt, ahol, valahol, bárhol, sehol* stb.

2 Jelentésük szerint:

- helyhatározószók: *kint, bent, itt, ide, sehonnan* stb.
- időhatározószók: *régen, holnap, mikor, néha, soha* stb.
- elvontabb körülményt kifejezők: *nagyjából, vaktában, jócskán, suttyomban, így, valahogy, sehogyan, bárhogy* stb.

3 Az irányhármasság szerint, azaz a térbeli és időbeli szemlélet három iránya szerint:

- tartamjelentésűek – a *hol, mikor* kérdésre felelők: *itt, most*;
- előzményjelentésűek – a *honnán, mettől, mióta* kérdésre felelők: *alulról, mögülem, régtől, mióta* stb.
- végjelentésűek – a *hová, merre, meddig* kérdésre felelők: *fel, alá, hozzá, mögém, mára, akkorra, meddig, semmikorra* stb.

A tartalmas határozószók

A tartalmas határozószóknak van viszonylag pontos határozott jelentéstartalmuk. Jelölhetnek:

- a) **helyet:** *kint, bent, oldalt, körös-körül, véges-végig, távol, messze, otthon* stb.
- b) **időt:** *most, rögtön, tavaly, tegnap, réges-régen, korán, maholnap, ismét, újra, újból, jövet, menet* stb.
- c) **elvontabb körülményeket:** *jól, vaktában, inkább, hirtelen-váratlan, valóban* (módatározószók), *igen, nagyon, jócskán* (fokhatározószók), *örömet, egyedül, hanyatt* (állapothatározószók) stb. – ezek gyakran egynél több körülményre is utalhatnak.

A tartalmas határozószókhöz soroljuk a *személyragos határozószókat* – a személyes névmás hiányzó ragos és névutós alakjait helyettesítő szavakat is: *(én)bennem, (te)nálad, (ő)hozzá, (mi)mellettünk, (ti)szerintetek, (ő)nélkülük*.

A melléknevek *-lag, -leg, -n, -an, -en, -ul, -ül* ragos alakjait nem tekintjük határozószónak! A *szépen, boldogan, rosszul, remekül, házilag, kézileg* – ragos melléknevek!

A tartalmas határozószók közül a helyet és időt jelölők többé-kevésbé pontosan tükrözik az irányhármasságot. Ha nincs meg mindhárom alakjuk, akkor a megfelelő irányulás kifejezésére ragot kap a határozószó. Az elvontabb határozószók többsége tartamjelentésű.

A szemléleti irányhármasság a tartalmas határozószók rendszerében

	előzményjelentés	tartamjelentés	végjelentés
helyhatározószók	fentről	fent, fenn	fel
	kintről	kint, kinn	ki
	messziről	messze	messzire
	közelről	közel	közelre
	belőlem, belőled	bennem, benned	belém, beléd
	mögülem, mögüled...	mögöttem, mögötted...	mögém, mögéd...
időhatározószók	mostantól	mostan	mostanáig
	tegnaptól, tegnaptól	tegnap	tegnapig, tegnappra
	estétől	este	estig
	régtől	rég, régen	-
	-	korán	-
	-	újra	-
	-	egyszeriben	-
	-	egyszerre	-

201. Elemezzétek az alábbi mondatok tartalmas határozószóit jelentésük és a szemléleti irányhármasság szerint!

- 1 Elmennék én haza, itt hagynám ezeket, örömet itt hagynám, de most már nem lehet...
- 2 Hát hogymint vagytok otthon, Pistikám?
- 3 Egész úton – hazafelé – azon gondolkodám: miként fogom szólítani rég nem látott anyám.
- 4 Utóbb, midőn a bornak edénye kiürült, én írogatni kezdtem...
- 5 Tele pénzzel ez a kövér erszény.
- 6 Itt benn vagyok a férfikor nyarában.
- 7 Közel s távolban semmi fény, csak mécsvilágom s honszerelmem ég.
- 8 S mindig tovább mennek, tovább, s ki legszebben hízolg, az boldog.
- 9 Egy nemzet és két ország hallja meg, mi bennem eddig titkon forra csak!
- 10 Kívül-belül szomorú csárda ez a Kutyakaparó, éhen-szomjan szokott itt maradni a jámbor utazó.
- 11 A csatajelt, a csatajelt zajongó lelkem alig várja.
- 12 Mit állsz itt hiába?

Petőfi Sándor verseiből

202. Rajzoljatok három rubrikát a szemléleti irányhármasságnak megfelelően! Írjátok be az alábbi határozószókat a megfelelő rubrikába és pótoljátok a hiányzó alakokat úgy, hogy teljes legyen (ha lehet) az irányhármasság!

be, lent, távol, lépten-nyomon, otthon, ma, holnap, reggel, unos-untalan, rögtön

A névmási határozószók

A névmási határozószók csak utalnak valamely helyre, időre vagy elvontabb körülményre.

Jelentésük lehet kérdő, mutató, vonatkozó, határozatlan vagy általános névmási jelentés.

A névmási helyhatározószók

Irányhármasság/ névmási jelleg	előzményjelentés	tartamjelentés	végjelentés
kérdő névmásiak	honnan, mer- ről, mettől	hol	hová, merre, meddig
mutató névmásiak	innen, eminnen innentől	itt, emitt	ide, emide idáig
	onnan, ugyanonnan onnantól	ott, ugyanott	oda, ugyanoda odáig
vonatkozó névmásiak	ahonnan, amerről amettől	(a)hol	(a)hová, (a)merre (a)meddig
határozatlan névmásiak	valahonnan, valamerről néhonnan	valahol néhol	valahová nehová
általános névmásiak			
összefoglalók	mindenünnen, mindenhonnan	mindenütt mindenütt	mindenüvé mindenhova
megengedők	bárhonnan akárhonnan	bárhol, akárhol	bárhová akárhová
tagadók	sehonnan semerről semettől	sehol	sehová semerre semeddig

A névmási időhatározósók

Irányhármasság/ névmási jelleg	előzményjelentés	tartamjelentés	végjelentés
kérdő névmásiak	mióta, mikortól	mikor	meddig, mikorra
mutató névmásiak	ekkortól	ekkor, ugyanekkor	eddig, ekkorra
	akkortól azóta	akkor, ugyanakkor ilyenkor	addig, akkorra
vonatkozó névmásiak	(a)mióta	(a)mikor amint	(a)míg, (a)mikorra mire
határozatlan névmásiak		valamikor néha, néhanap egyszer olykor-olykor egykor	valamikorra
általános névmásiak			
összefoglalók	mindöröktől	mindig, mindenkor	mindörökre mindörökké
megengedők		bármikor akármikor	
tagadók		soha semmikor	

Az elvontabb körülményekre utaló névmási határozósók:

- a)** kérdők: *hogyan, miként, miképpen, miért, minek* stb.
- b)** mutatók: *így, úgy, ekképp(en), ekként, akként, emígy, amúgy, ugyanígy, ugyanúgy, éppígy, éppúgy, ezért, azért, emiatt, amiatt, eszerint* stb.
- c)** vonatkozók: *ahogy(an), (a)mint, (a)miképp(en), (a)mért* stb.
- d)** határozatlanok: *valahogy(an), valamiképpen, némiképp(en), némileg* stb.
- e)** általános névmásiak:
 - összefoglaló értelműek: *mindenhogy(an), mindenképp(en),*
 - megengedő értelműek: *bárhogy(an), akárhogy(an), bármiképp(en),*
 - tagadó értelműek: *sehogy(an), semmiképp(en).*

203. Elemezzétek az alábbi mondatok névmási határozószóit!

- 1 Ott essem el én, a harc mezején... *(Petőfi)*
- 2 Hol kedves a vendég, ebe sem éhezik. *(Arany)*
- 3 Hol a boldogság mostanában? *(Petőfi)*
- 4 Ha kérdik, hogy vagyok, mondd meg, hogy rab vagyok. *(Népdal)*
- 5 Valaha tán ő is hozzám édesedik... *(Arany)*
- 6 Ó érzem én, hogy mindörökre vége. *(Juhász Gyula)*
- 7 Bárhová visz szerencsétek, ezt a hazát szeressétek! *(Szász Károly)*
- 8 Betyárlegény ül a lovon, fel-felsőhajt olykor-olykor. *(Népdal)*
- 9 A felhők közt néhol már látni az eget. *(Köznyelv)*
- 10 A kár mégis némiképpen haszonra fordult. *(Jókai)*
- 11 Mire az óra egyet üt: üres a híd, csend mindenütt. *(Arany)*
- 12 Kicsi vagyok, nagy az eszem, mikor adnak, akkor eszem. *(Népköltés)*

204. Pótoljátok az alábbi határozószókhöz a hiányzó megfelelőiket úgy, hogy teljes legyen az irányhármasság! Elemezzétek a határozószókat!

ugyanitt, éppoda, amióta, addig, onnan

205. Írjátok ki az alábbi népdalból a határozószókat és elemezzétek a tanult szempontok szerint!

Elszaladt a csikós lova,
Gyalog maradt a gazdája.
Mit ér a csikós ló nélkül?
Csak úgy tébláb, esze nélkül!
Haszna neki csak addig van,
Míg a lova alatta van!

33. A határozószók helyesírása

- 1 Néhány határozószónk két alakban használatos: *lenn – lent, fenn – fent*, (tájnyelvi *a fõnn – fõnt*), *benn – bent, kinn – kint* (a *künn – künt* régies vagy tájnyelvi forma).
- 2 A *ki, le* határozószók középfokát a kiejtés szerint írjuk: *kijjebb, lejjebb*. A *fel, be* középfoka: *feljebb, beljebb*.
- 3 A határozószók után álló tagadószót különírjuk: *sehol sem, semmikor sem, sehogy sem*. Kivétel: *sohasem – sohase*.
- 4 Egybeírjuk a szoros összetétellé vált határozószókat: *maholnap, minap, néhanap(ján), körülbelül, csudamód, szemlátomást* stb.
- 5 Egybeírjuk a névutós névszóból alakult határozószókat: *tavalyelőtt, tegnapelőtt, délelőtt, délután, holnapután, egyfelől, másfelől, egyfelé, másfelé, mindenfelől, mindenfelé, régóta, nap-hosszat*; így a mutató névmások névutós alakjaiból alakultakat is: *ezelőtt, azelőtt, ezután, azután, emellett, amellett, efelől, afe-lől, eközben, aközben* stb. (de: *ez előtt a ház előtt* (melyik ház előtt?); *az után az eset után* (melyik eset után?); *e mellett a fal mellett* (melyik fa mellett?) stb.)
- 6 Egybeírjuk az *egy-* előtagú összetételeket: *egyáltalán, egyaránt, egyhuzamban, egykettőre, egykönnyen, egyrészt, egyszóval, egy-végből, egyvégtében*. Ügyeljünk azonban, mert ezek tagjai önálló névszók is lehetnek:

határozószó:	önálló névszó:
fõz, mos, takarít, <i>egyszóval</i> min-dent megcsinál	csak ennyit mondott, <i>egy szóval</i> se többet
<i>egyrészt</i> örülök, hogy eljöttek, <i>más-részt</i> viszont sok problémát okoztak	az összegből <i>egy részt</i> én kaptam, két részt pedig a szüleim
ha már itt vagy, <i>együttal</i> intézzük el ezt az ügyet is	jó, ha nem kell odamennem: lega-lább <i>egy úttal</i> kevesebb

- 7 Egybeírjuk a *mind-, minden-* előtagú összetételeket: *mindedig, mindörökké, mindegyre, mindinkább, mindjobban, mind-máig, mindennap, mindenáron, mindenekelőtt, mindenhogyan, mindenhol* stb. (de: *mind ez ideig*).

De ezek tagjai is lehetnek önálló szók:

határozószó:	önálló névszó:
<i>mindjobban</i> belejött a gyaloglásba	a fiúk <i>mind jobban</i> szerepeltek, mint tavaly
<i>mindenáron</i> dolgozni akar	rossz piac volt: <i>minden áron</i> alul kelt el

- 8 Néhány határozószóval egybeírjuk a *nem* módosítószót: *nemigen*, *nemhiába*, *nemkülönben*, *nemrég(en)*, *nemsokára* (de: *nem sokáig*).
- 9 Kötőjellel írjuk az ellentétes tagokból alakult összetételeket: *fel-le*, *oda-vissza*, *ide-oda*, *innen-onnan*, *imitt-amott*, *előre-hát-ra*, *derűre-borúra*, *télen-nyáron*, *úgy-ahogy*, *hébe-hóba* (eredetileg: *hévbe-hóba*), *csára-hajszra*, *jobbra-balra*, *lépten-nyomon* stb.; de: *összevissza*.
- 10 Kötőjellel írjuk a változatlan vagy módosított alakban való kettőzéseket: *alig-alig*, *olykor-olykor*, *néha-néha*, *nagyon-nagyon*, *réges-régen*, *végestelen-végig*, *unos-untalan*, *folyton-folyvást*, *szűnös-szüntelen*, *telis-tele*, *egyed-egyedül* stb.

206. Értelmezzétek a határozószók jelentését az alábbi kifejezésekben, indokoltok meg a helyesírásukat!

nemigen töri magát	mindenáron el akar utazni
szemlátomást emelkedik a vízszint	mindinkább a fizikára összpontosít
még jóformán gyerek	folyton-folyvást zavar a munkámban
hovatovább mindegyre jobban van	csak sóhajtozik egyre-másra
derűre-borúra vásárol, költekezik	máholnap itt a tél
hébe-hóba jön el hozzánk	már itt-ott húsz éves vagy
lépten-nyomon új adatokat talál	hívogatják nyakra-főre, de ő nem megy

207. Másolás közben írtok helyesen a zárójelbe tett szavakat, indokoltok meg a helyesírásukat! (Segítségetekre lesz, ha rákérdeztek!)

- 1 (Minden ~~nap~~) meglátogatom a nagymamát. – (Minden nap) munkában telik el. 2 A sok gyerek (mind ~~addig~~) maradt a teremben, míg el nem állt a zápor. – Pali (mind ~~addig~~) olvasott, míg el nem fáradt. 3 (Egy könnyen) megoldható feladat nem sok időt vesz igénybe. – Ezt a feladatot (egy ~~könnyen~~) megoldjuk. 4 Közü-

lük egy sem akar tanulni: (mind inkább) kapálni menne. – Kati (mind inkább) belátta, hogy ez így helyes. ⑤ Ez a szabály, (e szerint) kell eljárnunk, – Már nincs láza, (e szerint) nincs is ok aggodalomra. ⑥ Álljunk meg (ez alatt) a fa alatt – Van még egy jó hetem, (ez alatt) elkészülök a munkával. ⑦ (Hova tovább) egyre hűvösebb az idő. – Eddig már eljutottunk, de most (hova tovább)?

208. Írjátok ki a szövegből és elemezzétek a határozószókat!

A csodaszarvas

Történt egyszer, hogy Hunor és Magyar vadászat közben messze elkalandoztak, és már jócskán a Meotisz mocsarai közt bolyongtak. Ekkor hirtelen egy nőstény szarvas bukkant fel előttük, ők pedig mindjárt üldözőbe vették.

Futott a szarvas, majd nagy hirtelen nyom nélkül végleg elenyészett a vadászok szeme elől. Sokáig keresték, de sehogy sem tudták megtalálni.

Ahogy a szarvasat keresték, az egész mocsaras helyet keresztül-kasul bejárták, és barmok legeltetésére nagyon alkalmasnak találták.

Ezután visszatértek atyjukhoz, engedélyt kértek tőle, és amint azt megkapták, minden jószágukkal a meotiszi mocsarak közé költöztek.

Meotisz tartományát mindenfelől tenger veszi körül, egy igen keskeny gázlót kivéve. Folyói egyáltalán nincsenek, de fűvekben, fáknban, halban, vadban egyaránt bővelkedik.

Hunor és Magyar ott megtelepedett, és öt éven át onnan ki sem mozdult.

A hatodik évben elindultak, és a pusztában véletlenül rábukantak Belár király fiainak feleségeire... Éppen a kürt ünnepét ülték: a zene hangjára táncot jártak. Ekkor őket elfogták és minden jószágukkal együtt magukkal ragadták a meotiszi mocsarak közé. Az alánok fejedelmének, Dulának két lányát is elfogták, az egyiket Hunor, a másikat Magyar vette feleségül. Az összes hunok és magyarok tőlük származnak.

Jordanes és Kézai Simon krónikája nyomán

Hunor és Magyar – mondai hősök, Enech fiai, az onogur és a magyar népnév megszemélyesített megjelenítői

Meotisz – az Azovi-tenger ókori neve

34. Az igenevek

Az igenevek **átmeneti szófajok**: egyrészt igei, másrészt főnévi, melléknévi, illetőleg határozószói sajátosságaik vannak, vagyis az **igei jelentést főnévi, melléknévi, illetőleg határozószói jelentéssé alakítva fejezik ki** a képzőik segítségével.

Valamennyi igenév **igéből képzett szó**. Minden igenévnek saját képzője van, amely meghatározza az igenév toldalékolási lehetőségeit is.

Az igeneveket *szófaji értékük* alapján csoportosítjuk (ami mondatrészi szerepüket is megszabja):

- főnévi igenév – bármilyen mondatrész lehet, mint a főnév;
- melléknévi igenév – ugyanolyan mondatrész lehet, mint a melléknév;
- határozói igenév – mindig határozó, mint a határozószó.

Igei sajátosságuk viszont, hogy ugyanúgy bővíthetők, mint az ige: lehet tárgyuk (ha tárgyias ige az alapszavuk), határozójuk, de nem lehet jelzőjük.

Az igenév a bővítményeivel együtt **igeneves szerkezetet** alkot, amely mellékmondattal egyenértékű (átalakítható mellékmondattá, ha az igenevet visszaváltoztatjuk igévé).

Például: Kimentünk a hegyre **leszüretelni a korai szőlőt**. (*igeneves szerkezet*)

Kimentünk a hegyre, **hogy leszüreteljük a korai szőlőt**. (*mellékmondat*)

35. A főnévi igenév

A főnévi igenév *-ni* képzős igei származékszó, amely **az elvont cselekvést, történést, létezést fejezi ki**, azaz úgy, hogy nem utal sem a cselekvő személyére, sem a cselekvés módjára és idejére: *dolgozni, énekelni, írni, aludni* stb.

A *nincs, sincs* kivételével minden igéből létrehozható, de a *van, lehet* igék főnévi igenevét ritkán használjuk, csak ezekben a tőismétlő szerkezetekben: *vanni van, lehetni lehet*.

A főnévi igenév jelentése leginkább az igéből képzett *-ás, -és* képzős elvont főnevek jelentéséhez hasonló:

Dohányozni tilos. – A dohányzás tilos.

Kihajolni veszélyes. – A kihajolás veszélyes

A mondatban bármilyen mondatrész lehet, mint a főnév (bár jelző csak ritkán), de ugyanúgy (tárggyal, határozóval) bővíthető, mint az ige:

Megismerni a kanászt fürge járásáról. (*állítmány*)

Nem kell mindent mellre **szívni**. (*alany*)

Tudok **örülni** a madarak dalának. (*tárgy*)

Elindult szerencsét **próbálni**. (*határozó*)

Ideje **hazamenni**. (*birtokos jelző*)

Alaki viselkedését tekintve különbözik a főnévtől: nem kaphat sem viszonyragokat, sem jeleket, csak névszói személyragok járulhatnak hozzá, s csupán akkor, ha alanyként szerepel.

A főnévi igenév alanyként leginkább a *kell, lehet, illik, tetszik, szabad* személytelen igéekkel, az *illő, lehetséges, szükséges, lehetetlen, szükségtelen* stb. melléknevekkel kifejezett állítmány mellett szerepel. Mivel az állítmány is személytelen, a főnévi igenév jelölte cselekvést úgy tudjuk személyre vonatkoztatni, hogy az igenevet személyragozzuk: *Indulnod kell* (neked, a 2. személynek).

A főnévi igenév személyragjai az egy birtokra utaló birtokos személyragokkal azonosak (azzal a különbséggel, hogy a 3. személyben nincs *j-s* változat). Az 1. és 2. személyben elvész a *-ni* képző magánhangzója.

A főnévi igenév személyragozása:

	Egyes szám:		Többes szám:	
1. személy	várom	kérnem	várnunk	kérnünk
2. személy	várod	kérned	várnotok	kérnetek
3. személy	várnia	kérnie	várniuk	kérniük

A többes 3. személyű *látniok*, *kérniök* alakok régiesek.

A főnévi igenév személytelen cselekvését úgy is személyre vonatkoztathatjuk, hogy a cselekvőt *-nak*, *-nek* ragos határozóval nevezük meg. Hasonlítsd össze:

személyragos alak:	határozós szerkezet:
dolgoznom kell	nekem dolgozni kell
tanulnod kell	neked tanulni kell
látnia kell	neki, Palinak látni kell.

A kétféle személyre vonatkoztatás együtthasználata (*nekem dolgoznom kell*) fölösleges. Csak akkor igazolt, ha a cselekvés iránya nem világos.

Például: *Bélának segíteni kell.* (= Béla szorul segítségre)

Bélának segítenie kell. (= Béla tartozik segíteni)

A főnévi igenév gyakran igekötős. Igekötője szórendi szempontból úgy viselkedik, mint az igealakokban: *leírni vagy nem írni le, le fogja írni, le kell írni* stb.

A főnévi igenév és igekötője közé sokszor ige ékelődik be: *el akarom mondani* (mit akarok? – *elmondani*), *ki tudod számítani* (mit tudsz? – *kiszámítani*), *el találja vinni, meg szeretnének kérdezni, ki bírjátok fizetni* stb. Ügyeljünk az ilyen szerkezetek helyesírására!

A főnévi igenévnek fontos szerepe van az igeragozásban: az összetett jövő idejű alakokban az alapige cselekvését jelöli: *elmegyek* – *el fogok menni, megbánod* – *meg fogod bánni* stb.

209. Keressétek ki a Kosztolányi Dezső verseiből vett szemelvényekből a főnévi igeneveket, határozzátok meg mondatrészi szerepüket! Ha az igenév igeneves szerkezet alaptagja, határozzátok meg a bővítményeket is!

Beh jó nekem, hogy nem kell élni,
csak az üllőre ráalélni,
engedni szépen, mit se tenni,
csak fájni így és várni, lenni.

A vad kovács

Már megtanultam nem beszélni,
egy ágyban hálni a közönnyel,
dermedten, élet nélkül élni,
nevetni két szememben könnyel.

Tudok köszönni ostobáknak,
bókolni is, őrzöngve, dúltan,
hajrázni, ha fejemre hágnak,
az életet már megtanultam.

Már megtanultam

Jobb is nekem nem nézni az egészbe,
belefogózni egy-egy csonka részbe,
és állni ottan
jéggé fagyottan.

Kétségbeesés

210. Elemezzétek szerkezetileg az alábbi főnévi igeneveket, határozzátok meg a szótó típusát!

fenni, kenni, lenni, tenni, hinni, enni, aludni, nyugodni, verekedni, menni

211. Az alábbi igékből képezzetek főnévi igenevet, és írjátok le a kapott igenevek személyragozott alakosorát!

néz, vesz, ugrik, csuklik, esküszik, nő

212. Szükséges-e vagy fölösleges a főnévi igenév személyragozása az alábbi mondatokban?

- ① Lehet indulnotok a vonathoz. ② Válaszolnod kell a kérdésre.
③ Neked kell válaszolnod a kérdésre. ④ Nekem is levelet kell írnom a barátunknak. ⑤ Kati már rég nem írt nekem, ideje lenne

írnia. ⑥ Nekem adnom kell a barátomnak egy jó ötletet. ⑦ A társamnak segítenem kell. ⑧ A társamnak segítenie kell nekem.

213. Másoljátok le az alábbi mondatokat, indokoljátok meg a kiemelt igekötő egybe- vagy különírását!

① **Meg** tudtam a gázszerelő lakcímét. ② **Meg** tudtam oldani a problémámat. ③ Majd **le** tudjuk valahogy a vizsgákat is! ④ A szöveget **le** tudjuk fordítani angolra. ⑤ **El** fog a rémület, ha eszembe jut. ⑥ Az ügy **el** fog rendeződni. ⑦ A halász naponta sok halat **ki** fog. ⑧ Az igazság végül **ki** fog derülni. ⑨ Sokat **ki** bír az ember. ⑩ Apó még **ki** bír menni az utcára. ⑪ A küzdelemben **le** bírta az ellenfelét. ⑫ **Le** bírta küzdeni az indulatát.

36. A melléknévi igenév

A melléknévi igenév ige és melléknév között átmenetet képező szófaj: igéből -ó, -ő; -t, -tt; -andó, -endő képzővel létrejött származékszó, amely **az alapige cselekvését tulajdonságként nevezi meg.**

Például: *zúgó szél* – olyan szél, amelynek az a tulajdonsága, hogy zúg;
nyíló virág – olyan virág, amely éppen nyílik;
fáradt ember – olyan ember, aki elfáradt;
írott szöveg – olyan szöveg, amelyet leírtak stb.

A melléknévi igenév jelentésének idővonatkozása is van: a mondat állítmányának idejéhez viszonyítva kifejezhet:

- egyidejűséget: *Sétálunk a szitáló esőben. Ültünk a száguldó autóban.*
- előidejűséget: *Ülök a terített asztalnál. Aszalt gyümölcsöt vettem.* (= a gyümölcs meg volt aszalva már azelőtt, hogy megvettem)
- utóidejűséget: *Várom a jövőő éveket.* (= csak ezután fognak jönni)

E viszonyításnak megfelelően a melléknévi igenévnek három faja van:

1 A folyamatos melléknévi igenév **-ó, -ő** képzős, a tulajdonságként megnevezett cselekvést folyamatosnak, az állítmánnyal egyidejűnek jelzi:

Ragyogó napfényben fürdik az **őszülő** táj.

Zümmögő méhek szálltak az **illatozó** virágokra.

2 A befejezett melléknévi igenév **-t, -tt** képzős, a tulajdonságként megnevezett cselekvést befejezettnek, a mondat állítmányához képest előidejűnek jelzi:

Lehunyt szememre nem jött álom.

Meglocsoltam a **kiültetett** palántákat.

3 A beálló melléknévi igenév **-andó, -endő** képzős: a tulajdonságként megnevezett cselekvést beállónak, az állítmányhoz képest utóidejűnek jelzi:

Összeszedtük a **kidobandó** kacatokat. (=) amelyeket ki fogunk dobni

A **leendő** sógorommal utaztam. (=) csak ezután lesz sógorom

Átmeneti szófaji jellegéből következik, hogy a melléknévi igenév ugyanolyan mondatrész lehet, mint a melléknév, de ugyanúgy bővíthető, mint az ige (lehet tárgya, határozója, sőt alanya is).

A mondatban tehát leggyakrabban:

• jelző:

Álomba **ringató** zenét hallgattunk. (a tárgy jelzője, amelyet határozó bővít)

Búsulnak a lombjukat **hullató** fák. (az alany jelzője, melyet tárgy bővít)

A szél **kidöntötte** fákat eltakarították a munkások. (a tárgy jelzője, alany bővíti)

• határozó:

Halálra **rémülten** nézett rám. (határozó, határozói bővítménnyel)

A barátom **helyeslőleg** bólogatott.

• állítmányként inkább csak a folyamatos és a beálló melléknévi igenév használatos:

Ez a dolgozat **kitűnő**. A becsület nem **eladó**.

A jó tanács **megszívlelendő**. A jó példa **követendő**.

A befejezett melléknévi igenév állítmányként fura, mivel alakja egybeesik az ige múlt idejével, s így ez az alany cselekvéseként érthető félre, annak tulajdonsága helyett:

A probléma megoldott. (Helyesen: A problémát *megoldottuk*, vagy: A probléma *meg van oldva*.)

A szállás **biztosított** a vendégeknek. (Helyesen: *biztosítva van* vagy a szállást *biztosítjuk*)

Alaki tekintetben a melléknévi igenév úgy viselkedik, mint a melléknév:

Kaphat többes jelet, viszonyragokat, de nem fokozható (s így a kijelölő *-ik* jel sem járulhat hozzá):

- *szaladó gyerek* (de nincs szaladóbb, legszaladóbb!)
- *megírt levél* (de nincs megírtabb, legmegírtabb levél!)

Fokjelet csak akkor kaphat, ha melléknevesül:

- *riasztó jelzések* – *riasztóbb, legriasztóbb* jelzések;
- *unott hangulat* – *unottabb, legunottabb* hangulat.

Mindhárom melléknévi igenév lehet:

- **cselekvő értelmű**, ha az igenév jelölte cselekvésnek alanya a tulajdonsághordozó:

olvasó gyerek (gyerek az, akinek tulajdonsága, hogy olvas), *rohanó* idő, *érett* gyümölcs, *kipirult* arc, *sült* hús, *felfordult* világ, *megáradt* patak, *jövendő* évek, *leendő* anyós, *adandó* alkalom stb.;

- **szenvedő értelmű**, ha az igenévi cselekvésnek tárgya a tulajdonsághordozó:

kiadó szoba (szoba, amelynek az a tulajdonsága, hogy kiadják), *eladó* lány, *megoldható* feladat, *ehető* gomba, *várt* vendég (\Rightarrow akit vártak), *adott* szó, *kifogásolt* szóhasználat, *feldíszített* fenyő, *megoldandó* feladat, *kiegészítendő* felelet, *leírandó* szöveg stb. \Downarrow

Melléknévi igenevet minden igéből képezhetünk (kivétel: nincs, sincs).

A *van* igének csak folyamatos és befejezett melléknévi igeneve van: **való dolgok, rég volt idők**.

A *lesz* melléknévi igenevei: *levő, lett, leendő*.

H. 4. **214.** Elemezzétek az alábbi mondatok melléknévi igeneveit! Határozzátok meg mondatrészi szerepüket!

- 1 Fájdalmasak a fák. Összebújt testük sötét és hideg.
- 2 Szemembe gyűjtöm össze egy szelíd távol csillag remegő sugarát.
- 3 Látjuk virágzó ifjúságot, mely büszkén és bízón néz a jövőbe.
- 4 Addig? Ó, addig folytassuk tovább átkozott, áldott magyar életünket.
- 5 Bűvölni állt az utca.
- 6 Bús gyársziréna bűgött, majd kopott sínjén villamos jajdult ki a térre.
- 7 Figyelsz-e még a tespedt, tompa csendre?
- 8 Országunk csorbult, tépett a gúnyánk.
- 9 Már oly kusza a tünde rajz, mint visszafénylő, kedves arc szétrezgő képe vad vízen, mint lázalomkép, lenge árny, cikázó galambsziluett lánggal égő város felett, füst közt vonagló gyenge szárny.
- 10 Ismeritek a fájó muzsikát, mellyel szelíden száll az esti szellő?...
- 11 Szűrő zaj sír a légben, arcomba mintha fájó cseppeket söpörne.

Tóth Árpád verseiből

215. Képezzetek folyamatos és befejezett melléknévi igenevet az alábbi igékből! Miért változik meg a szótó a származékokban?

mozog, érez, sző, lő, tesz, visz, alszik, nyugszik

216. Írjátok ki az alábbi szemelvényből a melléknévi igeneveket, határozzátok meg a fajukat! Mindegyik mellé írjátok oda azt az igét, amelynek származéka az igenév!

A zord szilágysági síkságon ősz és egyedülvalóság volt. Nem volt külön út és tarló: végtelen sártenger folyta be a horizontot. Az ég, didergő szürke ég cseppekbe nem verődő finom sírása mint

hideg verejték verte ki a testét. A nyomorult, kopott testet, melynek rozoga, összeszorult ketrecében a falánk kutya, a halál marta a szétmálló, ziháló tüdőt, a vonagló szívet, s öblös hangján ki-kiugattott... Az agyagos, gonosz, cuppogó sár úgy megfogta majdnem térdig süppedő lábait, hogy minden lépése elkeseredett harc volt az ellenséges földdel.

Szabó Dezső nyomán

217. Írjatok rövid tájleíró fogalmazást Sütő János „Ősz a hegyekben” c. festménye alapján! Fogalmazásotokban használjatok melléknévi igeneveket!

37. Melléknévi igenevek főnevesülése és melléknevesülése

A melléknévi igenév könnyen **főnevesül**, úgy, hogy az igenévi jelzős szerkezetből elmarad a főnévi jelzett szó, s az igenévi jelző magára veszi annak szófaji szerepét:

- *ebédlő szoba* (milyen?) – *ebédlő* (mi?)
- *tanító mester* (milyen?) – *tanító* (ki?)
- *üldözött személy* (milyen?) – *üldözött* (ki?)
- *fagylalt édesség* (milyen?) – *fagylalt* (mi?)

Például: író, költő, szerző, könyvelő, kereskedő, futó, úszó, vívó, bokszoló, sportoló, vonalzó, bélyegző, emelő, legyező, vádlott, körözött, halott, jöttment, kismizmizett, sült, pörkölt, felvágott, jövőendő, osztandó, halandó, teendő stb.

Melléknevesül a melléknévi igenév, ha benne háttérbe szorul a cselekvés történés képzelete, és felerősödik a tulajdonságjelentés. Például a *sápadt arc* nem biztosan azért olyan, mert *elsápadt*: lehet, hogy sosem volt piros, a *rakott szoknya* láttán is a tulajdonság ötlük szemünkbe, nem is gondolunk arra, hogy azt valaki berakta.

Különösen könnyen melléknevesülnek az igekötő nélküli melléknévi igenevek, ha nincs bővítményük. Melléknevesülve akár fokozhatók is.

Példánul: sápadt arc – sápadtabb, legsápadtabb arc;
hódító külső – hódítóbb, leghódítóbb külső;
hajlott korú – hajlottabb, leghajlottabb korú;
kopott ruha – kopottabb, legkopottabb ruha;
gyűrött sál – gyűröttebb, leggyűröttebb sál stb.

A főnevesült vagy melléknevesült melléknévi igenevek ugyanakkor eredeti jelentésükben is élnek a nyelvben:

a virágokat **porzó** méhek (igenév) – a virág **porzója** (főnév);
oldott kéve (igenév) – **oldott(abb)** hangulat (melléknév).

218. Az alábbi mondatok közül melyekben főnevesül vagy melléknevesül a melléknévi igenév? Válaszotokat indokoljátok meg!

- 1 Szép volt a múlt, várjon ragyogva rátok még szebb jövő, még dúsabb jutalom. (Tóth Árpád)
- 2 Vén gulyás ül a karszéken, múlt időkre emlékeztet. (Arany)
- 3 Ha éhség veri életem: felzúg belőlem az éhezők bánata. Ha szomjúság csavarja lázba testem: síráson a szomjazók vitorlája a megenyhítő jövő felé! (Szabó Dezső)
- 4 Etessétek télen az éhező, fázó madarakat!
- 5 Rabolni kezdték a gyámolától elesett hazát. (Petőfi)
- 6 A szegénynek, elesettnek minden fáj, ami nyomorúságára emlékezteti. (Tolnai Lajos)
- 7 Mint az örült, ki letépte láncát, vágatott a Tisza a rónán át. (Petőfi)
- 8 A szalonokban a könyv is hamis, az utcán hű az örült kacaj is. (Ady)
- 9 A szekrénybe teendő könyveket le kell porolni.
- 10 Beszéljük meg gyorsan, hogy mi holnapra a teendő.
- 11 Az élők meglapulnak, megszólalnak a holtak. (Illyés Gyula)
- 12 A ködből kinyúló havas csúcsok, mint egy veszteglő kikötő. (Illyés Gyula)

219. Eredeti funkciójukban szerepelnek-e vagy melléknevesülnek a melléknévi igenevek az alábbi kifejezésekben? Válaszotokat indokoljátok meg!

I

az úton haladó szekér – haladó nézetek
élesen csengő telefon – csengő hang
szemére húzott sapka – húzott szoknya
félrerántott kormány – rántott leves
a polcra rakott üvegek – rakott krumpli
az újságban olvasott hirdetmény – olvasott ember

II

a tegnap elmaradt órák – elmaradott nézetek
a táblára írt mondat – írott szöveg
a sor végére állt gyerek – állott víz
kézzel szőtt szőnyeg – szövött pamutáru
a kőbe rótt betűk – rovott múltú egyén
a zakóra varrt gombok – varrott talpú cipő
az ötven évet meghaladt korosztály – meghaladott álláspon

220. Foglaljátok mondatpárokba az alábbi szavakat úgy, hogy egyikben igenévként, másikban főnévként szerepeljenek!

költő, evező, sportoló, felvágott, mondandó

221. Olvassátok el az alábbi szöveget, határozzátok meg a közlésfajtáját! Írjátok ki a szövegből és elemezzétek a melléknévi igeneveket, határozzátok meg, milyen igei alapszóból vannak képezve! A főnevesülteket húzzátok alá!

Hogyan készül a vaj

A házilag készítenő vaj eszköze a köpülő, amelyben a tejfelt függőleges irányban mozgó verővel ütögetik, köpülik.

A köpülő dongákból összeállított, két részből álló csonka kúp alakú faedény, amelynek teteje egyetlen, középen kilyukasztott deszkalap, ezt felfelé szélesedő csonka kúp alakú palást veszi körül és szorosán beilleszti az alsó rész szájába. A köpülő verője hosszú nyél végére erősített, átluggatott kerek deszkalap, mely a fel-le történő ritmikus mozgás során kicsapja a tejfelből a zsiradékot, ez áll össze vajjává. A megmaradó tejszerű savanykás folyadék a frissítő hatású író.

A köpülő neve tájanként változó. Északkeleten zurbolónak, zürbölőnek, Erdélyben vajverőnek, a Dunántúlon vajrázónak nevezik.

Folyóiratból

38. A határozói igenév

A határozói igenév *-va, -ve, -ván, -vén* képzős igei alapú származékszó, az alapszóban megnevezett **cselekvést, történést, léte-zést körülményként** fejezi ki. Szófaji értéke tehát azonos a határozószóéval.

Például: Zúgva, bőgve törte át a gátot...

(*Petőfi*) (= ilyen állapotban)

Rám gondol, szántván, a paraszt.

(*József Attila*) (= amikor szánt)

A méhek zümmögve szállnak virágról virágra. (= miközben szállanak)

Határozói igenév a *nincs, sincs* és a ható igék kivételével minden igéből képezhető: *állva, ülve, futva, ázva-fázva, látván, tudván, érezvén* stb.

A *van* ige határozói igeneve a *lévén* (a *lesz* ige származéka):

Ébren *lévén*, hallottam, mit beszélnek.

A határozói igenév alakja mai nyelvünkben változatlan: jeleket, ragokat nem kaphat. A mondatban rendszerint állapot- vagy módhatározó, ritkábban idő- vagy okhatározó. Ugyanúgy bővíthető, mint minden igenév.

Lemenvén a nap, hazaballagtunk. (= amikor lement vagy mert lement)

Gyakran alkot fokozó szerepű töismétlő szerkezetet: *kérve kér* (= nagyon kér), *sírva sír* (= nagyon sír), *tudván tudta* (= nagyon jól tudta), *látván látta, zengve zeng, szállva száll* stb.

Mai nyelvünkben ritka a *-vást, -vést* képzős határozói igenév: *szaladvást jön, rohanvást igyekszik befelé, ne járj az utcán évést* (= úgy, hogy közben eszel), *sietvést jön* stb.

A *-val-vel* képzős határozói igenév csak egyes nyelvjárásokban él:

futval, ütvel, csinálval, adval, nézvel stb.

Néhány határozói igenevünk kettős szófajú: előfordul határozószói szerepben: *lopva, nyilván, folyvást, úgyszólván*, néhány pedig névutóként: *múlva, kezdve, fogva*.

222. Elemezzétek az alábbi mondatok határozói igeneveit!

- ① Alusznak némán a faluk, múltat álmodván dideregve. (*Ady*)
- ② Kis pej lovam arra van rászokva, többet szalad éhen, mint jólakva. (*Népdal*)
- ③ Érkezek is sok had, nem sok idő telvén. (*Zrínyi*)
- ④ Futkosok, mint anyját-vesztett csibe, sírva-csipogatva. (*Juhász Ferenc*)
- ⑤ Sírván siratjuk, hogy vagyunk. (*Ady*)
- ⑥ Szerelem van itt elvetve, reá búbánat ültetve. (*Népdal*)
- ⑦ Gábor Áron rézágyúja fel van virágozva.
- ⑧ Járom a mezőt, járva járom, ... ős bánatát esengve lesem, de a nótáit csupán várom. (*Ady*)
- ⑨ Szűnj, fájdalom, szűnj, kínok kínja már! Halj meg te is, ha minden összezúzva. (*Komjáthy*)
- ⑩ Kéklő virággal hímzett ligetben rejtezve csattog a csalogány. (*Bajza József*)
- ⑪ Földi utunk sírva járva így érünk meg a halálra. (*Szabó Lőrinc*)

223. Mely igék határozói igeneve szerepel az alábbi mondatban?

- ① Hanyatt a fűben fekve bámulja a felhőket.
- ② Mélyen alva találtam a gyereket.
- ③ Küszöbön lévén a vakáció, a gyerekek lázasan tervezgették a nyári programot.
- ④ Kalapját levéve mélyen meghajolt.
- ⑤ Mély lélegzetet vévén, beugrott a medencébe.
- ⑥ Kötelességének eleget téve elégedetten távozott.
- ⑦ A lejtőn lejöve táborot ütöttünk a völgyben.
- ⑧ Feljövén nap, eloszlott a köd.

224. Alakítsátok át az alábbi kifejezéseket úgy, hogy az egyik cselekvés a másiknak a körülményét fejezze ki!

ül és dolgozik	fekszik és olvas	áll és várja a parancsot,
úgy jön, hogy rohan	reszket és belép a szobába	elmúlt a vihar s hazajöttünk

Az igenevek összefoglaló táblázata:

Az igenév faja, képzője	Jelentése	Alaki viselkedése (toldalékai)	Mondatrészi szerepe
főnévi igenév ige + -ni	cselekvés mint elvont dolog	névszói személyragok	bármilyen mondatrész
melléknévi igenév ige + -ó, -ő -t, -tt -andó, -endő	cselekvés mint tulajdonság	-k többesjel, viszonyragok	jelző határozó állítmány
határozói igenév ige + -va, -ve -ván, -vén -vást, -vést	cselekvés mint körülmény	nem kap toldalékot	határozó

225. Elemezzétek az alábbi szemelvény igeneveit!

Otthon türelmetlenül leselkedve várt rám a mezei munka. Abban pedig úgy kellett részt vennem, mintha télen által nem városban lakó diák lettem volna, hanem akkor is falusi gazdának készülő legényke.

Hát dolgozni kezdtem jó reménységgel, gondolván, hogy majd évek múltán amúgy is a fejem fog felülkerekedni. A negyedik osztályt elvégezve azonban igen megcsalt a jó reménység. Az akkor nyáron kiütött első háború a mezei munkát vastagabban, fokozottabban rötta rám, mint ahogy gondolni lehetett volna. A háborúba elvitt férfiakat az itthon hagyott zsenge és öregebb maradéknak pótolni kellett.

Tamási Áron: Szabadság madara c. elbeszélése nyomán

226. Az alábbi mondatokban határozzátok meg az igenevek fajtát és a hozzájuk tartozó bővítményeket! Alakítsátok át mellékmondatná az igeneves szerkezeteket!

- ① Elhívtuk a szerelőt a vízcsapot megjavítani.
- ② Nagy zsvivajt csaptak az udvaron játszó gyerekek.
- ③ A patakon átkelve az erdőhöz értünk.
- ④ A gyerekek igyekeztek lépést tartani a túravezetővel.
- ⑤ Visszavisszük a könyvtárba a kiolvasott könyveket.
- ⑥ Lemosván magunkról az út porát, asztalhoz ültünk.
- ⑦ Befejeződven a nagygyűlés, a tömeg oszladozni kezdett.

39. A kötőszó

A kötőszó mondatrészek vagy tagmondatok, sőt önálló mondatok közötti nyelvtani és logikai viszonyt jelölő szófaj, viszonyzó.

Fogalmi jelentése nincs, csak viszonyjelentése van.

Alakját nem változtatja: nem kaphat toldalékot.

Mondatrészi szerepe nincs.

A kötőszókat több szempont szerint osztályozhatjuk.

1 A kapcsolt tagok jellege szerint lehetnek:

- mondatrészeket és tagmondatokat kapcsolók;
- csak tagmondatokat kapcsolók.

2 Viszonyjelentésük alapján megkülönböztetünk mellérendelő és alárendelő kötőszókat.

a) A mellérendelő kötőszók azonos mondatrészeket vagy független tagmondatokat kapcsolnak; lehetnek:

- **kapcsolatosak:** *és, s, meg, is, sem..., sem, nemcsak, hanem...is:*

én **meg** a barátom; **sem** ma, **sem** holnap; **nemcsak** jó, olcsó **is**;

Zörg az ág **és** zúg a szél. (*Babits*)

Erdő **is** van, makk **is** van. (*József A.*)

- **választók:** *vagy; vagy...vagy; akár...akár:*

engem **vagy** téged; **vagy** ma, **vagy** holnap; **akár** itt, **akár** ott;

Vagy igaz világ lesz, **vagy** nem lesz itt semmi. (*Ady*)

- **ellentétesek:** *de, ám, pedig, mégis, mégse, ellenben, azonban, csak, csakhogy:*

Esik a hó, **mégis** fekete az utca. (*Arany*)

Hívlak, **de** ne gyere!

- **következtetők:** *tehát, hát, így, ezért, ennél fogva, következésképpen, úgyhogy:*

olcsó, **tehát** megfelelő; jóllakva, **ezért** vidáman; hibátlan, **így** kitűnőnek minősíthető;

Gondolkodom, **tehát** vagyok. (Descartes)

Hívtál, **hát** eljöttem.

- **magyarázók:** *hiszen, ugyanis, tudniillik, úgyis, úgyse, különben, vagyis, azaz:*

ajánlok valakit, **vagyis** gondolkodom rajta; jó, **hiszen** nekem való;

Fölnevelem szegényt, **hisz** úgyszincs gyermekem. (Petőfi)

Rágyújtottam a pipára, **azaz** rágyújtottam volna... (Petőfi).

- b) Az alárendelő kötőszók** mellékmondatot kapcsolnak a főmondathoz. Ilyenek: *hogya, mint, ha, mintha, mert, mivel, bár, noha, jöllehet.*

Csak úgy virág, **ha** tarka, csak úgy asszony, **ha** barna. (Petőfi)

S én csüggtem ajkán... szótlantul, **mint** a gyümölcs a fán. (Petőfi)

Gazdag most már a szegény is, **mert** egyenlő és szabad. (Vajda János)

3 A használat módja szerint megkülönböztetünk:

- **egyes használatú kötőszókat:** *és, meg, de, ám, avagy, mert, hogya, noha* stb;
- **egyes vagy páros** (többszörös) használatban is előfordulókat: *is, sem, vagy, akár;*
- **páros kötőszókat:** *nemcsak..., hanem...is; mind..., mind; hol..., hol.*

4 Szófaji értékük alapján megkülönböztetünk:

- **valódi kötőszókat** – ezeknek csak viszonyjelentésük van (ilyenek mind az eddig tárgyaltak);
- **névmási kötőszókat**, amelyeknek a viszonyjelentés mellett van fogalmi jelentésük, ragozhatók és mondatrészi szerepük van. Ilyenek a kereszteződő szófajú vonatkozó névmások (*aki, ami, amely, amilyen, ahány*) és vonatkozó névmási határozószók (*ahol, ahonnan, ahová, amikor, amíg, ahogyan* stb.)

Ezek azonban csak tagmondatokat kapcsolnak, tehát alárendelők.

Például: Megvan, **amit** keresek. Megy, **amerre** a szeme lát.

5 Szerkezete szerint a kötőszó lehet:

- **egyszerű szó:** *és, meg, de, pedig, hiszen* stb.
- **összetett szó:** *hogya, mintha, csakhogy, hogyan, ennél fogva, tudniillik, azaz* stb.

Ezek helyesírására ügyeljünk, mert tagjaik egymás mellett külön szóként is előfordulhatnak:

Tud írni, **mégsem** ír. De: Még **sem** írni, **sem** olvasni nem tud.

Szép, **csakhogy** drága. De: Nem azért mondtam, **csak hogy** tudd!

Jó lenne, **hogya** eljönne. De: Mondtam, **hogy ha** akarsz, elviheted.

A kötőszók és az írásjelhasználat

A kötőszóval kapcsolt tagok közé vesszőt teszünk.

A tagmondatokat kapcsoló kötőszó elé csak akkor teszünk vesszőt, ha a tagmondat élén áll. Ha a tagmondat belsejében áll, a vessző a mondathatárra kerül:

Hát menj, várni tovább **ha** nem bírsz.

A mondatrészeket kapcsoló *és, s, meg, vagy* előtt nem teszünk vesszőt.

Ha közbevetett mondat esetén két kötőszó kerül egymás mellé, közéjük nem teszünk vesszőt:

Mondtam, *hogya* szükség van rám, üzenj. (A 3. tagmondat beékelődik a másodikba. Egyenes mondatrenddel: *Mondtam, hogy üzenj, ha szükség van rám.*)

A kapcsolt mondatrész után álló páros *is,...is, sem,...sem* esetén az első kötőszó után teszünk vesszőt:

Elmegyünk ma **is**, holnap **is** csapatostul.

Füzetet **sem**, tollat **sem** hoztam magammal.

227. Elemezzétek az alábbi mondatok kötőszóit a lehetséges szempontok szerint! Indokoljátok meg az írásjelek használatát!

- 1 Jóról és rosszról nem gondolkozom, csak szenvedek én és csak dolgozom. (*József Attila*)
- 2 Vagy sikerül végre bevennünk a várat, vagy kiontott vérünk e kövekre szárad. (*Arany*)

- 3 Leveles dohányát a béres leveszi a gerendáról, és a küszöbre teszi, megvágja nagyjából, s a csizma szárából pipát húz ki, rá-tölt, és lomhán szipákol. *(Petőfi)*
- 4 Félt az üldözőknek távoli zajától, de legeslegjobban Toldi nagy bajától. *(Arany)*
- 5 Hogy volna a katona az oka a háborúnak, hiszen ő szenved benne legtöbbet. *(Gárdonyi)*
- 6 A fiú nem közönséges lélek. Tehát nem is jár közönséges utakon. Tehát nem is lehet megtalálni. Tehát hiábavalóság keresni. *(Mikszáth)*
- 7 Még kér a nép, most adjatok neki! Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép, ha fölkel, és nem kér, de vesz, ragad? *(Petőfi)*
- 8 Haj, ne hátra, haj előre! Vérmezőről vérmezőre! Mert ott az a virág terem, melynek neve győzelem. *(Arany)*
- 9 Ó, hogyha tudnám, hogy lesz, ami újra röpdülni készíti lelkem szárnyait, mi őt egykor viharként fölragadja, hát ülnék gyáva aggalomba itt?! *(Darmay Viktor)*

228. Másolás közben pótoljátok a hiányzó írásjeleket!

- 1 A nap velem kelt és feküdt és fütött nekem és világított. *(Szabó Lőrinc)*
- 2 Elért az ősz és súgott valamit. *(Ady)*
- 3 Tűz van-e vagy árvíz vagy víják a várat? *(Arany)*
- 4 Szereted-e a csillagok ha hullanak? *(Ady)*
- 5 Az én apám ha nem akarná, nem volnának a gazdagok, olyan volna minden kis társam mint én vagyok. *(Ady)*
- 6 Nem csoda e játék ha neked nem tetsző. *(Arany)*
- 7 Soká a falombra ha nézett a galamb, odarakta a fészket. *(Váci Mihály)*
- 8 Minden hazugság földön ami szép. *(Arany)*
- 9 Örvendezél derék világ te meg vagy váltva tudniillik. *(Ady)*

10 Ősi joggal, ősi házban éltemet ha elpipáztam mennybe visznek angyalok. Én magyar nemes vagyok! (Petőfi)

11 Szívünk is már olyan terhes fölemelni, hogy nem tudjuk. (Ady)

229. Másolás közben írástok helyesen a zárójelbe tett szavakat, ügyelve az egybe- vagy különírásra!

1 Rémlík, mint ha látnám természetes növéset. (Arany)

2 Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon..., Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem ... (Arany)

3 Úgy elfogy a magyar, mint ha nem lett volna.

4 Felrepülne, messze szállna..., csak hogy el van metszve szárnya. (Arany)

5 Nem kérek tőled mást, csak hogy légy jelen az ünnepegen.

6 Ludas Matyi... képét igazára leírni nem lehetett, mint hogy mindég más színbe jelent meg. (Fazekas)

7 Nem tehetsz mást, mint hogy beleegyzezel.

8 Ó hallgass engem békén,... a végzet ellen harcra úgy sem szállhatunk. (Babits)

9 Úgy sem lesz jó, ahogyan te csinálod.

10 Ha nem tanulta meg, az az ő baja.

11 Géza úrfi lovagolna az az hogy ha lova volna. (Gyulai Pál)

12 Jobb nekem meghalnom, hogy sem élnem. (Babits)

13 Tudtam hogy sem levelet, sem táviratot nem fog küldeni.

230. Írástok olyan mondatpárokat, amelyek egyikében az alábbi kötőszók mondatrészeket, másikában tagmondatokat kapcsoljanak!

meg; vagy..., vagy; de; csakhogy; is..., is; sem..., sem

40. A módosítószók

A módosítószó a beszélőnek a beszéd, a mondat tartalmával kapcsolatos egyéni állásfoglalását kifejező szófaj.

Ezt **bizony** megtanulom. (*bizonyosság*)

Ezt **nem** tanulom meg. (*tagadás*)

Talán megtanulom. (*kétkedés, bizonytalanság*)

Bárcsak megtanulnám! (*óhaj*)

Megtanulom-**e** én ezt? (*érdeklődés, bizonytalanság*)

Állhatnak önálló tagolatlan mondatként (egy-két alfajuk kivételével), vagy be is épülhetnek a mondatba szervesen, azaz mondatrészi szerep nélkül.

Például: Eljössz hozzánk? – **Nem. Nem** megyek. **Esetleg. Talán.**

A módosítószók a mondanivalónak különféle értelmet adnak. Kifejezhetnek:

- a) Bizonyosságot, nyomósítást, valószínűséget:** *igen, igenis, bizony, hogyne, persze, úgyis, nyilván, valószínűleg, csak.*

Bizony csak meghalok, anyám, édesanyám.

Görög Ilonáért, karsú derekáért. (*Népballada*)

Megígéri, **hogyne, persze, pedig** alig van rá mersze. (*Móricz*)

- b) Bizonytalanságot, kétkedést:** *talán, tán, esetleg, aligha, alighanem, hátha* (egyúttal kérdő is).

Én beléptem, ő rám nézett, **aligha** meg nem ígézett. (*Petőfi*)

Arra is gondoltam, hogy **hátha** ez a nő gondolatolvasó? (*Gárdonyi*)

- c) Tagadást, tiltást:** *nem, ne, sem, se, dehogy, dehogyis, úgysem.*

Eszébe jut, kotkodácsol, s **nem** verik ki a szobából.

Dehogy verik, **dehogy** verik! Mint a galambot etetik. (*Petőfi*)

- d) Kevelést vagy sokallást:** *alig, alig-alig, csak, már, még, bár, csupán, ha, pusztán, be, beh, de.*

Egy, **csak** egy legény van talpon a vidéken. (*Arany*)

Hajh! De minden században ilyen szív **ha** kettő van. (*Kisfaludy S.*)

Be szép vagy! **Be** nagyon illel leventének. (*Arany*)

e) Óhajtást: *bárcsak, bár, vajha.*

Óh mi drága e lakoska nékem!... **Bár** maradtam volna benne végig!

(Petőfi)

Vajha volnék az örömnök fája, mely virágát soha el nem hánýja!

(Vörösmarty)

f) Érdeklődést, kérdést: *vajon, -e, ugye, ugyebár.*

... **Ugye**, tudjátok, hogy szent a verejték,

Hogy minden nagyság abból eredő? (Juhász Gyula)

Vajon felébred valahára a szolga-népek Bábele? (Ady)

Az *-e* módosítószót mindig az állítmányhoz kapcsoljuk: *Okos-e a gyerekek? Tudsz-e várni?*

Az összetett igealakokban az *-e* a segédigéhez kapcsolódik: *Hitted volna-e, hogy ilyen jól sikerül? El fog-e jönni?*

Más mondatrészhez csak akkor kapcsolható, ha az önálló szómondat:

Rókát fogott. – Rókát-e?; Ennek itt lesz a legjobb. – Itt-e?

Igékötőhöz és a *nem* módosítószóhoz is csak akkor kapcsolhatjuk, ha az önálló mondatszó:

Elintéződött az ügy. – El-e?; Nem fogja megcsinálni. – Nem-e?
Nem tudom, érted-e, nem-e, ami itt történik.

231. Határozzátok meg, hogy mit fejeznek ki a módosítószók az alábbi mondatokban!

- ① Szülőanyám, te szép Magyarország, hogyan lennék holtig igaz hozzád? (Arany)
- ② Járjatok be minden földet, ... s nem akadtok bizonyára a magyar nemzet párjára. (Petőfi)
- ③ Talán az élet munkáinkért nem fog fizetni semmivel. (Petőfi)
- ④ A diák odakünn van, ugye? – Igenis, odakünn járkal. (Mikszáth)
- ⑤ Beh jó nekem, hogy nem kell élni... (Kosztolányi)
- ⑥ Még csak egy kicsiny kis prücsök sem hegedül. (Petőfi)
- ⑦ Szegényember, hejh, csak egyet szólna, a király már katonáért szólna.
- ⑧ Anyám, édesanyám, szólj bár egyet hozzám! (Népköltés)
- ⑨ Mindez alig tíz perce történt és alig tíz perc alatt. (Kosztolányi)
- ⑩ Ó, bár fedezné még sötét a hajnal csillagüstökét! (Arany)
- ⑪ A virágé bús öröm: egy évig ha bírja. (Weöres)
- ⑫ Az országút melletti akácok csak úgy ontották az illatot. (Mikszáth)

232. A módosítószók közt is sok a többszófajú szó. Határozzátok meg a kiemelt szavak szófaját!

- 1 Feleletet egyik sem ad. (Petőfi)
- 2 ... Sem rokona, sem ismerőse nem vagyok senkinek. (Ady)
- 3 Nyilván elutazott, ezért is nem jött el.
- 4 Titkon is, nyilván is folyt a nagy készülés. (Arany)
- 5 A faluban nincs több kislány, csak kettő. (Népdal)
- 6 Nem is felelt mindjárt, csak jó idő múlva. (Arany)
- 7 A csatajelt, a csatajelt zajongó lelkem alig várja. (Petőfi)
- 8 Látom füstjét, de csak alig, hogy az égen fodorodik. (Népdal)
- 9 Ha összeszakad Ég és Föld, mégis más lesz Magyarország. (Ady)
- 10 Ezer között ha egyet találsz ilyet! (Köznyelv)
- 11 Megfogyva bár, de törve nem, él e nemzet a hazán. (Vörösmarty)
- 12 Bár el se jöttem volna!

233. Pótoljátok módosítószót az alábbi mondatokba úgy, hogy más-más egyéni állásfoglalásokat fejezzen ki!

1 ... meg tudom oldani.	2 ... írna nekem.
... meg tudom oldani.	... írna nekem.
... tudom megoldani.	... írna nekem.
... meg tudom oldani?	... írna nekem?

234. Nyomósítsátok -e módosítószóval az alábbi kérdő mondatokat!

- 1 El fogsz jönni hozzám?
- 2 Nem láttad a szemüvegemet valahol?
- 3 Alkalmas lettél volna erre a munkára?
- 4 Nem tudtad volna inkább őt megkérni erre?
- 5 Nem fog kiderülni a turpisság?
- 6 Ki tudták volna fizetni az összeget?
- 7 Nem tudod, meghívták a barátomat is?
- 8 Hát ez mi a csuda: eszik vagy isszák?

41. Az indulatszók

Az indulatszó a beszélő érzelmeit vagy akaratát kifejező szófaj, önállóan használt vagy a mondatba szervesen (mondatrészi szerep nélkül) beilleszkedő mondatszó.

Például: **Jaj**, a hátam, **jaj**, a hátam oda van!

Szomszéd bácsi kiporozta csúfosan. (Petőfi)

Hess, légy, ne szállj rám, beteg vagyok én. (Népköltés)

Az indulatszónak fogalmi jelentése nincs, sőt érzelmi tartalma is csak a beszédhelyzetben konkretizálódik, mivel egyazon indulatszó sokféle érzelmet kifejezhet.

Mivel nincs mondatrészi szerepe, alakját sem változtatja.

Az indulatszónak három csoportját különböztetjük meg:

1 **Érzelemkifejezők** – ezek jelenthetnek:

- örömet, jókedvet: *hej, haj, sej-haj, jaj*;
- fájdalmat, szomorúságot: *jaj, ó, oh, ah, aj*;
- csodálkozást, meglepetést: *ej, ejha, ejnye, ni, nini, c-c-c*;
- meghökkenést, rosszállást, felhördülést: *aha, na, ejnye, ohó*;
- óhajt, vágyakozást: *ó, oh*;
- undort, megvetést: *pfuj, fuj, piha, brr*.

Ide sorolhatók a **réják**, a népdalokból ismert játszi hangulatú ritmikus felkiáltások: *ihaj-csuhaj, tillárom haj, diri-diri dongó, zimezum, ladi-ladi-lom, recefice* stb.

Például: Kék a kökény, **recece**, ha megérik fekete. (Népdal)

2 **Akaratnyilvánítók:**

- buzdító, biztató, nógató szók: *no, hé, hajrá, uccu, nosza, hoppsza* stb.
- csillapító, fékező, figyelmeztető szók: *csitt, pszt, nono, nana, kukukk*;
- altatók: *tente, csicsíja, háju-háj*;
- állathívogató és -terelő szók: *pipipi, cicic, buzsi-buzsi, sicc, hess, kuss, coki, gyí, curukk* stb.

Például: **Hajrá!** ma vigadjunk, ma legyen egy jó nap. (Arany J.)

Hess, légy, ne szállj rám, beteg vagyok én. (Népköltés)

3 Hangutánzók:

- munkazaj, tárgyak keltette zörejek, gépi hangok: *durr, kippkopp, tiktak, töf-töf* (autóduda), *reccs, tratata* (fegyverropogás), *giling-galang, bim-bam* (harangszó), *trará* (trombitahang) stb.;
- állathangok: *háp-háp, gá-gá, kukurikú, kotkodács, nyihaha, bee, züm-züm, csivi-csivi, hu-hu, kakukk, pittypalaty* (főnevek is!)

Például: Tik-tak ... Falon az inga lassú fénye villan. (Tóth Á.)

Kikiriki, török császár, ugye, jó az ingyen vásár? (Kovács V.)

Ezek egyike-másika a dajkanyelvben főnévként is él: *töftöf* (autó), *sisi* (vonat), *vau-vau* (kutya), *tütü* (ital, víz), stb.

Az indulatszóból gyakran képezünk hangutánzó igéket: *jajgat, hümmög, pisszeg, hápog, zümmög, kopog, zizeg* stb.

235. Írjátok le az állatok neve mellé a hangjukat utánzó indulatszókat!

kutya: ...	kacsa: ...	fecske: ...
bárány: ...	liba: ...	gólya: ...
medve: ...	tyúk: ...	varjú: ...
kecske: ...	kakas: ...	bagoly: ...
malac: ...	pulyka: ...	béka: ...

236. Elemezzétek az alábbi mondatok indulatszóit!

- 1 Az élet az nagyon rövid, de, jaj, oly lassan múlik el. (Kosztolányi)
- 2 Piros hajón vidám kormányos, hahó, nem mehetnék veletek! (Ady)
- 3 Ejha, én tán éppen lakodalomra érkeztem? (Jókai)
- 4 Lakoma Ladányban, – muzsika, mulatság: „Ej haj! Dinom-dá-nom: mienk az igazság...” (Arany)
- 5 Hess, te rossz álom! (Krúdy)
- 6 Gyi, te fakó, gyi, te szürke, gyi, két lábam, fussatok! (Petőfi)
- 7 Züm, züm: röpködtek végig az úton tréfás falevelek. (Ady)

- 8 Virágéknál ég a világ: sütik már a rántott békát, zime-zum, zime-zum, recefice, bum-bum-bum. *(Népdal)*
- 9 Nosza, rajta, jó katonák, igyunk egészséggel! *(Kuruc nóta)*
- 10 Uccu, banda, táncoljunk, énekszóval vigadjunk! *(Népköltés)*
- 11 Reggel megszólal a kukuk a bujdosók kertjében...: ku-kukuk! ku-kukuk! *(Móra)*
- 12 A csónak fölborult, és zsupsz, mind a négyen belefordultak a vízbe. *(Ambrus Zoltán)*

237. Képezzetek igéket az alábbi indulatszókból! Határozzátok meg a kapott származékszó fajtát a cselekvés minősége szerint!

kukk, reccs, kip-kop, rip-rop, tiktak, sipirc, hüm, kár, rőf, hajrá, nosza, kuss, hurrá, jaj

238. Mit fejeznek ki az alábbi sajátos hangulatú indulatszók? Miért sajátos a hangalakjuk?

pszt, ssz, brr, c-c, hm, sss

239. Milyen érzelmet fejez ki az indulatszó az alábbi mondatokban? Miből tudjuk megállapítani?

- 1 Jaj, de nyilall az oldalamba!
- 2 Jaj, de lassan mozogsz!
- 3 Jaj, de csúnyán beszélsz!
- 4 Jaj, de jó, hogy eljöttél!
- 5 Jaj, ki van ott?
- 6 Jaj, de szép idő van!
- 7 Jaj, de jó hogy már elmentek!
- 8 Jaj, csak tavasz lenne már!
- 9 Jaj, vidd innen azt a macskát!
- 10 Jaj, tanító néni, nem volt időm elkészülni!
- 11 Jaj, de csuda kedvem van!

A szóalkotás

42. A szóalkotás módjai

A változó, fejlődő világ egyre behatóbb megismerésével együtt fejlődik az emberi gondolkodás. Új fogalmak keletkeznek, az ezek megnevezésére alkotott új szavakkal állandóan gyarapodik, gazdagodik a nyelv szókészlete.

A szókészlet gazdagodásának legjelentősebb módja a *szóképzés* és a *szösszetétel*.

De vannak a szóalkotásnak *ritkább módjai* is. Ilyenek: a *ragszilárdulás*, az *elvonás*, a *szóhasadás*, a *szóvegyülés*, a *mozaikszók* alkotása.

43. A szóképzés

A szóképzés olyan szóalkotásmód, amellyel valamely szóból képző segítségével önálló jelentésű új szót hozunk létre.

A képzéshez alapul vett szót *alapszónak*, a képzővel létrehozott új szót *képzett szónak* vagy *származékszónak* nevezzük.

Például: *kert* (alapszó) + *-ész* (képző) = *kertész* (származékszó);
véd (alapszó) + *-elem* (képző) = *védelem* (származékszó).

A képzett szó szófaja az alapszóhoz képest megváltozhat, de maradhat változatlan is. Például:

Például: *üt* (ige) + *-és* = *ütés* (főnév)
üt (ige) + *-közik* = *ütközik* (ige)

Származékszó is kaphat újabb képzőt, ilyenkor *továbbképzésről* beszélünk: *kertészkedik*, *védelmez*, *ütköztet*, *ütési*.

A képzett szó jelentése mindig valamely szószerkezet jelentését sűríti magába: *fiúcska* = *kis fiú* (jelzős szerkezet), *halászik* = *halat fog* (tárgyas szószerkezet), *emelkedik* = *felfelé száll* (határozós szószerkezet), *szépít* = *széppé tesz* (határozós szószerkezet) stb.

Az alapszó

Az alapszó adja a *származékszó jelentésének magvát*.

Például: a *piros* melléknév minden származékában az alapszó jelölte tulajdonság dominál: *pirosít* = pirossá tesz, *pirosodik* = pirossá válik, *piroslik* = pirosnak látszik, *pirosság* = piros tulajdonság, *pirosas* = kissé piros stb.

Szerkezete szerint az alapszó lehet tőszó, képzett szó vagy összetett szó.

Például: ad – *adag, adás, adat, adó* (az alapszó tőszó);
adag – *adagol*; adó – *adós, adózik* (az alapszó származékszó);
összead – *összeadás, felad – feladat, feladvány* (az alapszó összetett szó).

Tőváltozata szerint az alapszó lehet alaptő vagy (többalakú tövek esetén) akár melléktő is.

Például: szó: *szózat, szótlan, szól* (az alaptő az alapszó);
szaval, szavaz, szavas (a melléktő az alapszó);
érez: *éreztet, érezhet, érezhető* (az alaptő az alapszó);
érzés, érzelem, érzékeny, érzeleg (a melléktő az alapszó).

Szófaját tekintve az alapszó lehet ige (*kérés, kéreget*) vagy névszó (*kertész, kertel, sárgaság, sárgít, ötös, miféle, mindenség*), ritkábban egyéb szófaj is (*közelség, távolodik, aláz, alatti, mögötti, jajong, hajrázik*) stb.

Sok régebbi származékszavunkban ma már nem élő szótöveken is találkozunk képzőkkel: *ker-ít, ker-ül, ker-ing, ker-get; herv-ad, herv-aszt; moz-og, moz-dul; rep-ít, rep-des, röp-köd* stb.

Ritkábban egy-egy ragos, jeles alapszóhoz is kapcsolódik képző: *kéz-besít, nagybani, falumbeli, láttamoz, könnyebbül, kisebbít, éljenez, futólagos, önkéntes, nagyobbacska, félszeg* stb.

A képző

A *képző szerepe* az új szók alkotása.

A képzők lehetnek:

1 igeképzők:

- igéhez járulók: *adat, adatik, adódik, adakozik, adogat*;
- névszóhoz járulók: *sóz, sípol, sokall, bogarászik, nagyít, hűvösödik, vakul*;

2 névszóképzők:

- igéhez járulók: *futás, félelem, fájdalom, segítség, felelet, vélemény, ásvány*;
- névszóhoz járulók: *boltos, jóság, művész, szabóék, pékné, leányka* stb.

Az ige- és a névszóképzőkkel már megismerkedtünk a megfelelő szófajoknál. A *képző jelentése* nem önálló jelentés (mint például a szóé): azt a jelentésmozzanatot értjük rajta, amellyel az alapszó jelentését megváltoztatja.

A képző jelentése csak az alapszó és képző együtteséből határozható meg, és így sokféle lehet.

Például: a *-z(ik)* igeképző jelentései: az alapszóban jelölt

- dologgal ellát: *sóz, foltoz, keretez*;
- azzal végez valamit: *gereblyéz, csákányoz, botoz*;
- azon muzsikál: *zongoráz(ik), csellóz(ik), cimbalmoz(ik)*;
- azon megy, utazik: *autózik, motorozik, villamosozik, kerékpározik*;
- azt létrehozza: *jövedelmez, lármáz(ik), csatázik, sebez, virágzik*;
- olyanná tesz: *színez, dupláz*;
- annak nevez: *magáz, bácsiz, néniz, uraz*;
- attól megfoszt: *hernyóz, hámoz, belez*;
- azt fogyasztja: *söröz, fagylaltoz(ik), szalonnáz(ik), reggelizik*;
- abban részt vesz: *bálozik, ülésezik, fogócskázik, vitázik*;
- azt az időt tölti: *éjszakáz(ik), túlóráz(ik)* stb.

Nem változtatják meg a szó jelentését, csak a hangulatát az *-i, -csi, -ka, -ke, -cska, -cske, -ikó* kicsinyítő-becéző képzők:

Pali, Tercsi, leányka, levélke, fiúcska, szépecske, házikó, ládikó, (de: *fogócska, bújócaska*).

Ugyanazt a jelentésmódosítást több különböző képzővel is véghezvihetjük, az ilyeneket *rokon értelmű képzőknek* nevezzük. Ilyen rokon értelműek például a műveltető, a visszaható, a gyakorító igeképzők.

Vannak *ellentétes jelentésű* képzőink is. Ilyen például a gyakorító *-g* és a mozzanatos *-an, -en*: *kattog – kattan, csillog – csillan*, a műveltető *-ít* és a visszaható *-ul, -ül*: *feszít – feszül, térít – térül, repít – repül*.

Van több *azonos alakú* képzőnk is: hangalakjuk azonos, de a jelentésük egymástól független. Például az igéhez járuló *-at, -et* névszóképző (*dolgozat, épület, tapintat, becsület*) és műveltető *-at, -et* igeképző: (*bontat, küldet, festet*), a műveltető *-ít* (*térít, repít*) és a névszókhöz járuló cselekvő igéket képező *-ít* (*szépít, nagyít, világít, alakít*), az *-i* melléknévképző (*erdei, hazai*) és az *-i* kicsinyítő képző (*Mari, Évi, Feri, Kari*), stb.

Szerkezete szerint a képző lehet:

- egyszerű, egy elemből álló: *-ás, -és, -ít, -g, -z, -at, -et* stb.
- összetett, két elemből összetapadt képzőbokor:
- *-ságos, -séges*: *jó-ságos* (nem: *jóság-os!*), *szépséges, nagyságos*, (*de: egészség-es*);
- *-ias, -ies, -sias, -sies*: *gép-ies, harc-ias, város-ias, lég-ies*;
- *-ható, -hető*: *lát-ható* (nem: *láthat-ó!*), *vélhető, olvasható*;
- *-hatatlan, -hetetlen*: *véd-hetetlen, mér-hetetlen, halaszt-hatatlan*;
- *-lagos, -leges*: *vagy-lagos, vég-leges, nem-leges, érdem-leges, futó-lagos*;
- *-atos, -etes*: *alkalm-atos, félelm-etes, kellem-etes, szemérm-etes, szerelm-etes*; stb.

Aktivitásuk szerint, a mai szóalkotásban való részvételük szerint a képzők lehetnek:

- termékeny képzők: *-ás, -és, -ság, -ség, -z, -ít, -gat, -get* stb.
- terméketlen képzők, amelyek ma már nem hoznak létre új szavakat: *-ály, -ély* (*dagály, veszély*), *-dácsol, -décsel* (*bukdácsol, szökdécsel*).

Előfordulásuk gyakorisága alapján megkülönböztetünk:

- gyakori képzőket: *-ás, -és, -ság, -ség, -i, -hat, -het, -ni, -ó, -ő* stb.;
- ritka képzőket:
 - dék: *ajándék, járadék, menedék*;
 - lék: *moslék, ázalék*;
 - kol, -köl: *torkol, prüszköl*;
 - ácsol, -écsel: *kopácsol, köhécsel*;
 - dácsol, -décsel: *bukdácsol, nyögdécsel, szökdécsel* stb.

240. Írjátok ki az alábbi mondatokból a képzett szavakat és elemezzétek az alapszót szerkezete (tőszó, képzett vagy összetett szó), tőváltozata (alaptő vagy melléktő) és tőtípusa (egyalakú, s ha többalakú, konkrétan milyen) szerint!

① Lement a nap nyugaton, feljött a nap keleten. (*József Attila*)

② Nyugodalmas jó éjszakát, kedveskéim! (*Jókai*) ③ Átmeneti év-

szakban ügyeljünk a helyes öltözködésre. ④ Egy sovány, barna ru-

hás fiatalember hevert a kövezeten, véres, sápadt arccal.

(*Kosztolányi*) ⑤ A honvédség vitézül megállta helyét a császáriakkal

szembeni harcban. ⑥ Alkalma volt fitogtatni irodalmi műveltsé-

gét. (*Babits*) ⑦ Minden olyan mozdulatlan ...Múlt, jövő, tán

együtt van ebben az egy pillanatban? (*Vajda János*) ⑧ Ósvilági álla-

tokat láttunk kitömve a múzeumban.

241. Az alábbi szavakból képezzetek előbb foglalkozást jelentő főneveket, majd cselekvő igéket!

munka, seb, szem, kasza, bér, ír, váj, olvaszt, bújlik, hord

242. Másolás közben húzzátok alá a képzőt (ha van)!

- csillagzat, levélzet, huzat, öltözet, ősi, városi, falusi, sunyi, tenyérnyi, késő, szélső, utolsó, ásó;
- leány, nyitány, regény, szegény, asztalka, poloska, sirály, szabály, uszály, engedély, lapály, sóska, táska, járda, labda, sírva, árva

243. Képezzetek szavakat az alábbi alapszók alaptövéből és melléktövéből (melléktöveiből)! Határozzátok meg a származék szófaját!

fekete, barna, nyár, tél, szamár, kanál, erdő, idő, ló, szó, jön, tesz, lesz, eszik, iszik, érez, seper

244. Bontsátok szerkezeti elemeire az alábbi többszörösen összetett szavakat! Elemezzétek a képzőket!

látványosság, védnökség, félelmetesség, változékonyság, mosakodtatás

245. Írjátok ki az alábbi szövegből és elemezzétek a képzett és a továbbképzett szavakat!

Lenn a föld alatt különös élet volt, édes és gyötrelmes erjedések mentek végbe. A messze Nap izent melegével, és a kis magvak mind tudták, hogy itt az ideje föl pattintani forrongó héjacskaikat s

kifakadni a jó párás földből az ismeretlen, izgalommal, messzeségekkel teli levegőbe.

Ezt a sorsot senki el nem kerülhette, ha életerős volt, már téltől fogva tépődtek ezen, borzongva és mégis vágyakozva.

Egy kis ismerős világ tenyészett itt, alig egy tenyérynyi, s jól összetartottak: kicserélték egymás közt a mély földből fölszivott titkos táplálékot, megéreztek egymás borzongásait, egyforma vágyaik voltak, s makacsul küzdöttek hüvelyknyi terekért. Sötétben éltek, s csak a közvetlen szomszédságot ismerték ...

Babits Mihály: Tenyérsziget

44. A szóösszetétel

A szóösszetétel olyan szóalkotás-mód, amelynek során két szót új szóvá illesztünk össze:

hó + virág = hóvirág

nap + sugár = napsugár

A szóösszetétel során két önálló alakú és jelentésű szót kapcsolunk össze (*ház+tető*), vagy – ritkábban – egy szót saját változatlan vagy módosított alakjával: *már-már*, (= majdnem), *réges-rég* (= nagyon régen).

A szóösszetétel kétféle módon mehet végbe:

- 1 a mondatban, lassú összetapadással: *egyszeregy, ágrólszakadt, szemrevaló, miatyánk, hiszekegy, csaknem, hogyha, nemcsak* stb.;
- 2 a mondaton kívül, tudatos összekapcsolással (ez a gyakoribb): *asztalláb, széktámla, alapszó, favágó, versláb* stb.

Az összetett szó szerkezete

Az összetett szó két részre – *előtagra* és *utótagra* – tagolódik, még a többszörösen összetett szó is, azaz ha az előtag vagy az utótag, vagy mindkettő maga is összetett szó:

vasúthálózat: *vasút* + *hálózat* (nem: *vas* + *úthálózat*);

ütőhangszer: *ütő* + *hangszer* (nem: *ütőhang* + *szer*);

rendőrijárőr: *rendőr* + *járőr*;

honvédezenekar: *honvéd* + *zenekar*.

Az **összetett szó jelentése** nem csupán a tagok jelentésének pusztá összege, hanem annál mindig több vagy egészen más.

Például: *aranygyűrű* – aranyból készült gyűrű;

aranyeső – díszfa (amely esőként hullatja sárga, pillangós virágait);

csirkefogó – csintalan, huncut (nem az, aki csirkét fog);

tűzrölpattant – eleven, ügyes, fúrge (nő).

Alaki sajátosságuk, hogy a toldalékokat az utótagon kapják (*szó-kincs-e*, *ugrabugrá-l*, *vérszegény-ebb*), de a lazább szerkezetűeket mindkét tagjukon toldalékoljuk (*jár-ke-l*: *járnak-ke-lnek*, *járás-ke-lés*, *ég-föld*: *eget-földet*, *égre-földre* stb.)

Az összetett szók osztályozása

Az összetett szókat az elő- és utótagjuk közötti viszony alapján csoportosítjuk. Eszerint vannak:

- 1 **Szerves összetett szók**, amelyeknek tagjai között van mondattani – alá- vagy mellérendelő – viszony.

Például: *jön-megy* (= *jön* is, *megy* is – kapcsolatos mellérendelés);

maholnap (= *vagy* ma, *vagy* holnap – választó mellérendelés);

favágó (= *fát* vágó – tárgyas alárendelés);

nagyapó (= *milyen* apó – jelzős alárendelés).

- 2 **Szervetlen összetett szók**, amelyeknek tagjai között nincs mondattani viszony:

minthogy, *ugyanis*, *hiszekegy*, *miatyánk* stb.

A mellérendelő összetett szók fajai

Keletkezésmódja alapján a mellérendelő összetett szó lehet:

1 **Kettőztetés** – ugyanazon szónak változatlan vagy módosult alakban való megisméltése új jelentésben: *már-már* (= csaknem), *olykor-olykor* (= néha), *egy-egy* (= néhány), *réges-rég*, *véges-végig*, *unos-untalan* stb.

2 **Ikerítés** – valamely szónak hangalak tekintetében módosított változatával való összekapcsolása: *gizgaz*, *dirib-darab*, *izeg-mozog*.

Az ikerszók tagjai különbözhetnek:

- magánhangzó tekintetében: *limlom*, *girbegörbe*, *dirmeg-dörmög*, *dimbes-dombos*, *mis-más*;
- mássalhangzó tekintetében: *ejnye-bejnye*, *icipici*, *irkafírka*, *irul-pirul*, *cserebere*,
- magán- és mássalhangzó tekintetében: *izeg-mozog*, *ireg-forong*, *idres-fodros*, *sebbel-lobbal*, *zenebona* stb.

Vannak olyan ikerszóink is, amelyeknek egyik tagja sem él önálló szóként: *cókmók*, *incifinci*, *tutyimutyi*, *csihi-puhi*, *csete-paté*, *egyedem-begyedem* stb.

3 **Valódi mellérendelő összetétel** – két önálló szó összetétele.
Fajai:

- álikerszók: *dúl-fúl*, *sír-rí*, *csurran-cseppen*, *csillog-villog*, *súg-búg*, *ront-bont*, *ken-fen*, *ága-boga* stb. (mindkét tagjuknak van jelentése);
- laza összetétel: *üt-vág*, *süt-főz*, *eszik-iszik*, *jön-megy*, *él-hal*, *ország-világ*, *híres-neves*, *égen-földön*, *ide-oda*, *többé-kevésbé* stb. (Ide tartoznak a zászlószín-elnevezések, ezek között háromtagúak is vannak: *kék-sárga*, *piros-fehérvöld* stb.);
- szoros összetételek: *árvíz*, *búbánat*, *hírnév*, *rúgkapál*, *dús-gazdag*, *hányaveti*, *maholnap*, *körülbelül*, *jöttment* stb.

Az alárendelő összetett szók

Tagjaik között alárendelő viszony van: az előtag alárendeltje az utótagnak. (Az utótaggal kérdezhetünk az előtagra.) Például: *háztető* (minek a teteje?), *sárgarépa* (milyen répa?), *távollevő* (hol levő?).

A tagok közötti viszony lehet jelölt: *égbenyúló*, *egyetverő*, de leggyakrabban jelöletlen: *munkaképes* (mire képes?), *favágó* (mit vágó?), *zsebkendő* (zsebbe való kendő).

Vannak közöttük:

1 **alanyos összetételek** – az előtag alanya az utótagnak: *napsütötte* (mi sütötte?), *porlepte* (mi lepte?), *szélfúttá*, *istenverte*, *ügyefogyott* (mije fogyott?), *eszeveszett*, *agyafúrt*, *magvaváló*, *farkasordító*, *szívszorongva*, *szívrepesve* stb.;

2 **tárgyas összetételek:**

- jelöletlenek: *földművelő*, *hőmérő*, *fiahordó*, *hőszigetelő*, *színjátszó*, *naplopó*;
- jelöltek: *egyetért*, *jótáll*, *számottevő*, *semmitmondó*, *semmittevés* stb.;

3 **határozós összetételek:**

- jelöletlenek: *életerős* (= életre erős), *szolgálatkész*, *életvidám*, *élethű*, *vérszegény*, *kárörvendő*, *messzelátó*, *mélyhűtött*, *gyorsfagyasztott* stb.;
- jelöltek: *közbelépés*, *újjaépítés*, *újraolvasás*, *rendbehozatal*, *tejbekása*, *földhözragadt*, *földönfutó*, *szemrevaló*, *nagyra-vágyó*, *százszorszép*.

Ezek közé soroljuk a határozószói előtagú és igekötős összetételeket is: *együttérzés*, *általút*, *távollét*, *előtag*, *kijön*, *felmegy*, *elindul* stb.;

4 **jelzős összetételek:**

- minőségjelzősek: *diófa*, *gyermekkor*, *vándorlegény*, *sárgaréz*, *vasfazék*, *égitest*, *jegyespár*, *képeskönyv*, *mosógép*, *olvasóterem* stb.;

- mennyiségjelzősek: *háromszög, öttusa, tízperc, sokszög, háromnegyed* stb.;
- birtokos jelzősek: *hegycsúcs, lámpaernyő, narancshéj, tök-mag* – jelöletlenek: *tojásfehérje, vásárfia, városháza, ereszalja, bolondokháza, napnyugta, napkelte, hazánkfia, falufarka* – jelöltek: az utótagjukon birtokos személyrag jelöli a birtokviszonyt.

246. Elemezzétek az alábbi mondatok összetett szavait, meghatározva az összetétel típusát!

I

① És elkezdett az eső cseperészni, de mintha mindegy volna, el is állt. (*József A.*) ② Mintegy el akarja ellenét gázolni, csakhogy nem ereszti ám oly közel Toldi. (*Arany*) ③ Szülőanyám, te szép Magyarország, hogyné lennék holtig igaz hozzád! (*Arany*) ④ Én már érettebb vagyok, hogysé álmodozások irányoznák az életemet. (*Gárdonyi*) ⑤ Voltak víg és szomorú napok, de mindig megvoltunk valahogy. (*Krúdy*) ⑥ ... Valahol talán utolsót álmodik a nyomor. (*Ady*)

II

① Istenadta fényes napom, süss már egyszer világoson, ne csak mindig homályoson. (*Népdal*) ② Szétnézett, s nem látott mást, mint néma erdőket végestelen-végig. (*Jókai*) ③ Hivogat a hópehely, a jég, rohanni könyvvel, ungon-berken által röpdülni régi, szárnyas korcsolyákkal. (*Kosztolányi*) ④ Unos-untalan ismételteti, hogy menyinyit segített nekem. ⑤ Homlokát letörli porlepte ingével. (*Arany*) ⑥ Lélegzetvisszafojtva lestük, megszületik-e az első gól. ⑦ Keresett téged valami kikent-kifent ficsúr. ⑧ Dült-fült Iluskának gonosz mostohája. (*Petőfi*) ⑨ Sej, dínomdánom, míg élek is, bánom ... (*Népdal*)

247. Írjátok ki az alábbi szövegből és elemezzétek az összetett szavakat!

A körömvirág kiemelkedő helyet foglal el hazai gyógynövényeink között. A nép ajkán többféle elnevezése él: kenyérbélvirág, borongóvirág, gyűrűvirág, náthavirág, tűzvirág, sárgavirág. Mint-hogy gyógyereje a nép körében is elismert, nemcsak kertekben, hanem szántóföldeken is termesztik. Virágzata sárga-narancssárga színben pompázik, szára és levelei nedvdúsak, és ragacsos tapintá-

súak. Különböző változatai lehetségesek: van, amelyiknek sötét, van, amelyiknek világos a porzótokja, gyógyhatását tekintve azonban teljesen egyforma mind. Ha virágai reggel hét óra után még csukva vannak, aznap eső lesz. Régebben ezért esőjósként szerepelt.

A körömvirágfőzet javítja a vérkeringést, elősegíti a sebek gyógyulását. Mint vértisztító, igen nagy segítséget nyújt fertőzőes sárgaságnál. A körömvirágkenőcs kitűnő segítség lábgombásodás ellen.

Maria Trebent

Az összetett szók helyesírása

Egybeírjuk:

- 1 Az alárendelő összetételeket, a többszöröket is, ha alapalakjukban nem hosszabbak hat szótagonál: *egérút, szénakazal, rézdombormű, rokkantnyugdíj* stb.;
- 2 A szoros mellérendelő összetételeket: *búbánat, árvíz, dúsgazdag, jöttment, szertesét*;
- 3 A csak az utótagjukon toldalékolt vagy toldalékolható ikerszók: *gizgajos, limlomos, cókókja, irkafirka, tutyimutyi, csigabiga, zenebona* stb.

Kötőjellel írandók:

- 1 a kettőztetések: *néha-néha, már-már, véges-végig, nőtön-nő, fogyton-fogy* stb.;
- 2 a mindkét tagjukon toldalékolható vagy toldalékolt ikerszók: *izeg-mozog, icuri-picuri, dirmeg-dörmög, ireg-forog* stb.;
- 3 az álikerszók: *súg-búg, dúl-fúl, zúg-búg, csillog-villog, ázik-fázik* stb.;
- 4 a laza összetételek: *él-hal, jön-megy, ország-világ, apraja-nagyja, ide-oda, többé-kevésbé, szegről-végről* stb.;
- 5 az olyan összetételek, ahol a tagok határán három azonos más-salhangzó kerül egymás mellé: *sakk-kör, balett-táncos, hosszszámítás, meggy-gyanta, váll-lap, vádlott-társ, futball-liga, samott-tégla, ott-tartózkodás* stb.;

- 6 az alapalakjukban hat szótagonál hosszabb, három elemből álló többszörös összetételeket: *magánhangzó-illeszkedés, mássalhangzó-hasonulás, lakosságcsere-egyezmény, készáru-forgalmazás, műkedvelő-színvonal* stb.

A négy vagy több elemből álló összetett szót öt szótagig írjuk egybe, ennél nagyobb szótagszám esetén kötőjellel: *honvédlaktanya, de: műszerész-tanfolyam, motorkerékpár-gyár, gépkocsi-alkatrész, munkamódszer-átvétel*. (Az igekötők közül csak a két- vagy többszótagúak tekintendők külön összetételi tagnak): *vámmegállapodás*.

- 7 Ha több azonos elő- vagy utótagú összetett szó kerül egymás mellé, az előtagot csak az elsőn, az utótagot csak az utolsón tesszük ki, az elmaradó tag helyén kötőjelet teszünk. Például: *lámpagyújtás és -oltás, tégl- és cserépgyár, orr-, fül- és gégegyógyász* stb.

Nagykötőjellel írjuk az igen laza szerkezetű, két vagy több elemből álló összetételeket:

- népnevek kapcsolatát: *magyar-francia egyezmény, magyar-latin szótár, magyar-szlovák-lengyel csúcstalálkozó;*
- két vagy több tulajdonnév kapcsolatát: *Belgrád-Budapest-Moszkva gyors, Volga-Don csatorna, Babes-Bólyai egyetem* stb.

248. Másolás közben tagoljátok elő- és utótagra (két függőleges vonallal) az alábbi többszörösen összetett szót, és jelöljétek meg (egy függőleges vonallal), hány elemből állnak az egyes összetételi tagok!

nyugdíjkorhatár, könyvtárlátogatás, kórbonctan, atomkorszak, kőműveskalapács, könnygázbomba, díszközgyűlés, védjegy törvény, vámenőr, valutaárfolyam, vaddisznóvadászat, vadgesztenyefa, ügyrendmódosítás, közoktatásügy, utászszázlálj

249. Elemezzétek az alábbi mondatok összetett szavait az összetétel típusa szerint!

- 1 Elintéztem végre minden ügyes-bajos dolgomat. 2 Ügyefogyott király volt az a második Endre, papucs alatt szuszogott az istenteremtette. (Petőfi) 3 Szánt az ökör, sej haj, csireg-csörög a járom. (Népdal) 4 Az asszony szívdobogva, örömpesve rohant ki eléjük. (Mikszáth) 5 Szívderítő látvány volt a gyerekek szereplése. 6 A tájegységek szerint tagolt nyelvváltozatot tájnyelvnek nevez-

zük. **7** Az apa csodálkozása ennyi rokonság láttán nőttön-nőtt. (Kosztolányi) **8** Jönnek a fecskék szállton-szállva az afrikai országokon által. (Gárdonyi) **9** Lótott-futott fűhöz-fához, hogy elintézzé az ügyet. **10** Egyedem-begyedem rókatánc, hajdú sógor, mit kívánsz? (Népköltés)

250. Kapcsoljatok az alábbi szavakhoz hozzájuk illő összetételi utótagot (vegyétek a zárójelből), és határozzátok meg a kapott összetett szó típusát!

nap..., fény..., csillog..., hó..., csokor..., ige..., könyv..., vak..., szín..., néma...

(kötő, barát, törés, kötés, barnította, szóró, ablak, vak, hullás, szereplő)

251. Összetett szók-e az alábbi szavak? Válaszotokat indokoljátok meg!

napló, nyakló, gyepelő, céplő, színész, tengerész, kárász, galambász, tyúkász, lépcső, félszeg, félős, félelem, korhely, kegyelem, kalapács, irodalom

252. Az alábbi szavakhoz azonos előtag kapcsolódhat (minden oszlopban más!) Melyik az és milyen összetételt alkot?

...cél

...erősség

...mester

...fű

...kár

...eladás

...hullám

...sor

...intézet

...veszély

...kimerülés

...másolás

...kutatás

...forrás

...hullám

...eredmény

...forrás

...őrző

...hatás

...védelem

...rendelet

...kor

...tartás

...szertár

...érzékeny

...akarat

...érzékeny

...nép

...fürdő

...pont

...búcsú

...kép

...szám

...kezelés

...halál

253. Másolás közben írtok helyesen a külön írt ikerszókat! Indokoljátok meg az egybe- vagy kötőjeles írásukat!

1 Csiga biga gyere ki, ég a házad ide ki!

2 De a kislány nem szólt semmit, csak irult pirult.

3 Egy ici picit még biceg.

- 4 Volt egyszer egy icuri picuri házikó.
- 5 Cica mica kergeti az inci finci egérkét.
- 6 Szétzilálta a szél az idres bodros frizurát.
- 7 Ne irka firkálj a falra: elrútítja a falat a sok irka firka.
- 8 Mi ez a nagy zene bona?
- 9 Telezsúfolta mindenféle lim lommal, honnan hordott össze ennyi limet lomot?
- 10 Kelletlenül, immel ámmal végzi a munkáját.

254. Másolás közben pótoljátok az összetett szók hiányzó utótagját, ügyelve a helyesírásukra! Értelmezzétek a jelentésüket!

- 1 Kiderült, csak imitt úszik egy felhőcske az égen.
- 2 Panaszkodik mindenkinek úton .
- 3 Gyártja a kérvényeket nyakra .
- 4 Az alma színe már ki van válogatva.
- 5 A humor az élet sava .
- 6 Vége nincs a lármának.
- 7 Mindennek megvan a maga oka .
- 8 Beszélgetés közben okkal előhozta, hogy ide szeretne költözni.
- 9 Esett az eső, de csak helyyel .
- 10 Vásárolja az új ruhákat derűre .
- 11 Végre megkaptam a leveled.
- 12 Hébe el-eljön hozzánk.

255. Mikor önálló szó, és mikor összetételei utótag (tehát egybeírható!) a *való* ige-név? Válaszokat indokoljátok meg!

- ① A hosszú útra való felkészülés nem tartott sokáig. ② A becsület a legjobb útra való, amellyel elindulunk az életbe. ③ A városkában nincs különösebb látni való. ④ Látni való volt, hogy zavarban van. ⑤ Nem késlekedhetem, nincs veszteni való időm. ⑥ A dolog kockázatos: sok lehet a veszteni való. ⑦ A könyvben sok a hasznos tudni való. ⑧ Tudni való dolog, hogy a nagyratörő ráfizet. ⑨ A dolgozatban nincs kifejtve a mondani való. ⑩ Találunk-e még valami enni való gyümölcsöt? ⑪ Enni való pofikája van. ⑫ Van itthon valami enni való? ⑬ Szemre való kislány, az már igaz. ⑭ Készen van-e a szemre való borogatás? ⑮ Még maradt sok tenni való munka. ⑯ Mi ilyenkor a tenni való?

256. Értelmezzétek az alábbi összetettség-párokat!

dísztoll	tolldísz	fafej	fejfa
fatalp	talpfa	répacukor	cukorrépa
fejbőr	bőrfej	sírkő	kősr
vízár	árvíz	porkén	kénpor
párrím	rímpár	tetőcserép	cseréptető
porhintő	hintőpor	munkáspárt	pártmunkás
fajálat	állatfaj	tisztaszoba	szobatiszta
bankjegy	jegybank	végző	szóvég
ruhajegy	jegyruha	jegyszám	számjegy
lemezszél	széllemez	zöldborsó	borsózöld
rajzszén	szénrajz	szóköz	közszó
fakereszt	keresztfa	krétarajz	rajzkréta
müdal	dalmü	müemlék	emlékmü
rajztoll	tollrajz	nyelvrokon	rokonnyelv
bérház	házbér	nyelvszak	szaknyelv

257. Helyesen vannak-e írva az alábbi szavak? Indokoljátok meg!

valóságábrázolás, valószínűség-számítás, vádirat-előterjesztés, ütoérszükület, vadgesztenye-csemete, utómegmunkálás, utcakereszteződés, közút-karbantartás, vasárú-védjegy, hársfatea-kúra, cserfaerdő-irtás, gépkocsi-feljáró, gázló-átkelöhely, mozgóképszínház, tűzoltó-laktanya, honvédlaktanya, rendőr-örszoba

45. A ragszilárdulás

A ragszilárdulás a határozószók létrejöttének leggyakoribb módja. Lényege az, hogy valamely ragos alak kiszakad a névszó ragozási sorából, elveszti azt a képességét, hogy a szótő és a rag közé jel, jelek, személyragok illeszkedjenek be, **megszilárdul** az adott alakban, és **megváltoztatja a jelentését** is.

Hasonlítsátok össze:

szabadon ragozható névszó:	ragszilárdulásos határozószó:
<i>kicsérélte régi kabátját újra, régi bútorait újakra, újabbakra milyenre? milyenekre?</i>	<i>újra itt a nyár (= ismét, megint) mikor?</i>
<i>a szemben (szememben, szemedben...) is vannak idegek miben?</i>	<i>a szemben levő ház (= átellenben, a túlsó oldalon) hol?</i>
<i>egyből elveszünk egyet hányból?</i>	<i>egyből rávágja a választ (= azonnal, gondolkodás nélkül, kapásból) hogyan?</i>
<i>két nappal, vagy többel, napokkal később mivel később?</i>	<i>nappal nagy a hőség (= a reggeltől estig terjedő időn belül) mikor?</i>
<i>a gyümölcs apraját eldobjuk, a nagyjából kompót lesz mijéből?</i>	<i>nagyjából elkészültünk a munkával (= nem alaposan, nem minden részletében) hogyan?</i>
<i>borogatást tesz a fájós szemre (szememre, szemedre...) mire?</i>	<i>szemre megfelelőknek látszik (= ránézve, első látásra) hogyan?</i>
<i>egyszer volt Budán kutyavásár hányszor?</i>	<i>volt egyszer egy ember (= valamikor) mikor?</i>

Ragszilárdulással keletkeztek olyan határozószóink is, amelyeknek ragos névszó volta a mai nyelvérzék számára nem világos, mivel szótöve is, ragja is elhomályosult, vagy elhomályosulóban van. Ilyenek:

kint, bent, alul, felül, hol, itt, ott, ide, oda, haza, messze, távol, mindenütt, egyebütt, megint, részint stb.

Ragszilárdulásosak a laza szerkezetű összetett határozószók tagjai is:

jobbra-balra, ideig-óraig, újra-fogytára, nyakra-főre, lépten-nyomon, szegről-végről stb.

258. Határozzátok meg, hogy a kiemelt szavak közül melyek ragos névszók, melyek ragszilárdulásos határozószók!

- 1 Az **éjjel** együtt beköszöntött az első fagy is. – Egész **éjjel** ébren virrasztott.
- 2 Ügyeljete a **rendre** és a tisztaságra! – A házigazda **rendre** megnevezte a vendégeket.
- 3 **Jobbára** otthon tartózkodom. – A háziasszony a **jobbára** ültette a vendéget.
- 4 **Hátra** fekvé bámulja a felhőket. – Álljunk **hátra**, ott nincs tolongás.
- 5 **Végre** itt a szünidő! – Mi **végre** ez a nagy hajcihő?
- 6 Ahogy lefeküdtem, **nyomban** elaludtam. – Abban a **nyomban** hajts, amelyet a teherkocsi kereke vágott.
- 7 Ez az összeg **részben** fedezi a költségeket. – Szép a regény nyelve, az első **részben** sok a szép leírás.
- 8 Szűk baráti **körül** azok jöhetnek számításba, akik velem azonos nézeteket vallanak. – **Körül** csillagos az ég.
- 9 Sokat tanul, **azért** tud annyit. – **Azért** a könyvért jöttem, amelyet ígértél.
- 10 Gyorsan elbúcsúzott, s **azzal** már indult is. – Kérges a tenyerem, **azzal** keresem a kenyerem.
- 11 A **keresztben** a keresztény vallás szimbólumát tiszteljük. – A kidőlt fa **keresztben** fekszik az úton.
- 12 Hazaértünk épen és **egészen**. – A ház **egészen** leégett.

259. Foglaltok mondatpárokba az alábbi szavakat úgy, hogy egyszer ragos névszók, mászor határozószók legyenek!

ezért, azzal, újból, nagyban, nagyjában, alapjában, oldalt

46. A szóalkotás ritkább módjai

- 1 **A szóelvonás.** Egységes, szerkezetileg elemezhetetlen szavakat a beszélők képzett vagy összetett szónak érznek, s a képzőnek vélt szóvéget elhagyva a megmaradt szódarabot vagy az összetételi tagnak érzett szórészt külön szóként használják. Így jött létre a *kapa* a *kapál*-ből, a *vád* a *vádol*-ből, a *roncs* (< *roncsol* < *rontsol*), *rom* (< *romlik*), *séta* (< *sétál*), *kóbor* (< *kóborol*), *kósza* (< *kószál*), *gyár* (< *gyárt*), *dac* (< *dacol*) stb.

Összetett szavakból: *monda* (< *mendemonda*), *zűr* (< *zűrza-var*), *szoroz* (< *sokszoroz*). Ma is divatos módja: *gyorsír* (< *gyorsírás*), *nagytakarít* (< *nagytakarítás*), *szabadrúg* (< *szabadrúgás*), *főigazgat* (< *főigazgatás*), *gyomírt*, *műbírá* stb.

- 2 **A szóhasadás.** A szóhoz létrejön egy hangrendileg módosult alak – hangrendi párhuzam – új jelentéssel. Például: *kever* – *kavar*, *tömpe* – *tompa*, *forgatag* – *fergeteg*, *köröm* – *karom*, *ez* – *az*, *ilyen* – *olyan*, *csehel* – *csahol*; ikerszókbán: *dimbes-dombos*, *dirmeg-dörmög*, *gizgaz*, *mismás*.

Szóhasadás eredménye az *ébren* – *éberen*, *elmaradt* – *elmaradott*, *időtlen* – *idétlen*, *neje* – *nője*, *fia* – *fiúja*, *daruk* – *darvak* stb.

- 3 **A szövegyülés:** két szó hangalakjának összevegyülése: *csokréta* (< *csokor*, *bokréta*), *rémiszt* (< *rémít*, *ijeszt*), *vizsgáment* (< *vizsga*, *egzáment*), *lábbusz* (< *láb*, *autóbusz*), *csupasz* (< *csupa* *kopasz*), *ordibál* (< *ordít*, *kiabál*), *zargat* (< *zavar*, *kerget*) stb.

- 4 **A szórövidítés** – a szó rövidebbre koptatása: *kéne* (< *kellene*), *tán* (< *talán* < *talám* < *találom*), *hisz* (< *hiszen* < *hiszem*), *kend* (< *kelmed* < *kegyelmed*), *tésúr* (< *ténsúr* < *tekintetes úr*) stb.

- 5 **A szócsonkítás** – a szavak végének vagy egy részének elhagyása: *tulaj* (< *tulajdonos*), *dedó* (< *kisdedóvó*), *könnyelmű* (< *könnyű elméjű*), *csipesz* (< *csípő eszköz*), *csőr* (< *cső orr*) stb.

Gyakori a szócsonkítás kicsinyítő képzők előtt: *Józsi* (< *József*), *Teri*, *Tercsi*, *Terka* (< *Teréz*), *Feri*, *Ferkó*, *Fercsi* (< *Ferenc*); *nyuszi*, *vacsi* (< *vacsora*), *csoki*, *diri* (< *direktor*), *doli* (< *dolgozat*), *ovi* (< *óvoda*), *zaci* (< *zálogház*), *foci*, *pulcsi* stb.

A szócsonkítás a gyermek- és ifjúsági nyelv kedvelt szóalkotási módja. Ne éljünk vele vissza!

6 Mozaikszók és betűszók alkotása

A mesterséges szóalkotásnak ma leginkább divatozó módja.

A **mozaikszó** többszavas név egyes elemeinek – rendszerint első szótagjainak – leválasztása és összevonása új szóvá. Például: *közért* (Községi Élelmiszerkereskedelmi Részvénytársaság), *GyÜMÉRT* (Gyümölcsértékesítő Vállalat), *Fidesz* (Fiatal Demokraták Szövetsége), *viszlát* (vizontlátásra), *becsszó* (becsületszó), *köszszépen* (köszönöm szépen), *szocdem* (szociáldemokrata), *szociofotó* (szociográfiai fotográfia), *levlap* (levelezőlap), *sebváltó* (sebességváltó) stb.

A **betűszó** többszavas név betűinek egybemondása: *MÁV* (Magyar Államvasutak), *ENSZ* (Egyesült Nemzetek Szervezete), *áfa* (általános forgalmi adó). A tiszta mássalhangzós sorból állók esetén a betűk külön nevét mondjuk ki: *MSZP* (ejtsd: emeszpé – Magyar Szocialista Párt), *ABC* (élelmiszerbolt), *Rt.* (ejtsd: erté – részvénytársaság), *kft.* (ejtsd: káéfté – korlátolt felelősségű társaság). Egyeseknek kétféle írásmódja is meghonosodott: *abc* ~ *ábécé*, *tsz* ~ *téesz* (termelőszövetkezet), *tv* ~ *tévé*, *tbc* ~ *tébécé* (tuberkulózis), *kb.* ~ *kábé* (körülbelül), *kp.* ~ *kápé* (készpénz), *pvc* ~ *pévécé* (polyvinilchlorid) stb.

A csupán betűkből állókhöz a toldalékot kötőjellel kapcsoljuk: a *-val*, *-vel*, *-vá*, *-vé* ragot hasonult alakban: *tsz-szel*, *KMKSZ-szel*. A kiejtés szerint írottakkal a toldalékokat egybeírjuk: *tévében*, *tévézik*, *pévécéből*, *ábécének* stb.

260. Értelmezzétek a szóhasadással létrejött hangrendi párhuzamokat, és pótoljátok be a megfelelőt a megadott mondatokba.

- 1 *forgatag* – *fergeteg*: Hatalmas ... pusztított végig a tájon. – A városban a nagy ... miatt elszakadtak egymástól.
- 2 *rengeti* – *ringatja*: A vihar ... a fákat. – A hullám ... a csónakot.
- 3 *keveri* – *kavarja*: Ügyesen ... a kártyát – A légcsavar ... a levegőt.
- 4 *köröm* – *karom*: A kutya lábán már nagy a – Ujjain lakkozva van a

- 5 *gömböc* – *gombóc*: Szilvás ... lesz vacsorára. – A ... az egyik legfinomabb disznóság.
- 6 *tipeg* – *topog*: Egy helyben – Már ... a kis baba.
- 7 *lebeg* – *lobog*: ...a gyertya lángja. – A sas kiterjesztett szárnyal ... a levegőben.
- 8 *göndörödik* – *kondorodik*: Már ... a saláta. – Vállára ... a haja.
- 9 *nyekereg* – *nyikorog*: A szomszédban egy hegedű – A szék ... alatta.
- 10 *ömlik* – *omlik*: A falról ... a vakolat. – ... az eső.

261. Szóhasadás útján jöttek-e létre az alábbi szavak? Válaszotokat indokoljátok meg!

röppen – roppan
teker – takar
csépel – csápol
bődül – bódul

rebeg – robog
pite – pata
szegel – szagol
csipog – csepeg

262. Értelmezzétek az alábbi szavakat, és határozzátok meg létrejöttük módját!
bicaj, nyugi, köszi, szobi, törcsi, matek, doli, nagyfi, sulfi, cuki, ciki, mozi, repcsi, tancsi

263. Kapcsoljátok *-val*, *-vel* ragot az alábbi betűszókhöz!

ENSZ, tsz, KÖZÉRT, SORTEX, SZOT, OTP, ABC

264. Mit jelent a szakállas és szakálltalan szó az alábbi versben?

Szavak

Szakállasak
szegény szavak:
rózsa, remény,
erkölcs, erény ...
De van köztük
szakálltalan
fickó, kinél
borotva van.

A cucc, szia,
kaja, pia,
mind újdonsült
atyánkfia.
Tetszik vagy nem,
itt vannak ők,
szakállat még
nem lengetők....

Weöres Sándor

47. Az egyéni szóalkotás

A szépirodalmi nyelvben sok olyan szó van, amely egy-egy író, költő egyéni alkotása, s amelyet alkotóján kívül más nem használ, nem válik közkeletűvé: „egyszeri olvasat”.

Még ifjú szívemben a **lángsugarú** nyár... (Petőfi)

Fel, fel hozzád forr, fények istennéje, e **lángsóhajítás**, e vívó remény.
(Kölcsey)

Égtek szívemben kis **rőzse-dalok**... (Ady)

Stiliztikai szempontból ezek használata igazolt, mert erőteljesebben megéreztetik a kifejezendő logikai, érzelmi tartalmat, fokozzák a kifejezés művésziességét. (Öncélú használatuk azonban nem indokolt!)

265. Melyek az egyéni szóalkotás termékei, az egyszeri olvasatok az alábbi mondatokban?

- ① Fürtidben tengervészes éj, szemekkel, mint a csillagtűz, hol annyi gög és annyi kéj; ki vagy te, márványkeblű szűz? (Vörösmarty) ② Gúnyol a gög téged álnokul, vedd meg őket lelked szép hevében: áragyogvány fénye, mely kimúl. (Kölcsey) ③ Tolongva zúgunk táncpaloták felé. (Kölcsey) ④ Én is öröme születtem Arkádia berkében, rózsapárnán szenderegtem... (Berzsenyi). ⑤ Uram, hatalmad eldőlt, hazádon nem kormánykodol... (Czuczor Gergely) ⑥ Páris, Páris, ember-sűrűs, gigászi vadon. (Ady) ⑦ Ez a gyalázatos jelen, ez a kicifrált köd-jövendő táncol egy boros asztalon s ős Kaján birkózik velem. (Ady) ⑧ Van egy pár álom-villanásom, egy két hívem. (Ady) ⑨ Pipacsot éget a kővén határra a lángoló magyar nyár tűzvarázsa. (Juhász Gyula) ⑩ Petőfi lángol a világviharban. (Juhász Gyula) ⑪ Oh a vér s könny modern özönvízébe vetve mily szörnyű sors a sok szegény emberhajóé... (Tóth Árpád) ⑫ (Rekettyevirágok) Ti ringtok csendesesen s hűs, ezüst záporok s a sűrű napsugár forró arany verése gond nélkül gazdaguló mélyetekig csorog, méz- s illatrakománnyal teljűlvén gyenge rése. (Tóth Árpád)

Az írás és a helyesírás

48. Az írás

Az írás a beszédnek *látható alakban való rögzítése* valamely eszközzel, erre alkalmas felületen.

Ósi kezdetleges formái:

- a *képirás*: a fogalmaknak egyszerűsített képekkel, piktogramokkal való ábrázolása, jelölése;
- az *ékírás*: különféle elrendezésű ék alakú jegyek, amelyeket hegyes eszközzel agyagtáblákba véstek és utólag kiégettek;
- a *hieroglif írás*: egy-egy szónak, mássalhangzók csoportjának vagy egy-egy mássalhangzónak az írásjegyeiből, a hieroglifákból álló (óegyiptomi) írás;
- a *rovásírás*: egyenes vonalakból alakult, hangokat vagy szótagokat jelölő jegyek, rúnák, amelyeket éles eszközzel valamely szilárd anyagba (kőbe, fába, botra) véstek, róttak.

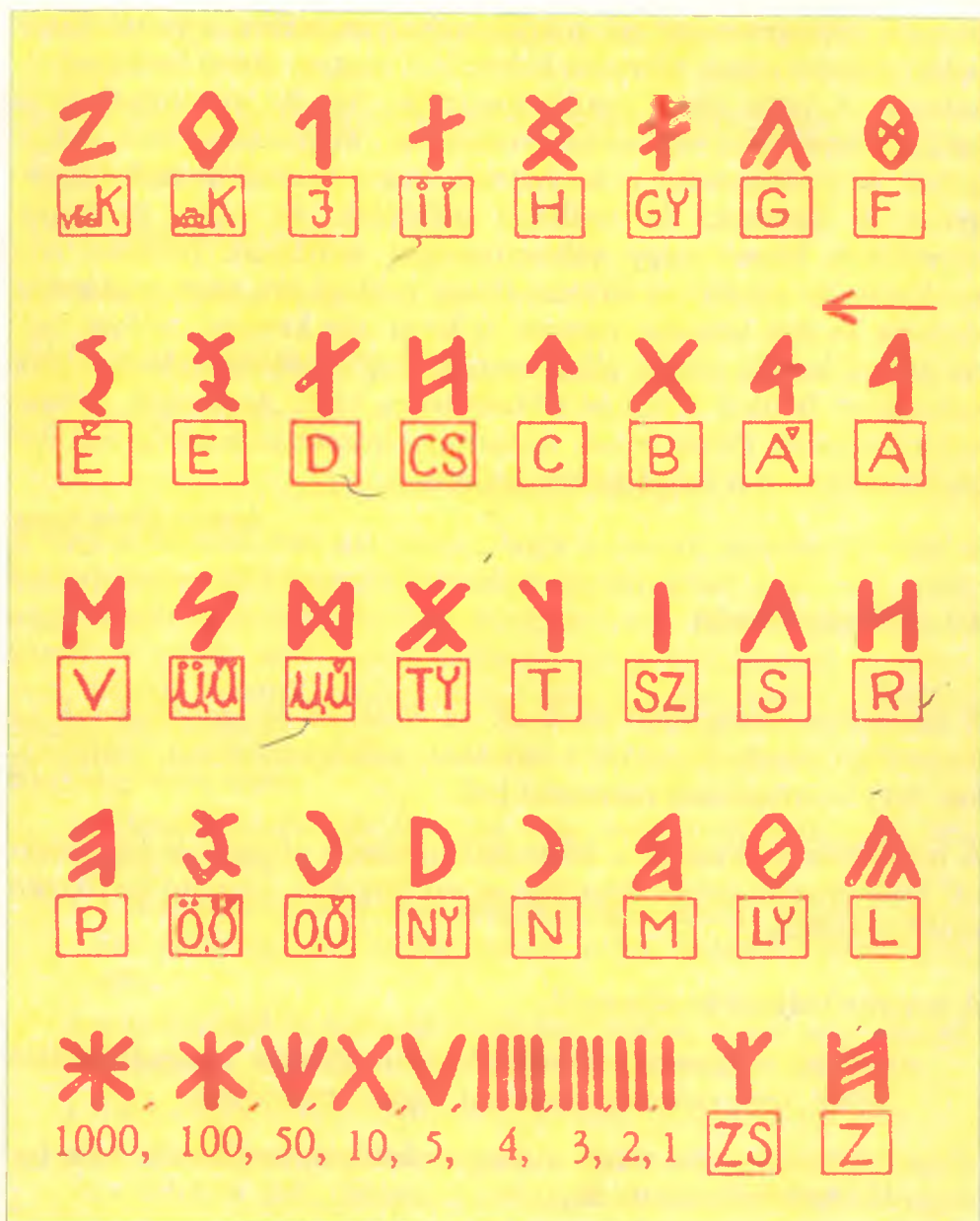
Az írás legfejlettebb rendszere a **betűírás** vagy **hangírás**, amelyben az írásjegyek, a **betűk hangokat jelölnek** (nem pedig szavakat, szótagokat). Az Európában legelterjedtebb betűírások: a latin betűs, a görög betűs, a gót betűs és a cirill betűs írás.

A hangjelölés módja szerint megkülönböztetünk:

- a) fonetikus írásmódot**, amely a szavak hangzását, a kiejtést követi: *ad, aggyon, attam, athat; vad, vattól, vaggya, vacsóság; hagy, hagyjunk, hatyta; hűt, hűtjük, hüccse* stb. (ezt az írásmódot csak tudományos céllal használjuk);
- b) ortografikus írásmódot**, amely a helyesírási elveken alapul és tükrözteti a szó különféle alakjainak az egybetartozását: *ad, adjon, adtam, adhat; vad, vadtól, vadja, vadság; hagy, hagyjon, hagyta; hűt, hűtjük, hűtse* stb.

Technikai kivitelezése szerint az írás lehet:

- *kézírás* – valamely íróeszközzel kézileg végzett írás;
- *gépirás* – írógép vagy számítógép segítségével kivitelezett írás;
- *nyomtatás* – nyomdailag, nyomógéppel rögzített írás.

A magyar rovásírás írásjegyei

266. Olvassátok el az alábbi szöveget! Tagoljátok bekezdésekre! Adjatok neki címet! Mondjátok el a tartalmát!

A képirás nem kötődik egyetlen nyelvhez sem, más nyelvet beszélők is megértik. Ugyanakkor rendkívül sok jel kell ahhoz, hogy ilyen módon gondolatokat lehessen közölni. Ezért a legtöbb nép csak az élet bizonyos területein és behatárolható ismeretkörben

használ piktogramokat (pl. a közlekedés jelzéseiben, a ruhák használati utasításaiban, feliratok helyett). A magyar ábécé betűírást alkalmaz. A latin ábécé betűit használja fel, de az eredeti latin betűkészletet módosításokkal vettük át. Magánhangzóink egyjegyűek, és mellékjeleket is kaphatnak, míg a mássalhangzók többjegyűek is lehetnek, de mellékjel nélküliek. Az egyes írásfajták egymáshoz képest nagy változatosságot mutatnak haladási irányukban. Az egyiptomi sírkamrákban például arc vagy madárca mutatja az írás haladási irányát. A kínai írás köznapi műfajai balról jobbra haladó jeleket alkalmaznak, míg a tudományos és költői szövegeket felülről lefelé és jobbról balra írják. Az arabok jobbról balra és alulról fölfelé írnak. Az európai írásokban a görög írás hatására terjedt el a balról jobbra haladás.

Antalné Szabó Ágnes

49. A helyesírás

A helyesírás (ortográfia) azoknak az *elveknek* és *szabályoknak* az összessége, amelyek szerint a szavakat, szókapcsolatokat, mondatokat írni, az írásjeleket használni kell.

A helyesírás az írásnak a közmegállapodáson alapuló és közérdekből szabályozott módja, illetőleg az ezt tükröző, irányító és rögzítő *szabályrendszer*.

A magyar helyesírás jellemzői:

- *betűíró rendszerű*, mivel legkisebb egységei hangokat jelölő betűk, nem szót vagy szótagot rögzítő írásjegyek;
- *latin betűs írás*, mivel a magyar betűsor, az ábécé a latin betűkészletből alakult ki;
- *hangjelölő*, mert betűi legtöbbször a szóelemekben valóban kiejtett hangokat jelölik, a leírt forma nem tér el jelentősen a kiejtéstől;
- *értelemtükröző*, mert ragaszkodik a szóelemek feltüntetéséhez, közszavak és tulajdonnevek, szókapcsolatok és összetett szók megkülönböztetéséhez stb., ami elősegíti a közölnivaló pontos kifejezését és gyors felfogását.

50. A magyar helyesírás alapelvei

Helyesírásunk egységes rendszere öt alapelvre épül. Ezek:

- 1 a kiejtés elve;
- 2 a szóelemzés elve;
- 3 a hagyomány elve;
- 4 az egyszerűsítés elve;
- 5 a megkülönböztetés elve.

A kiejtés szerinti írásmód

A kiejtés szerinti írás azt jelenti, hogy a szavak, szóelemek írása a kikristályosodott köznyelvi formákat rögzíti: *kísér*; *zöld*, *volt*, *akác*, *négy*, *ismer*; *üzen* (a nyelvjárási *késér*; *zöd*, *vót*, *ákác*, *nígy*, *ösmer* ~ *üsmer* ~ *esmér*; *izen* alakok helyett), így a toldalékokét is: *lát*n*i*, *inn*i, *házból*, *keletről*, *addig*, *fáért* (*lát*n*y*i, *inn*ya, *házbul*, *keletrül*, *addég*, *fáér* helyett).

Kiejtés szerint írjuk:

- a magánhangzókat: *kor*, *kór*, *csap*, *csáp*, *nyit*, *tanít*, *kút*, *húz*, *gyöz*, *tűz* stb.;
- a mássalhangzókat, két magánhangzó között a hosszúakat: *bor*, *por*, *rág*, *rák*; *addig*, *vittem*, *állok*, *kollektív*, *kommentál* stb.;
- a szótöveket és változataikat: *kéz*, *kézben*, *kezet*; *szív*, *szívből*, *szívet*; *erő*, *erőt*, *ereje*; *ifjú*, *ifjút*, *ifjak*; *kő*, *kőből*, *követ* stb.;
- a képzőket, a viszonyragokat (kivétel: *-val*, *-vel*, *-vá*, *-vé*);
- az elhomályosult szóelemeket: *kesztyű* (< *kéz* + *tyű*); *lélegzik* (< *lélek* + *zik*), *lélegezzék*; *nyaggat* (< *nyak* + *gat*); *lyuggat* (< *lyuk* + *gat*); az *aggat*, *faggat*, *szaggat*, gyakorító alakokat (jelentésbeli összefüggésük az *akad* – *akaszt*, *fakad* – *fakaszt*, *szakad* – *szakít* alakokkal már nem világos: mai gyakorító megfelelőjük már az *akasztgat*, *fakasztgat*);
- a *ki*, *le*, *be*, *fel* határozószók fokozott alakjait: *kijjebb*, *lejjebb*, és csak részben a *beljebb*, *feljebb* alakokat;
- az *sz-v* tövű igék felszólító alakjait: *legyen*, *tegyen*, *igyon*, *higgyen* stb.;

- a köznyelvben kétféleképp használatos alakváltozatokat: *fel – föl, csepeg – csöpög, veder – vödör; csoda – csuda, csorog – csurog; dől – dül; hova – hová; tornázik – tornászik, gombázik – gombászik, fogózik – fogódzik, akarózik – akaródzik, hallgatózik – hallgatódzik, mentetetőzik – mentetetődzik* stb.;

A szóelemző írásmód

A szóelemző írásmód biztosítja a szóalakoknak – a szó toldalékos alakjainak – az összetartozását, vagyis azt, hogy a toldalékolt szavakban mind a szótő, mind a toldalék, az összetett szavakban pedig minden tag világosan felismerhető legyen.

A szóelemzés elve alapján írjuk:

- a szavak toldalékos alakjait: *vétség, szabadság, tudja, védjük, mondtam, küldtem, hányjuk, hagyjátok* stb.; ezek egy részében azonban a szóelemeket nem eredeti alakjukban, hanem módosult változatokban tüntetjük fel: *kézzel* (= kéz + vel), *házzá* (= ház + vá), *moss* (= mos + j), *fuss* (= fut + j), *taníts* (= tanít + j);
- az összetett szókat: *réges-rég, gizes-gazos, csillog-villog, ajtószárny, világgörűli, rozsszalma, nagygyűlés, sakk-kör, dzseszszám, balett-táncos* stb.

A hagyományos írásmód

Bár egész helyesírási rendszerünket a hagyomány alakította ki, a hagyomány elvének érvényesítéséről csak akkor beszélünk, ha a máig megőrzött írásmód sem a kiejtés, sem a szóelemzés elvével, sem a mai hangjelöléssel nem magyarázható.

A hagyomány elve érvényesül a következő esetekben:

- a családnevekben, amelyek megőriztek egyes régies betűket:

Batthyány (e.: battyányi)

Kossuth (e.: kosut)

Cházár (e.: császár)

Széchenyi (e.: szécsényi)

Desseffy (e.: dezsőfi)

Thököly (e.: tököli)

Hajnóczi (e.: hajnóci)

Weöres (e.: vörös); stb.;

- nem kettőzzük a szótövek *dz*, *dzs* betűit akkor sem, ha hosszú hangot jelölnek: *bodza*, *madzag*, *edz*, *fogódzik*, *pedzi*, *maharadzsa*, *bridzs*, *hodzsa* stb.; a toldalékok hasonulásából következő hosszúságot azonban ezekben is feltüntetjük: *edzdük*, *fogóddzék*, *peddze*, *bridddzsel* (= *bridzs* + *vel*);
- a **j** hang *ly*-nal való jelölésében: *lyuk*, *folyik*, *gólya*, *csigolya*, *gereblye*, *szegély*, *aszály*, *milyen*, *olyan* stb.;
- néhány, ma már nem világos eredetű szavunk őrzi a régebbi írásformát: *kapzsi* (*kap* + *si*), *esd* (az *esdekel* = gyakran térdre esve kér szócsonkítása), *játszik*, *metsz* (vö.: *játék*, *metél*), *tetszik*, *mindjárt*, *ósvi*, *rögtön*, *püskösd* stb.

Az egyszerűsítő írásmód

Egyszerűsít a helyesírásunk a következő esetekben:

- a többjegyű betűk kettőzésekor tőszavakban és toldalékos alakokban a betűnek csak az első jegyét ismételjük meg: *hosszú*, *meggy*, *fütty*, *locsan*, *szisszen*, *ésszerű*; illetőleg: *jegygyel*, *mésszel*, *rosszal*, *bridddzsel*, *edden*, *eljátsszuk* stb.; (nem egyszerűsítünk azonban az összetétel határán: *kulcsosomó*, *jegygyűrű*, *fénynyaláb*, *díszszázad* stb. és elválasztáskor: *hosz-szú*, *locs-csan* stb.);
- ha toldalékoláskor három azonos mássalhangzót jelölő betű kerül egymás mellé, csak kettőt írunk: *tollal* (= *toll* + *lal*), *orra* (= *orr* + *ra*), *vádlottól* (= *vádlott* + *tól*), *füttytyel* (= *fütty* + *tyel*), *nagyobban* (= *nagyobb* + *ban*), *hallak* (= *hall* + *lak*), *Ivettel* (= *Ivett* + *tel*), *Mariannal* (= *Mariann* + *nal*) stb.

Ez a szabály azonban nem vonatkozik a magyar családnevekre, az idegen tulajdonnevekre és a szóösszetételekre: ezekben a hosszú mássalhangzó betűhöz a vele azonos újabbat kötőjellel kapcsoljuk, hogy a szótő eredeti alakja világos legyen: *Kiss-sel*, *Széll-lel*, *Tarr-ról*, *Heßmann-nál*, *Mann-né* stb.; illetőleg: *sakk-kör*, *futball-liga*, *balett-táncos*, *makk-kupak*, *makk-káv*, *toll-legyező*, *ott-tartózkodás*, *váll-lövés* stb.

Nem egyszerűsítünk akkor sem, ha a *-szerű* kettőzött *sz-re* (*ssz-re*) végződő szavakhoz járul: *dzsessz-szerű*, *expressz-szerű*.

A megkülönböztető írásmód

A megkülönböztetés elve érvényesül:

- a tulajdonnevek nagy kezdőbetűs írásában: meg kell különböztetni az azonos köznevektől, melléknevektől: *juhász* – *Juhász*, *kovács* – *Kovács*, *kis ibolya* – *Kis Ibolya*, *szatmári* – *Szatmári*, *orosz* – *Orosz*, *rác* – *Rác* stb.;
- az összetételek egybeírásában és a velük azonos tagokból álló szókapcsolatok különírásában: *meleg ágy* – *melegágy*, *kis asszony* – *kisasszony*, *sok szög* – *sokszög*, *tíz perc* – *tízperc* (= szünet), *föld alatti* (járatok) – *földalatti* (= metró), *gyors futás* – *gyorsfutás* (= sportág), *igaz mondás* (= mondás, amely igaz) – *igazmondás* (= az igazság megmondása), *a földön futó* (inda) – *földönfutó* (= hontalan, hazátlan) stb.;
- az azonos tagokból alakult, de szófajukban különböző összetételek kötőjeles, illetőleg egybeírásában: *jött-ment* (= múlt idejű ige) – *jöttment* (= főnevesült igenév); *járó-keelő*, *szántóvető* (= melléknévi igenevek) – *járókeelő*, *szántóvető* (= főnevek), *csihi-puhi*, *hu-hu* (= indulatszók) – *csihipuhi*, *huhu* (= főnevek), *csip-csup* (= melléknév), *csipcsup* (= főnév), *dínom-dánom* (= indulatszó) – *dínomdánom* (= főnév) stb.

267. Értelmezzétek az alábbi szavakat és szópárokat! Mely helyesírási elv szerint írjuk őket?

I

bár, bor, bőr, bér, bír, búr
kar, kár, kér, kor, kór, kör, kúr
tar, tár, tér, tor, tőr, túr, túr

II

ál – áll, ép – épp, fed – fedd, hal – hall, kasza – kassza, lap – lapp, len – lenn, megy – meggy, meny – menny, sarkal – sarkall, szál – száll, tol – toll, var – varr, veszteség – vesztesség

268. Mely helyesírási elv érvényesül az alábbi kifejezések kiemelt szavainak írásában?

a lámpán eltörött a **búra** – **búra** termett idő
éppen hazaérkeztünk – **épen** érkeztünk haza
esküvőjére készül az **ara** – **arra** ébredtem, hogy csengettek
valahol **tűz** van – virágot **tűz** a hajába

a két ablak **közé** teszi a tükröt – rendeletet tesz **közzé**
a **hidra** mitológiai szörny – ráhajtottunk kocsival a **híd**
lyukas a **híd**, vigyázzatok – rosszul lettem, **hídd** gyorsan az orvost
hivat **hord** a szél – **hordd** halomba a törmeléket
kezd esni az eső – **kezdd** az elején a mondandódat
a **rikkancs** árulja az esti lapot – **rikkants** egy nagyot
már megfőtt a **lebbencs** – **lebbents** meg egy ágat – s sziromeső hull rád
még mindig itt van a **roncs** – tánc közben ne **ronts** lépést

269. Milyen és hány szóelemből tevődnek össze a kiemelt szóalakok?
a sivatagban vizet **kutat** – a szomszédban **kutat** fúrnak
bőre sikerült a ruha – hámlik a **bőre**
kiszakadt a **szűrő**m ujja – éppen a tejet **szűrő**m
magasan **szárnyal** a sas – kiterjesztett **szárnyal** lebeg
a víz a partot **mossa** – mondd, hogy **mossa** meg a kezét
a fejünket **rázzuk** – **rázzuk** erősebben, hadd hulljon az alma
felhangzott a koncerten a **kardal** – ne hadonássz a **karddal**
az indoeurópai nyelveket **árja** nyelveknek nevezték – sebes a víz **árja**
még nem olvas, csak **betűzi** a szavakat – **betűzi** a virágot a gomblyukába
egyre jobb a **közellátás** – a **közellátás** szemüveggel korrigálható
mindent **elöl** a gyom – **elöl** állnak a kicsik, hátul a nagyobbak
a **sörét** apró ólomgolyócska – megitta a **sörét**

270. Elemeztétek az alábbi igealakokat, határozzátok meg a szóelemeiket, és mondjátok meg, melyik helyesírási alapelv szerint írjuk őket!

lődd, nődd ki, ródd, sződd
tegyél – tedd, vigyed – vidd, vegyed – vedd, egyed – edd, igyad –
idd, higgyed – hidd
jöjje, jöjj, jöjjön; bújja, búj, bújjon
lennék, tennék, vinnék, hinnék
lenni, tenni, venni, enni, hinni
aludjak, feküdjek, nyugodjak

271. Mely helyesírási elv szabja meg az alábbi alakpárok tagjainak helyesírását? Értelmeztétek a szóalakokat!

játszunk – játsszunk, metszettek – metsszettek, tetszenek – tetsszenek
hord – hordd, kezd – kezdd, old – oldd, küld – küldd, ad – add
kertel – kerttel, rendel – renddel, tárgyal – tárggyal, gépel – géppel
elcseni – elcsenni, megfeni – megfenni, elkeni – elkenni
ezüsté – ezüstté, kedvencé – kedvencé, gyereké – gyerekké

272. Pótoljátok az alábbi mondatpárokban a megadott szavak megfelelő jeles vagy ragos alakját!

- 1 egy: Minden ága fonódott. – Ha a vétség közös, a büntetés sem lehet csak .
- 2 rekedt: A szőlőszám a sztáré, azé a . – A hűléstől vált .
- 3 különb: Igyekszik másoknál válni. – A jutalom a legjobb versenyzőé, a másoknál .
- 4 szegény: Gazdagé a dőzsölés, a nyomor. – Gazdagból lett .

273. Értelmezzétek az alábbi igéket, és másolás közben pótoljátok a hiányzó betűket! Mely helyesírási elv szerint írjuk őket?

ruhá kodik

vité kedik

ere kedik

fohá kodik

alá kodik

pana kodik

raga kodik

rá kódik

táma kodik

nehé kedik

cicomá kodik

csimpa kodik

tollá kodik

terpe kedik

274. Másolás közben pótoljátok a j hang hiányzó betűjét! Mely helyesírási elv szerint jártok el?

apá

homá

zsiva

gere

kedé

szemé

kevé

he

éme eg

sar ad

re t

szala t

hó ag

fák a

mu a

mág a

dagá

hodá

déva

guzsa

karabé

é

mo

ha

zsiva og

téve eg

gyú t

se pít

má as

gu a

pozdor a

tu a

szabá

tava

cserme

sóha

mordá

kese

konko

se -ha

sompo og

vi og

fo t

há as

má us

kop a

pocso a

tar a

szerá

tolva

fogo

mé

veszé

osztá

iha -csuha

gomo og

ter ed

ku torog

fele t

há og

bó a

lajtor a

szó a

275. Indokoljátok meg a mondatpárokban kiemelt szavak külön-, illetőleg egybeírását! Mely helyesírási elv igazít el bennünket?

- 1 Vacogva bújunk be a **hideg ágyba**. – Sok palánta **hidegágyba** is kiültethető.
- 2 **Szegény ház**, már a fala is düledezik. – Öregségére a **szegényház** lett az otthona.
- 3 **Négy szög** áll ki a deszkából. – A **négyszög** mértani síkidom.
- 4 A házból kijött egy mérges **kis ember**. – A **kisember** létbizonytalansága ma is nagy társadalmi probléma.
- 5 A fizikát is egy **angol tanár** tanítja. – Az **angoltanár** tökéletes angolsággal beszél.
- 6 A házhoz egy **kis kert** is tartozik. – Minden ház előtt **kiskert**, illatozó virágokkal.
- 7 Kivertük az ablakot, **nagy cirkusz** lett belőle. – Városunkba jön a fővárosi **nagycirkusz**.
- 8 A macska leesett a fáról, de **talpra esett**. – Ügyes, **talpraesett** gyerek, mindig feltalálja magát.
- 9 A szilárd **talpon álló** oszlop tetején angyalszobor áll. – Ittam volna egy teát, de még zárva volt a sarki **talponálló**.
- 10 **Látni való** volt, hogy nem ért a szereléshez. – A vásárban sok volt a **látnivaló**.

276. Értelmezzétek az alábbi szókapcsolatokat és a belőlük alakult összetételeket! Közülük ötöt foglaljatok mondatpárba!

száraz föld – szárazföld

száraz tészta – száraztészta

száraz fa – szárazfa

tiszta szoba – tisztaszoba

felső fok – felsőfok

kávés csésze – kávéscsésze

szép író – szépíró

szép írás – szépírás

alsó ház – alsóház

fehér cseléd – fehércseléd

zöld vendéglő – zöldvendéglő

vörös katona – vöröskatona

vörös begy – vörösbegy

kék nyelvű – kékn nyelvű

szép fiú – szépfiú

szép história – széphistória

277. Olvassátok el és írjátok ki az alábbi szövegből az igéket és elemezzétek a jelentésüket a cselekvő és a cselekvés egymáshoz való viszonya, a cselekvés iránya és minősége szerint!

A tréfa a hirtelen elcsattanó élettől a színpadi bohózatig százféle módon, százféle műfajban jelentkezik. Az embernek könnyű fegyverrel vívott harca ez az élet szomorúsága vagy rútsága ellen ... A tréfa csak mulattatni akar, javító vagy romboló szándék nélkül, amikor egy pillanatra feledtetni velünk, vagy legalábbis mulatóságnak tünteti fel az élet gondját. A népmesének van egy fajtája, amely nem az elnyomott legkisebb fiú vagy a szeméten tengődő koszos csikó alakjában vetíti ki a nép vágyait, hanem egyszerűen mulattatni akar, mégpedig azzal, hogy képtelenséget képtelenségre halmoz.

Hadd mondjam el egyik legrégebbi gyerekkori élményemet. Betegen feküdtem, nyilván a torkom fáj, s apám bejött hozzám, hogy mulattatásomra azon frissiben felolvassa éppen elkészült meséjét. *Gácsera* volt a címe. A mese szegény emberekről szólt, akik föld alatti lyukakban laktak. Egyetlen vagyonuk egy diófabokrociska s egy Gácsera nevű méh volt. Dión és mézen éltek. A méh egyszer megszökött, s az apa elküldte a fiát, hogy keresse meg valahol a világban. Hosszú kalandozások után meg is találja, amint igába fogva szántogat egy ökör mellett. Visszakönyörögi a gazdától, s viszi haza, de közben a méh nyakából égis erő eperfa nő ki. Bekiált apjának, hogy hazahozta Gácserát.

Itt következik az, amit apám belétoldott a mesébe, s amin könnyezésig kacagtunk mind a ketten:

“De a szegény ember nem tudott kijönni, mert amíg a fia oda volt, a sok bánattól s a sok éhezéstől úgy meghízott, hogy nem fért ki a lyukon.”

Benedek Marcell

278. Az alábbi cselekvő igékből képezzetek műveltető igéket! Húzzátok alá a képzőt és indokoljátok meg alakváltozatának használatát! Milyen változás történik a szótóban?

hoz, úszik, fürdik, zörög, mozog, alszik, nyugszik, iszik, lő

279. Képezzetek visszaható igéket az alábbi cselekvő igékből! Igazi visszaható igét kaptatok-e vagy álvisszahatót?

húz, gyötör, teker, bán, vész, üt, érdekel, fog

280. Határozzátok meg az alábbi igék faját a cselekvés minősége szerint!

- 1 jön, jön le, jöddögél, le-lejön
- 2 szalad, elszalad, el-elszalad, szaladgál, szaladozik
- 3 pattog, pattan, elpattan, el-elpattan
- 4 villog, villan, megvillan, meg-megvillan, villószik

281. Határozzátok meg az alábbi szóalakokban a szótó típusát!

néztünk, hoztunk, vittem, hitték, növekedtünk, főzök, fekvéstől, cselekvéssel, mozgásban, érzékenyen, szakított, jövevények

282. Tárgyas-e vagy tárgyatlan az ige az alábbi mondatokban?

- 1 Hős emberségem, várakozz, szép álmokat aludj. (*Ady*)
- 2 Palota, kunyhó, téged tündököl ma! (*Juhász Gy.*)
- 3 Ködös emlékek rezegték át a szívemet. (*Móra F.*)
- 4 Beszélgettük apám álmát, a volt s a jövő időket. (*Juhász Gy.*)
- 5 Amikor megevett Izményi úr, elterpeszkedett az asztal mellett. (*Gergely I.*)
- 6 Távoztatni senki halálát nem bírja, bár kerülje, fussa. (*Zrínyi M.*)
- 7 Napom nem élhetem, éjem nem alhatom, hulló, nehéz fejem zúgását hallhatom. (*Weöres S.*)
- 8 Átmászta a palánkot, pedig nyitva volt a kiskapu is. (*Közny.*)
- 9 Sok pulykapecsenyét élélhetsz te, Palkó – mondom neki egyszer az őszön –, hogy ilyen bazsarózsaszínű vagy. (*Móra F.*)
- 10 Szegény Klárka is hogy fájt a nénje szomorúságát. (*Szabó Dezső*)

283. Olvassátok el és írájátok ki a szövegből előbb az alanyi, majd a tárgyas ragozású igéket! Határozzátok meg az igék számát és személyét!

Szeretek nyáron az erdőben lakni. Hallgatom a madarak énekét. Este meg éjjel csak fülemüle szól. Még pitymallani sem kezd, már hallom a völgyből a fűrj pitypalattylását ... Három óra van.

Fél órával később ébred a vörösbecy, utána mindjárt a rigó. Hej, a rigó az én kedves madaram! Különösen a sárgarigót szerettem. Az úgy furulyázik, mintha tiszta ezüstből volna furulyája, pedig semmilyen sem kell neki.

Legkésőbb ébred a veréb. Van már néha öt óra is, amikor ki-dugja buksi fejét a lombok közül, és elkiáltja magát: csiri-biri, ami bizonyosan azt jelenti, hogy: szerencsés jó reggelt kívánok!

Hát ilyen lusta a veréb!

Hát te, aki ezt olvasod vagy hallgatod, hány óraker szoktál jó reggelt kívánni?

Gárdonyi Géza: A madarak ébredése

284. Olvassátok el az alábbi szöveget, írtok ki az igeneveket és határozzátok meg a fajukat!

Nagyon hosszú időnek, évmillióknak kellett eltelniük, hogy az állandóan változó környezeti viszonyok között a növények, megküzdvé minden nehézséggel, akár életmódjukat is átalakítva fenn tudják tartani létüket. Ilyen hosszú fejlődés eredménye a szárazságtűréshez való alkalmazkodás is.

A szárazságtűréshez alkalmazkodó pozsgás növények igazi hazái a sivatagok. Ezek lényeges és közös tulajdonsága a kevés és rendszertelenül hulló csapadék és a többnyire magas hőmérséklet. A sivatagok kialakulását azonban a csapadékot felfogó magas hegyek is előidézik.

Földünk legnagyobb sivatagjai a szubtrópusi klímaövbén találhatók. Itt találni csaknem teljesen esőmentes, száraz részeket, ahol jellemző az erős felmelegedés és a sokszor el is maradó gyenge téli fagy. A szubtrópusi és a hegységek közé zárt sivatagok és félsivatagok mellett a különböző pozsgásokat megtalálhatni a szavannákon, a mediterrán vagy füves kontinentális területeken is. Az itt élő növényeknek az időnként ismétlődő nagy vízhiányt átvészelni nagy problémát jelent. Víz nélkül pedig élet nem létezik. A növények létének ez az egyik alapfeltétele.

Ezért kénytelenek alkalmazkodni a körülményekhez.

N. Szentirmay Teréz

285. Olvassátok el az alábbi szemelvényt és írtok ki a határozószókat, jelentésük szerint csoportosítva!

Néha arccal a fűben feküdve maradtam, mintha meg volnék halva. A kutyánk ilyenkor keresztül-kasul ugrált rajtam, tépázott, szaglászott, azután, ha sokáig nem mozdultam, nyihákolva állott mellettem, és az ajtó felé tekingetett. Később aztán, hogy sokszor bolonddá tettem, addig turkált az orrával a fejem alá, hogy végre is rá kellett csapnom, és akkor a versenyt újra kezdtük.

... Az udvarunknak olyan jó óre volt ő, hogy emberből nem vált volna olyan. A mi aprómarhánkat mind ismerte és számon tartotta. ... És micsoda éber és vitéz védelmezője volt mindig a csirkés tyúkoknak! Amikor a héja megjelent a tájékon, ő már akkor magasra emelt fejjel vigyázta: nem jön-e mifelénk. Amint aztán a mi házunk irányában kóválygott a gonosz madár, a Zordon erős ugatással ugrált a magasba, és bizonynal mondom, nem egyszer láttam, hogyan kerengett tova-távolabb a héja az ő haragos ugatásától.

Gárdonyi Géza: *A kutyánk*

286. Írjátok ki a fenti szövegből a személyragos határozószókat és egészítsétek ki azokat a teljes ragozási sorokkal!

287. Írjátok ki az alábbi mondatokból a névutós szerkezeteket! Elemezzétek a névszókat!

① Magyarország szélén vagyon egy almafa, az alatt énekel két lovas katona. (*Népköltés*) ② Bőrünk alól kisüt lobogva már vérünk. (*Ady*) ③ Mikor vályú elé hajtják este felé, egy-egy bozontos, bús tinó el-elbődül. (*Petőfi*) ④ Hitté vált, hogy az írás felemel az átlagemberek fölé. (*Ady*) ⑤ Gyalázatunk, keservünk már ezer év óta rokon. (*Ady*) ⑥ Mert – de'jszen tudja ezt az ő gonosz lelke, öccsét rangja szerint miért nem nevelte. (*Arany*) ⑦ Ezer felé bús harcmező a hon. ... Százezrek jajától zúg a lég; s halál, rablás mind a király miatt. (*Petőfi*) ⑧ Fontos tárgyak iránt, értekezés végett hozzád küldene egy tábori segédet. (*Arany*) ⑨ Elszállt az esthajnal a hegyetők felett, bő harmatot síra búcsúkönyvek helyett. (*Arany*)

288. Olvassátok el és határozzátok meg az alábbi szöveg minden szavának szófaját!

Anyanyelvünkön kifogástalanul beszélni, mint mondtuk, ez az izgalmas elmesport a föld minden részén hódít. Semmi kétség, a civilizáció egyik tünete, olyan értelemben, hogy a civilizáció egy-egy közösség tagjainak, a civileknek, már békén, szóértésen – tehát nem fegyveren – alapuló rendjét jelenti. A nyelvművelés világjelenése a szerencsések közül való. Megszállottjainak buzgalmát csak helyeselhetjük, még akkor is, ha a kártyajátékosok vagy meccslátogatók szenvedélyességébe esnek. Működésük – még akkor is, midőn egymás haját markolásszák – a jövőt szolgálja. Szerszámokat és eszközöket tisztítanak. Az eszmecsere közlekedő eszközeit, a megértés és egyetértés szerszámait. Nyelvérzékünk finomulásával eszméink finomodnak, így van. Sőt: fülünket élesítve agyunkat élesítjük.

Illyés Gyula

Szövegek az előbeszéd gyakorlására, tartalommondásra

A magyarok szimfóniája

... Nem hiszem el, hogy a magyar dalosegyleteknek még százéves múltjuk sincs. Van annak ezeréves is. A dal az első lélegzetvétele egy kezdő nemzetnek... A dal nem ünnepek fehér kalácsa volt, hanem mindennapos kenyér. Vele kezdődött és vele végződött minden, rítus volt, mint később a kereszttetés, s kár, hogy kiment a divatból. Mert a dalozó ember mind jó ember, s a világ annál jobban romlott, minél kevesebbet dalolnak benne. A mi eleinknek egész életét végigkísérte a dal. Dalolva mentek a tanácsba és a csatába, dallal áldották és kérlelték a Hadurat, dallal avatták a Boldogasszony ágyát fekvő új anyát, és dallal dombolták a sírt a vezérnek, aki lova hátán ülve, jobbján szíve szerelmével, balján leghívebb szolgájával átköltözött a mennyég fűvellő mezőire.

Különös játéka a véletlennek, hogy az innen-onnan ezeréves első írott följegyzés a magyar dalról a szegényember daláról szól.

Szent Gellért életiratában van följegyezve, hogy a szent püspök egy dunántúli útjában valami majorságban szállt meg, s mikor elalvás előtt belemerült a breviáriumba, minduntalan megzavarta ajtatokodásában valami monoton hang, ami kívülről szűrődött be. Egy súrlódó kőnek a hangja s az azt kísérő énekhang.

– Micsoda furcsa zaj ez, Valter? – kérdezte a püspök a diakónusát.

– A szolgálólány örli odakint az eresz alatt a holnapra való bűzát a kézimalmon – felelte a diakónus –, s dalol mellé, hogy ébren tartsa magát.

– Úgy? – mosolyodott el a szent, aki a dal hazájából, a vájt fülű olaszok földjéről került a barbár szittyák közé. – Akkor hát ez a magyarok szimfóniája. Különös szimfónia, Valter! De mit csinálnának a szegények, ha nem is dalolnának? Nagy áldás a dal, Valter fiam!

A dal valóban nagy áldás, és ezer esztendőn át mindig különös szimfónia maradt, az élet malmát szüntelenül húzó-vonó, szegény magyarok szimfóniája, akik fáradt szemüket dallal tartják nyitva az éjszakában. A dolgozók szimfóniájának az alapmotívumai minde-

nütt egyformák a föld kerekén, de egyikben sincs annyi sötét tónus, annyi fojtott, dalban sem kimondható fájdalom, mint a magyarok szimfóniájában...

Herczeg Ferenc: Magyarok szimfóniája /részlet/

Szent Margit legendája

Erős fogadással megfogadta IV. Béla király, hogy ha Isten még egyszer országába visszavezeti és népét ismét felemeli, egyetlen leányát neki ajánlja, apácának nevelteti. Fogadásáról nem is feledkezett meg, és amikor egyetlen leánya, a kicsi Margit a tizedik évét betöltötte, kolostorba küldte.

Ahogy nőtt, növekedett, Margit egyre inkább távolodott a világi hiúságtól és közeledett az egyházi tanításokhoz. Az apácák klostromában élt a Nyulak szigetén, amelyet később róla Margitszigetnek neveztek el.

Híre járt a közeli országokban, de még a távoli tartományokban is, hogy van Béla királynak egy szépséges szép leánya, s egymás után érkeztek a kérők Magyarországra. Megkérte Margitot a cseh király és sokan mások is, de ő annyira utálta a világi hiúságokat és gyönyörűségeket, hogy hallani sem akart házasságról.

Messze földről jöttek szerzetesek és apácák, de jöttek nagy nemes asszonyok, nagy uraknak és fejedelmeknek feleségei is, hogy a királykisasszony szent életében gyönyörködjenek.

Mert Szent Margit mindig térdre ereszkedett Jézus és Szűz Mária képe előtt, úgyhogy a sok térdeplés miatt térde kalácsai megdagadtak és megkeményedtek. Életének minden napján örült, ha magát megalázhatta és az apacánővéreknek szolgálatot tehetett. Amennyivel felülmúlta őket méltóságával és nemességével, annyi-val inkább iparkodott magát megalázni előttük.

A király egyetlen leánya, az ország büszkesége ott főzött a konyhán, elmosta a tálakat és fazekakat, hordta a tüzelőt.

A szent szűz a kolostor ebédlőjében is szolgált: felsöpört, kiszolgálta a nővéreket, s egy falatot sem evett addig, amíg a többiek az asztaltól fel nem keltek. De különben is, hogy magát megalázza, mindig a második asztalnál evett, mint a szolgálólányok.

Ilyen szeretet és alázatosság élt a szívében.

De híre járt egyszerűségének és engedelmességének is. Az étel hitványát válogatta, s panaszát ember soha nem hallotta. Amit a főnökasszony parancsolt, elsőnek teljesítette.

Nagyon szerette a szegényeket, és maga is szegénységben akart élni. Ruhája mindig szakadozott és foltos volt. Ágya csak egy földre vetett gyékény volt, erre néha egy kődarabot tett párnának.

Vezeklőövel, korbácsolással testét erősen gyötörte, soha pihe- nést magának nem engedett. Ezért már kora ifjúságában nagyon elgyengült, és érezte, hogy a halála közeledik. Amikor megbetege- dett, átadta ládája kulcsát a főnökasszonynak. De milyen kincsek voltak a magyar király lányának ládjában? Vezeklőövek a derék sanyargatására; az egyik megszakadozott már a gyakori viseléstől, a másik pedig vasból készült, hogy nagy keménységgel szorítsa a testét. Egy vessző is volt ott, melyre a szent szűz sündisznóbőrt erősített, s azzal ostorozta magát. Találtak két nemezkapcát, me- lyek kétfelől hegyes vasszegekkel voltak kiverve, ezeket viselte a lá- bán.

Ezek voltak Margit kincsei, melyekkel érdemeket gyűjtött, és ezekkel az érdemekkel segíti most a hozzá folyamodó bűnösöket.

Betegségének tizenharmadik napján, huszonkilenc esztendő s korában a szent szűz elnyugodott az Úrban. Legottan a szentséges szűznek az orcája csodálatos fényességgel megfényesedett, s olyan szép világosság támadt a szeme alatt, mintha egész arcát megara- nyozták volna.

A Margit-legenda nyomán

Lehel kürtje

A honfoglalás utáni időkben a magyarok több rabló, „kalandozó” hadjáratot szerveztek Nyugat- és Dél-Európa fejlettebb országai ellen. Eleinte sikereket értek el. Idővel azonban az európai népek kiismerték a magyarok harcmódorát, s ezután több vereség érte őket. A legsúlyosabbat Augsburgnál szenvedték a németektől. Ezt a kudarcot a későbbi krónikások a Lehel kürtjéről szóló mondával igyekeztek szépíteni.

Lehel vezér kürtjét a jászberényi múzeumban őrzik. Az elefántcsontkürtön, mely díszes faragású, csorba és repedés látható. A kürt történetéről a következőket tartja a hagyomány.

955-ben a magyarok nagy sereggel törtek Németországra. A ve- lük szövetséges Konrád herceg hívta be őket, ki utóbb árulójuk lett, mert Ottó német császárhoz pártolt át.

A magyar sereg több részre oszolva pusztította a német birodalmát. Egy jelentékenyebb sereg Bulcsú és Lehel vezetésével

Augsburgot fogta ostrom alá. Könnyen bevehetnék volna, mert a városnak nem voltak valami magas és erős falai. A magyarok azonban lovon harcoltak. Lóhátról meg még egy olyan gyenge kerítéssel védett várost sem lehetett bevenni, mint amilyen Augsburg volt.

Ottó nagy sereggel közeledett a város felmentésére; éppen akkor ért oda, amikor a város már-már elveszett.

Augusztus 9-e volt. A magyarok abbahagyták az ostromot, és Ottó elé siettek. Éjjel megkerülték a németeket, és több német csapatot megvertek. A császári seregből azonban kivált a magyarok harcmódorát ismerő Konrád herceg egy nagyobb csapattal, és szétszórta a németeket hátba támadó magyarokat. Másnap reggel Ottó oly hirtelen támadt rá a magyarokra, hogy azok legfélelmetesebb fegyverüket: nyilait sem használhatták. A páncélos lovassággal meg a nehéz fegyverzetű gyalogsággal szemben kézitusában a védetlen testű magyarság nem győzhetett. Az egész nap tartó ütközet után kénytelenek voltak megfutamodni.

A csatavesztésnek maguk a magyarok voltak az oka. Mint lovas nép várat ostromoltak, nem vették észre az ellenük vonuló ellenséges hadat. Elbizakodottak voltak az addigi sok harci sikertől, s így keserves árat fizettek. Ottó császár parancsára egész a magyar határig üldözték őket. Közben kit levágtak, kit vízbe fullasztottak.

Akiket meg élve fogtak el, azokat vagy megkínózták, vagy élve eltemették. Elfogták menekülés közben Bulcsút, Lehelt és Azúr vezért, és Regensburgba vitték őket.

A közvitéztek közül a németek csak hetet hagytak életben, házájukba küldték:

– Menjete a magyarjaitokhoz, mondjátok meg nekik, hogy a kínok e helyére többé ne jöjjenek!

Ezek a szerencsétlenek azután itthon nagyon szomorú sorsra jutottak, amiért nem akartak meghalni bajtársaikkal. Elvették vagyionukat, nejüket, gyermekeiket, még a nevüket is. Sátorról sátorra mezítláb járva koldultak, gyászdalokat énekelve a nagy nemzeti szerencsétlenségről. Még utódaikat is üldözték. Lázár szegényeinek nevezték őket, mert később Szent István, megszánya az üldözötteket, az esztergomi Lázár-kórház gondviselésére bízta őket.

A három vezért pedig, mielőtt kivégezték volna, a forma szerint bíróság elé állították a németek.

A császár azt kérdezte tőlük, hogy miért olyan kegyetlenek a keresztényekkel szemben.

– Mi Hadúr bosszúja vagyunk! Minket ostorul küldött rátok. Ha nem üldöznénk benneteket, rabjaitok lennénk! – válaszolták.

Ottó császárt szerfelett feldühítették e kevély szavak. Azonnal kimondta rájuk a halálos ítéletet. Csak annyit engedett meg, hogy olyan halált válasszanak maguknak, amelyet akarnak. Lehelnek csupán egy óhaja volt halála előtt:

– Egyebet nem kívánok, csak hozzák elő a kürtömet, hadd fújjam meg utoljára.

Kívánságát teljesítették. Kezébe adták a kürtjét.

Lehel belefújt utoljára. Fújta gyönyörűen, hosszan, meghatóan.

A bírák, köztük a császár meg a poroszlók is, elbűvölten hallgatták, s még sokáig elhallgatták volna. De Lehel vezér hirtelen előre ugrott poroszlói közül, s a kürttel úgy fejbe sújtotta az áruló Konrád herceget, hogy az holtan bukott előre.

– Nesze! – kiáltotta. – Eredj előttem a másvilágra, hogy engem szolgálj!

(A régi magyarok azt hitték, hogy akiket megöltek, azok a másvilágon szolgálják lesznek.)

A rettenetes ütéstől Lehel kezében megrepedt és kicsorbult a kürt.

Feleszmélt kábultságából a császár. Intett a fegyveres szolgáknak, akik a vesztőhelyre hurcolták Lehelt és társait.

Hogy aztán hogyan került haza a kürt, arról nem szól a krónika. A XVIII. században ásták ki a földből Jászberény közelében.

Besnyő Miklós nyomán

A munkácsi vár védelme

Thököly Imre szerencsecsillaga leáldozott, de felesége, a hős lelkű Zrínyi Ilona bátran védelmezte Munkács várát a németek ellen. Asszony létére páncélinget öltött, ellátta a várat hadiszerrel, megerősítette az őrséget, úgy várta az ostromot.

Arra sokáig várni nem kellett: a vár alá érkezett Caprara tábornok nagy seregével és ostromágyúival.

De Caprara még asszony vezérrel sem szívesen csatázott, harc nélkül akarta megszerezni a várat. Jól tudta, hogy Zrínyi Ilona két gyermeke, Juliánka és Ferenc ott van a várban. Ezért levelet írt Zrínyi Ilonának: biztosítja a két gyermek életét, ha édesanyjuk a várat feladja.

A tábornok úgy számított, hogy az anyának többet ér a gyermekek élete, mint Munkács vára.

De Zrínyi Ilona nem hátrált meg: kockára tette életét, gyermekei jövőjét, mert kötelességének érezte, hogy a várat a kurucoknak megőrizze. A levélre levéllel válaszolt Caprara tábornoknak:

„Én, mint I. Rákóczi Ferenc fejedelem árváinak anyja vontam meg ma gamat gyermekeimmel ezeknek várában, melyet mint örökségüket köteles vagyok számukra megoltalmazni. Sem én, sem kiskorú gyermekeim nem vétettünk semmit a császárnak, miért foglalják el mégis várainkat egymás után? Én nem ellenségeskedem senkivel, de a bántóknak ellenállok, s ha a császár fegyvereit egy nő ellen fogják fordítani, nem hiszem, hogy az illetén harc akár öfelségének, akár tábornokainak valami nagy dicsőségére válnék ...”

Caprara látta, hogy alkudozással semmire sem megy. Felhúzatta a faltörő ágyúkat, és megindította a tüzelést. Naponta több mint ötven bomba hullott a várra. A falaknak keveset ártott a bombázás, de Zrínyi Ilona és gyermekei mindig életveszedelemben forogtak. A tüzes golyók lángba borították Zrínyi Ilona lakosztályának tetőzetét, de az őrség a padláson kádakban tartott vízzel, vízbe mártott bivalybőrrel elfojtotta a tüzet.

Egy nagy bomba Juliánka szobájának boltozatát törte át; szerencsére a kislány nem volt a szobában.

Még több gondot okozott a kis Rákóczi Ferenc, akit nevelője nem tudott visszatartani; mindig ott járt, ahol nagy volt a veszedelem: a csata, az ágyúzás, a csapatok mozgása mindennél jobban foglalkoztatta.

Amikor a bombázás elkezdődött, Zrínyi Ilona körös-körül kitűzette a vörös zászlókat a vár bástyáira, egy hű szolgáját elküldte Thökölyhez, hogy segítséget kérjen tőle, aztán összehívta a vár katonaságát, és így beszélt hozzájuk:

– Asszony vagyok, gyermekeim vannak – mégsem félek az ellenségtől. Ti katonák vagytok, fegyverben álltok, ti se féljete! Amíg uratok, Thököly Imre megjön, mindig itt láttok engem, mert én halálig védelmezem ezt a várat. Ha pedig a felmentő sereg itt lesz, s ez rövidesen bekövetkezik, úgy elkergetjük a németet, mintha itt sem lett volna!

Megéljenezték a katonák, s ezt kiáltották:

– Harcolunk a várért mindhalálig!

Az asszonyvezér valósággal megbabonázta a katonákat, bátrabban harcoltak érte, mint bárki másért. De nemcsak a kurucok lel-

kesedtek Zrínyi Ilonáért, az ostromló tábor katonái is lázadni kezdtek, nem akarták folytatni a harcot.

Közben teltek a hónapok, Caprara már minden reményét elvesztette, elvonulni készült, amikor váratlan fordulat történt.

Thököly Imre felmentő sereggel közeledett a vár felé, de a Tisza mellett a császáriak megverték a seregét. Ekkor levelet küldött Zrínyi Ilonának. Titkosírással közölte veresége hírét, és arra biztatta feleségét, hogy a római pápát nyerve meg szövetségesül azzal az ígérettel, hogy segít a lutheránusokat áttéríteni a katolikus vallásra.

Csakhogy a titkosírást Munkács kapitánya, Absolon Dániel uram is ismerte. Ő pedig hithű lutheránus, ahogy később mondták, evangélikus volt, s mérhetetlenül felháborodott Thököly árulásán. Zrínyi Ilona ellen fordult, de nem nyílt fegyverrel, hanem ravaszsággal.

A katonáknak bőven adta az élelmiszert, az italt, olyan pazarul bánt a készletekkel, hogy a raktárakban alig maradt valami. Ami pedig megmaradt, azt elrejtette. Akkor megmutatta a raktárakat Zrínyi Ilonának.

– Asszonyom, lásd szemeddel: élelmiszer, ital nincsen, a várat fel kell adni.

Látja Zrínyi Ilona az üres hombárokot, az üres hordókat. Nem sejti, hogy becsapták – a várat feladja.

Így esett el Munkács vára, amelyet esztendőkön át Thököly kurucaival Zrínyi Ilona védelmezett.

Dobay Zsigmond nyomán

A tenger

Mint mondtam, nemcsak mi magunk voltunk az esti mesék szereplői, hanem kitalált figurák is. Apám majdnem mindig mókás, kalandos históriákat mesélt, anyám történeteiben meg gyakran szerepelt egy jó kislány. Ez a kislány karácsony vagy húsvét előtt rendszeresen felbukkant a mesékben, mintha valami titokzatos csillagszórós vagy bárányos-tojásos közeg lakója lett volna, ahonnan csak bizonyos időszakokban volna szabad megidézni őt, erkölcsi világgépem formálása érdekében, merőben didaktikai okokból. Tetteit azért hallgattam olyan áhítattal, mert ez a mesebeli kislány egy vonásban se hasonlított hozzám: illedelmes volt, szelíd, kedves, egyszer sem ordított az utcán, mint én, egyszer se mondta a nénik-

nek a kötelező kezicsókolom helyett, hogy búbarom, mint én. Olykor támadt is bennem valami halvány gyanú, hogy voltaképpen nekem is olyannak kellene lennem, mint annak a kislánynak, s talán nem is véletlenség, hogy anyám annyi este őt emlegeti ...

Egy decemberi estén a mesebeli kislány végre valami olyat cselekedett, amihez nekem is volt hallásom: szabadon engedett egy rab madárkát. Szerettem az állatokat, anyám szava nyomán tüstént ott reszketett, reménykedett előttem a kismadár, s mikor a mesebeli jó kislány azt mondta neki: „Légy szabad!”, gyémántkönny hullt a szeméből örömében, odakopogott kalitkája fenekére, ő meg kihussant az ég felé, örökre szabadon. El voltam ragadtatva a mesétől, s elalvás előtt sokáig törtem a fejemet, milyen módon utánozhatnám a mesebeli kislányt. Reggel aztán rájöttem. Volt egy kis víztartóm – akváriumnak nem merem nevezni, túlságosan primitív volt –, amelyben három ösztövé aranyhalacska őriztem, azt remélve róluk, egyszer majd megszélidülnek, s ha meglátnak, feljönnek a felszínre, ott táncolnak előttem, így jelzik, hogy méltányolják társaságomat. A halak, persze, rám sem hederítettek, megették az ételüket, egyébként teljes közönnyel úszkáltak szűk szállásukon.

Elhatároztam, nem tartom őket rabságban tovább, szabadon engedem mind a hármat. Egy darabig sírdogáltam is, úgy meghatott saját áldozatkészségem, aztán a kishálómmal rendre kihalásztam a halaimat, és nagy küzdelem után megcsókoltam valamennyit. Gyönyörű, fényes tél volt, vad december, odakinn minden jég meg jég. A fürdőszobánk ablaka is csupa fagy, s az a kék fény derengett át rajta, amely a karácsony előtti délutánok hírnöke.

„Legyetek szabadok!” – suttogtam a halaknak, mikor becipeltem a víztartályt a fürdőszobába, a szennyesláda tetejére, s potyogó könnyek közt ismét kiemeltem a hálóval őket –, ússzatok!” Az út a szabadság, az óceán felé az én elképzelésem szerint a fürdőkád alatti lefolyón át vitt, ott mindig iszonyú sustorgás, zubogás volt, ha a fürdővizet kiengedtük, egy pillanatig se kételkedtem benne, hogy ott lakik a tenger. Nálunk mindenki tudta, hogy a mi városunk helyén, ott, az Alföldön, valamikor víz hullámszott, hát annak csak lennie kellett valahol, nyilvánvalóan a föld alatt, ahová a kád csövei is vezettek. Megpróbáltam először csak úgy leereszteni a halaimat, a lefolyó torkán át, de nem akartak menni, csak fickándoztak, az egyik meg is sérült, amíg taszigáltam, még dühös is voltam rá, mi csoda elfajzott állat, akinek nem kell a szabadság. Sokáig törtem a

fejemet, míg rájöttem, hogy könnyíthetem meg számukra a menekülést: vizet engedtem a kádba vagy egy arasznyit, aztán kihúztam a lefolyó dugóját, s akkor a csepp örvényen át valóban lesodródtak az én halacskáim – én úgy láttam, csak úgy csillogott boldogságukban minden kis pikkelyük. Mikor eltűntek, sokáig sirattam őket, de oly nemes szívűnek éreztem magamat, oly önzetlennek, olyan igazi jó kislánynak, mint még sohasem. A víztartóból kiöntöttem az immár felesleges vizet, kiszórtam a földet, a kavicsokat, nagyon gyér növényzete volt, az is kikerült a homokkal együtt. Odatettem a szemetesládára, visszatértem a szobába. Szokatlanul csöndes maradtam estig. Végre megjött apám, kiment kezet mosni vacsora előtt, elképedve jött vissza: mi történt a halaimmal. A víztartó üres, a halak sehol – csak nem pusztultak el? Anyám csak bámult, annyit lótot-futott az ünnep előtti rengeteg munkában, hogy oda se pillantott a szennyesládára, nem vette észre.

– Szabadok – mondtam, és nyeltem a könnyeket, boldogtalanul és büszkén. – Szabadon engedtem a halakat.

– Szabadon? – kérdezte anyám.

– Hova?

– A tengerbe.

Csend lett, nagy csend. Apám, közelebb az ötvenhez, mint a negyvenhez, sose látta a tengert. A szó ott maradt az asztal felett, kékllett és tündökölt. Láttam a halacskáimat, amint boldogan bukfenceznek a habok között, és ismerkednek az igazi nagy halakkal. – Hol van a tenger, Dolna? – kérdezte apám. – Hol engedted szabadon a halaidat?

– A lefolyóban.

Sült krumpli volt, anyám nagyon lassan kettétört egyet, gyönyörű, szürkészöld pillantását lesütötte a tányérra. Apám hallgatott, mindketten hallgattak, annyira, hogy valami névtelen aggodalom fogott el, valami riadt kétely.

– Hát nem ott van? – néztem át az asztalon, és szinte szűkültem az aggodalomtól, mert szerettem a halacskáimat, valami forró, édes szenvedéllyel, s olyan önzetlenül kívántam nekik a szabadságot, hogy majd beleszakadt a szívem. Csak nem engedtem rossz útra őket, mikor jó kislány akartam lenni végre, olyan igazi, mesebeli kislány?

– Hát nem arra van a tenger?

– Ott van, ahol hiszed – mondta apám. Ő is megtört egy krumplit, maga elé húzta a tányérkámat; nekem mindig kibontották a

hájából, úgy rakták elém a sült krumplit. Bámultam rá, anyám le-
hajtott, furcsán meghatott arcára, s azt gondoltam, akkor jó. Akkor
semmi sem történt hiába. Zsírt kértem a krumplira, nem szerettem
a vajat. A felnőttek nem beszéltek vacsora közben, apám néha meg-
köszörülte a torkát.

Mikor valóban megláttam a tengert, különös módon éppen de-
cember volt, nagy hó, vastag jégcsapok a svéd házakon. Néztem a
zöld hullámokat, és láttam hátukon inogni hajdani fürdőszobánk
ablakát, amely mögött ott osont a hajdúsági karácsony, és láttam
aranyhalaim villogását is, ahogy megkapják a szabadságot ügyetlen
kezemből, és eltűnnek a lefolyón át örökre. „Hol van a tenger, Dol-
na?” – kérdezte bennem apám örökre elnémult hangja. – „Hol van
a tenger? Ahol hiszed.” Ott, a skandináv parton, tudtam, hogy iga-
za volt, s emlékeim között rezegni-remegni kezdett, előbben, mint
a téli szélben duzzadó valóságos habok, gyermekkorom fürdőkád-
óceánja.

Szabó Magda

Virágnyelv

Szépségével szól hozzánk a virág: színével, formájával, illatával.
Mióta hallgat az ember a virág szavára, s mit olvas ki belőle?

Ósi idők óta a szépség, a tavasz, a tovatűnő fiatalság, az elmú-
ló, de állandóan megújuló élet szimbóluma a virág. Virággal díszíti
magát, környezetét az ember, virágot tesz halottai mellé a sírba.
Ötödfélezer évvel ezelőtt nyolcszirmú csillagvirágokkal ékesítik Úr
városában a királyi kincseket. Az „életfa” virágai ezek. A sumerok
minden évben megsiratták a szép, fiatal Tammuz istent – s minden
évben újra örvendeztek feltámadásának. Az elhervadó s a természet
megújulásával feléledő virág Tammuz jelképe. A megtelepedett em-
ber maga köré ültette a növényeket is. A haszonkert mellett már
korán megjelenik a díszkert is, a test pihenésére, a szív gyönyör-
ködtetésére. A legenda Szemirámisz királynő függőkertjeiről beszél;
Szennakherib király azonban történelmi alak, s az ő kertje volt az
első nyilvános park. „Alattvalóim számára ültettem ezeket a fákat”
– írta az asszír uralkodó.

Ki érti meg jobban a virágok nyelvét? Az, aki az emberi sors
párhuzamát olvassa ki a nyíló, pompázó, elhervadó virágból, vagy

aki csak szinte öntudatlanul élvezi azt, felüdülést keres szépségében, illatában, s másoknak is gyönyörűséget szerez vele? A keleti ember nem érezte ezt a két gondolatot ellentétesnek. Az Ószövettségben vissza-visszacseng a virág = emberi élet hasonlata. „Olyan az ember élete, mint a fű; kivirul, mint a mező virága; Ha átmegy rajta a szél, elenyészik” – panaszolja a zsoltáros. Az Énekek énekében a virág a szépség, fiatalság, szerelem jelképe. A fák, virágok nagy szeretetére vall, hogy az elvesztett, visszasírt Édent kertnek képzelték, ahol nincs hervadás, halál, csak örök tavasz. Szépségükért, illatukért ültették az egyiptomi kertekbe a jázmin, rózsát, nárciszt, szarkalábat és kakastaréjt. A szerény kiskertek élénk színű dísz a pipacs és a búzavirág. Egyiptom szent virága azonban a nílusi lótusz: a termékenység és gazdagság jelképének tartották. Lótuszkoszorúval fejükön, lótuszvirággal kezükben ábrázolják az isteneket és embereket, lótusz díszíti a templomokat, áldozati asztalokat, lakomák termeit, a sírokat. A legenda szerint lótuszvirág kelyhében születik meg a Nap is.

Szent virág az indiai tündérrózsa is: a Brahma a lótuszvirág kelyhében ölt testet. A virág egyaránt jelképe az istenségnek és a világmindenségnek. Ha a krétai művészet emlékeiben gyönyörködünk, arra kell következtetnünk, hogy az ősi szigetország népének szent virága a lilium volt. Lilium díszlik a kerámiaedényeken, a színpompás freskókon. Görögország is örökölte a virágok szeretetét a krétaiaktól; sok monda beszél virággá vált ifjakról, lányokról. A páratlan szépségű Narküszosz nárcisszá változott, Hüakinthosz véréből jácint fakadt. A költők aszfodeloszról, ibolyáról, nárciszból, jácintról, liliumról, íriszről, krókuszról énekeltek – ezek mind vadon nyíltak Görögországban. A kertekbe rózsát ültettek, amelyet először Szapphó nevezett a virágok királynőjének. Hellaszban nem volt ünnepség virágkoszorúk, girlandok nélkül. Rómában a virágoknak istennőjük is volt: Flóra. Az idősebbik Plinius, a természettudós a virágot költőien a fa örömeinek nevezi. Róma virágkultusza azonban az újjgazdagok túlzó fitogtatásává fajult. Lakomáikra hajorakomány számra szállították a rózsát, bokáig jártak a virágban.

Rózsa, lilium, nőszirm, császárcorona, harangláb, gyöngyvirág és szegfű – úgyszólván ebből áll a középkori kertek virágkészlete. A 16. századtól kezdve a botanika is nagy lendületet vesz, s felfedezők, diplomaták, misszionáriusok egymással versengve hozzák Európába távoli földrészek virágait. Törökországból jön az orgona és a tulipán, a dália Mexikóból, a sarkantyúka Dél-Amerikából, a

muskátli pedig Dél-Afrikából. Meghonosításuk, nemesítésük előkelő hobbi lesz, a tulipánrajongás egyenesen mániává fajul: ritka, új hagymákért vagyonokat fizetnek ki a megszállott virágkedvelők.

A középkori virágcsokor: néhány szál karcsú, kecses liliom, nőszirm – halk és tartózkodó, akárcsak egy kamarazenekar. A reneszánsz és barokk virágcsendéletein száz forma, szín szól egyszerre nagyzenekari hatásokkal. A rokokó kor szereti a virágot selyembe szőve, bársonyra hímezve, porcelánból vagy aranyból, gyémántokkal kirakva – az élő virág kultusza azonban csak a 18. század végén éled fel újra. „Vissza a természethez!” – divatba jönnek az erdők-mezők s a kiskertek szerény, illatos virágai: az ibolya, moharózsa, rezeda, nefelejcs. A romantikus festők, írók a virágokban a paradicsom visszfényét keresik; a „kék virág” az elérhetetlen boldogság jelképe lesz. A kispolgár virágszimbolikája igénytelenebb. Emlékkönyvekben, festett porceláncsészéken rózsák, nefelejcsék, árvácskák üzennek. A költők virágregéket írnak, jelmez-bálokra virágtündéreknek öltözve mennek a hölgyek. Újra divatba jön a virágnyelv.

A 19–20. század fordulóján jönnek divatba Európában a Távols-Kelet virágai, s a japán virágkötés, az ikebana. Hazájukban a virágoknak, s elrendezésük művészetének szintén szimbolikus jelentősége van. A krizantém-kultusz Kínában több ezer éves múltra tekinthet vissza; ez a virág van a japán császárok címerében is. Japánban minden évben krizantém-ünnepet, szilva- és cseresznyevirág-ünnepet tartanak. Az ikebana nemcsak művészet, hanem sok száz éves szertartás is: a legnagyobb ág az Eget, a legalacsonyabb a Földet, a közepső az Embert jelképezi.

A virág ezenkívül politikai pártok, vallási csoportok, titkos társaságok jelképe is volt. „A piros és a fehér rózsza háborúja” néven ismerik azt a több mint egy évszázados belháborút, amely az angol uralkodóház két ága, a címerében piros rózsát viselő Lancaster-család és a fehér rózsás Yorkok és párthíveik között dúlt. A rózsát a titoktartás jelképeinek is tartották, ezért faragták-festették várak titkos tanácsstermeinek mennyezetére. Ilyen „sub rosa” szobája van a sárospataki Rákóczi-várnak is. A rózsát választotta szimbolikus virágává a szabadkőműves társaság is. A francia királyok címervirága, az Anjou-liliom, Bourbon-liliom valójában nőszirm, írisz. A múlt században a királpárti franciák jelvénye volt, a köztársaságpártiak viszont a Bourbon-uralom alatt az árvácskát választották

jelképükül, amelynek latin elnevezésében – *Viola tricolor* – a köz-társaság lobogójának neve rejlik.

Napjainkban minden évben szebbnél szebb újdonságok jelennek meg a virágkiállításokon. Sok virágkedvelő azonban éppen a régimódi virágokat, parasztkertek igénytelen lakóit, erdő-mező virágait szereti. Miről beszél a virág a mai embernek? Szépségről, harmóniáról, békességről.

Milyen virággal kedveskedjünk? Idényvirágokkal. Jóleső figyelmesség, ha családtagjaink, rokonaink, barátaink legkedvesebb virágait feljegyezzük előjegyzési naptárunkba. Mikor ajándékozzunk virágot? Ne várjunk a névnap, születésnap, nőnap, anyák napja, házassági évforduló alkalmára: a virág *mindig* örömet okoz.

Moskovszky Éva

Ami a farmert illeti...

Az öltözködés történetében szinte példátlan az a népszerűség, amit pályafutása során a farmer elért. A nálunk farmernek nevezett ruházatnak – elsősorban a nadrágnak, de magának a stílusnak is, melyet életre hívott – a kereskedelemben és a divatban egyaránt, nemzetközi elnevezése: jeans. Miből ered ez a szó, és hogyan alakult a farmernadrág története kezdettől napjainkig?

A *jeans* szó már több száz évvel ezelőtt sok szövegben előfordul a *fustian* (egy bal oldalán felbolyhozott pamutanyag elnevezése) anyaggal összefüggésben.

Régi amerikai újságok azt bizonyítják, hogy a „jeans” szó jelentése a 18. században már a „fustian” jelző nélkül használatos, mint egy anyag megnevezése. 1786-ban a „Maryland Journal”-ban bizonyos „Jeans and Sati-nets”-eket ajánlanak, míg 1788-ban Philadelphiában egy szövőszéket említenek, mely finom „jeans”-hez szövi a pamutot. A 19. század első felében a riporterek „Kentucky jeans”-ből készült öltönyökről, nadrágokról és kabátokról tudósítanak. Egy bizonyos nadrágfajtának „jeans” szóval való jelöléséről a „blue” (kék) szóval összefüggésben 1860–1870 körül tesznek először említést.

A máig – és különösen napjainkban – oly divatos jeans-viselet kezdeményezője nem volt sem államférfi, sem művész, sem tudós. Nem talált fel semmi rendkívülit, csak egyfajta nadrágot. Mégis ez a nadrág a szó szoros értelmében körülhordozta nevét a világon. Ezt az embert *Levi Straussnak* hívták.

Életének és sikerének szinte hihetetlen a története.

1848-ban vándorolt ki az akkor tizennyolc éves Levi Strauss Bajorországból Amerikába, hogy az Újvilágban megcsinálja a maga szerencséjét.

Gyakorlatiasan gondolkozva rájött, hogy ahol valamiben szükség mutatkozik, azt ki kell elégíteni. Miután az aranyásók elpanaszolták neki fárasztó munkájuk során felmerült gondjaikat, a bajor bevándorló agyában évszázadra szóló ötlet született: vitorlavászonból – melyet eredetileg sátorponyvának akart megvásárolni – nadrágokat varratott, melyek kitartottak egy hosszú, fáradságos aranyásó életre, gyakran a viselőjüket is túléltek. A híressé vált jeans kialakításában és sikerében Strauss egyik vevője is szerepet játszott. A vevő *Old Alkali Ike* volt, akit Kalifornia-szerte durva, faragatlan embernek ismertek. Ike egyáltalán nem volt megelégedve Strauss nadrágjaival. Szerette volna az aranyásásnál kibányászott kőtörmelékeket a nadrágzsebébe gyűjteni, ám a zsebvarratok leszakadtak.

Szabójának, a Virginia Cityből származó *J. W. Davisnek* meggyűlt vele a baja, mert a zsebeket újra és újra fel kellett varrnia. Davis egy napon a kalapácsért nyúlt, és a szakadásnak kitett részeket rézszegekkel erősítette meg. 1872-ben Davis levelében ajánlotta fel találmányát Levi Straussnak. Strauss elfogadta, és a varratok rézszegekkel való megerősítésének ötletét szabadalmaztatta.

A vitorlavászonat, melyből az első jeansek készültek, csakhamar felváltotta egy Európából származó anyag, a *Serge de Nimes*, melyből később – amerikanizálva nevét – *Denim* pamutszövet lett.

A divatirányzatok a továbbiakban az új anyagok egész tömegének feldolgozását kívánták. Ma már sokféle anyagból állítanak elő jeanst. De továbbra is a Blue Denim a favorit. Ebből pl. 1974-ben világviszonylatban oly sokat szabtak, hogy az anyagtömeggel egész Franciaországot befedhették volna!

Évszázadunk ötvenes éveinek kezdetéig Amerikában csak a cowboyok, gyapotszedők, bányászok és ipari dolgozók hordtak jeanst. A második világháború alatt a jeansek fontos kereskedelmi cikké váltak, és csak a hadsereg számára készítették, így ismertet-

ték meg valójában először Európát a jeansszel a katonákon keresztül. Népszerűek és felkapottak azonban csak akkor lettek Amerikában is, midőn a jeans-nadrágos Marlon Brando és Norman Mailer a hollywoodi partikon az addig kötelező szmoking helyett kék csőnadrágban jelent meg, és megbotránkoztatták, valósággal sokkolták környezetüket. Új generáció kopogtatott az ajtón. Elszánt, dühös fiatal emberek, a jeans-ben is testet öltött tiltakozással. Ez a generáció nem akart sikkes, divatos, feltűnő lenni, hanem mindenekelőtt más, mint a szülei. Az individualisták egyenruhája lett a jeans. Tinédzserek harcoltak szüleikkel és tanítóikkal, hogy joguk legyen az iskolában is jeanst viselni. És a harc folyamán a jeans a tekintély, az elnyomás minden formája elleni lázadás szimbóluma lett. Fiatal viselői azt fejezték ki vele: „Egy vagyok közületek – de veletek szemben!”

A hatvanas évek elején a polgárjog demonstrátorai, a háború ellen tiltakozók, a lázadó diákok, a popkoncertek részvevőinek zajos csoportjai és a hippik sajátították ki a jeanst. A divatirányítóknak is feltűnt ez a nagyfokú ragaszkodás egy ruhadarabhoz, és ezt a jelenséget ki is használták. Új anyagok és új szabásvonalak keletkeztek, testhez simulók és lezserek, játékosan bolondosak és férfiasan komolyak.

A jeans-barátok tábora kiszélesedett, a kevésbé fiatalok is kezdtek megbarátkozni az új öltözködési stílussal. A heves vérű fiatalok eleinte berzenkedtek, mikor szüleik hirtelen ugyanolyan ruhadarabokban jelentek meg, mint ők. De a folyamat megindult, feltartóztathatatlan, s az új stílus meghódította a nyugati világ uralkodó köreit is. Hasszán, Marokkó hercege jeanst hord, akárcsak Anna angol királyi hercegnő. Viselői között megszűnni látszik a korhatár s a társadalmi különbség. Iskolás és egyetemista éppoly magától értetődően jeanst hord, mint a háziasszony, a kamionvezető vagy a főnök. Évről évre bővül a jeans-stílusban fogant ruházati cikkek skálája. A hagyományos nadrágokon, öltönyökön, szoknyákon, női ruhákon kívül mellények, pulóverek, ingek, blúzok, kalapok, sapkák, táskák, tarisznyák, csizmák, övek, divatékszerek stb. viselik magukon e stílus félreismerhetetlen jegyeit.

Aki jeanst hord, legtöbbször nem kérdi magától, miért is teszi. Hivatásos töprengők, újságírók, szociológusok, pszichológusok megtették ezt. Ők se nagyon találták meg az immár több mint 125 éves titok nyitját. Bár rájöttek, hogy a jeans sikerének van valami köze a fiatalsághoz, fesztelenséghez, szabadságszeretethez és a hagy-

mány elleni tiltakozáshoz, de tovább nem jutottak f ejtegetésükben. A divattervezők hosszan tartó, célszerű divatot látnak benne, ezért pártfogolják.

Szabó Albert

Szilvák

Az égen felhők tolongtak, esni kezdett. Az író odaállott egy vilamosmegállóhoz, úgy határozott, hogy hazamegy. Az aszfalt mellett hatalmas gépkocsi remegett.

– Elvihetem, mester? – szólott ki a kocsiból egy fiatal hölgy meleg mosollyal. Ránézett. A széttáruló gyöngéd mosoly és a lelkes felszólítás kellemesen érintette. Nem emlékezett az arcra. Semmi kétség, valamelyik bájos olvasónője. Elhárítóan mosolygott.

– Köszönöm... Nagyon szeretetreméltó. Majd csak villamoson megyek.

Nem talált semmi különöset ebben a megszólításban. Régen megszokta már, hogy utcán, vonaton, fürdőhelyeken a háta mögött nevét suttogják. A lap, amelynek vasárnaponként cikket írt, minden cikk mellett közölte a fényképét. Hetenként kétszázezer példányban, havonként nyolcszázezerszer. Arcképe úgy hozzátartozott már a lapokhoz, mint a fogpépek és rádiócsövek reklámjai. És mint a labdarúgók képei.

A villamoson napbarnított, buggyos nadrágú fiatalember közlében foglalt helyet. A fiatal férfi – széles, egészséges ember – valami könyvet olvasott. A jegyszedő kétszer is figyelmeztette:

– A jegyet kérem.

A buggyos fiatalember nem hallotta, olvasott. A kalauz megérintette a vállát. A buggyos most anélkül, hogy a jegyszedőre nézett volna, és anélkül, hogy abbahagyta volna az olvasást, hüvelyk- és mutatóujját áhítatos mosollyal benyomta mellénye zsebébe, és kikaparta belőle a jegyet.

– Köszönöm – mondta a kalauz.

A fiatalember átvette a jegyét. Nem pillantott fel. Tekintete csillogva és csodálkozva futott a nyitott könyvoldal sorain. Szilaj vállát egy kicsit összehúzta, kihívó, oszlopos alakja megszelídült és elgyerekesedett, ahogy előrehajolva szinte belemártotta fejét a vas-tag könyv medencéjébe.

– A jegyeket kérem – szólalt meg később egy másik, erélyesebb hang. Az ellenőr volt. A buggyos úr lágy mozdulattal nyúlt a

mellényzsebébe, és anélkül, hogy látta volna, kinek, hová, lassan előrenyújtotta a jegyet. Aztán ugyanúgy tette vissza, mint előbb. Egyszer sem emelte fel a fejét. Lázasan, megszállottan szorongatta a könyvet. Szerzetesek szokták breviáriumukat ilyen tökéletes elmerüléssel olvasni.

Az író kíváncsian pillantott a könyvre. S mint ahogy a gyakorlott kártyás a kártya villanásnyi szegélyéről felismeri a lapot, úgy ismerte fel ő is egy kurta pillantás után a könyv barna vászonsarkáról a maga könyvét. A legújabb kötete volt. „Át a lélek sivatagján”. Ez volt az a könyve, amelyről a kiadó azt hirdette, hogy az újjászületés könyve. A fiatalember arcára nézett. Az izmos, barna arc néhány pillanatig megszelídülten, lágy tünődéssel bámult ki a villamos ablakán. Borús, szennyes utcák, durva házak rohantak el mellettük. A fiatalember arcán semmi sem tükröződött a tovasuhanó szennyből és borúból. Az író valami tisztát és megindítót látott rajta.

A könyve tehát megint győzött. A tanárok svájci nagygyűlése ez egyszer megint tévedett, mert arról beszélt, hogy az új nemzedék azon az úton van, hogy könyörtelen és műveletlen vadállatokká nevelődjék. Az egyik elkeseredett felszólaló a fiatalokat sportoló vadkancsordához hasonlította, amely átrobog a lélek és a szellem virágágyain. Az író helytelenítően csóválta meg a fejét. Borúlátó tanférfiak, gondolta. Csak rá kell nézni ennek a szemközt ülő fiatalembernek az arcára: ha volt is benne valami vadkanserű, a szellem gyöngéd érintése magához térítette.

Boldogan mosolygott és fehér zsebkendőjével megtörölte széles homlokát.

A villamos lassított. Egy üzlet előtt három lábú kosárban hamvas szilvát látott. Évek óta nem evett szilvát. Fölállott és megindult a kijárat felé.

A buggyos férfi is felállott. Többen szállottak le, a buggyos szétfeszítette könyökét – kezében a könyvet szorongatta –, és az író elé könyökölte magát. A tolongásban az író érezte, hogy a könyv sarka jó keményen belefűrődik vékony kabátjába, az ötödik és hatodik borda közé. A lépcső a nedvességtől síkos volt, a leszállók óvatossága újabb tolongást idézett elő.

– Mozgás ott elől – harsogta a fiatalember. – Ne aludjunk ott elől!

Néhány embert hátrányomott és leszállott. Minthogy az író közvetlenül a háta mögött állott, belekerült ő is abba a holt térbe,

amelyet a buggyos gyors és erőszakos előnyomulása okozott, s vele együtt sodródott előre. A lépcső alján a fiatal férfi megállott, és könnyedén megnézte az óráját. A pillanatnyi torlódásra nem számítva az író tovább akart lépni, és teljes testsúlyával (64 kiló) ügyetlenül az ácsorgó izmos fiatalember (105 kilogramm) lábára lépett.

A buggyos lenézett összesározott cipőjére.

– Öreg mókus – mondta egyszerűen –, nem tud vigyázni? Mit tolakszik?

– Mókus? – csodálkozott az író.

– Hát akkor legyen vén számár, ha így jobban tetszik. Tanulja meg, hogy nem illik tolazkodni.

Az író dermedten, gépiesen emelte fel a kezét. Az állához akart eljutni vele, hogy megfogja, mint ahogy nagy meglepetések, nagy csalódások alkalmával rendszerint az állában szokott megkapaszkodni. De halvány finom keze nem juthatott fel az álláig, mert a következő pillanatban a buggyos úr ökle meglepően roppant az arccsontján.

A nagy csődületbe hamarosan befurakodott a rendőr is, és elővette gumiszalaggal átkötött jegyzőkönyvét.

– Mi történik itt?

Az író lehunyt szemmel, összeomolva állott a tömegben. Valaki öreg mukinak nevezte. Fáradtan és megütődve kereste agyában a dolgok értelmét, a szavak jelentőségét. A mukit még sohasem halotta. Szeme alja hamarosan szép lila színűre árnyékolódott az új-jászületett fiatalember öklétől; hamvas szilva képződött sápadt bőrén.

– Mi történt? – szólott rá a rendőr.

– Sapkázni akart a kisöreg – jelezte a fiatalember vigyorogva, és cigarettára gyújtott. – Meg akart ütni. Mire aztán – fölemelte a kezét – önvédelemből én kentem le neki egy kispörköltet.

A rendőr az íróhoz fordult.

– Le akartam szállni – felelte halkan az író. Aztán elakadt és szétnézett. A csemegeüzlet előtt a három lábú kosárban mosolyogtak a szilvák. Felemelte a fejét, és fáradt mosollyal a kosárra mutatott. – Szilvát akartam venni.

A rendőr is a szilvákra nézett.

– Na és?

– Elcsúsztam és előreestem ...

– Lódít a kisöreg – vélte a fiatalember vidáman. A rendőr a nevéket kérdezte. Előbb az író diktálta be, aztán a fiatalember.

– Foglalkozása? – kérdezte a rendőr az írótól.

Az író fölemelte a fejét. Körülnézett. Idegen, ellenséges arcokat látott maga körül. A nevét senki sem ismerte.

– Magánzó – mondta most már közönyösen.

– Idézést fognak kapni – közölte a rendőr, és intett a karjával. – Oszoljunk, urak... Ne állják el az utat...

Az urak eloszlottak, a buggyos is elment – hóna alatt a könyvvel, amelytől megtisztultak és újjászülettek az olvasók –, a rendőr is becsukta a jegyzőkönyvét, erre az író is megfordult, és elindult hazafelé. Vitte szeme alatt a kék, kövér szilvát; fejét lehajtotta, és könyveit olyan hiábavalónak találta.

Karácsony Benő

Csak tiszta forrásból ...

Talán még nem tudja mindenki: a „tiszta forrás” kifejezés a néphagyomány értékelő megjelölésére Bartók Béla *Cantata profana* című műve nyomán terjedt el. A mű népköltészeti ihletésű: szövege egy meseszerű román népballada. Kilenc ifjúról szól, akik az erdőben vándorolva, az őstermészet szépségét, tisztaságát megkívánva szarvasokká válnak, s nem hajlandók többé visszatérni apjuk házába, leülni édesanyjuk terített asztalához; nem isznak többé serlegből, csak tiszta forrásból.

A kilenc szép szál fiú: az ifjúság.

Apjuktól otthont kaptak, de mást is, valamit, ami több az ott-honnál, de ellentéte is annak: az erdőt, az ősi elemek csodálatos birodalmát, tőle örökölték a szabadság utáni olthatatlan szomjúságot.

Nekivágott hát a vadonnak a kilenc szép szál fiú. Kerülő utakon, tévedéseken, buktatókon, ezer veszélyen keresztül rátaláltak a szép hídra. A szabadságot éri el, aki átmegy rajta. Át is mentek, meg is lelték, amit addig hasztalan kerestek.

Szabadokká, szarvasokká, szabad erdei vadakká lettek. Kilenc karcsú, szép, boldog élőlény az erdő sűrű mélyén, kilenc gyönyörű, vad, szabadságtól mámoros csodaszarvas. Kiszabadultak az otthon bűvköréből, börtönéből, melytől nem csupán a szép híd választja el őket, de az idő is, meg a hús forrás vize, amelyet az őket rimánkodva visszahívó öreg apó már hiába is ízlelne meg: bornál mámorítóbb ízét csak fiai tudják felismerni, ő már öreg hozzá ...

Hej, szilaj ifjúság! Izzé-porrá zúzna mindenkit, aki a megtalált szabadságtól megfosztani próbálná. Mert aki egyszer a szabadság tiszta forrásvizét megízlelte, hogyan is ihatna életében akár csak egyszer is zavaros vizet, kétes hatású bort serlegből, pohárból!

Mint a nagy mű, a *Cantata profana* szerzője, Bartók Béla.

Mert ő is a csodaszarvast kergette kora ifjúságától kezdve; ő is keresztültört az erdőn, átment a szép hídon; ő is érezte az újjongó boldogságot, mikor megtalálta a szabadságot: a hűs forrást. De neki nem volt szüksége, mint a kilenc szép szál fiúnak, átváltozásra ahhoz, hogy megértse az igazságot. Ő egész életén keresztül, gyermekkorától kezdve haláláig soha, soha nem ivott másból, csak tiszta forrásból!

Székely Júlia: *Elindultam szép hazámból* c. műve nyomán

Gyakoroljuk a helyesírást!

Félbe-szerbe

Az utcán az első pillantásra véges-végig meglátszott, hogy valami rendkívüli történt. A szokottnál jóval nagyobb volt a sürgés-forrás, a zűrzavar, lépten-nyomon idegesség, kapkodás, fejvesztettség volt tapasztalható. Az emberek – nők-férfiak, fiatalok-öreges, boldog-boldogtalan –, mint hebehurgya gyerekhad, sietve jöttek-mentek, lótottak-futottak; volt, aki egyenesen loholt, aztán egy beszélgető csoportnál megállt, ott téblábolt egy-két percet, majd nagy sebessel-lobbal ugyanúgy loholva ismét megindult, s szinte hanyatt-homlok rohanva, de visszafelé. Akadtak, akik hatalmas balyut, mindenféle retyerutyát, holmit átabotában összekapkodott, szedett-vedett cókótkot, ruhafélét, miegymást cipeltek a hátukon, egyik komor elszántsággal, másik meg csak immel-ámmal, kétségbeesett tanácstalansággal, mint aki hiába kapkod fűhöz-fához. Ismerősök mentek el egymás mellett köszönés nélkül, mert a nagy jövés-menésben nem látták meg a másikat, vagy lélektelenül lótvafutva sietségükben nem akartak időt vesztegetni holmi értelmetlen huzavonára. Vadidegenek verődtek össze kisebb-nagyobb csoportokba és hangosan tereferélve vagy halkán sűgva-bűgva mesélték el egymásnak a legújabb mendemondákat – híreket vagy álhíreket – így-úgy csűrve-csavarva a szót.

Minél több csillagot

Eredeti nem az, aki egyszeri s merőben más. Az, aki valami közből eredve lesz meglepően több; aki folytat s folytatható.

Ady eszméiben folytatható s ott sürgősen s mindenáron, hisz eredendően ő azt hozta, hogy végünk, ha nem cselekszünk valami csodálatost. Szerszámkezelése utánozhatatlan.

Babits kezének s szellemének járását elsajátíthatja az övéhez mérhető tehetség s nagyratörés. Ez nem értékkülönbséget jelent köztük, nem is ellentétet. Nemes futtatás hát, ha szembeállítjuk

őket, verseikkel, eszméikkel, táborukkal egyetemben. Semmi veszély ugyanis abban, ha egy iskolaterem vagy akár egy város azon szakad két ádáz pártra, hogy ez vagy az a költő írt-e feledhetetlenebb sort kedvese vállhajlatáról vagy az ember természetes szabadságszomjáról. Egység a borkivített s a futballcsapatot erősíti. Az irodalom, mint a sejtek, oszlással szaporodik.

Ady és Babits; a század elején együtt kezdték pályájukat, testvércsillagként keltek föl a magyar szellemiség egén. A csillagok nem homályosítják egymást, és a hajós annál nyugodtabban hajóz, minél többet lát maga fölött teljes ragyogásban.

Illyés Gyula: Babits Mihály

Mikes nyelve

Mikes Kelemen bűbajosán szép leveleit olvasom. Már tavaly feljegyeztem, hogy a székely az egyetlen tájnyelv a magyarban, amely igazi nyelv: felsőfoka is van.

Csak a székely s még az erdélyi írók tudnak úgy magyarul, hogy az egyben e nép nyelve is, kultúrnyelv is. Az itthoni magyar nem kapta meg az irodalmi veretét, helyette németből-latinból fabrikált műnyelvet teremtettek. Egyedül Csokonai s kisebb mértékben Arany János tudta a népnyelvet valamennyire irodalmivá emelni. De még ők sem és senki sem tudta a nyelv lelkét, szellemét úgy kifejezni az úgynevezett magyar irodalomban, mint Mikes, Bethlen Miklós, Tamási Áron, Asztalos István.

Így van. Mikesnél érzi az ember igazán, hogy milyen bűbajos lehet a nyelv és az észjárás együtt. Ez már magában művészet. Csuda nép a székely, dalai, balladái és irodalmi művei a világirodalom gyöngyei. Ebben a nyelvben nincs frázis, nincs égbekiáltó „duma”. Mesélőik vannak, rétoraik nincsenek.

És ez az erdélyi nemesség magyar, úgy magyar, ahogyan a nép az. Ugyanaz a magatartás, ugyanaz a nemzeti szellem, csak magasabb műveltséggel. Ilyen lehetett volna, ilyennek kellett volna lennie az egész magyar világnak, ha a német és latin befolyás, illetve uralom meg nem keveri a magyart.

Veres Péter: Olvasónapló

Az istenek születése

... Hogy a félelem szülte az isteneket, ebben minden felvilágosult ember egyetért. Közkeletű felfogás szerint az ősembert a természet megmagyarázatlan ijesztgetései tették vallásossá: a mennydörgés, a villámlás, a váratlan vihar, tűzhányó kitörése, jég beszakadása s hasonlók. Panteista istenhit lett ebből: jó és gonosz szellemekkel ruházta fel az ember a természetet, rettegett a mennydörgés istenétől, fohászzkodott a jó zsákmány istenéhez és így tovább.

Kényelmes magyarázat ez, de csak feltevés, bizonyíték nélkül, nem kell tehát okvetlenül elhinni. Gyanússá teszi, hogy ha ilyen egyszerűen szülné a félelem az isteneket, akkor az állat is megte remthetné a maga isteneit. A természet embere sokkal bensősége sebb kapcsolatban állt a természettel, hogysesem a mindennapos mennydörgéstől, villámlástól ennyire megrémült volna. Sokkal valószínűbbnek tetszik, hogy maga a halál volt az a félelmet keltő, rejtélyes jelenség, amely elől egy elképzelt felsőbb hatalom védelmébe próbált menekülni. (Ma is a halál az, aminek hallatára a hitetlen ember így kiált fel: „Jaj istenem – nem!”) És nagyon korán, már a neandervölgyi embernél jelentkezett az a reménység, hogy az élet talán nem ér véget a halállal, folytatódik a túlvilágon – legalábbis erre lehet következtetni a temetkezési szertartások nyomaiból.

De ez mind csak feltevés.

Benedek István

Jégzajlás a Dunán

Hajnalban megyek haza, majdnem mindennap, gyalog a hidakon, és nézem a vizet. Éjfél és hajnali négy között, ebben az időben, amely se éjjel, se hajnal, alig akad járókelő a hídon. Ekkor figyelem a folyót. Körül-körül olyan csönd van, hogy az egyetlen zaj a jéggé meredő hullámok csikorgása, a víz lármája, amelyet máskor elfojt a kocsizörgés, a nyári éj, a lombnesz, az ívlámpák fényében táncoló porszem, a legyek, a rovarok, a szitakötők muzsikája. Jégtáblák úsznak, lassú üvegzajjal. Koccanva ütődnek a hídpillérnek. A másik pillanatban alig látható karc cikázik rajtuk, mint mikor a tüköralakon végighúzza valaki a gyémántgyűrűjét. Lenn a mederben, a fizika törvényei szerint, hűl és erjed a kásás lé. Érdekes, hogy

egyszerre milyen eleven kapcsolatba kerültünk a folyóval. Különben észre sem vesszük. Pár hete nézik a pestiek a téli színjátékot, órák hosszáig, lustán, ábrándozó szenvedéllyel, akárcsak a parton heverő talián nyáron a tenger gyöngyözését, a kék vizet, amely durrogva és tajtékozva fröccsen eléje, mintha a természet minden pillanatban pezsgőt nyitogatna. Nem lehet elunni a kedves variációt. Játékossá tesz bennünket is, akik keveset játszunk. Régóta álldogálok itt, és mindig elhatározom, hogy még csak a legközelebbi jégtáblát várom meg. Havas prém, jégcsipke, üveggyöngy, hideg kaláris, fehér fagyfalt, cukros tortadisz, szeszélyes ábrák és hímzések tömkelege. Hogy osztályozzam őket? ...

Kosztolányi Dezső

Múzeumavató

Az irodalom – s vele minden művészet – a népek emlékezete. Amelyik népnek nincs irodalma, vagyis nincs emlékezet a múltjáról, az jelenét is úgy éli, mint a gyermek vagy az örült: kincsét elcserélné egy marék cukorért, megölelné a tüzes kályhát az ötvenedik ugratásra is. A primitív népek valóban így viselkednek: öntudat nélkül és a világról való helyes tudat, vagyis világszemlélet nélkül.

A magyar népnek van öntudata, mert van irodalma; mert megbecsüli múltját, egyre jobban, egyre öntudatosabban, vagyis elválasztva a helyest a helytelentől, még egy ember művében is...

A történelem haladó szellemű szemlélője méltán elbúsulhat az emberi fejlődésnek azon a jelenségén, hogy az egymás után letűnő uralkodó osztályok nemcsak bűneiket viszik sírba: magukkal viszik erényeiknek egy részét is. A görögök rabszolgatartásának letűntét nem sajnáljuk; művészetük, filozófiájuk megtorpanását igen. Az azután jött korok jobbágy- és munkásnyúzását nem sírjuk vissza; de például a szótartásnak elvét, amely a lovagok eszménye volt, vagy a könyörületességnek, a gyengébb nem védelmének, a szabadszólásnak irányzatát folytatni és tökéletesíteni akarjuk...

...Azon vagyunk, hogy az emberi szellem egyetlen értéke se menjen veszendőbe, hogy mindazok a nagy események, amelyeket az emberi elme a képzelet világában megteremtett, a valóságban is megteremtődjenek.

Illyés Gyula

Rózsa Sándor

Rózsa Sándor kétségtelenül kimagasló alakja annak a történelemnek, amely a híres-nevezetes betyárok feje fölé vont jótékony glóriát.

Mert az egészen bizonyos, hogy a nagy rablók és nagy zsványok mellett, akik népeket és országokat irtottak és pusztítottak, voltak a haramiaságnak és betyárságnak rokonszenvesebb és valamivel mégiscsak kevésbé veszedelmes képviselői. Például azok az alföldi és bakonyi szegénylegények, akik az idegen elnyomás és erőszak elől erdők és nádasok sűrűjébe bújtak, odamenekültek, és élték a lappangó bujdosók vadregényes életét, és ették a dezentorok keserű kenyerét...

Rózsa Sándor kétségtelenül jeles alak ebben a históriában, és talán a leginkább rokonszenves. Nekünk magyaroknak és nekünk szegedieknek különösen. Szép szál ember volt, több annál: férfi, akit külországok pandúrja hajszolt ungon-berken, nádon-éren keresztül, és hiába. Sándort nem lehetett elfogni. A császári kormánybiztos hiába hirdetett statáriumot, hiába kobozta el a tanyai lovak nyergét, hiába üttette szét a csárdákat, és hiába tűzött magas vérdíjat a rettegett betyárvezér fejére, aki negyvennyolc júliusában fölajánlotta volt szolgálatait a honvédelmi bizottmánynak, akinek maga Jókai Mór vitte el az amnesztiát Szegedre, és aki Kossuth katonája lett, a szabadság gerillaharcosa, és az ügy elbukása – ahogy akkor mondták: a „lázadás” leverése – után a tanyák bujdosója, aki nem emigrált idegen országba, csak a szomszéd kukoricásba.

A népítélet és a népharag e leventéjének legendája még nem érett meg és nem alakult ki egészen – az istennyilák és egyéb magyar mitológiai kisistenek dolga még elintézetlen. De Rózsa Sándornak igazán nincsen semmi takargatni- és szégyellenivalója. A régi híres haramia gavallér volt és lovag volt, hérosz volt és férfi volt sok történelmi gazzett értelmi szerzőihez és elkövetőihez képest.

Móra Ferenc nyomán

A születés ünnepe

A karácsonynak az otthonba varázsolt ünnepe a családi élet kivételes alkalma is, a szeretetnek ez a közössége pedig a gyermekben a személyisége egészséges fejlődéséhez oly fontos lelki egyensúly és külső-belső biztonság élményét erősíti. Ez az az alka-

lom, amikor tényszerűségből, nemzedéki vagy bármely más okból messze került, de egymást szerető rokonok az ünnepre összegyűlnek. Gyermekként én is úgy éltem át karácsony estéjének vagy legalább az ünnep első napjának családi együttléteit, mint a rokoni közösség kölcsönös szeretete ismételt megpecsételésének élményét, s annak tudatát mélyítette el bennem, hogy nem vagyok, nem lehetek pusztán magamra utalva, és ha bárhol, bármikor egyedül találok magamat, az arcot kapott, kiapadhatatlan szeretet segítő erejét érezhetem...

Az egymás iránti karácsonyi figyelemben a gyermekkori remény él tovább, immár kibontakozva, nemegyszer céltudatosan. Ki ne ismerné az ünnep naptári időpontját megelőző hetek, netán hónapok tartósan emelkedett hangulatát, melyben szeretteink, kivált az apróságok vágyait, álmait próbáljuk kitalálni, és ebben a följajzott kedélyállapotban járjuk a várost, a boldog meglepetést szerző ajándékok után? Adni öröm, és talán a legfőbb földi jó, ami semmi áron nem vásárolható, a szeretet érzetének meggyökereztetése. Karácsony úgy teljesíti ki a lelket, hogy a személyes életté változott ünnepnek az egész esztendőre szóló lehetőségével sugározza be napjainkat.

Rába György

Az élőfa ünnepe

(részlet)

Az élőfa ünnepét üli a szegedi társadalom ezen a matinén, azét az élőfáét, akit Juhász Gyulának hívnak a mai magyar életben, amelynek sivatagában egyre kevesebb lesz az élőfa, és egyre több a vad szik... Juhász Gyula az első igazán szegedi nagy író, aki valóban ebből a homokból sarjadt, városa dicsőségére, és ezért kell nekünk szegedieknek Juhász-kultuszt csinálnunk, nem Juhász Gyuláért, hanem magáért Szegedért.

Kultusz, kultusz... Az embernek rájár a szája, és beszél Jókai-kultuszról, Petőfi-kultuszról, Ady-kultuszról – pedig én attól tartok, hogy ebben az országban nincs az írónak kultusza. A peloponnészi háború szicíliai szakaszában a spártaiak szabadon eresztették azokat a hadifoglyokat, akik szavalni tudtak Homéroszból. Ez csakugyan Homérosz-kultusz volt. Egyszer skót rablók betörték az abbayi kastélyba, zsákba gyömösölték a családi kincstár aranyait,

ezüstjeit, diadémjait, de amikor meghallották a szepegő kulcsártól, hogy azok a lord Byron kincsei voltak valaha, akkor megszégyellték magukat, és mindent visszaraktak a helyére. Ez Byron-kultusz volt, ésilyent én minálunk nem tudok elképzelni. Mert ha volnának is ilyen lojális rablóink, a magyar költő nem hagy aranyakat és ezüstöket a maradékaira. Azt hiszem, ebben az országban csak egy igazi kultusz van, s az a magyar nép Kossuth-kultusza, akinek a nagyságát érzik, de nem értik.

Nem ilyen kultuszt kívánok Juhász Gyulának, a költőnek, és azt hiszem, ő se ilyet kíván magának. Én azt mondom ennek a nagy sokadalomnak, amely ide törekedett az élőfa ünnepeére:

– Ti ügyes-bajos, fáradt vándorai a nehéz magyar életnek, akik idejöttetek felüdülni és elfelejtkezni a szépségben, ne menjetekek innen úgy, hogy egy-egy lombot, egy-egy barkát ne vigyetekek magatokkal az élőfáról. Egy-egy dalát, egy-egy gondolatát tegyetekek a szívetek poharába, és őrizzetekek magatoknál a magyar sors poros és tikkadt utain, hogy egy-egy pillanatra szebbé és jobbá tegye az életeketek!

Móra Ferenc

Itthon láttam ...

(részlet)

...Most arról teszek jelentést, amit itthon láttam-hallottam. Másfél hónap óta a Tisza mentén vallatom ásóval, csákánnyal a néhai morotvák sziklává égett partjait: mit tudnak az ősookról. Három-négy vármegyét összekóboroltam, s nyolc-tíz falu határában bujkáltam a kubikgödrökben mindenféle nincstelennel. A Gergelemek, az Andrisok és a Jánosok között vannak Gyorgyék is, Andrejok is, Hansok is, mint ahogy az ősök között, akiket előhívogatunk a föld alól, voltak jazigok is, hunok is, gepidák is, avarok is, besenyők is, szlávok is. Most egyforma reves csontok, akik között csak az antropológus tud különbséget tenni, ha tud... Szemre csakúgy semmi elütő köztük, mint a vázlatok közt. (A csontembereknek ezt az új nevét az idén tanultam.) Egyforma ráncos képűek, inas karúak, szakadt ingűek, kérges talpúak... Egyforma a nyelvük, a szavuk járása, a káromkodásuk, a világtalan világnézetük, a humoruk és a keserűségük. Hogy az egyiket így hívják, a másikat meg amúgy, az éppen úgy nem tesz köztük különbséget, mint az, hogy

az egyik pulit Buhulinak hívják, a másikat meg Toppancsnak, nem ad egyéni jelleget a puliknak.

Ezek mind: nincstelen magyarok. Nincstelenebbek, mint a tártárjárás után vagy a mohácsi vész után voltak a jobbágyöseik. Azoknak legalább gazdájuk volt, aki ha nem emberségből, hát okosságból összeszedte őket, mint a szétfutott lovait, és enni vetett nekik, mint az ígás barmainak. Ők szabad emberek, akiknek legföljebb az Isten a gazdája, a mindeneknek igazságot tevő. Csak hogy ő messze lakik, és későn fizet.

Móra Ferenc

Nyáresti medvenézőben

(rövidítve)

Csend volt. Hallani lehetett a fülesbagoly puha röpöngését és a tűz szájában az ágropogást. Kelet felől szél kerekedett, de szelíd volt, éppen csak meglibbentette az ég felé csapódó lángok aranylepleit a fenyőlombokon. A szél irányából jött azután a medve is, látni való volt, hogy egyenest felénk.

Lackó látta meg elsőnek a tetőről. Kikapta kezemből a távcsövet, s hosszan nézelődve adta nekünk fojtott hangon a jelentést:

– Felénk tart. Akkora, mint egy ló. Nézzétek!

Nem néztük: bámultuk a látnivalót.

A hatalmas fekete állat ott állott a tűz fénykörében. Két lábra emelkedve pislogott fenyegetőleg a lángokba, majd hirtelen fordulattal a háta megetti homályba. Mit csináljon most már? Elöl tűz, hátul vaksötétség. Ettől megzavarodva mutogatta nekünk egyszer az elejét s megint a hátulját.

Kacagni való látvány volt, de csak a gyermek kuncogott a markába. Az asszonyok szuszogni sem mertek.

A tűz melletti forgolódást egy-két perc múltán a medve abbahagyta. Négy lábra ereszkedve a pulykaól két ablaka közül a nagyobbikon beugrott. Azt gondoltuk, hogy a pulykák visibálni kezdenek, de nem tették: megnémultak az ijedelemtől.

Ekkor a kutyák ugatni kezdtek, a mi medvénk pedig csapot-pulykát hagyva újra nekiugrott az ablaknak, ám ezúttal a kisebbiknek, s abba belészorult. Mellső lábával kalimpálva, ijedten lihegve próbálta magát kiszabadítani. Ezt az újabb kacagnivalót a gyermek

már nem a markába, hanem az égre kacagta fel önfeledten, hullámzó nevetéssel, nem intettük csendre. Kacagtunk mindannyian. Talán ettől jött meg az esze ... Visszahúzódva a nagyobbik ablakon ugrott ki fürgén s tűnt el pillanatok alatt a sötétben.

Sütő András

Mert ahová te mégy, oda megyek ...

(rövidítve)

Mi lehet a nyelv számára a vég kezdete? Az az alig észrevehető parányi romlás, mely végül elhatalmasodván, egy nyelvet sírba dönt? A félelem talán?

Ha akármely oknál fogva egy nyelv félelemmel fertőződik meg: életritmus lelassul, önvédelmi ereje megfogyatkozik. Testét ellepik az idegen szavak, saját szósejtjei ellanyhulnak a szaporodásban. Látása romlik, sorvadásnak indul tehát csodás képessége: a láttatásé is. Amire hajdan seregnyi szinonimája volt, senyvedten már alig talál kifejezést. Közlései ezért szegényesek, pontatlanok, egy idő után éppenséggel hamisak is. „Ó, te arctalan!” – mondja valamelyik unokatestvérem az orcátlan hazudozónak, akaratlan hamisítással.

Ha egy nyelv – a bábeli tülekedésben – eltelik félelemmel, csendben visszavonul a nyilvánosság tereiről, holott küzdőképességét, láttató erejét csakis a Sokadalom élteni és növeli...

A megfélemlített nyelv egy idő után a hazugság áldozataként is elparentálható: meg kellett halnia, mert nem volt bátorsága az igazat mondani. A nyelvnek, szegénynek? A hordozóinak inkább...

A sunnyogó álszínűsködésre szorított nyelv elveszíti a nyíltság szavait, amelyek oly nagyon megritkultak, akár a kihalásra ítélt sólymok, messzire elhúzódnak az emberi társadalomtól.

S mert félelmének lassan már szaga keletkezik: a létében szorongó nyelvet a kutya is megugatja. A nyitott kapun sem mer hát belépni, hanem inkább elkerüli a városokat és falvakat. Úgy gondolja tán: ha nem hallják-látják, nem éri bántalom.

Ezzel pusztítja leginkább önmagát: a némaságba meneküléssel.

Az emlékezés, hogy be szép és gazdag volt hajdanán – még inkább elgyöngíti. Mit használnak a vaknak, hogy az apja látott?

Sütő András

Mikszáth Kálmán

Ő az álarcos író. Szerény maszkkal takarja tartalmát, okosságát, kegyetlen, csontig ható kajánságát. Pipafüstbe burkolózik, melyen a kedély lámpafénye aranylik, látszólag ártatlan, nagyon kedves adomákat mesélget, mint asztalbontás után a múlt század öregurai – de egyszerre egy metsző élcet hallunk, mely gondolkodóba ejt bennünket, fülünket egyszerre egy bűvös szó üti meg, mely más, eddig ismeretlen régióba ragad, s akkor ocsúdunk föl, hogy kívül társalogtunk. A “nagy palóc” nagy ember, mély író, könyörtelen emberlátó, legendateremtő költő. A mese, melyet Jókai pedzett, folytatódik. De az alakok már földön járnak, van testük, kezük és lábuk, bütykük, szeplőjük. Az író ruhájuk, koponyacsontjuk mögé néz, és látja, mi van a szemükben, agytekerceik kacskaringóiban, tudja, hogy miből élnek, hogy mi lappang hetvenkedő szavaik mögött, hogy a hegyen-völgyön lakodalmat, a dáridót böjt és pusztulás követi. Röntgenszerűen áthatol minden berken. Kezében boncolókés van, mellyel sebészi módon kinyitja, feltárja hőseit. Félelmetes gúnyolódó, minden nyájasságában is démoni krónikás, szigorú bíró. A táj, melyre vezet, még mindig csodás, de nem nap-sütéses; köd hasal rá, melyben kísértetek suhannak, régi fájdalek rémlenek, s a tót hegyek, a felvidéki patakok hűsebb, józanabb érzete babonáz meg bennünket. Boldogtalan különcökkel, boszorkányos szerelmesekkel találkozunk, eladósodott, nagyzóló fertálynemesekkel, kik a múltat akarnák folytatni, ahelyett, hogy a jövőre gondolnának, és kacagnak elkényszeredetten, hogy ne kelljen sírniuk. Egy új világba érkezünk.

Kosztolányi Dezső

Nemzeti ünnep

Megtartjuk a régi szép szokást, és írjuk le az október 6-ról szóló patinás frázisokat, amelyeket elolvasatlanul lapoz át a honfiúi kegyelet? Hirdessük, hogy a tér, amely Aradon a történelmünk lapjaira hullott, fekete feltjával átverődik idők rétegén, nemzedékek elmúlásán, nemzedékek újulásán? Hirdessük, hogy a szent hantok még mindig nem lettek a földdel egyenlők, s hogy az anyaföld büszkén domborítja ki keblét azon a helyen, hol legjobb fiainak csonteklyéi feküsznek?

...Nincs kedvünk a képmutatáshoz, és szentségtörésnek tartanánk a tizenhárom vértanú hamva fölött még a kegyes hazugságot is. Ha nem akarjuk őket bántani, akkor mellverdeső szóval azt kell mondanunk, hogy ez a nemzet nem érdemelte meg a vértanúit. Csontjaikat belerakta az oltár kövébe, de az oltáron gyilkosainak mutatott be áldozatot. Szentelt nekik ünnepnapot, de cselekedeteivel hitszegést követett el irántuk. Szavaival glóriát mímelt a fejük fölé, de glóriástul együtt eltakarta őket sűrű szövésű fátyollal. Politikai okosság: így nevezték a fátyolt, amit a negyvennyolcra takartak. Politikai okosságból a magyar kormányok sohasem koszorúzták meg a nemzet vértanúinak sírját. Politikai okosságból a nemzet hetven éven át engedte magát inzultáltatni a Gotterhaltéval, amit a vértanúk akasztásakor győzelmi himnuszul harsogtatott a császár katonabandája. Politikai okosságból a nemzet apjának fogadta ezt a kényurát, aki a szabadság torkát elvágta, aki koporsója zártáig megmaradt Habsburgnak: konoknak, tudatlannak, magyargyűlölőnek. Politikai okosságból a nemzet odaadta magát vak eszközéül – dehogy, nyitott szemű eszközéül! – egy politikának, amely vértanúvá tette az egész országot. Vértanúvá, aki fölött nem viraszt se szánalom, se kegyelet, csak a kocka csörgése, amellyel a megfeszített ruháira sorsot vetnek.

Ez az igazság, és ezt kell elmondani porban görgetett fejjel a vártanúk ünnepén....

Móra Ferenc

A magyar honfoglalás kora

A magyar honfoglalás a Kárpát-medencében új korszakot nyit, hiszen a népvándorlás egymásra torlódó hullámai után olyan nép érkezik ide, amely itt hazát alapít, és végleg birtokába veszi a földet. A honfoglalás koráról minden magyar ember sok ismeretet őriz már az iskolai történelemórákról, amit később újabb tudásanyaggal gazdagított a szépirodalom és a képzőművészet. Úgy tűnik, csak föl kell eleveníteni ezeket a közismert adatokat és bemutatni a hozzájuk kapcsolódó régészeti emlékeket. Mindez azonban csak látszólag van így, mert a közismert tények közül nem is egy inkább történelmi tévedésnek minősíthető, mint igazságnak. Még ma is fel-felbukkan például az a képtelen feltevés, hogy őseink nyereg alatt puhított hússal táplálkoztak. Pedig a nyereg alá tett nyers hússze-

let csak a ló feltört hátát gyógyította. Mennyire távol állunk tehát még attól, hogy népünk eredetéről, ősi történetéről, a honfoglaló magyarok életmódjáról, szokásairól, műveltségi szintjéről, társadalmi szervezettségéről valós kép alakuljon ki a köztudatban!

Sajátságos, hogy általában sokkal kezdetlegesebbnek, elmaradottabbnak tartja a közvélemény a honfoglaló őseink társadalmát, mint amilyennek a jórészt hasonló keretek között élő nomád-félnomád népek – így a hunok, türkök, kazárok, mongol-tatórok – életét Európa-szerte ismerik, csodálva e keleti birodalmak szervezettségét. Hogyan is alapított volna erős államot a Kárpát-medencébe érkező magyarság, miként tarthatta volna meg nyelvét, műveltségének számos elemét, ha valóban olyan kezdetleges szinten állott volna, amint azt sokan még ma is képzelik?

Nem tagadhatjuk, hogy minden kérdésben a tudomány sem lát még tisztán. A honfoglalás korára vonatkozó egykorú írásos forrásanyag nemcsak csekély, hanem homályos is, és adatai többféleképpen értelmezhetők. Az egykori valóságot, a részletek teljes gazdagságát a történelmi kutatás csak a régészek segítségével képes megeleveníteni.

Dienes István nyomán

Kodály Zoltán

Kodály Zoltán a világ nagy zeneművészei közé emelkedett, de ami éppen ilyen jelentős: népének a legtöbbet adta – hatvanévi teremtmény munkával lelket, öntudatot lehelt ebbe a népbe. Nemzeti öntudatot, a népnek önbizalmat, a nép múltjának értéket, fényt, nemzeti egyéniséget és egységet teremtő művész volt. Kétezer év sivatagjain összegyűjtötte egy népnek vándorlásai nyomán elszórt kincseket és ezekből rekonstruált egy rendkívüli, önálló, a nép teremtette szellemi világot és művi kultúrával egyenragú kultúrát. Arany munkáját folytatta – nagyobb méretekben. Arany szorgalmas patakként mosta az évszázadok alá temetett népi eposz törmelékeit a múlt hegyomlásai alól – Kodály félévszázados munkássága a Volga és az Amazonas energiájával és mindent magába gyűjtő sodrával mosta ki az idegen kultúrák, a szegénység és a múlt rétegei alól és gyűjtötte össze a magyar nép sajátos szellemi birodalmának nyomait, dokumentumait... Bizonyította: ez a nép még legszórta

és levertebb rétegeiben is kultúra- és művészetteremtő tehetségű, nagy erejű közösség. Azt a harcot, amelyet hadvezéreink mindig elvesztettek, függetlenségi háborúink nem vittek diadalra, azt az álmot, mit múlt forradalmaink nem valósítottak meg, nem vívtak ki, Kodály – Bartókkal együtt – azt a harcot megvívta, azt az országot felfedezte, meghódította és megvédte. A népvándorlás, a tatár-, a török-, a Habsburg-áradat, a társadalmi valóság változásai mögött mindenütt megmutatta, kijelölte a magyar nép szellemi alkotó jelenlétének örök dokumentumait. Szinte páratlan egyéni teljesítmény.

Váci Mihály

Poétikus nép vagyunk

„Poétikus nép vagyunk” – mondja Illyés Gyula; de már Ady is „poétásnak” nevezte nemzetét. Poéta csakugyan van itt elég. A magyar falu jellegzets típusai közül nem hiányozhatik a verselő; s az Arany-féle Kósza Bandi egyáltalán nem képzeletbeli vagy kivételes alak. Nem maradt el a magasabb költészet kivirágzása sem. Sőt nemegyszer olvastam már a panaszt, többé-kevésbé nyílt és tudatos formában, hogy nemzetünk kicsiségéhez képest irodalmi kultúránk túlméretezett, irodalmunk és művészetünk, ami alapjában egy és összetartozó valami, aránytalanul sok és túlságosan magas. Ez kicsit paradox, sőt nevetséges is, mint minden panasz, amit éppúgy lehetne dicsekvésnek fogalmazni. Túlméretezett volt-e az athéni kultúra, mert csak egy számban kis népcsoport csinálta? Vagy talán a kultúra elterjedésének arányai szabják meg érdemességét? Kevesebb embernek kevesebb könyv dukál? ... De maga a tény tagadhatatlan. A mi kicsiny és ismeretlen népünk feltűnően nagy s magas értékű irodalmat és művészetet hozott létre, amely nemcsak egyes csúcsteljesítményeiben, de egészében is hatalmas nemzetek teljesítményével is kiállja a versenyt. Ezt lehetetlen nem látnom és éreznem, akármilyen mérséklettel iparkodtam is róla ítélni ...

Ma, amikor a kultúra ereje és szellemisége egész Európában hanyatlani látszik, a tépett és megszegényedett magyar még mindig tartja irodalmának és művészetének színvonalát, mely semmivel sem áll a legjobb nyugati színvonalnál alacsonyabban.

Babits Mihály: A magyar jellemről

Petőfi Sándorról

Petőfi – mindnyájunk rokona. Alig van magyar nyelvű ember, akinek szívébe nem fészkelte be magát. Csaknem úgy, mintha vérségi közünk volna hozzá.

Mi ennek a varázslatnak a magyarázata? Az, hogy költőként nyitotta meg ugyan tudatunk ajtaját, de azon az ajtón egy bámulatos jellemű fiatalembert vezetett be és ismertetett össze velünk. Ez nem mindennapos jelenség. Nincs száma a tanulmányoknak, amelyek Petőfi verseinek nagyságát boncolják. Éppannyit lehetne fejtegetni egyéniségének nagyságát.

Egy nagy író attól kezdve nagy író, amikortól fogva állandóan jelen van nemzete eszmevilágában; amikortól a művei csaknem tárgyyszerű részei a nép birtokának, akár egy híd vagy középület ...

Lángelméjének világrajöttét nem tudjuk megmagyarázni ...

A fáklya elődeitől Petőfi mint költői örökséget vesz át, nem kormtalan, nem biztató lobogású. A magyar közéleti – mondhatjuk így is: nemzeti – költészet baljóslatú, még a reformkor nagy virág-bontása idején is. Hisz kezdettől fogva a lét és nemlét kérdéseivel vívódik. Az aggodalom nemzedékeként fokozódó szava Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty hármásában tetőz. Petőfi e tekintetben a kiáltó ellentétük. Első megszólalásától fogva a bizakodást hirdeti, a nem csüggedést, a sors jobbrafordulását, illetve jobbrafordíthatóságát. Holott a valóságot ő is tisztán látja, a maga teljes zordságában.

A hagyományos keserű hangot azonban, noha újra és újra ajkára tolakszik, visszafojtja. Ellentétben elődeivel, akik nemesi osztályhoz és nemesi osztályról szóltak, ő, ahogy szóval is kimondta, alapállásában a „szűrs-gubás embereknek” beszélt. Azoknak pedig, szívvel-lélekkel úgy érzi, csak reménykeltőt, csak biztatót és buzdítót mondhat.

Illyés Gyula: Emlékbeszéd Petőfi Sándorról (részlet)

Spártai felelet

A spártaiak híresek voltak bátorságukról, de még híresebbek arról, hogy nemcsak karddal, hanem szóval is vágták az ellenséget. Kevés szóval sokat mondtak, szavuk sebet ejtett, kardjuk halált hozott.

Spárta hőseihez volt hasonló Zrínyi Miklós, Szigetvár védője, mert szóval is, tettel is védelmezte hazáját, a törököktől fenyegetett Magyarországot.

II. Szolimán szultán elcsodálkozott rajta, hogy Zrínyi Miklós olyan erősen védi a várat, holott tudhatná, mennyivel nagyobb az ostromló serege az övénél. Tanácskozott erről a basákkal, aztán megállapodtak abban, hogy felkérik Zrínyit, adja fel a várat.

Abban az időben a vár átadásának az volt a rendje, hogy a parancsnok a megadás jeléül kardját kiküldte az ostromló sereg vezérének.

Ezért a szultán röviden ezt írta Zrínyi Miklósnak:

„Küldd el kardodat, ha élni akarsz!”

„Magad gyere a kardért, ha halni akarsz!” – válaszolta Zrínyi.

Azzal felkötötte kardját, vitézeivel kitört a várból, és mindhalálig harcolt a haza ellenségeivel.

Dugonics András nyomán

Tartalom

1. A magyar nyelv helye a nagyvilágban.....	4
---	---

Beszédfejlesztés

2. Ismétlés: A közlésfajták. A stílusrétegek. A szöveg.....	9
3. A magán- és a nyilvános előszóbeli és írott kommunikáció	13
• A magánélet nyelvhasználata	13
• A nyilvánosság előtti beszéd követelményei	16
• A szóbeli és az írásbeli közlés jellemzői	18
4. A dialogikus és a monologikus szöveg.....	19
5. A beszédmű címe	25
6. A leíró közlés.....	27
7. Az ember külsejének, jellemének leíró ábrázolása	30
8. A szépirodalmi stílus	35
• A szépirodalmi stílus képszerűsége.....	35
• A hatáskeltés stíluseszközei.....	39
9. A publicisztikai stílus	41

A szófajok

10. Ismétlés.....	46
11. Az ige.....	48
• Az igék osztályozása	52
12. Az ige fajai a cselekvés és a cselekvő viszonya szerint	53
• A cselekvő ige.....	53
• A műveltető ige	54
• A szenvedő ige.....	57
• A visszaható ige	60
• A ható ige.....	62
13. Az ige fajai a cselekvés irányulása szerint.....	65
• A tárgyas és a tárgyatlan ige	65
14. Az ige fajai a cselekvés minősége (lefolyásának módja) szerint	68
• A tartós-huzamos történésű ige	68
• A pillanatnyi történésű ige	70
15. A hangutánzó és a hangulatfestő igék.....	75
16. Az igék stílusértéke.....	78
17. Az igeigetek	81
18. A többalakú igeigetek	82
19. Az igeigeképzés	88
20. Az ige jelezése és ragozása.....	91
• Az igemódok.....	91
• Az igeidők.....	95
• Az átképzeléses igeidő-használat	99
• Az igemódok és az igeidők kapcsolata	101
• Az ige személye, száma és ragozása	103

21. Az alanyi igeragozás	105
22. A tárgyas igeragozás.....	111
23. A <i>v</i> -s tövű igék ragozása.....	116
• A csupán <i>v</i> -s tövű igék ragozása	116
• Az <i>sz-v</i> tövű igék ragozása	119
• Az <i>sz-d-v</i> tövű igék ragozása	123
24. A <i>gy-n</i> tövű igék ragozása	125
25. Az ikes ragozás megbomlása.....	128
26. Az egyszemélyes igék.....	132
27. A személytelen igék	132
28. A tagadó igék	133
29. Az ige teljes nyelvtani elemzésének menete.....	134
30. Az igekötő	136
• Az igekötő és a hangsúly.....	139
• Az igekötők kettős szófaja	141
• Az igekötők helyesírása.....	142
31. A határozószó	144
32. A határozószók fajtái	147
• A tartalmas határozószók.....	147
• A névmási határozószók	150
33. A határozószók helyesírása.....	153
34. Az igenevek	156
35. A főnévi igenév	157
36. A melléknévi igenév	160
37. Melléknévi igenevek főnevesülése és melléknevesülése.....	164
38. A határozói igenév.....	167

39. A kötőszó.....	170
• A kötőszók és az írásjelhasználat	172
40. A módosítószók.....	175
41. Az indulatszók	178

A szóalkotás

42. A szóalkotás módjai	181
43. A szóképzés	181
44. A szóösszetétel.....	186
• A mellérendelő összetett szók fajtái	188
• Az alárendelő összetett szók	189
• Az összetett szók helyesírása	191
45. A ragszilárdulás	196
46. A szóalkotás ritkább módjai.....	198
47. Az egyéni szóalkotás.....	201

Az írás és a helyesírás

48. Az írás	202
49. A helyesírás	204
50. A magyar helyesírás alapelvei	205

Ismétlés	212
-----------------------	-----

Tanuljunk beszélni	216
• Szövegek az élőbeszéd gyakorlására, tartalommondásra.....	216
• Gyakoroljuk a helyesírást!	236

Тимоха

5

Навчальне видання

КОВТЮК Іштван Яношович

Угорська мова

Підручник для 7 класу
загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням угорською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видає за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Редактор Катерина Резеш

Художник Раїса Рязанова

Технічний редактор Сергій Максимець

Коректор Єлизавета Сабов

Комп'ютерна верстка
та дизайн Сергія Максимця

A határozószók fajai

határozószó

helyhatározószó

időhatározószó

**elvontabb
körülményt kifejező**

tartalmas
kint

névmási

tartalmas
r gen

névmási

tartalmas
gyalog

névmási

mutató
ott

kérdő
hol?

vonatkozó
ahol

határozatlan
valahol

általános

mutató
akkor

kérdő
mikor?

vonatkozó
amikor

határozatlan
valamikor

általános

mutató
gy

kérdő
hogyan?

vonatkozó
ahogy(an)

határozatlan
valahogy

általános

összefoglaló
mindenhol

megengedő
b rhol

tagadó
sehol

összefoglaló
mindíg

megengedő
barmikor

tagadó
semmikor

összefoglaló
mindenhogy

megengedő
b rhogy

tagadó
sehoggy

A határozószók fajai

határozószó

helyhatározószó

időhatározószó

elvontabb körülményt kifejező

tartalmas
kint

névmási

tartalmas
r gen

névmási

tartalmas
gyalog

névmási

mutató
ott

kérdő
hol?

vonatkozó
ahol

határozatlan
valahol

általános

mutató
akkor

kérdő
mikor?

vonatkozó
amikor

határozatlan
valamikor

általános

mutató
gy

kérdő
hogyan?

vonatkozó
ahogy(an)

határozatlan
valahogy

általános

összefoglaló
mindenhol

megengedő
b rhol

tagadó
sehol

összefoglaló
mindig

megengedő
b akkor

tagadó
semmikor

összefoglaló
mindenhogy

megengedő
b rhogy

tagadó
sehoggy